

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Integrální studium člověka – Obecná antropologie

**Komparace identity volyňských Čechů usazených v České republice a nereemigrujících
volyňských Čechů na Ukrajině**

Autor: Mgr. Luděk Jirka

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Josef Kandert, CSc.

Praha

2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu, které řádně cituji v této práci. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 18.5.2016

Luděk Jirka

Acknowledgements

At first, I would like to thank Josef Kandert as my supervisor who patiently gave me his advice for all the time of my Ph.D. studies and helped me with preparation of dissertation thesis. This work couldn't be finished without his support.

I appreciated received grants and scholarships from Fond mobility, programe Freemover and PRVOUK (Program rozvoje vědních oblastí Univerzity Karlovy). PRVOUK gave me opportunity to do research in West Ukraine. Fond Mobility and programe Freemover supported my study stays at the Faculty of Sociology in Bielefeld University (Germany) and at the Department of Sociology at the University of California Los Angeles (The United States of America). I wasn't being able to write my thesis – especially theoretical part - without this support.

I deeply thank to Thomas Faist from the Faculty of Sociology in Bielefeld University who helped me with the first part of this work. I also thank to Eveline Reisenauer and Mustafa Aksakal from the same Faculty for their advices. The second part couldn't be written without help of Roger Waldinger from the Department of Sociology at the University of California in Los Angeles. My specially acknowledgement belong to these scholars.

I couldn't omit acknowledgement to my participants from both „groups,“ reemigrated Volhynian Czechs as well as their non-reemigrated fellows for sharing their thoughts and for their kind allowance to spend their time with me. This work belongs to them. I especially appreciated help of Stromovka association (Dubno), Sdružení Čechů Matice volyňská (Luck), Česká Beseda (Rivne) and Sdružení volyňských Čechů a jejich přátel (Prague).

Finally, I would like to thank my wife, colleagues, family members and friends, who are very supportive. My especially acclaim belong to Petra Ezzedine, Tomáš Samek, Yassar Abu-Ghosh, Marek Halbich, Petr Skalník, Michal Pavlásek, Marek Jakoubek, Lukáš Hanus, Michal Louč, Markéta Slavková, Nad'a Valášková, Nela Králová, and other scholars. I also appreciate assistance of Barbora Pincová, Jana Jeníčková, and Eliška Rolfová from Faculty of Humanities for their patience with me.

Abstract

This work deals with transnational ties of reemigrated Volhynian Czechs and ethnic return migration of descendants of non-reemigrated Volhynian Czechs. Dissertation was founded on fieldwork in West Ukraine and in the Czech Republic. Researches of reemigrated Volhynian Czechs were studied in terms of integration or adaptation into the Czech (Czechoslovak) society, but this work, in first part, critically shows immigration narrative of Czech (Czechoslovak) social sciences; there were also transnational ties to Ukraine to which reemigrated Volhynian Czech refers as a meaningful. Next part of this work deals with ethnic return migration of descendants of non-reemigrated Volhynian Czechs. Descendants of compatriots have with Ukrainian ethnic consciousness, but Czech state allows them short-term and long-term stays in the Czech Republic thanks to ancestors, so that they are attracted with Czech surroundings, express wishes to migrate into the Czech Republic and they even could obtain permanent residency more easily due to Czech ancestors. Czech state facilitates migration flow from West Ukraine to the Czech Republic according to presume „closeness“ of descendants of compatriots to Czech nation. Common reference of Czech social sciences and Czech state is nationalism which products social reality. However, it is a fiction, this kind of social reality is only presumed.

Abstrakt

Tato dizertační práce se zabývá transnacionálními vazbami reemigrujících volyňských Čechů a etnickou návratovou migrací potomků nereemigrujících volyňských Čechů. Práce vznikla na základě terénního výzkumu na západní Ukrajině a v České republice. Reemigrující volyňští Češi byli dosud studováni v pojmech integrace a adaptace do české (československé) společnosti a tato práce ve své první části kriticky poukazuje na imigrační narativ českých (československých) sociálních věd: jsou to také transnacionální vazby na Ukrajinu, které jsou významnotvornou referencí reemigrujících volyňských Čechů. Další část práce se zabývá etnickou návratovou migrací potomků nereemigrujících volyňských Čechů. Potomci krajanů mají již ukrajinské etnické vědomí, ale český stát jim díky jejich předkům umožňuje krátkodobé nebo dlouhodobé pobyty v České republice, díky čemuž se jim jeví Česká republika jako atraktivní. S odkazem na krajanský původ pak mohou snáze získat trvalý pobyt v České republice. Český stát tak udržuje migrační proud ze západní Ukrajiny do České republiky díky domnělé „blízkému“ vztahu potomků krajanů k českému národu. Společnou referencí českých sociálních věd i státu je princip nacionalismu, pomocí kterého se produkuje sociální realita, jaká se sama předpokládá. Jedná se však o fikci.

Keywords: Reemigrated Volhynian Czechs – Non-reemigrated Volhynian Czechs – Transnationalism – Nostalgia – Descendants of Volhynian Czechs – Short-term and Long-term Stays – Immigration – Ethnic Return Migration – Discrimination

Klíčová slova: Reemigrující volyňští Češi – nereemigrující volyňští Češi – transnacionalismus – nostalgie – potomci volyňských Čechů – krátkodobé a dlouhodobé pobyty – imigrace – etnická návratová migrace – diskriminace

Obsah

1	Úvod	1
1.1	Opomíjení krajané	2
2	Rozdělení práce a teoretická východiska.....	3
3	Literární rešerše.....	7
3.1	Tvorba v rámci komunity volyňských Čechů	7
3.2	Akademická tvorba věnovaná volyňským Čechům	11
3.3	Současný výzkum krajanů v zahraničí	13
3.4	Co ještě chybí?	15
4	Metodologie	16
5	Terénní výzkum	20
5.1	Participanti z řad <i>reemigrujících</i> volyňských Čechů a jejich potomků.....	24
5.2	Participanti z řad <i>nereemigrujících</i> volyňských Čechů a jejich potomků	24
5.3	Další participanti ve výzkumu	24
6	Pozice v terénním výzkumu (se zaměřením na západní Ukrajinu).....	25
6.1	Badatelova role na západní Ukrajině.....	25
6.2	V pohostinném a podezřívavém prostředí	27
6.3	Polákem a věřícím katolíkem.....	30
7	Historie volyňských Čechů	32
8	Proměna českého osídlení v Rivenské a Volyňské oblasti a transnacionální vazby reemigrujících jedinců	36
8.1	Důvody reemigrace	36
8.2	Reemigranti z Československa v původním českém osídlení	48
8.3	Očista za účelem homogenity?	56
8.4	Nereemigrující Češi na příkladu vesnic.....	57
8.4.1	Straklyv.....	58
8.4.2	Molodavo I.....	58
8.4.3	Myrohošč	58
8.5	Konec českého osídlení?.....	62
8.6	Vývoj počtu nereemigrujících Čechů	64
8.7	Rozdělené rodiny.....	66
8.8	Přířčená integrace.....	67
8.9	Transnacionální vazby reemigrujících volyňských Čechů	73

8.10	Co nacházejí „navráťivší se reemigranti?“	74
8.10.1	Uvědomování si elitního hospodářského postavení Čechů na Volyni	74
8.10.2	Návštěvy rodných vesnic, domů a hřbitovů – domov/milý pocit/nostalgie	78
8.10.3	Styky s (příbuznými) nereemigrujícími Čechy a jejich potomky	82
8.10.4	Styky se současnými majiteli domů, s Ukrajinci a „změna“ pohledu na Ukrajince.....	86
8.10.5	Transnacionální vztahy volyňských Čechů	89
8.11	Metodologický nacionalismus a transnacionální vztahy	90
8.12	Rané koncepce transnacionální migrace.....	92
8.13	Transnacionální vazby a progresivní inkluze jako paralelní sociální procesy.....	96
8.14	Progresivní inkluze a transnacionální vazby u volyňských Čechů	98
8.15	Národní stát ve světě migrací.....	98
9	Reemigrace potomků krajanů do České republiky	102
9.1	„Ekonomická“ migrace z Ukrajiny	102
9.2	Shody a rozdíly mezi pracovní migrací a mladými participanty z řad nereemigrujících volyňských Čechů.....	104
9.2.1	Participanti vykazují znaky <i>podobné</i> ukrajinské migraci v případě reemigrace do České republiky:.....	105
9.2.2	Ale vykazují i <i>rozdíly</i> :	112
9.3	Rozdílná intergenerační etnicita.....	122
9.4	Migrační tendence u krajanů.....	129
9.5	Je Česká republika skutečnou cílovou zemí pro emigranty z Ukrajiny?.....	131
9.6	Zkušenosti z České republiky	134
9.7	Letní ozdravné a vzdělávací tábory potomků krajanů v České republice	138
9.8	Zvyšující se atraktivita České republiky	141
9.9	Krajanská identita jako program pro nový život.....	151
9.10	Cross-border krajanská politika českého státu.....	157
9.10.1	Krajané a „nekrajané“ a český stát.....	158
9.10.2	Český stát a krajané – etnická návratová migrace	158
9.10.3	Český stát a „nekrajané“ – mladí participanti bez českých předků	169
10	Závěr	174
11	Literatura	177
12	Literatura v ukrajinském jazyce	195
13	Další zdroje.....	196

14	Participanti.....	198
14.1	Reemigrující volyňští Češi z let 1945 a 1947 a jejich potomci	198
14.2	Nereemigrující volyňští Češi a jejich potomci.....	199
14.3	Další participanti ve výzkumu	200
15	Důvody neuskutečněné reemigrace u jednotlivých participantů.....	201
16	Přílohy.....	206
16.1	Příloha č. 1	206
16.1.1	Krajanské spolky.....	206
16.2	Příloha č. 2 (podle výsledků výzkumu uveřejněného v publikaci Ворона – Шульга 2013) 208	
16.3	Příloha č. 3 (situace v Rivenské a Volyňské oblasti; od druhého odstavce podle ukrajinského sčítání lidu z roku 2001).....	211
16.4	Příloha č. 4 (pracovní agentury na Ukrajině).....	215

1 Úvod

M.: Oni se totiž u nás asi brání, že Ukrajinci jezdí za prací do Čech.

V.: Jo, a zůstanou tam.

M.: A ten náš stát se brání.

V.: A zůstanou tam načerno.

M.: Jo? A teď neví, proč tam jede, ten člověk, až když žádá o vízum. Asi tak si myslím. Že se brání naše republika.

V.: Když to třeba vidím já, tak si říkám, když vidím ten pohled, že tam jsou baráky rozbořené, ulice jsou rozbořené, tak si říkám, že se můj pohled na Ukrajince trochu změnil. Trošku se změnil, už jako chápu, proč jdou na západ. Proč jdou do Čech. Zase je to možné takhle.

M.: A kdežto Ukrajina zase nemá obavy, že my tady jedeme za prací.

V.: Právě, no.

M.: Kdežto naopak to tak je. Že jo?

Uvedený rozhovor mezi dvěma reemigrujícími volyňskými Čechy jsem zaznamenal v létě 2013 v Dubně na západní Ukrajině, když jsme společně seděli v parku před hotelem. Stejně jako další návštěvníci z České republiky, i tito účastníci se při svých úvahách nad migrací z Ukrajiny snažili objasnit důvody, proč Ukrajinci migrují za prací do České republiky. Svými interpretacemi pak v podstatě navazovali na tradiční pohled na Ukrajinu jako na zemi s ekonomickými problémy a s nízkou platební silou obyvatel (Колосок 2014).

Účastníci rozhovoru byli členy zájezdu reemigrujících volyňských Čechů na západní Ukrajinu. Tyto zájezdy se konají téměř pravidelně již od 90. let 20. století a jejich účelem je kromě návštěvy turisticky atraktivních míst i návštěva rodinných hrobů a domů jednotlivých účastníků zájezdu a setkání s nereemigrujícími volyňskými Čechy. Reemigrující volyňští Češi jezdí na západní Ukrajinu zavzpomínat na své předky a na své mládí strávené v Rivenské nebo Volyňské oblasti – dříve známé jako Volyň. Někteří nereemigrující volyňští Češi zase doufají, že jim jejich reemigrující přátelé pomůžou v migrační anabázi.

Právě *transnacionálními (také přeshraničními) vazbami* reemigrujících volyňských Čechů, tedy *přeshraničními vazbami* na Rivenskou a Volyňskou oblast, a *emigračními tendencemi* nereemigrujících volyňských Čechů se zabývá tato dizertační práce. Ačkoliv bylo

původním záměrem porovnat *identity* reemigrujících a nereemigrujících Čechů, při snaze uchopit takto široké téma bylo nezbytné zúžit výzkum na dva zásadní aspekty, kterými se obě skupiny vyznačují. Úplně první stimul pro sepsání práce byl však triviální – zatímco v případě volyňských Čechů reemigrujících v roce 1947 byl často zkoumán sociální proces začlenění do majoritní československé společnosti (Vaculík 1984, 1993, 2001a, b, 2002; Vaculík – Muchina 2013; Nosková 1999; Nešporová 2005; Nosková 2007; Spurný 2011), nereemigrující část byla ponechána téměř bez povšimnutí a až na výjimky v podobě beletristického zpracování života a vzpomínek Čechů v Žitomiru od Iva Mičky (2011), na krátké úryvky věnující se české diaspoře a krajanskému spolkovému životu (Kokaisl a kol. 2009), na statistické a faktografické údaje Alexandra Drbala (2004) a na krátký rozbor spolkové činnosti od Heleny Dluhošové (1996) se nikdo této nereemigrující části dostatečně nevěnoval. Z toho vyplývá i schéma mé dizertační práce. V případě reemigrujících Čechů jsem upustil od výzkumu adaptace nebo začlenění do majoritní československé společnosti (o čemž již ostatně bylo sepsáno velmi mnoho) a zaměřil jsem se na jejich transnacionální vazby. Jak bude dále patrné, tyto vazby jsou samotnými badateli opomíjené, ale zároveň tvoří důležité významotvorné reference pro reemigrující volyňské Čechy. Zásadní výzkumnou otázkou tak bylo, jakou jejich transnacionální vztahy mají podobu. V případě nereemigrujících Čechů jsem se pak zaměřil na jejich reemigrační tendence, přičemž největší přání emigrovat projevuje zejména mladá generace. Druhou část práce jsem tak věnoval potomkům krajanů a zde bylo otázkou, jaké strategie používají k překonání poměrně restriktivní imigrační politiky.

1.1 Opomíjení krajané

V roce 2011 mně jedna z reemigrujících volyňských Češek nabídla možnost účastnit se zájezdu na západní Ukrajinu. Její nabídky jsem rád využil a v červenci 2011 jsem společně s dalšími reemigrujícími volyňskými Čechy odjel do Rivenské oblasti. Ve městě Dubně jsem byl poprvé svědkem přátelských vztahů mezi reemigrujícími a nereemigrujícími Čechy. Objevovaly se slzy a vřelá přivítání mezi jedinci, které od sebe za jiných okolností dělí přibližně 1000 kilometrů. Právě v těchto chvílích jsem si uvědomil, jak zajímavý výzkumný terén se přede mnou otevírá.

Dalším z impulzů pro výzkum byl fakt, že *nereemigrující část volyňských Čechů* je v porovnání s jejich protějšky žijícími v České republice doposud *marginalizovanou skupinou* v českých sociálních vědách. Po rozpadu Sovětského svazu a ani po vzniku nezávislé

Ukrajiny, kdy se sociálním vědcům otevřela možnost věnovat se výzkumu i na Ukrajině, nedošlo k řádnému výzkumu nereemigrující části volyňských Čechů. Paradoxně však pokračuje snaha zkoumat poválečnou reemigraci volyňských Čechů a jejich začlenění v Československu, přestože je toto téma již vyčerpané.

Při bližším pohledu na problematiku nereemigrujících volyňských Čechů se přede mnou rozprostřel další zajímavý podnět pro výzkum. Zatímco starší a střední generace více nebo méně ovládala český jazyk (střední generace méně) a stále si v sobě uchovávala určitou sounáležitost s českým národem nebo s českými předky, což bylo jistě dáno i jejich věkem, mladší generace – můžeme je nazvat potomci krajanů – se od svých rodičů a prarodičů lišila. Málokdo z mladé generace ovládal český jazyk na komunikativní úrovni a prakticky všichni vyjadřovali sounáležitost s ukrajinským národem. Zásadní je však následující: zatímco jedinci ze starší a střední generace již odmítali migrovat, což odůvodňovali tím, že na Ukrajině jsou zvyklí a jsou zde „doma,“ jedinci z mladší generace vyjadřovali velmi silné emigrační tendence kvůli žalostnému stavu ukrajinského státu, který se utápí v nekonečné politické a ekonomické krizi. Mladá generace tak viděla Českou republiku jako zemi imigrace, přestože k ní necítila sounáležitost.

2 Rozdělení práce a teoretická východiska

V této dizertační práci uvádím *transnacionálních vztahy* participantů z řad reemigrujících volyňských Čechů a upozorňuji, že navzdory nezájmu dřívějších autorů, kteří se věnovali pouze začleňování volyňských reemigrantů z roku 1947 do majoritní společnosti, jsou velmi důležité také přeshraniční vazby reemigrantů zpět na západní Ukrajinu. Tento koncept transnacionálních vazeb označuje ekonomické, politické, sociální nebo kulturní vazby imigrantů směrem ke komunitě v zemi původu. Kriticky tak přistupuji k dosavadním sociálněvědním přístupům k imigrantům, které v tendencích *metodologického nacionalismu* upřednostňují sociální proces začlenění – protože pro sociální vědce jsou hranice státu zároveň hranicí společnosti –, a tím vytváří představu, že začlenění je pro migranty nejrelevantnějším výsledkem imigrační anabáze. Poukazuji na státocentrický přístup těchto badatelů a upozorňuji na sociální procesy neohrazené územím národního státu.

Rané transnacionální teorie ovšem přistupovaly k migrantům až příliš lehkovážně a v duchu liberalismu odmítaly inkluzi imigrantů do majoritní společnosti a také vliv kontrolních a politických funkcí přijímajícího státu na jejich anabázi (Basch et al. [1994])

2003a další). Vzhledem k tomu, že transnacionální vazby představují v českých sociálních vědách určité *novum* a řada badatelů není s těmito koncepty patřičně obeznámena, provedu zároveň kritiku těchto raných teorií. Transnacionální vazby a začlenění nejsou totiž protikladné sociální procesy, jak se jeví některým badatelům transnacionalismu, ale přeshraniční vazby jsou slučitelné s progresivním začleněním do majoritní společnosti. Právě na součinnost obou sociálních procesů poukážu v první části dizertační práce. Tato část byla sepsána díky studijnímu pobytu na Fakultě sociologie Bielefeld University v Německu, kde jsem se zaměřoval právě na studium transnacionalismu.

Zde si dovoluji malou poznámku. Reemigrující volynští Češi nemohou být popisováni jako skupina udržující kvalitativně i kvantitativně *silné* transnacionální vazby, jak je patrné např. u mexických migrantů ve Spojených státech amerických. Transnacionální vazby volynských Čechů jsou odlišné a nedosahují takových rozměrů jako u „typicky transnacionálních“ komunit. Primárním účelem popisu transnacionálních vazeb reemigrujících volynských Čechů tak *není* vnucovat čtenářům představu, že volynští Češi každou vteřinu nebo minutu myslí na svou zemi původu anebo že by se snad chtěli vrátit, ale představit transnacionální vazby u skupiny, která se považuje za snadno začlenitelnou do české majority díky krajanské identitě. Transnacionální vazby pak také udržují řádově „jen“ desítky jedinců a netýkají se většiny volynských Čechů. Snahou této části dizertační práce je kriticky poukázat na proponování sociálního procesu začlenění v českých sociálních vědách, který zamezuje referenci k jiným – neméně důležitým – sociálním vazbám, v tomto případě transnacionálním. V následné práci zároveň poukážu na reference nízkého počtu participantů, který je nositelem jedinečných aspektů. Počet participantů by totiž neměl být dáván do souvislosti s důležitostí.

Ačkoliv jsou některé sociální procesy migrantům prisuzovány kvůli státocentrickému přístupu metodologického nacionalismu (a z něj vyplývajícího imigračního narativu), přesto je v případě migrace nutné považovat stát za důležitého aktéra. Na tuto skutečnost upozorňuji v další části dizertační práce. Jak již bylo uvedeno výše, ačkoliv se mladí participanté z řad nereemigrujících volynských Čechů neztotožňují s českým národem, přesto se u nich objevuje silná vůle k imigraci do České republiky. Výzkumným problémem tak je otázka, proč se u potomků krajanů objevuje vůle imigrovat, pokud je s českým prostředím nepojí sounáležitost? V hledání odpovědi upozorňuji na institucionální „předávání krajanství“ od českého státu, neboť se objevují státem podporované krátkodobé a dlouhodobé pobyty potomků krajanů v „zemi původu“ se jeví jako zásadní pro utváření jejich imigračních

tendencí. Je to tedy právě český stát, který usměrňuje migraci potomků krajanů do svého teritoria pomocí své krajaňské politiky. Tento typ migrace se označuje jako *etnická návratová migrace* (Waterbury 2004; Tsuda 2009 a další). Nejedná se o klasickou *návratovou migraci*. Návratová migrace předpokládá diasporickou formu sounáležitosti s národem, zatímco etnická návratová migrace představuje migraci potomků diaspory, u kterých diasporická forma vědomí absentuje. Český stát poté potomkům krajanů usnadňuje imigrační anabázi díky výhodné imigrační politice pro krajany. Český stát se stává performativním – ovlivňuje identitu potomků krajanů, vytváří u nich imigrační tendence do České republiky a usnadňuje jim přesídlení. Tato část dizertační práce tak poukazuje na *způsob konstrukce* sounáležitosti potomků krajanů s českým prostředím. Tato část vznikla díky studijnímu pobytu na University of California v Los Angeles.

Při pozorné četbě je možné narazit na určitou nesrovnalost. Zatímco se v první části své práce soustředím na perspektivu participantů z řad reemigrujících volyňských Čechů a kriticky nahlížím na imigrační narativ v českých sociálních vědách, ve druhé části se kromě perspektivy participantů soustředím i na perspektivu národního státu a na jeho roli performativního aktéra. V první části se věnuji kritice plošného aplikování dosavadních sociálněvědních přístupů na imigranty, které slouží jako „nálepkování,“ zatímco ve druhé části uvádím podobné „nálepkování“ jako performativní. Jednoduše řečeno, v první části se participanté vzpírají imigračnímu narativu a ve druhé části přijímají přisuzovanou roli. V obou případech se mi však jedná o kritický náhled k těmto přístupům a participanté označuji jako aktivní aktéry, kteří konkrétní přístupy umožňují.

Na závěr bych rád poznamenal, že úkolem druhé části dizertační práce *není* uvádět imigrační tendence potomků krajanů v termínech „zneužívání“ českého státu. Úkolem druhé části je poukázat na skutečnost, jak český stát zachází s krajany a jaký vliv má na potomky krajanů. Na druhou stranu by si Česká republika – i další země Evropy – neměly činit nárok na označení „zachránce“ krajanů z ekonomicky znevýhodněných zemí. Obecně platí, že bohaté země Evropy v minulosti využívaly a stále využívají ekonomické a lidské zdroje rozvojových zemí ke svým potřebám v mnohem větší míře a zdánlivá pomoc migrantům z ekonomicky znevýhodněných zemí nemůže vyvážit využívání zdrojů v jejich domovských zemích. Podobně je využívána i Ukrajina (např. odliv vysoce vzdělaných jedinců – v teoriích migrací známý pod označením brain drain). Ve druhé části práce bude má pozice patrná. Zároveň *není* účelem práce poukazovat na Českou republiku jako na zemi „mlékem a strdím oplývající“, ke které by migranti měli s obdivem a s nadějí vzhlížet. Pokud je v

dizertační práci Česká republika podobným způsobem interpretována, pak se jedná o poznatky vyplývající z narací participantů.

3 Literární rešerše

Tato kapitola věnovaná literární rešerši o volyňských Čechách poukáže na dosavadní publikační činnost věnovanou této minoritě. Bude uvedeno, že literatura se nejčastěji věnuje příchodu a životu Čechů na Volyni letech 1868–1947, reemigrační akci v roce 1947 a jejich adaptaci, integraci či asimilaci v Československu. V další části rešerše pak bude patrné, že současné antropologické/etnologické výzkumy zkoumají především českou diasporu na Balkáně.

3.1 Tvorba v rámci komunity volyňských Čechů

Ačkoliv Češi odcházeli na Volyň již od roku 1868, první novinové zprávy o volyňských Čechách se objevují až v roce 1870.¹ V dobových českých periodikách bylo vystěhovalectví na Volyň málo reflektováno a v poměru k ostatním událostem bylo zcela v marginálním postavení. Přesto se objevují krátké zprávy, zaměřené zejména na „vzkvétající“ české vesnice a na „vyspělé“ Čechy oproti zdejšími Ukrajincům.²

Češi se ovšem ocitli i v zájmu představitelů carského Ruska, a tak se první ucelená publikace o volyňských Čechách objevuje již v roce 1887 s názvem *Čechi na Volyni*; autorem byl J.M. Kryžanovskij (1887), zástupce Nejsvětějšího synodu pravoslavné církve, který zkoumal situaci u českých imigrantů. „Rozkvět“ Čechů na Volyni byl v 80. letech 19. století utlumen rusifikací, a snad i proto se další zdroje o volyňských Čechách objevují až počátkem 20. století. Na J.M. Kryžanovského navazuje až obyvatel vesnice Hlinsk Vladimír Olič (1908), syn jednoho z prvních přistěhovalců, který zbohatl díky finančním procedurám spojeným s přistěhovalectvím. Kryžanovského publikace je pak jedinečná díky zachycení ruského pohledu na české přistěhovalce, zatímco práce Vladimíra Oliče je zajímavá snahou o kontextuální pojetí anabáze příchodu Čechů na Volyň.

Na počátku 20. století se na Volyni objevují i česká periodika. Cenný je první časopis s názvem *Ruský Čech* (vycházející v letech 1906–1908) Václava Vondráka, člena volyňského gubernského zemstva, a *Čechoslovan* (1911–1917) kyjevského nakladatele Věnceslava

---

¹Z *Ruska*. Národní noviny 29.4.1870.

²O odchodu/příchodu/usazování Čechů v oblasti Volyně či – obecně – o odchodu Čechů do Ruska se objevují ve 2. polovině 19. století zprávy v periodikách *Budivoj*, *Lumír*, *České noviny*, *Moravská orlice*, *Národní listy*, *Národní noviny* (vycházely jako náhrada za *Národní listy*), *Naše listy* (opět jako náhrada za *Národní listy*), *Posel z Prahy*, *Pražský denník*, *Světobzor* aj. Tyto články jsou však spíše výjimečně psány samotnými volyňskými Čechy.

Švihovského. V obou periodikách se pak objevují zajímavé memoárové kroniky jednotlivých českých obcí.

Po první světové válce došlo k rozdělení Volyně na západní polskou a východní sovětskou část a tím byla předznamenána i možnost (relativní) svobody slova v západní a nesvobody slova ve východní části. V polské části Volyně navázal na zmíněná předválečná periodika *Hlas Volyně* (1926–1937) kvasilovského starosty a učitele Antonína Perného a *Buditel* (později *Náš buditel*, 1928–1934) vydávaný Českou maticí školskou v Lucku. Po zániku *Hlasu Volyně* se pak objevily *Krajanské listy*³ (1937–1939) nakladatele Josefa Foitíka. Periodika volyňských Čechů se sice snažila prosadit jednotný tiskový orgán pro celou komunitu a reprezentovat zájmy české minority jako celku, ovšem sama doplatila na vzájemné sváry; známý je např. letitý spor mezi *Hlasem Volyně* a *Buditelem*. I přes proklamovanou snahu se nepodařilo vytvořit stabilní tiskový orgán reprezentující minoritu volyňských Čechů. *Hlas Volyně* však můžeme uvést jako poměrně úspěšné periodikum. Druhá světová válka a začlenění západní části Volyně pod Sovětský svaz pak zamezily dalším publikačním snahám.

Zatímco v relativně demokratickém Polsku se mohla publikační činnost etnických minorit rozvíjet, na území Sovětského svazu ve východní části Volyně tomu bylo naopak. Ještě před samotným vznikem Sovětského svazu byla vydávána periodika *Volyňská pravda* (1921–1922) českého komunisty Jaroslava Petrlíka a *Kronika* (pouze v roce 1921), která vycházela jako časopis volyňského gubernského výboru Komunistické strany Ukrajiny. Obě periodika byla zatížena dobovou ideologií, čtenáře prakticky nezaujala a brzy zanikla. V pozdějších letech se již český tisk ve východní části Volyně neobjevil, přestože až do roku 1928, kdy se zavedlo plánované hospodářství, panovala v Sovětském svazu možnost svobodného publikování.

Meziválečnou tvorbu však doplňují rozsáhlé kroniky volyňských obcí. Údajně byly publikovány tři kroniky,⁴ nicméně do rukou autora této práce se dostala pouze jediná (Velenský 1929). Tato práce psaná na základě vzpomínek Josefa Náhlovského tvoří spolu s *Čechoslovanem* a *Ruským Čechem* cenný zdroj pro výzkum odchodu Čechů do oblasti Volyně z pohledu samotných aktérů. Na východní Volyni pak prof. Evžen Rychlík usiloval o vydání kroniky *Češi na Ukrajině* zachycující historii celé české diaspory na Volyni, jeho snahu však ukončilo zatčení a smrt v sovětském gulagu.

³ Uvedená periodika je možné nalézt v Národním archivu v Praze-Chodově nebo v Náprstkově muzeu v Praze.

⁴ Informace od pamětníka z řad volyňských Čechů.

Po událostech druhé světové války a po reemigraci volyňských Čechů do Československa vzniklo periodikum *Věrná stráž* (1946–1952) vydávané pod záštitou *Svazu Čechů z Volyně a jejich přátel* (SČZV). Zpočátku bylo periodikum protikomunisticky zaměřeno, ovšem po roce 1948 naopak začalo přebírat dobovou rétoriku a prokomunistickou orientaci. Právě v tomto periodiku se však objevila žádost k sepsání kronik volyňských obcí, kterou volyňští Češi vyslyšeli, a knižní produkce věnovaná historii jednotlivých obcí značně vzrostla. Objevuje se určitá motivace zachovat vzpomínky na české osídlení Volyně. Už ve druhé polovině 40. let 20. století byly sepisovány kroniky obcí, které jsou uloženy v *Národním archivu v Praze*⁵ na Chodově. Tyto rukopisy však byly otištěné i v periodiku *Věrná stráž*. Jedná se o *Kroniku Českých Novosilek* (psáno též jako České Novošulky) sepsaných podle výpovědi Karla Dolejše a zážitků autora Karla Půlpytla, dále o *Kroniku Českých Novin* sepsaných Vladimírem Libovickým a Vladimírem Fickem dle výpovědi Antonína Millera, o *Kroniku Nivy Hubínské* od Jaroslava Kozáka, o *Kroniku Stromovky* sepsanou Marií a Jiljím Ivaňuchovými, o kroniku *Dembrovka* od Františka Bobka, o kroniku *České Sklíně* od Josefa Foitíka, o *Kroniku obce Martinovka* od Jiřího Hofmana, o kroniku *Ozerany* od Anny Honzátkové, o *Plamínek v bouři* od Karla Půlpytla, o *Průkopnickou vesnici* od Antonína Špatenky, o *Popis obce Sofijevka* od Mikuláše Sulženka, o *Kroniku české obce Kupičov* od Josefa Tomana a Václava Židlického, o kroniku *Kvasilova, jedné z nejstarších osad na Volyni* od Marie Tomášové, o kroniku *Martinovky* od Jana Tomeše a o kroniku *Olšanky* od Heleny Truškové. Během reemigrace roku 1947 se do Československa dostali i Češi, kteří se do oblasti Volyně odstěhovali v rámci organizovaného odchodu v letech 1868–1880, a především díky jejich vzpomínkám byla část uvedených kronik sepsána. Po druhé světové válce se však objevily i romány, např. *Vystěhovalci* (Foitík 1950) a *V bouři* (Foitík 1952) nebo *Svatba na Volyni* (Špatenka 1946).

V období vlády Komunistické strany Československa (KSČ) volyňští Češi prakticky nepublikovali a KSČ navíc utlumila veškeré snahy publikovat a zrušení periodika *Věrná stráž* v roce 1952 a *Svazu Čechů z Volyně a jejich přátel* v roce 1957. Ani uvolnění poměrů v 60. letech 20. století nepřineslo nové publikace, nicméně již ke konci 80. let 20. století se objevují další snahy o sepsání kronik. Již v roce 1983, ještě za Československé socialistické republiky, vyšlo vlastním nákladem druhé vydání (první vyšlo již v roce 1945) *Kroniky Českého Malína* (Martinovský – Širc 1983).

---

⁵ Národní archiv v Praze, fond Svaz Čechů z Volyně, Žatec (1870)1945–1958. Číslo fondu 1159.

Po roce 1989 se objevily další kroniky, často v součinnosti s obnoveným *Sdružením Čechů z Volyně a jejich přátel*, které navázalo na *Svaz Čechů z Volyně a jejich přátel*. Z tohoto období můžeme uvést *Kroniku Malé Zubovštiny* (Ornst 2009), *Vzpomínku na rodiště Straklov Český* (Masopust– Suchopárová 1992), *Mirotínské vzpomínky* (Němeček 2007), *Huleč Česká na Volyni* od (Bonek – Manová– Stárek 1992), *Domov v cizině* (Petříček 2004), *Hrst vzpomínek na Český Volkov*(Šíma – Pancíř 2005), *Minulost zavátou časem*, publikaci věnovanou Českému Špakovu (Kubový 2004), *Zdolbunov* (Krušina 2009) nebo novou *Kroniku Českého Kvasilova* (Šereťuk 2003). V roce 1991 bylo obnoveno i vydávání *Zpravodaje Čechů z Volyně a jejich přátel*, které navazuje na Věrnou stráž. Zpravodaj Čechů z Volyně a jejich přátel se tak stává ústředním periodikem volyňských Čechů.

Mezi stěžejní témata zmíněných kronik patří: 1) přistěhování do oblasti Volyně, 2) život na Volyni v letech 1868–1939, 3) období nacistické a sovětské okupace z let 1941–1945, 4) účast volyňských Čechů v 1. československém armádním sboru a 5) reemigrace do Československa v roce 1947. Za hlavní poselství kronik pak můžeme označit hospodářskou vyspělost volyňských Čechů oproti tamějším Ukrajincům.

Kromě kronik jednotlivých obcí se po roce 1989 objevily i pokusy o syntézu dějin celé minority volyňských Čechů. Objevuje se např. brožura *Češi na Volyni* (Hofman 2007) nebo *U nás na Volyni* (Šimek 1997). Cenná je rovněž *Historická mapa českého osídlení na Volyni* (Hofman – Klicpera – Pelcová – Drahekoupil 1995). V těchto publikacích, zejména v pracích Jiřího Hofmana, se již neobjevují pouze popisy jednotlivých obcí nebo dějiny celé minority, ale také snaha zasadit výklad historie volyňských Čechů do širších souvislostí.

Objevují se i celé práce zaměřené na určité téma. Jedná se o publikace věnující se období druhé světové války na Volyni, např. *Volyňští Češi v prvním a v druhém odboji* (Hofman – Vaculík – Širc 2002), *Mučednické obce na Volyni* s podtitulem *Český Malín, Michna-Sergejevka, vyhnanci na Sibiř* (Dufek 2002) nebo *Z historie jedné rodiny* (Němec 1999). Nejnověji se objevuje i *Pěstování chmele na Volyni a v Čechách* (Zich 2012), *Volyňští Češi na Broumovsku* (Stejskal 2012) nebo publikace *Zapomenutý boj* o osudu Vladimíra Foitíka (Foitík 2012), šéfredaktora *Krajanských listů*.

Publikační činnost volyňských Čechů značně vzkvetla a věnují se jí také potomci volyňských Čechů, kteří přímou zkušenost z meziválečného nebo válečného období nemají. Volyňští Češi však neunikli ani pozornosti akademiků a dalších badatelů, o čemž pojedná následující kapitola.

3.2 Akademická tvorba věnovaná volyňským Čechům

Po vlně českého vystěhovalectví do carského Ruska v letech 1868–1880 a protežování české minority díky údajnému panslavismu se začal v dobových periodikách objevovat náhled na volyňské Čechy jako na hospodářsky i kulturně málo vyspělé oproti Čechům v původní vlasti, ačkoliv ve vztahu k ukrajinské majoritě byli hodnoceni jako úspěšní (Doubek 2012). Volyňští Češi byli označováni jako komunita „prosící“ původní vlast o pomoc a tento náhled se udržel i v *Národní radě české* (1907), která měla být od svého založení v roce 1900 všennárodním orgánem a ve které se krajanskou otázkou zabýval Jan Auerhan. Na *Národní radu českou* navázala *Národní rada československá*, která se rovněž měla stát všennárodním orgánem a starat se o krajanskou otázku. Příspěvky věnované volyňským Čechům se objevovaly také v periodiku *Národní rady Československé s názvem Naše zahraničí* (Švihovský 1924). Na *Národní radu československou* nakonec navázal v roce 1928 *Československý ústav zahraniční* (ČSÚ) v čele s Janem Auerhanem.

Jelikož se ČSÚ věnoval i dalším krajanským enklávám, byli volyňští Češi často uváděni do souvislosti i s dalšími krajany v zahraničí, nejčastěji ze střední a východní Evropy. Cílem ČSÚ byla 1) regulace a omezování vystěhovalectví, 2) krajanská péče, 3) hospodářské využití krajanů ve prospěch národa a státu, 4) reemigrace krajanů, 5) propagace krajanů pomocí turistického ruchu a 6) vzájemná informovanost. Zájem o volyňské Čechy byl zejména z hlediska krajanské péče, hospodářského využití, propagace pro turistický ruch a informovanosti.

Někteří badatelé působící v ČSÚ se však krajanské problematice věnovali již před vznikem této instituce. Jedná se především o Jana Auerhana, který již před vznikem ČSÚ sepsal publikaci věnovanou české minoritě na Volyni pod názvem *Československé menšiny za hranicemi* (1918). Po ní následovaly od téhož autora publikace *České osady na Volyni, na Krymu a na Kavkaze* (1920), *Osady českých emigrantů v Prusku, Polsku a Rusku* (1920), *Československé jazykové menšiny v evropském zahraničí: Národnostní poměry, v nichž žijí, a vztahy, které je poutají k staré vlasti* (1935) a *Několik poznámek k dnešní situaci československé menšiny v Polsku* (1925). V meziválečném období se pak věnovali volyňským Čechům i další pracovníci ČSÚ, zejména Josef Folprecht se svými publikacemi *Čechoslováci polští* (1932) a *Naši krajané v cizině* (1940) nebo Stanislav Klíma s dílem *Čechové a Slovinci za hranicemi* (1925).

Na zmíněné práce navázali i další badatelé, zejména Josef Pluhař a jeho publikace *Češi a Slovinci za hranicemi* (1935) nebo kazatel Českobratrské církve evangelické Vladimír

Mičan s dílem *Česká emigrace v Polsku a na Volyni: evangelisační cesta bratra Vladimíra Mičana, tajemníka Biblické jednoty* (1924).

Po druhé světové válce vznikaly další práce, ve kterých se objevují tři časté náměty – osudy volyňských Čechů ve druhé světové válce, popis historie celé minority a reemigrace v roce 1947. Už v periodiku *Věrná stráž* se objevila první významná práce věnovaná historii volyňských Čechů s názvem *Dějiny české Volyně* (Folprecht 1950)⁶. Čechům z Volyně se pak věnovali také pracovníci *Ústavu pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd*. Iva Heroldová sepsala publikaci s názvem *Válka v lidovém podání: národní osvobozenecký boj volyňských a jugoslávských Čechů* (1977) věnovanou zásluhám volyňským a jugoslávským Čechům při osvobozování Československa, na kterou navázala práce Jaroslava Vaculíka s názvem *K postavení Čechů na Ukrajině ve 20. a 30. letech (se zvláštním zaměřením na východní Volyň)* (1992), Alexandra Mušinky s prací *Evžen Rychlík – zapomenutý slavista českého původu* (1992) a Antonína Robka s názvem *K problematice českého vystěhovalectví do Ruska v druhé polovině 19. století* (1988), která však byla ovlivněna dobovou ideologií (v rámci této stati vznikla zřejmě i její první část, ke které se však autor této práce nedostal). Od 1. října 1999 se změnil název pracoviště na *Etnologický ústav Akademie věd České republiky*, ovšem problematice volyňských Čechů se Etnologický ústav v rámci ediční řady *Češi v cizině* věnuje i nadále.

Po roce 1989 sepsal historik Jaroslav Vaculík obsažnou třídílnou práci o historii celé minority volyňských Čechů, od příchodu do oblasti Volyně až po jejich usazení v Československu. Tato práce je dodnes považována za zásadní dílo věnované volyňským Čechům. *Dějiny volyňských Čechů I* (1997), *II* (1998) a *III* (2001) navazují na autorovu předešlou publikační činnost věnovanou hlavně reemigraci této minority, *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948* (1984), *Volyňští Češi v protifašistickém zápase* (1987) a *Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945–1950* (1993). Jaroslav Vaculík poté vydal další díla věnovaná volyňským Čechům: *Začleňování reemigrantů do hospodářského života v letech 1945–1950* (2001), *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů* (2002), *Rodinná kronika volyňských Čechů* (2006), *České menšiny v Evropě a ve světě* (2009) a *Češi v cizině* (2009). Pro krajanů na Ukrajině pak byly *Dějiny volyňských Čechů* přeloženy do ukrajinského jazyka a publikace nese název *Istorija*

---

⁶ Tato práce sice byla publikována v periodiku volyňských Čechů, ale Josef Folprecht působil v ČSÚ, a proto ho zařazuji do této podkapitoly.

volyňských Čechů (Muchina – Vaculík 2013)⁷. Jaroslav Vaculík, který sám mezi volyňskými Čechy vyrůstal v Olomouckém kraji, je významným badatelem ohledně dějin volyňských Čechů a jejich reemigrace do Československa v roce 1947.

Další významné akademické práce věnované volyňským Čechům se zabývaly orálně-historickým a archivním výzkumem; mezi ně se řadí *Proměny religiozity volyňských Čechů* (Nešporová 1999), *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktéry a odborné literatury* (Nosková 2007)⁸, *Nejsou jako my: Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)* (Spurný 2011)⁹ a *Návrat Čechů z Volyně: Naděje a skutečnost let 1945–1954* (Nosková 1999). V této podkapitole lze zmínit i neakademické publikace, zejména román *Kočí životy* (Kriseová 1997).

V meziválečném období se akademičtí badatelé věnovali diachronní i synchronní metodě, své práce situovali do historie, ale i do současného života Čechů na Volyni. Svou publikační činností směřovali do rozmezí let 1868–1947 a nereemigrující Češi byli zmiňováni pouze v souvislosti s reemigrační akcí, ovšem jejich dalším osudům se již badatelé nevěnovali. Ačkoliv byly např. doloženy kontakty s nereemigrujícími krajany, tyto vazby¹⁰ nebyly z pohledu badatelů pro výzkum relevantní. Nejedná se o předem danou situaci, ale o ustanovení priorit v etnologii a antropologii, tedy o protežování určité výzkumné perspektivy.

3.3 Současný výzkum krajanů v zahraničí

Pokud bychom se zaměřili na prostor východní Evropy, konkrétně Ukrajiny a Ruska, pak bychom kromě prací věnovaných reemigraci tzv. černobylských krajanů (Valášková 1992; Dluhošová 1992; Jančáková 1992; Jánská–Drbohlav 2001; Šolcová 2012 aj.) mohli uvést výzkumy *Etnologického ústavu AV ČR* zaměřené na Čechy z jižní Ukrajiny (Bohemky, Veselynivky a Novgorodkivky) a z Kazachstánu. Jednalo by se o práci *Postmigrační procesy: imigranti z jihoukrajinské Novgorodkivky v České republice* (Bělohradská 2008), *Češi na jižní Ukrajině* (Klípa–Vávra–Uherek–Valášková–Bažant 2000) věnovanou českým krajanům na jižní Ukrajině z Veselynivky a Bohemky, o studii ohledně Čechů v Kazachstánu s názvem *Potomci českých emigrantů v Kazachstánu* (Uherek–Valášková–Kužel 1999) a o práci stejných autorů *Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky* (Uherek–Valášková–Kužel–Dymeš 2003).

⁷ Přeložený název: Dějiny volyňských Čechů. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.

⁸ Původně dizertační práce autorky.

⁹ Původně dizertační práce autora.

¹⁰ Např. posílání časopisů z Československa do oblasti Volyně, návštěvy příbuzných či dopisy.

V současné době se výzkumy krajanů v zahraničí zaměřují především na oblast Balkánu především díky Zdeňkovi Uherkovi, Lence J. Budilové, Marku Jakoubkovi, Michalu Pavláskovi a dalším. Výzkumy tak probíhaly v Bulharsku (především vesnice Vojvodovo) díky pracím Lenky J. Budilové „*Ať se neztratí jméno. „Jména a pojmenování u bulharských Čechů* (2012) a *Pro víru nebo za půdou? Několik poznámek k migračním motivacím bulharských Čechů* (2011), Marka Jakoubka *Vojvodovo: Etnologie krajanské obce v Bulharsku* (2011a), *Vojvodovo: Kus česko-bulharské historie* (2011b), *Vojvodovo: historie, obyvatelstvo, migrace* (2013), „*Cesta do Prahi*“ vojvodovského Čecha Petra Dobiáše (2011), *Druhá půlka pravdy: opomenutá dimenze víry vojvodovských Čechů* (2010), *Synopse materiálů k vojvodovskému svatebnímu folkloru* (2011), „*Kronika naší rodiny*“ vojvodovské Češky Ester Karbulové (2011), *Archivní materiály s vojvodovskou tematikou z výzkumu Ivy Heroldové na jižní Moravě v roce 1973 a jejich dopad na vojvodovský výzkum* (2012). Marek Jakoubek pak spolu se Zdeňkem R. Nešporem sepsal *Dvě hypotézy o původu nekatolíků z řad banátských a bulharských Čechů* (2011) v rámci diskuze s Michalem Pavláskem, dalším autorem věnujícím se krajanům.

Uvedené výzkumy mají za cíl rekonceptualizovat dosavadní bádání o krajanech a poukázat na emický pohled krajanů. Badatele zabývající se vesnicí Vojvodovo pak doplňuje Michal Pavlásek se svou prací *Hledání vojvodovské pravdy ve světle probuzeneckých hnutí* (2011). Autor se však také věnoval rumunské obci Svatá Helena v dílech *Případ Svatá Helena. (Re)interpretace náboženských dějin české obce v Rumunsku* (2010), *Obec svatá Helena jako vinice Boží misími oplocená, Krůčky k přehodnocení české (e)migrace na Balkáně* (2011) a v rámci diskuze se Zdeňkem R. Nešporem a Markem Jakoubkem publikoval stať *Minulost svatohelenských nekatolíků v zjetí výkladových schémat a povahy porozumění* (2011). Stejný autor se věnoval i rumunskému Klopotínu v práci *Clopodia zvaná Klopotín. Zapomenutá moravská kolonizace Banátu v multilokálním etnografickém bádání* (2013) a srbské obci Veliko Srediště v článku *Prameny k dějinám české menšiny vojvodinské obce Veliké Srediště*. Opomenout samozřejmě nemůžeme *Etnologický ústav Akademie věd ČR a Zdeňka Uherka, který se věnoval krajanům v Bosně a Hercegovině a sepsal publikaci Češi v Bosně a Hercegovině* (2012).

Z dalších neméně významných prací věnovaných krajanům můžeme uvést článek uveřejněný v periodiku *Český lid* s názvem *Čeští kolonisté na Slovensku v období první ČSR na příkladu kolonie (Sülly) Šulany* (Procházková 2012) a *Přechod české krajanské komunity z obce Gerník (Rumunsko) do transnacionálního momentu* (Hanus 2011).

Některé z nejnovějších publikací přebírají poststrukturalistický diskurz, který navazuje na dosavadní výzkumy krajanských enkláv. Na rozdíl od starších prací však pojmají tyto publikace národní stát a jeho nacionalizační záměr jako subjekt analýzy, a nikoliv jako prostředek výzkumu (Brubaker – Cooper 2004). Další si pak kladou za cíl zpopularizovat krajanskou tematiku pomocí historických nebo deskriptivních exkurzů.

3.4 Co ještě chybí?

V případě tvorby samotných volyňských Čechů se nejčastěji objevují kroniky jednotlivých obcí v časovém rozmezí od příchodu na Volyň až do reemigrace do Československa v roce 1947. Akademičtí pracovníci se pak nejčastěji zaměřují na zachycení historie českého osídlení na Volyni v letech 1868–1947, na reemigraci v roce 1947 a na integraci volyňských Čechů do československé majoritní společnosti. Dosavadní práce o volyňských Čechích se tak obecně zaměřují především na život Čechů na Volyni v letech 1868–1947. Tím se však zanedbávají další otázky, např. jaké byly osudy nereemigrujících Čechů, jak se proměnil život v původních českých enklávách nebo jaké jsou vzájemné kontakty reemigrujících a nereemigrujících jedinců.¹¹

---

¹¹ Až na výjimky se nikdo systematicky nevěnoval nereemigrujícím krajanům na Ukrajině po roce 1947 a vazbám reemigrujících Čechů na jejich rodnou oblast, respektive na rodnou oblast jejich rodičů. Na tyto výjimky odkážu dále v textu.

4 Metodologie

Výzkumný terén se nezaměřoval pouze na jednu lokalitu, ale probíhal na více místech v České republice a na západní Ukrajině. Natáčení *polostrukturovaných rozhovorů* i *zúčastněné pozorování* se uskutečnilo v ukrajinských městech Dubno, Rivne, Luck, ve Lvovu a ve vesnicích v Rivenské a Volyňské oblasti a v českých městech Praha, Brno, Rychnov nad Kněžnou, Uničov a Žatec. Nelze hovořit o výzkumném zaměření na jednu lokalitu, a proto byla použita metoda *multi-sited ethnography*. Tato metoda se vyznačuje dvěma základními přístupy: (a) výzkum vlivu globalizovaného proudění idejí, lidí a vztahů na lokalitu a (b) výzkum vzájemného ovlivňování dvou nebo více propojených lokalit. Právě druhý přístup je uplatněn v této práci. Metoda *multi-sited ethnography* tak kriticky reaguje na tradiční etnografii spojenou s osobou Bronislawa Malinowského. V rámci jeho tradičního přístupu je zkoumaná lokalita „nádobou“ – pokud bychom použili slova Marca-Anthoniho Falzona – konkrétních sociálních vztahů, které mohou být studovány na určitém místě a následně komparovány s jinými „nádobami“ (Falzon 2009: 1). Výzkum v jedné lokalitě znamená „uzavření“ zkoumaného místa do jasně definovaných hranic (např. do prostředí vesnice). V podání George Marcuse, jehož přístup je spojen s globalizovaným prouděním (1995, 1999a, 1999b, 2011), neznamena metoda *multi-sited ethnography* zaměření na komunitu jako na esenciální nebo konstituovanou „nádobu“, ale na komunitu zasazenou do procesů globálního přemísťování a hybridity (2011). V jeho podání není výzkumný terén ohraničeným a uzavřeným systémem, ale referuje k ovlivnění terénu skrze proudění lidí, idejí, vztahů a spojení napříč prostorem. George Marcus označuje toto proudění jako „distribuovaný systém vědění“ a nalézt jej můžeme za pomoci participace s informátory (ibid.: 2011: 27).

V Marcusově podání byla jeho metoda reakcí na změnu diskurzu v sociálních vědách a v souvislosti s hybridizací (Bhabha 2013), s kreolizací kultur (Hannerz 1996) nebo s postnacionálními koncepty se snažila zachytit vliv globalizace. Jeho metoda však vybízí k otázce, kde se „distribuovaný systém vědění“ vytváří? Další autoři pak spíše jen oddalují možné řešení, protože se podle některých může metoda zaměřovat i na takové podmínky, které jsou *představované*, ačkoliv nemusí být nutně fyzicky navštěvované (Heller – Coleman 2011). Marcusův přístup k *multi-sited ethnography* totiž bagatelizuje význam lokálního prostoru a v jeho podání získávala etnografie pejorativní označení jako překonaná forma výzkumu (např. již zmiňovaný Ferguson 2011). Marcusova metoda se až příliš odpoutala od lokality směrem ke globalizovanému, a proto je nutné ustoupit o „krok zpět“, vrátit legitimitu výzkumu lokálních forem a poznamenat, že veškeré ideje, vztahy nebo spojení, která se

nacházejí v globalizovaném rozměru, mají lokální původ. Právě z lokálního směřují „distribuované formy vědění“ do nadlokálního a ovlivňují různé prostory, jak upozornil ve své kritice metody multi-sited ethnography James Ferguson (2011).

Podle Marca-Anthoniho Falzona – což může být považováno za druhý přístup k multi-sited ethnography – je pak pro výzkum zásadní prostorová (kulturní) odlišnost jednotlivých lokalit (2009). Právě díky této „jinakosti“ a za předpokladu, že se nadlokální konstruuje propojením odlišnosti lokalit, se vytváří nejvhodnější prostředí pro multi-sited ethnography. Také pro tento výzkum byla zásadní odlišnost českého a ukrajinského sociálního, ekonomického, kulturního a politického prostředí. Je pak samozřejmě otázkou, nakolik jsou obě prostředí shodná a nakolik neshodná, čím se liší a zda je tato rozdílnost relevantní. V této práci však budu považovat obě prostředí za *neshodná* a v dalších kapitolách budou patrné důvody. V dizertační práci tak budu proponovat druhý přístup k multi-sited ethnography, kdy není lokalita ohraničená a uzavřená jednotka nebo „nádoba,“ ale je místem, odkud vystupuje lokální do nadlokálního, a kdy se samotný výzkum zaměřuje na nadlokální vztahy v rámci dvou nebo více lokalit.

Metoda multi-sited ethnography byla pro můj výzkum důležitá a primárním důvodem pro rozhodnutí používat právě tuto metodu byla skutečnost, že v českém prostředí jsou dosavadní výzkumy imigrace ze západní Ukrajiny zkoumány pouze z cílové destinace imigrantů. Badatelé se tak nacházejí ve vlastní zemi a zkoumají ukrajinskou imigraci v důvěrně jim známém prostředí. Dosavadní výzkumy postrádají patřičné pochopení ukrajinských reálií a společenských i kulturních norem, nemohou dostatečně popsat podmínky ve zdrojové zemi migrantů a mohou obsahovat etnocentrický pohled.¹² Díky metodě multi-sited ethnography můžeme lépe porozumět ukrajinské společnosti i důvodům emigrace a zamezit přisuzování domněnek vyplývajících z hodnotových stanovisek vlastní kultury.

Pokud zkoumáme nadlokální, pak je tato metoda vhodná pro uskutečnění výzkumu transnacionálních vazeb a etnické návratové migrace, jak poukážu v této práci. V dizertační práci tak uvedu, jakým způsobem vystupují formy jednání z lokálního do transnacionálního, ale také bude uvedeno, jak transnacionální zkušenosti nabývají na významu spíše díky zkušenostem s „odlišnou“ lokalitou než s „globalizovanými formami,“ které se objevují skrze internet nebo jiná média.

---

¹² Snaha zkoumat příčiny ukrajinské emigrace přímo na území Ukrajiny je spíše výjimečná (výjimkou je např. Uherek – Valášková – Bělohradská – Mušinka 2008).

Samotná metoda multi-sited ethnography však přinesla v terénním výzkumu i mnohá úskalí. Nejproblematictější bodem byla neustálá změna terénu, kdy jsem se při každém pohybu odpoutával od „současnosti“ zkoumané lokality a v momentě příjezdu do nové lokality nebo po opětovném příjezdu do staré jsem musel vždy s participanty obnovovat původní spojení nebo nacházet nová. Zkoumaný terén se často měnil a fyzicky nebylo možné pobývat na více lokalitách současně. Značně obtížný byl také výzkum transnacionálně propojených participantů, kdy nebylo vždy možné kontaktovat se s participanty z jednoho příbuzenského svazu žijícími jak na Ukrajině, tak v České republice. Někdy jsem tak byl odkázán pouze na jednotlivé participanty žijící v jedné lokalitě a na jejich naraci ohledně prostředí v jiné lokalitě nebo ohledně členů rodiny a jiných kontaktů žijících v jiné lokalitě. Jedna z participantek z řad nereemigrujících volyňských Čechů např. byla velmi ochotná, ale nebyla svolná ke kontaktování jejího syna v Praze. Podobné situace se objevovaly i v případě reemigrujících volyňských Čechů. Nejčastějším důvodem byla snaha „nerušit“ jejich známé. V tomto výzkumu tak metoda multi-sited ethnography znamenala i výzkum jedinců, jejichž rodinní příslušníci žijící v jiné lokalitě se nestali přímou součástí výzkumu.

V případě potomků krajanů mi však metoda umožnila poměrně unikátní výzkum, neboť jsem se s některými zúčastnil celého průběhu jejich migrační anabáze – před migrací, v momentě migrace a během jejich adaptace v České republice. S některými jsem se pak zúčastnil i jejich vůbec první zkušenosti s českým prostředím. Migrace však v případě mladých participantů neznamenal „trvalost“ usídlení, neboť často vykonávali cesty z České republiky na Ukrajinu a zpět.

Jak již z uvedeného vyplývá, v rámci *polostrukturovaných rozhovorů* jsem se nesoustředil pouze na jednu lokalitu, k čemuž by svět krajanských spolků mohl víceméně svádět, ale participantů jsem se dotazoval i na transnacionální vlivy. Polostrukturovaný rozhovor je vhodnou metodou pro zachycení narace, protože umožňuje připravit si otázky, které se však odvíjejí od obsahu odpovědí. Badatel může rozhovor rozvíjet a doba rozhovoru je variabilní (srv. Fontana – Frey 2012). Nebylo výjimkou zaznamenání až dvouhodinových narací.

Polostrukturovaný rozhovor byl doplňován *narativním interview* (Reichel 2009), protože participanté byli vybízeni i k vyprávění o určitém úseku svého života. Narativní interview totiž může odkrýt skryté skutečnosti, které by byly utajené, pokud by se používaly jen přímé otázky (srv. Schütze 1999). Tato metoda však předpokládá participantovu sdílnost, nikoli uzavřenost, a proto nemohla být použita ve všech případech.

Další použitou metodou byla *orální historie*, která je sice považována za historickou metodu práce s pamětníkem, ale v tomto výzkumu byla použita pro její praktičnost, např. pro vysvětlení „bílých“ nebo „hluchých“ míst v naracích (viz Vaněk – Mücke – Pelikánová 2007). Orální historie se pak principiálně zaměřuje na starší pamětníky a na jejich životní bilancování, a tak by ji stejně nebylo možné uplatnit v případě mladých participantů, kteří vzhlíží k budoucnosti a ještě neformulují svůj životní příběh. V souvislosti s rozhovory si pak dovoluji malou poznámku: patří již k tradiční povaze rozhovorů, že participanté zatajují své chyby nebo rozhodnutí, která v jejich životě vedla k neúspěchu.

Specifickým problémem bylo také *používání diktafonu*, kdy se natáčení rozhovorů neukázalo být nejefektivnější metodou – mnozí participanté se báli zneužití natočeného materiálu, někteří nebyli na diktafon zcela upřímní a další odmítli natáčet. Někteří byli během natáčení méně otevření a používali spíše obecná stanoviska nebo fráze, které po vypnutí diktafonu nebo při běžné komunikaci nevyjadřovali. Mnozí pak dokonce přiznávali, že se bez zapnutého diktafonu mohou projevit důvěrněji. Mým předpokladem tak bylo, že výzkumný materiál získám snáze bez diktafonu, a tak byly v pozdější fázi výzkumu zapisovány poznatky z osobních setkání do *terénního deníku*. Kromě uvedených metod jsem také zkoumal ukrajinskou literaturu věnující se migraci, ukrajinské zákony a další dokumenty různé povahy (např. archivy a písemnosti participantů).

Zúčastněné pozorování je často hodnoceno jako základní pilíř sociální a kulturní antropologie a v uvedeném výzkumu jsem používal tuto metodu hlavně během schůzek krajanského spolku, výuky českého jazyka (pokud jsem v daný moment nevyučoval – viz níže), při setkávání participantů s pracovníky Generálního konzulátu České republiky ve Lvově, kteří přijížděli za krajany do jejich lokality, během krajanských festivalů i v dalších situacích.

5 Terénní výzkum

Terénní výzkum se uskutečnil v letech 2012–2015 v Rivenské a Volyňské oblasti, tedy v místech bývalého nejhustšího osídlení volyňských Čechů, a v České republice. Na západní Ukrajině byl výzkum proveden ve třech krajaňských spolcích, ve *Sdružení Čechů Maticе volyňská v Lucku*, kde je současnou (2016) předsedkyní Svitlana Kratofil, v *České Besedě* v Rivném, kde je předsedou rektor Institutu slovanských studií prof. Ruslan Postolovskij, a v *Dubenském českém Sdružení Stromovka v Dubně*, kde je předsedkyní JUDr. Antonina Ponomarenko (dále k uvedeným spolkům viz příloha 1). Participanté pocházeli především z prvního a ze třetího spolku, tedy z Volyňské oblasti a z dubenského rajonu (administrativně na úrovni českého okresu; spadá do Rivenské oblasti), konkrétně z města Luck, Dubno, Zdolbuniv (česky Zdolbunov) a z původních českých vesnic Mirohoš (Mirohošť), Molodavo I. (Moldava I.) a Strakliv (nyní součást Dubna, původně Český Straklov). Výzkum v České republice byl proveden s participanty, kteří reemigrovali v roce 1947 (1945), a také s potomky krajaňů z řad nereemigrujících volyňských Čechů, kteří žili na Ukrajině a reemigrovali teprve nedávno. Výzkumný terén v České republice byl zejména v Praze, kde mnozí z reemigrujících participantů žijí, v Rychnově nad Kněžnou a v Uničově, kde někteří z potomků krajaňů studují gymnázia, v Brně, kde se potomci krajaňů učí český jazyk v rámci semestrálních pobytů na Masarykově univerzitě, a v Žatci, kde žijí především starší reemigrující participanté z roku 1947 (1945).

Participanty z řad nereemigrujících volyňských Čechů jsem rozdělil do tří generací, na generaci *mladší* (0–30 let), *střední* (30–60 let) a *starší* (60 let a více). Rozdělení je dáno do souvislosti s emigračními tendencemi krajaňů a jejich potomků, kdy starší generace již odmítá migrovat, zatímco mladší generace naopak chce migrovat.¹³ Při kategorizaci jsem vycházel především z poznatků Oleksandra Saveleva, že nejvíce migrantů odchází do 30 let (2010), a z výzkumů, které poukazovaly na snižující se věk ukrajinské emigrace (např. (Лібанова – Позняк 2010). Tato kategorizace je určena pro snadnější uchopení celé práce, ale hranice mezi kategoriemi jsou fluidní a některé charakteristiky spojené s některou z kategorií mohou být (spíše výjimečně) platné i pro participanty z jiné kategorie.

Jak je již z výše uvedeného patrné, jako *reemigrující volyňské Čechy* označuji jedince narozené v Rivenské, Volyňské nebo Žitomirské oblasti, kteří se v roce 1945 usídlili v

---

¹³ Tendence migrovat vzrostla v letech 2014–2015 v závislosti na ukrajinské politické krizi a válce na východní Ukrajině. Obecně je migrace závislá na řadě faktorů, ovšem stále platí, že potomci krajaňů jsou k migraci nejnáchylnější.

Československu jako vojáci 1. československého armádního sboru nebo kteří reemigrovali do Československa v roce 1947. V rámci této kategorie byly použity i rozhovory původně zaznamenané pro diplomovou práci a mnozí z těchto nejstarších participantů, kterým bylo v době reemigrace přibližně 20 let, již nežijí.¹⁴ Z důvodu jejich relativně nízkého věku vycházeli nejen z vlastních zkušeností, ale také z informací přejatých od rodičů. Do kategorie reemigrujících volyňských Čechů jsem zařadil také potomky těchto reemigrantů. Pod pojmem *nereemigrující volyňští Češi* uvádím jedince, kteří se neúčastnili reemigrace v roce 1947 a zůstali v Rivenské a Volyňské oblasti, a jejich potomky. I zde platí, že některé informace přebírali od rodičů a že někteří nejstarší participant z této kategorie již nežijí. Jako *potomka nereemigrujících volyňských Čechů* nebo *mladého participanta z řad nereemigrujících volyňských Čechů* pak nazývám potomka nereemigrujících volyňských Čechů (do 30 let věku). Jsem si vědom, že slovo „nereemigrující“ svádí k označení participantů stále žijících na západní Ukrajině, ale v tomto výzkumu ho používám i pro označení participantů do 30 let věku, kteří nedávno migrovali do České republiky. Rozdělení na reemigrující a nereemigrující jedince je spojeno výhradně s reemigrací z roku 1947 (1945). Nereemigrující volyňské Čechy a jejich potomky pak souhrnně označuji jako *krajany*. K uvedeným kategoriím je nutné doplnit i *participanty bez českých předků*, kteří představují ukrajinské obyvatelstvo nebo členy krajanských spolků bez českých předků. V práci také používám rozdělení na *krátkodobé* a *dlouhodobé* pobyty potomků krajanů v České republice. Jako *krátkodobé* pobyty označuji týdenní pobyty (zejména dětské tábory nebo turistické cesty) a jako *dlouhodobé* označuji pobyty trvající měsíc nebo déle (zejména semestrální pobyty na univerzitě v Brně nebo v Praze a měsíční pobyty v Dobrušce).

Vstup do výzkumného terénu na západní Ukrajině mi byl umožněn díky participantům z řad reemigrujících volyňských Čechů, se kterými jsem se v roce 2011 poprvé účastnil zájezdu do Rivenské oblasti. V roce 2011 jsem však ještě neuskutečňoval terénní výzkum pro dizertační práci, ačkoliv jsem ze zájmu natočil první rozhovor s nereemigrující Češkou. První krátkodobý terénní výzkum – který měl podobu „předvýzkumu“ – byl proveden v dubnu 2012 ve městě Dubno. Tehdy jsem byl ve spojení především se starší generací nereemigrujících volyňských Čechů, jelikož tato generace představovala nejaktivnější činitele krajanského spolku a právě na tyto představitele mi předali participant z řad reemigrujících volyňských Čechů své kontakty. Ještě v červenci 2012 jsem se na západní Ukrajině ocitl podruhé, když jsem opět využil možnosti zájezdu s reemigrujícími volyňskými Čechy. Při této příležitosti

---

¹⁴ Rozhovory pro diplomovou práci byly pořizeny v letech 2009–2011.

jsem uskutečnil další rozhovory. Během zájezdu reemigrujících volyňských Čechů do Rivenské oblasti v roce 2012 jsem si také zapisoval své první poznámky ze zúčastněného pozorování do terénního deníku (zejména jsem se věnoval popisu setkávání reemigrujících a nereemigrujících jedinců) a také jsem získal kontakty na další účastníky zájezdu, se kterými jsem následně v České republice pořizoval rozhovory. Díky pobytu na západní Ukrajině v červenci 2012 jsem také získal od nereemigrujících volyňských Čechů kontakty na jejich potomky. Od té doby jsem byl v kontaktu prakticky se všemi kategoriemi participantů, se kterými jsem se setkával na Ukrajině i v České republice.

V létě 2013 jsem podnikl první dlouhodobější terénní výzkum v dubenském krajanském sdružení Stromovka a také jsem svůj výzkum kvůli nedostatku participantů rozšířil i o rivenský¹⁵ a lucký krajanský spolek. Participant z luckého spolku se posléze ukázali jako významnější výzkumní partneři díky častějšímu schůzování členů spolku, což u jejich dubenských protějšků téměř absentovalo. Při výzkumu dubenského spolku jsem byl prakticky odkázán jen na návštěvy participantů v jejich domovech nebo v restauračních zařízeních, a přestože se z tohoto spolku nakonec stal jeden mladý participant hlavní oporou ve výzkumu, nebyl tento spolek příliš aktivní a pro výzkum se jevil lucký spolek jako přínosnější. Během dalšího pobytu na západní Ukrajině v dubnu 2014 jsem byl v kontaktu nejen s dubenským, ale také s luckým spolkem.

V létě 2014 jsem si již uvědomoval, že mladí participant budou hrát *stěžejní* roli v mé dizertační práci, a proto jsem začal považovat lucký spolek – kde bylo mnoho mladých participantů – za vhodný. Stále však bylo používání diktafonu komplikované, a tak jsem si v případě luckého spolku často zapisoval poznámky do terénního deníku.

Zároveň jsem se však hodlal oběma spolkům zavděčit, a tak jsem začal v obou spolecích vyučovat český jazyk. Vyučování bylo velmi kladně hodnoceno a zároveň mi to umožnilo „návrat“ k dubenskému spolku, protože se náhle začali objevovat mladí participant ve školním, nebo dokonce v předškolním věku a projevovali o výuku českého jazyka enormní zájem. „Vrátil“ jsem se k dubenskému spolku, aniž bych s luckým sdružením ztratil kontakt. Také jsem začal pro zájemce zajišťovat náležitosti potřebné pro potvrzení o příslušnosti ke krajanské komunitě a další dokumenty. V létě 2014 jsem také uskutečnil rozhovor s českým generálním konzulem z Generálního konzulátu České republiky ve Lvově, který byl potřebný pro uchopení problematiky emigrace krajanů z pohledu českého státu.

---

¹⁵Rivenský spolek jsem nakonec z výzkumu vyloučil (viz příloha 1).

V dubnu 2015 jsem už pobýval pouze v luckém spolku, kde jsem stále působil jako učitel českého jazyka. V dubnu 2015 jsem také pořídil rozhovory s mladými participanty bez českých předků, kteří nikdy nevyjeli za hranice Ukrajiny, protože jsem považoval za důležité porovnat jejich zkušenosti se zkušenostmi mladých participantů z řad nereemigrujících volyňských Čechů uskutečňujících krátkodobé nebo dlouhodobé pobyty v České republice. V průběhu celého výzkumu jsem se pak na západní Ukrajině setkal také s mladými participanty se zkušenostmi s cestami do zahraničí, bez českých předků, přičemž se někteří stali součástí výzkumu.

Simultánně probíhal výzkum i v České republice, který se nezaměřoval pouze na jedince z řad reemigrujících volyňských Čechů a jejich potomků, kteří se účastnili zájezdů na západní Ukrajinu, ale také na mladé participanty z řad nereemigrujících volyňských Čechů, kteří pobývali v České republice. V Praze pak byly uskutečněny i rozhovory s participanty z řad nereemigrujících volyňských Čechů, kteří by v době své imigrace – v 90. letech 20. století – mohli být zařazeni do kategorie mladé generace, ale v současnosti spadají do střední generace. Tyto jedince jsem zařadil do kategorie střední generace. V Rychnově nad Kněžnou, v Uničově a v Šumperku jsem také pořídil rozhovory se zaměstnanci zdejších gymnázií, kteří se angažují v přípravě krátkodobých nebo dlouhodobých pobytů mladých participantů. V případě jednoho zaměstnance se pak zároveň jednalo o participanta z řad reemigrujících volyňských Čechů.

Na území Ukrajiny pak bydlela starší generace převážně ve vesnicích a mladší ve městech, zatímco na území České republiky bydlela převážná část všech participantů ve městech (viz příloha 2). Díky autorově znalosti ukrajinského jazyka nebyla u některých participantů bariérou neznalost češtiny a eliminována byla i případná nedorozumění. Celkově bylo pořízeno 33 rozhovorů s participanty z řad reemigrujících volyňských Čechů a jejich potomků a 36 rozhovorů s participanty z řad nereemigrujících Čechů a jejich potomků.

Ve druhé části dizertační práce může být v případě výzkumu migrace mladých participantů matoucí jejich současné místo pobytu – zda již migrovali, anebo se k migraci teprve chystají. Rozhovory však byly koncipovány tak, aby zachytily celou jejich migrační anabázi. V rozhovorech jsem zachycoval jejich předmigrační zkušenosti, překonání vízových povinností a pobyt v České republice. Bylo i zajímavé sledovat, jak se postoje mladých participantů v průběhu migrace měnily, ačkoliv každý měl svůj individuální a jedinečný příběh. Poslední situace samozřejmě nemohla být zaznamenána v případě mladých participantů teprve se chystajících k migraci, a tak v jejich případě byly zachycovány jen

zkušenosti ze života na Ukrajině, popisy krátkodobých a dlouhodobých pobytů a jejich očekávání.

5.1 Participanti z řad *reemigrujících* volyňských Čechů a jejich potomků

Generace/věk	Počet rozhovorů
Střední/30–60 let	2
Starší/60 let a více	30 (z toho 5 potomků reemigrantů; 2 byli dětského věku v době reemigrace)

5.2 Participanti z řad *nereemigrujících* volyňských Čechů a jejich potomků

Generace/věk	Počet uskutečněných rozhovorů	Další participanti (bez uskutečněných rozhovorů; poznámky v terénním deníku)
Mladá/ 0–30 let	10	10
Střední/30–60 let	6	5
Starší/60 let a více	15	0

5.3 Další participanti ve výzkumu

	Počet uskutečněných rozhovorů	Další participanti (bez rozhovorů; poznámky v terénním deníku)
Zaměstnanci škol v České republice	3 (jeden je zároveň potomkem reemigrujících Čechů)	0
Důležití participanti bez českých předků a bez spojení s krajanským spolkem	8 (všichni mladí Ukrajinci do 30 let, kteří nikdy nevyjeli z Ukrajiny)	5
Další participanti	1 (generální konzul Generálního konzulátu České republiky ve Lvově), 6 (manželky/manželé nereemigrujících Čechů/Češek, reemigrantka na Ukrajinu z roku 1947, místopředseda krajanského spolku v Rivném, participant bělorusko-polského původu narozený v původní české vesnici)	1 (vyučující polského jazyka v polském krajanském spolku v Dubně)

6 Pozice v terénním výzkumu (se zaměřením na západní Ukrajinu)

V této krátké kapitole se zaměřím na *sebereflexivitu*, která se objevuje při setkáních nebo při kontaktech s participanty ve zkoumaném terénu. Do badatele jsou totiž ze strany participantů vkládána určitá přesvědčení, která ovlivňují nejen roli badatele, ale hlavně celý výzkum. Hned na začátek však musím upozornit, že ačkoliv se následný popis sebereflexivity může někomu jevit jako statický, tato sebereflexivita – jakási badatelova identita – *není* v průběhu výzkumu neměnná. Postoje participantů se totiž aktualizují (Ghosh–Stöckelová 2014).

Předpokladem klasického antropologického výzkumu (téměř) vždy bylo, že se badatelé zaměřovali především na jednání participantů a samotný badatel zůstal „neviditelný“. I proto je dosud platné přesvědčení, že metoda zúčastněného pozorování spíše označuje pozorovat, než být účasten pozorování (Tsuda 2003). Ve skutečnosti se však badatel stává *součástí* zkoumané komunity a jeho osoba je participanty reflektována. Představuje jedince, který se ocitl v soukolí komunity, a už jen kvůli tomu nemůžeme badatele pojímat jako nečinného nebo neviditelného. Představu o „nezúčastněnosti“ je nutné nahradit přesvědčením o vzájemné výzkumné kooperaci badatele i participantů. Nedomnívám se tak, že by participanté nebo badatelé měli bagatelizovat své specifické postoje: právě vzájemným působením vyplouvají na povrch reakce, které jsou emanací odlišného/jiného a které jsou charakteristické pro etnografii. Badatel vzájemnou výzkumnou kooperací s participanty poukazuje na normy a na *jinakost* participantů.

Badatel *jinakost* zkoumaného terénu pocítuje především vkládáním sociálních rolí do jeho osoby ze strany participantů, přičemž tyto role kolidují s jeho přesvědčením o sobě samém. Následně se tak zaměřím se na otázku, jak jsem byl ve výzkumu vnímán, a poukážu na *jinakost*. Tím přispěju i k objasnění svého vztahu s participanty a objasním předsudky nebo etnické i kulturní faktory, které strukturují vnímání participantů (ibid.). Tato skutečnost je důležitá i pro uvedení limitů a důvěryhodnosti výzkumu. Publikace, která nepoukazuje na badatelovu roli v terénu (opět jsme u „neviditelného“ badatele), způsobí totiž nedostatečné porozumění ze strany čtenáře.

6.1 Badatelova role na západní Ukrajině

Nejdříve uvedu zdánlivou banalitu. Ve výzkumu jsem se sice představoval jako antropolog, ale jelikož participanté tento obor neznali, často jsem svůj obor zaměňoval za

etnologii, což participantům spíše konvenovalo s jejich znalostmi o sociálních vědách. Svou roli sehrál věk participantů a především historický vliv etnologie v československém, sovětském i ukrajinském prostředí a stále nedostatečné rozšíření antropologie na ukrajinských univerzitách do ukrajinských univerzit. Participantům z Ukrajiny jsem pak také nedokázal dostatečně objasnit cíl svého pobytu. Ačkoliv mi často dávali najevo, že rozumí mým důvodům, z jejich jednání bylo patrné nedostatečné pochopení mých záměrů. Snažil jsem interpretaci svých záměrů zjednodušovat a zkracovat, až jsem se – podle mého úsudku – dostal na pomezí, kdy velice prosté zjednodušení nedokázalo plně vystihnout podstatu mého výzkumu. Bylo velice těžké vysvětlit participantům můj výzkumný cíl a jen několik málo participantů skutečně chápalo důvody mého pobytu. Níže budou uvedeny příčiny tohoto nepochopení.

Tento příklad je nejen prvním poukazem na „jinakost“ participantů, ale zároveň je ukázkou vzájemné kooperace díky (vzájemnému) působení. Prakticky ihned při vstupu do výzkumného terénu jsou badateli přisuzovány již existující sociální kategorie a sociální role, kdy participanté aplikují své struktury vnímání, a tím utváří možnosti i pozici badatele v terénu. Badatel se pak přizpůsobuje participantům a sám sebe prezentuje v procesu vyjednávání identity, která je pro participanty akceptovatelná. Povaha dat je tak ovlivněná těmito „limity“. Sám badatel však i nadále musí přesvědčovat participanty o svých motivech, zejména zdůrazňovat výzkumné motivy a poukazovat na absenci postranních úmyslů.

Než se však dostanu k percepci mé osoby ze strany participantů, ještě se krátce vrátím k vlastnímu vnímání výzkumného terénu. Na západní Ukrajinu jsem přijel poprvé už v létě roku 2011 se zájezdem reemigrujících volyňských Čechů a v celém zájezdu jsem byl pouze jedním ze dvou účastníků, kteří v Rivenské nebo Volyňské oblasti neměli přímé předky, a jedním ze tří účastníků pod třicet let věku. Vedoucí zájezdu mě spolucestujícím představovala jako *redaktora*.¹⁶ Tehdy jsem roli *redaktora* ochotně přijímal, protože jsem netušil, že se tento zájezd stane prvopočátkem mé dizertační práce. Ovšem již během tohoto zájezdu jsem si začal psát své první poznámky pro budoucí výzkum.

V dalších letech jsem však již na západní Ukrajinu přijížděl jako *antropolog/etnolog* zajímající se o nereemigrující volyňské Čechy a stejně jsem se představoval i reemigrujícím volyňským Čechům během natáčení rozhovorů v České republice. Participanty z řad nereemigrujících volyňských Čechů jsem však musel neustále přesvědčovat o své pozici

---

¹⁶ V roce 2010 jsem s vedoucí zájezdu pořizoval rozhovor ohledně její anabáze v 1. československém armádním sboru.

antropologa/etnologa a zdůrazňovat, že se chci na Ukrajině věnovat *pouze* výzkumu pro dizertační práci. V letech 2012–2013 jsem tak jezdil na západní Ukrajinu zejména jako badatel zajímající se o krajany a o jejich spolkový život, ale později jsem začal hledat způsoby usnadňující kontakt s krajany. V letech 2014–2015 jsem zároveň působil jako *učitel českého jazyka* v krajaňských spolcích. To mi umožnilo trávit s participanty více času a tím se také změnil pohled krajanů na mou osobu. Má „studentská“ pozice byla upozaděna ve prospěch pozice učitele českého jazyka, a tak se na mě participanti často obraceli i za účelem korekce českého jazyka, překládání dokumentů anebo vyjadřovali jiná přání (např. domluvit spolupráci s Gymnáziem v Šumperku). Celkově jsem tak prošel třemi pozicemi – redaktora, antropologa/učitele a učitele českého jazyka – které však nebyly chronologické, ale různě se doplňovaly.

Přibližně rok mi trvalo naučit se ukrajinský jazyk na komunikativní úrovni, což mi pomohlo ke kontaktu s jedinci, kteří neznají jiný než ukrajinský nebo ruský jazyk. Moji snahu dorozumívat se nativním jazykem hodnotili participanti velice pozitivně, protože jsem byl jedním z mála cizinců, který na ně hovoří jejich vlastní řečí. Ačkoliv jsem neustále používal český přízvuk a neovládl jsem dokonale gramatiku, znalost ukrajinského jazyka vedla k otevření cest pro další podněty a k příjemnějšímu přijetí ze strany místních obyvatel. Na druhou stranu bylo téměř vždy patrné, že jsem cizinec.

6.2 V pohostinném a podezřívavém prostředí

Hned při prvním kontaktu s participanty z řad nereemigrujících volyňských Čechů je patrná jejich pohostinnost vůči návštěvám, což je dáno povahou ukrajinské společnosti (viz dále v textu). Při zájezdech reemigrujících volyňských Čechů na západní Ukrajinu byli účastníci zájezdu velice spokojeni s přijetím ze strany krajanů a jejich pohostinnost hodnotili kladnými slovy. Nejen krajané, ale i další občané Ukrajiny účastníky zájezdy velice vřele přivítali a pohostili je jídlem, provedli je domy, památkami, městy nebo vesnicemi a obecně se k nim chovali velice přátelsky. Participanti z řad reemigrujících Čechů pak často pocíťovali závazek a nutnost jim jejich pohostinnost recipročně oplatit. Mně samotného např. jedna z účastnic v dubnu 2012 provedla městem Dubno, ukázala mi místní pamětihodnosti, společně jsme navštívili některé obyvatele hlásící se k Čechům (i v nedalekých vesnicích), pozvala mě na několikrát na oběd a vždy za mě zaplatila jízdné v tzv. maršrutkách. Podobně se ke mně chovali i další participanti. Jiná nereemigrující Češka mě například pozvala do svého domova na oběd i na večeři, ukázala mi veškeré české časopisy a pozůstalost po své

české mamince, ukázala mi svou zahradu, nabídla mně možnost ubytování, pokud bych ho někdy v budoucnosti potřeboval, a neustále požadovala, abych ji ještě někdy navštívil. O pohostinnosti místních obyvatel svědčí i fakt, že i neohlášená návštěva může vejít do domu a nikdy nebude odmítnuta pro nedostatek času. Zpočátku mě tedy přijímali jako *hosta*, kterému je potřeba se věnovat. Mnoho z nich pak poukazovalo na svůj český původ, na české pamětihodnosti, které měli v držení, a často artikulovali svou sounáležitost s českým národem. V rámci „identity“ jsem pro ně představoval – stejně jako participanti z řad reemigrujících Čechů – nejen *hosta*, ale také nositele *české kultury*.

Éra Sovětského svazu však má dosud značný dopad na strukturaci vnímání ukrajinského obyvatelstva, což se dodnes projevuje zejména u starších lidí. Minulý represivní režim se promítá do vzájemné nedůvěry, resignace na rozhovory o politice a často se artikuluje pocit, že instituce výkonné moci obírají obyvatelstvo o osobní svobodu nebo ho utlačují. Zároveň panuje „opatrnost“ v jednání, kdy obyvatelé nejsou zcela upřímní a uvádějí různé (často lehce průhledné) pohnutky vyhnout se záznamu, přičemž spíše naznačují své úmysly, než že by byli vůči protistraně věcní. Například jsem chtěl pořídit fotografii participantky s jejím manželem, ale participantka mě místo fotografování poslala na obhlídku své zahrady, aby získala čas na úpravu vlasů. Poté již bylo focení možné, ale podmínila ho tím, že musím zůstat na večeři, která prý nebyla předem naplánovaná, ačkoliv byla očividně předem připravená. Podobné situace se odehrávaly prakticky neustále, a tak jsem získával pocit, že mě participanti špatně přijali anebo že si ve mně vypěstovali nedůvěru. Podobné jednání však bylo společné pro celou ukrajinskou společnost a podobně jednali i participanti vůči sobě.

Nedůvěra se projevovala i v četných situacích spojených se zaznamenáváním obrazových nebo zvukových materiálů. Participanti poměrně často odmítali vypovídat na diktafon, a pokud se již rozhovor zaznamenával, používali spíše obecně přijímaná a neškodná stanoviska nebo fráze na úkor upřímnosti. Bylo jim nepříjemné uchovávat o sobě jakýkoliv materiál, protože se báli zneužití – to ostatně sami často zmiňovali. Nahrávání jakéhokoliv hodnocení politiky bylo tvrdošíjně odmítáno, zatímco mimo nahrávací zařízení jim nečinilo žádné potíže vyjadřovat se kriticky vůči politickému stavu Ukrajiny. Musel jsem participanty neustále přesvědčovat, že záznamy nebudou veřejně publikovány a že mi poslouží pouze ke studijním účelům.¹⁷

---

¹⁷ Tato skutečnost se projevovala zejména u nereemigrujících volyňských Čechů a primárně u starších lidí. V České republice jsem neměl žádné podobné problémy se zaznamenáváním rozhovorů nebo fotografií.

Problematické také bylo, že nemám předky z oblasti Volyně. Participanti si neustále domýšleli důvody, proč jezdím na západní Ukrajinu a proč se zajímám o krajanské spolky. Krajané jsou totiž zvyklí na dotazy reemigrujících volyňských Čechů a jejich potomků ohledně předků, a proto jim byl podezřelý můj zájem, pokud mezi volyňskými Čechy nemůžu najít předky nebo pokud nemohu navštívit vesnici svých předků. Také někteří participanti z řad reemigrujících volyňských Čechů potvrzovali, že jejich nereemigrující „soukmenovci“ pravděpodobně neznají vysokoškolské výzkumy ani antropologické metody výzkumu, a proto jsem upadl v podezření kvůli nedůvěře v cizí lidi.

Participanti z řad nereemigrujících volyňských Čechů se tak snažili můj pobyt na Ukrajině legitimizovat a domnívali se, že údajně – i s ohledem na svůj „mladistvý“ vzhled – jezdím na západní Ukrajinu za účelem najít si děvče, což ostatně rezonovalo s přesvědčením účastníků o atraktivitě ukrajinských žen. Muži z České republiky (a potažmo z Evropské unie) pak mají na západní Ukrajině vysoký sociální status – jsou považováni za klidné, cílevědomé, spořádané a vyrovnané rodinné typy, zatímco ukrajinští muži jsou často považováni za nevěrné, bezcílne a silně lpící na patriarchálním uspořádání rodiny.

Tato legitimizace mého pobytu na Ukrajině se objevovala s nadsázkou a s úsměvy, ovšem v případě vyhraněnější situace bylo toto přesvědčení přímo použito proti mé osobě. V dubnu 2014 jsem například bydlel v bytě jedné starší paní a zároveň jsem v tomto období strávil dva večery s jedním mladým účastníkem. Starší paní si usmyslela, že každý podvečer chodím za děvčaty, a mezi krajany se postupně rozneslo, že skutečně hledám na Ukrajině novou známou. To vedlo k dalším nepříjemným situacím a participanty jsem musel neustále ujišťovat o svých výzkumných záměrech.

Ovšem také mladší participanti mě přímo vybízeli, abych hovořil českým jazykem. Kvůli tomu jsem byl některými mladšími účastníky doslova tlačěn k tomu, abych zejména na veřejnosti mluvil česky, ačkoliv v některých případech (pokud účastník neovládal příliš dobře český jazyk) bylo snazší domluvit se ukrajinským jazykem. Důvodem byl opět vysoký sociální status občana České republiky (z Evropské unie).

Někteří participanti také měli tendenci přesvědčovat mě o typických vlastnostech Ukrajinců a objevovaly se vzkazy, že ukrajinské obyvatelstvo je pracovité, pohostinné, více soudržné nebo ochotné pomoci. Poukazovali na stereotypní pohledy na Ukrajince a mnohým jsem musel vysvětlovat, proč se podle mého názoru tyto stereotypy vytvářejí. Postupem času se však vnímání mé osoby změnilo a byl jsem považován za jedince, který díky svým cestám na západní Ukrajinu i vybudovaným kontaktům lépe chápe ukrajinskou společnost a důvody

ukrajinské pracovní migrace. I z tohoto důvodu jsem podle participantů lépe chápal, na jaké bariéry naráží Ukrajinci při kontaktu s českou společností.

V pozdějších fázích výzkumu se na mě participanti obraceli také se žádostmi o pomoc (nejčastěji ohledně víz nebo ohledně kontaktování příbuzných v České republice), jelikož byli přesvědčeni o mé znalosti českého práva, české migrační politiky nebo problematiky volyňských Čechů. Byl jsem tak kromě překladů a korektur českého jazyka žádán také o sepsání pozvání kvůli vízu¹⁸ anebo o nejrůznější rady ohledně pracovních nebo studijních možností v České republice.

6.3 Polákem a věřícím katolíkem

Další obyvatelé západní Ukrajiny, kteří nevěděli o mém českém původu, mě pak často považovali za občana Polska. Tuto skutečnost participanti z řad nereemigrujících Čechů odůvodňovali tím, že obyvatelé Ukrajiny neznají český jazyk. Částečně jsem se pak snažil přijmout pohled Ukrajinců a identifikovat se jako Polák, ačkoliv jsem při bližším seznámení často přiznal svou českou národnost.

Později jsem navázal kontakty s polským krajanským spolkem v Dubně, jejichž komunita mi nabídla možnost docházet do místního katolického kostela, což později vedlo k pravidelným návštěvám kostela o nedělích a v období Velikonoc. Do pravoslavných církví jsem pak nedocházel s tím, že se nejedná o „mé“ náboženství. Některé participanty jsem tak například doprovázel do ukrajinských církví, ale odmítal jsem vejít dovnitř. Velká spousta participantů i dalších obyvatel Ukrajiny byla přesvědčená o mém údajném katolickém vyznání.¹⁹ Sociální role věřícího katolíka však pro mě nebyla zcela nová a také jsem věděl, co pro věřící znamená náboženství.

Z důvodu své „polské identity“ jsem se trochu obával důsledků historických vztahů mezi Poláky a Ukrajinci na Volyni, zejména vzešlých z tradičního polského útlaku ukrajinského obyvatelstva a ze vzájemných druhoválečných etnických čistek. Tato představa se však ukázala jako nesprávná a také participanti z řad nereemigrujících volyňských Čechů mně potvrdili, že současné vztahy mezi Poláky a Ukrajinci jsou na výborné úrovni díky vzájemným kontaktům vybudovaným po rozpadu Sovětského svazu a také díky pracovním a studijním podmínkám, které Polsko poskytuje ukrajinskému obyvatelstvu. Ukrajinské

---

¹⁸ Ukrajinskí občané potřebují pozvání k vycestování do zemí Evropské unie. Pozvání sepisuje obyvatel České republiky.

¹⁹ Toto přesvědčení jsem jim nevyvracel, ovšem někteří participanti nechápali, z jakých důvodů se mohou Češi hlásit k ateismu.

obyvatelstvo mě pak také často hodnotilo jako Poláka, který odjel na Ukrajinu jako turista z různých důvodů (například hledat předky). Averse vůči polskému etniku se objevovala spíše u starších lidí, kteří zmiňovali, že Polsko chce opět začlenit západní Ukrajinu do své sféry vlivu, i vzhledem k působení polských kněží v katolických kostelech. Mladší lidé pak byli k mé „polské identitě“ obecněji tolerantnější. Nicméně běžné úkony každodenního života, kdy jsem měl mluvit v supermarketu, telefonovat mobilním telefonem nebo hovořit v naplněné maršrutce, se stávaly nepříjemnými, pokud jsem byl obklopen staršími lidmi.

Poměrně překvapivé pro mě bylo, že ačkoliv jsem byl z „bohaté“ Evropské unie, ukrajinské obyvatelstvo na mě neaplikovalo stereotyp bohatého občana Evropské unie. Důvodem však může být skutečnost, že diskuze ohledně finančních možností jsou na západní Ukrajině vnímány jako nespolečenské.

V poměrně homogenním ukrajinském prostředí jsem nemohl smazat rozdíly mezi mou osobou a ukrajinským obyvatelstvem, neboť jsem byl vždy považován za *cizince* kvůli neukrajinskému přízvuku. Právě homogenita ukrajinského prostředí a silný vliv náboženství v ukrajinské společnosti však způsobovaly etnické označování mé osoby jako Poláka a katolíka.

7 Historie volyňských Čechů

Ještě než se dostanu k důvodům reemigrace a k jádru samotné práce, uvedu krátkou historii českého osídlení na Volyni, což bude sloužit jako ilustrativní přehled o volyňských Čechích. Češi organizovaně odcházeli do oblasti volyňské gubernie v carském Rusku od roku 1868, ačkoliv první vesnice Luthardovka byla založena již roku 1863. Příčinou pro odchod Čechů do této oblasti byla porážka polského Lednového povstání roku 1863 a zavedení zákona o zákazu nákupu půdy pro katolíky, které bylo spolu se zrušením nevolnictví v roce 1861 téměř likvidační pro zdejší polské velkostatkáře. Ti tak začali levně prodávat svou půdu. Organizátory českého přistěhovalství do oblasti Volyně byl František Příbyl a Josef Olič. Čechům byly slibovány výhody v podobě neplacení daní po dobu pěti let, náboženské svobody a osvobození od vojenské služby pro osídlence usazené do roku 1874 (Pancíř – Šíma 2005: 7; Bonek – Manová – Stárek 1992: 14). Hlavními oblastmi osídlení byl lucký, rivenský, dubenský, vladimirvolyňský, ostrožský, ovručský, novohradvolyňský a žitomirský újezd. Odhady počtu českých přistěhovalců se různí, Helena Dluhošová uvádí 20 000 Čechů v letech 1862–1886 (Dluhošová 1996), Jan Auerhan 15 000 Čechů v letech 1868–1874 (Auerhan 1920) a Jaroslav Vaculík 19 304 Čechů v roce 1884 (Vaculík 1997). V roce 1897 proběhlo první sčítání lidu, které stanovovalo následující pořadí: Malorusové (Ukrajinci) 70 %, Židé 13 %, Poláci 6 %, Němci 5,7 %, Velkorusové (Rusové) 3,5 %, Češi 0,92 % obyvatelstva (ibid.).

Čechům bylo vnucováno ustanovení husitské církve, čemuž se podřídili a nově ustanovené církvi se v roce 1870 podřídili. Na Volyň postupně odešli tři čeští kněží – Jan Saska, Václav Hrdlička a později František Kašpar. Náboženství se později rozdělilo na tři proudy: starokatolictví (Jan Saska), českobratrskou církev (Václav Hrdlička) a protestantství (František Kašpar). Kvůli tomu se již v letech 1880–1881 konalo Kvasilovské shromáždění, které mělo urovnat všechny znesvářené strany, ale nakonec byly carským výnosem z roku 1888 všechny tři české farnosti zrušeny a následkem zákona z roku 1884 o zákazu půdy pro nepravoslavné obyvatelstvo a pozdějšího zákona o zákazu vlastnictví půdy nepravoslavným obyvatelstvem přijali Češi pravoslavné náboženství. V roce 1897 bylo na Volyni 66% pravoslavných, 29% katolických a 5% protestantských Čechů (ibid.).

Dalším aspektem rusifikace české menšiny byla likvidace samostatného českého školství. Ačkoliv byly pro Čechy zaváděny školy se dvěma třídami, první českou a druhou ruskou třídou, Češi po svém příchodu na Volyň budovali vlastní školy s českým vyučovacím jazykem. Rusifikační opatření se uplatňovala od roku 1887, české školy byly likvidovány a

zaváděly se školy s ruským vyučovacím jazykem. V roce 1888 byla přijata ruština jako jediný možný vyučovací jazyk a podmínkou pro vyučování bylo kromě znalosti ruského státního jazyka i přijetí pravoslaví.

Češi si ze své původní země přinášeli i vyspělou kulturu, kromě škol se v českých vesnicích zřizovala divadla, kulturní domy a knihovny, konaly se hudební zábavy a učitelé se starali o divadelní a jiná kulturní představení. V pozdějších letech se objevila tělovýchovná jednota Sokol, hasičské spolky a kapely. V roce 1907 byl Václavem Vondrákem založen časopis Ruský Čech a od roku 1911 vycházel časopis Čechoslovan kyjevského vydavatele Věnceslava Švihovského.

Po první světové válce byl dne 3. března 1918 podepsán tzv. Brestlitevský mír, separátní mír mezi Ruskem a Ústředními mocnostmi. Důsledkem dohody přešly značné části bývalého carského Ruska do správy Rakouska-Uherska a Německa a mezi nimi byla i Volyně. V únoru 1919 propukla válka mezi bolševiky, kteří se mezitím ujali vlády v Rusku, a Poláky. Oblast Volyně pak několikrát přešla pod nadvládu bolševiků i Poláků, až byl nakonec v roce 1921 podepsán tzv. Řižský mír. Smlouva stanovovala rozdělení Volyně na západní polskou část a východní bolševickou (ruskou) část. Oblast s městy Dubno, Luck a Rivne s hustým českým osídlením byla začleněna pod polský režim a město Žytomyr s přilehlými českými vesnicemi pod sovětský režim. Rozdělení trvalo až do 17. září 1939.

Polský režim je obecně hodnocen jako nejpříznivější pro rozvoj volyňských Čechů. Zakládáním polsko-českých, česko-polských, polsko-ukrajinských či ukrajinských škol a zavedením polského úředního jazyka se však Češi na Volyni částečně polonizovali či ukrajinizovali. Zakládaly se však i nadále české spolky, česká divadla, hasičské spolky, sokolské jednoty i české školy. V roce 1923 byla v Lucku vytvořena Česká Matice školská, která zakládala české knihovny i české školy.

V roce 1921 bylo v polské části Volyně napočítáno 25 195 Čechů. Z toho bylo v újezdě Dubno 9 992, v újezdě Rivne 7 758 a v újezdě Luck 4 843 Čechů. Ovšem Stanislav Klíma se ve svém rozboru přiklání k celkovému počtu 37 793 Čechů (Klíma 1926). Počty se různí, Josef Pluhař udává 35 000 Čechů v celém Rusku, a na Ukrajině přes 16 000 českých osob (Pluhař 1935). V roce 1926 bylo založeno periodikum s názvem Hlas Volyně vydavatele Antonína Perného z Kvasilova a Česká Matice školská vydávala od roku 1928 periodikum Buditel, později Náš buditel. Hlas Volyně měl výsostné postavení a roku 1937 byl nahrazen Krajanskými listy Josefa Foitíka.

Ve východní Volyni byla situace odlišná. Češi byli nejvíce koncentrováni kolem města Žytomyr, kde jich však bylo kvantitativně méně, Jaroslav Vaculík uvádí 3704 Čechů ve volyňském okruhu, 2041 Čechů v korostěnském okruhu a 1721 Čechů v šepetovském okruhu v roce 1926 (Vaculík 1998). Z celkového počtu volyňských Čechů se jednalo o necelou čtvrtinu. Podle jiných autorů bylo v sovětské části Volyně jen 2148 krajanů (Klíma 1926).

Zpočátku se Čechům v sovětské části nedařilo špatně i díky programu Nová ekonomická politika (NEP), který zavedl částečnou liberalizaci obchodu. Češi se v sovětské části Volyně angažovali v prodeji chmele, prosperovalo školství a zakládaly se pěvecké a divadelní kroužky. Vydávaly se i české tiskoviny Kronika a Volyňská Pravda, ačkoliv se v nich objevovala komunistická propaganda.

V roce 1928 byl program NEP ukončen a zavedlo se plánované hospodářství. Veškerá půda byla zestátněna, vytvářely se sověty, organizované rady složené z vojáků, zemědělců nebo dělníků se správní funkcí, a kolchozy, sovětské kolektivistické zemědělské jednotky. Pětiletý plán zaměřený na kolektivizaci venkova ovšem nebyl úspěšný a vyvolal hladomor. Úplná rusifikace českého školství pak přišla v roce 1938.

Nadešla druhá světová válka a pakt Ribbentrop-Molotov z 23. srpna 1939 opět změnil hranice celého území. Západní část polského státu byla Německem napadena už 1. září 1939 a východní část napadl dne 17. září 1939 Sovětský svaz. Západní i východní část Volyně byla spojena pod režimem Sovětského svazu. Na západní Volyni byla – podobně jako na východní Volyni – zestátněna veškerá půda a zaváděly se kolchozy.

Dne 22. června 1941 došlo k napadení Sovětského svazu nacistickým Německem a obě části Volyně se spojily pod novým režimem. Signifikantním pro německou okupaci byla nacistická správa větších měst a hlavních komunikací, zatímco ve vesnických částech oblasti panovalo bezvládí. Objevilo se tak několik partyzánských organizací nebo vojenských i polovojenských útvarů. Organizace ukrajinských nacionalistů působila již za režimu Sovětského svazu a v roce 1940 se rozdělila na umírněné tzv. melnykovce, nazývané podle Andreje Melnyka, a radikální tzv. banderovce, nazývané podle Stjepana Bandery. Na Volyni v období nacistického režimu dále působily ukrajinské partyzánské skupiny bulbovců a petljurovců, sovětské partyzánské oddíly mědvědovců a kovpakovců, které měly organizaci regulérních armád, polská Armija Krajowa a další menší partyzánské skupiny.

Už v roce 1943 vznikla Ukrajinská povstalecká armáda (UPA), ve které se shromáždili nejen banderovci, ale také melnykovci, bulbovci a petljurovci. Tato armáda na svědomí také 376 zabitých Čechů (Hofman – Širc – Vaculík 2004). Dne 13. července 1943 pak došlo

k vypálení vesnice Český Malín, kde zahynulo celkem 377 Čechů (ibid.). Podobně dopadly také české vesnice Michna-Sergejevka, Svata u Buderáže a Janova Dolina; vypálení díky šťastným náhodám unikly vesnice Niva Hubínská a Moskovščina.

Volyňští Češi vytvořili odbojovou organizaci Blaník a vzhledem k blízkosti se 1. československé samostatné brigádě bylo cílem Blaníku mobilizovat volyňské Čechy. Po příchodu Rudé armády tak Češi masově vstupovali do tvořícího se 1. československého armádního sboru. Celkově bylo v 1. československém armádním sboru 10 526 volyňských Čechů a z toho 424 žen (ibid.).

Z volyňských Čechů – vojáků byla po válce vytvořena tzv. Vojenská skupina Žatec operující na Žatecku, Podbořansku, Lounsku a Postoloprtsku a mnozí již v Československu zůstali. Už v květnu 1945 zorganizoval Rostislav Hlaváček vytvoření Prozatímního volyňského akčního výboru a téhož roku ustavil Jindřich Dušek Kruh přátel volyňských Čechů. Byl také vytvořen Malínský fond pro oběti malínské tragédie. Nejvýznamnější organizací se však stal Svaz Čechů z Volyně (SČzV), který zaštiťoval zájmy volyňských Čechů v Československu. V říjnu 1946 pak začal SČzV vydávat časopis Věrná stráž. V roce 1947 došlo k reemigraci „zbylých“ volyňských Čechů, kterou budu podrobně popisovat v následující kapitole.

Před reemigrací v roce 1947 žili Češi na Volyni v 638 obcích, z toho 109 bylo zcela českých, 152 česko-ukrajinských a ve 377 obcích byli Češi v menšině (Hofman 2007). Volyňští Češi chtěli i po válce zůstat pohromadě, ale vládní politika měla zájem na asimilaci volyňských Čechů. Přesto se vytvořila místa s velkým zastoupením volyňských Čechů, například Žatecko, Horšovskotýnsko nebo Šumpersko.

Antikomunistický postoj formoval další kapitoly jejich historie. V 50. letech 20. století byly zkonstruovány dva velké politické procesy s většinovým zastoupením volyňských Čechů, tzv. JOPO (Judexova odbojová protikomunistická organizace) a tzv. Mostecká špionážní aféra. Z protistátní činnosti byl obviněn i SČzV, který se již svým obsahem přizpůsoboval novému režimu, a roku 1957 byl zrušen.

V období let 1860–1947 Češi na Volyni vybudovali, zúčastnili se staveb nebo udržovali 82 škol, 26 pravoslavných, 10 katolických a 2 evangelických kostelů, 6 baptistických modliteben, 70 kulturních a tělocvičných místností, 16 pivovarů, 32 mlékáren, 37 velkých dílen, 1 cementárnu, 5 cukrovarů, 19 větších cihelen, 113 mlýnů a velké množství řemeslných dílen (ibid.).

8 Proměna českého osídlení v Rivenské a Volyňské oblasti a transnacionální vazby reemigrujících jedinců

8.1 Důvody reemigrace

Už v první světové válce se kvůli válečným útrapám objevilo přání volyňských Čechů reemigrovat. Další návrhy byly adresovány československé vládě v roce 1928, kdy měli volyňští Češi požadovat výměnu polského obyvatelstva na Těšínsku za Čechy na Volyni, a v roce 1935, kdy měla být Vladimírem Messnerem předána žádost o reemigraci do rukou prezidenta Edvarda Beneše z důvodu nebezpečí blízkých příbuzenských svazků (tedy endogamie). Další návrh měl být podán v roce 1939, kdy měla být žádost o reemigraci zaslána Edvardu Benešovi, tehdy již exilovému prezidentovi v Londýně, a poté ještě v roce 1940, kdy měla být žádost předána plukovníkovi Ludvíku Svobodovi tzv. kvasilovskou skupinou. Tyto žádosti však nejsou historicky nedoložitelné (Vaculík 2002), přestože se v literatuře objevují (Dluhošová 1996). Před napadením Sovětského svazu nacistickým Německem sice nedošlo k reemigraci, ale přesto se někteří volyňští Češi odstěhovali do Jižní Ameriky, zejména pak do Argentiny.

Relativně demokratické Polsko nabízelo volyňským Čechům hospodářskou prosperitu i kulturní rozvoj, který byl přerušeno příchodem Sovětského svazu do západní Volyně dne 17. září 1939. Je velice nepravděpodobné, že by se v období polského režimu na Volyni chystala reemigrace. Za režimu Sovětského svazu pak bylo zabráněno kulturnímu rozvoji i individuální seberealizaci. Bohatší jedinci, mezi kterými byli právě Češi, byli označováni za kulaky a transportováni na Sibiř nebo do Kazachstánu. Ničilo se soukromé hospodářství, na které byli Češi zvyklí, a zaváděly se formy kolektivního hospodářství. Příchod nacistického režimu do oblasti západní Volyně sice znamenal ukončení jednoho totalitního režimu, ale nacistický režim zaváděl pro změnu jiné nedemokratické praktiky. Mladí lidé byli odváženi na nucené práce do nacistického Německa a německá politika zapříčinila na Volyni bezvládnost, a tak docházelo i k bojům mezi Ukrajinskou povstaleckou armádou a polskou Armijou Krajovou. K tomu v této oblasti působily maďarské a sovětské partyzánské jednotky. Češi, ačkoliv zůstávali víceméně neutrální, se pak často stávali oběťmi těchto skupin a museli povinně odvádět dobytek nebo poskytovat hospodářské výrobky. Participantů pak často artikulují razantní změnu k horšímu po připojení západní části Volyně k Sovětskému svazu (čtvrté dělení Polska) v roce 1939 a po připojení oblasti k nacistické Třetí říši v roce 1941:

„No a ten život tam nebyl špatný. Do toho devětatřicátého roku jsme si nemohli naříkat na nic. Polské úřady se k nám chovaly docela slušně, protože jsme byli dobří poplatníci. (...) Do roku devětatřicátého, bylo obsazeno Československo Němci, Rakousko nejdřív a pak Československo, tak té doby jsme žili v míru, v pohodě, všechny národnosti Poláci, Ukrajinci, Židi, Češi. Ale tím okamžikem, kdy Němci obsadili Sudety, tak Poláci se prostě postavili proti nám a obsadili to Zaolže. [Po připojení oblasti k nacistickému Německu se život] změnil znatelně. Jednak už vzniklo takové nepřátelství, protože Ukrajinci vítali německé jednotky s chlebem a se solí, protože věřili tomu, že jim Němci dají možnost svobodné Ukrajiny. Takže Němci tam byli vítaní. A tím okamžikem už byla narušená nějaká ta soudružnost s ukrajinským obyvatelstvem. Ale myslím si, že Češi byli poměrně dost rozumní, že se nenechali nějak naverbovat.“²⁰

Kritika polského režimu se mezi respondenty objevuje spíše výjimečně a obecně je sovětský a nacistický režim na západní Volyni hodnocen jako důvod pro zhoršení životních podmínek.²¹ První doložitelnou zprávou o plánované reemigraci se tak stává až tzv. Pamětní spis volyňských Čechů, který v prosinci 1943 adresovali volyňští Češi – příslušníci vojenských jednotek Ludvíka Svobody – exilovému prezidentu Edvardu Benešovi do Anglie. Pamětní spis uvádí žádost o reemigraci, jmenný seznam českých obcí na Volyni a jmenný seznam Čechů, kteří souhlasí s reemigrací. Sám Ludvík Svoboda byl reemigraci nakloněn, ale bál se zhoršení vztahů se Sovětským svazem, kam volyňští Češi po roce 1939 spadali, a Pamětní list se tak dostal k prezidentu Edvardu Benešovi až s půlročním zpožděním. Připravovanou reemigraci v roce 1943 a roli Ludvíka Svobody v přípravě této reemigrace zmiňuje také jeden z participantů. Možnost reemigrace se koncem roku 1943 objevovala také v ilegálním zpravodaji odbojové organizace Blaník, který působil na západní Volyni. Žádost o reemigraci podal znovu v dubnu 1945 Vladimír Messner premiérovi Zdeňkovu Fierlingerovi a prezidentu Edvardu Benešovi. Tato žádost byla podepsána volyňskými Čechy z řad vojáků 1. československého armádního sboru (Vaculík 2002). Jeví se jako logické, že reemigrační nálady u volyňských Čechů šířily až v období druhé světové války. Samotní participant zmiňují, že už roku 1944, roku 1945 nebo krátce po válce byla reemigrace jistá. Tyto roky

²⁰ Rozhovor s T.S., nar. 1918, 20.4.2011, Žatec, Česká republika.

²¹ Kritika sovětského a nacistického režimu se odlišuje v naracích participantů a v periodiku volyňských Čechů Věrná stráž, kde je vnímán Sovětský svaz pozitivně, zatímco nacistický režim zapříčinil špatnou životní situaci (např. Dušek 1947). Nutno však dodat, že volyňští Češi velice často zastávali protikomunistické postoje i těsně po válce.

představují mezníky, kdy pro participanty bylo představitelné, že se reemigrace uskuteční. Nicméně podle historických záznamů nebyla až do června 1946 reemigrace zdaleka samozřejmá. Přesto nebyla reemigrace pro participanty ještě před koncem války jen nejistou perspektivou, ale téměř jasnou záležitostí:

„Samozřejmě, my jsme s tím počítali. Jak sem uvedl, v Buzuluku a v Jeřémově, v Rusku, se organizovala naše Svobodova jednotka, československá armáda. Tak se s tím počítalo, že za každou cenu budeme na tom trvat, abychom se sem po válce mohli nastěhovat. Pak už takové ty dozvuky došly, že se na tom pracuje.“²²

Vrátím se však ještě k válečnému období. Počátkem roku 1944 přišla do oblasti Volyně Rudá armáda a do 1. československého armádního sboru vstoupili volyňští Češi, kteří se poté účastnili osvobozovacích bojů a v roce 1945 se usadili v Československu. V tomto roce tak došlo k příchodu volyňských Čechů, vojáků 1. československého armádního sboru, do Československa o minimálním počtu 10 526 (Hofman – Širc – Vaculík 2004). Všichni se však v Československu neusídlili, 2336 příslušníků sboru se vrátilo zpět na Volyň (Vaculík 2001), ale 8190 vojáků už v Československu zůstalo. Již 25. října 1946 došlo k usídlení 2720 zahraničních vojáků z Volyně (Vaculík 2002). Došlo k oddělení mužů od žen a od dětí, které mezitím byly na Volyni a staraly se o hospodářství. Ze strany Ukrajinské povstalecké armády pak docházelo k násilným výpadům proti bezbranným vesnicím bez mužského osídlení, přestože se příslušníci Rudé armády snažili tyto jednotky likvidovat. Situace na Volyni se tak i po válce příliš nezměnila a kromě působení NKVD docházelo i k dalším nuceným dodávkám jídla, rekvizicím koní, jídla a oblečení pro Sovětský svaz (Nosková 2007). Nastal i nedostatek potravin a zboží (Vaculík 2002). Sami participanti také zmiňují nedostatek jídla v tomto období, což prý znamenalo i úmrtí obyvatel.

Co však hlavním důvodem reemigrace podle samotných účastníků? Participanti ve svých naracích odůvodňovali reemigraci v roce 1947 zejména režimem nastoleným v Sovětském svazu a válečnými událostmi na Volyni. Sovětský svaz pro ně představoval nepřívětivý nedemokratický systém, kterému se museli přizpůsobit. Participanti měli plnit nařízené příkazy, které nebyly v souladu s jejich přesvědčením, a tato politika měla podle nich negativní dopad na život obyvatel. Navíc nemohl jedinec uplatnit svou vůli a musel se zdržet jakékoliv kritiky Sovětského svazu. Politika Sovětského svazu se prý zároveň vyznačovala licoměrností a nedomyšleností. Poválečná politika na Volyni tedy účastníkům nekonvenovala, protože vyžadovali individuální svobodu.

---

²² Rozhovor s B.N., nar. 1922 – zemřel 2015, 22.9.2010, Žatec, Česká republika.

Sovětský svaz znamenal pro participanty jeden z hlavních důvodů reemigrace a někteří z již usazených vojáků (z roku 1945) dokonce chtěli zůstat v Československu, i kdyby se do Československa nedostali jejich rodiče. Mnozí participanty byli rádi, že mohli z oblasti Volyně odjet a do Československa se těšili.²³ Někteří participanty-vojáci se sice na poválečnou Volyn skutečně vrátili, a ačkoliv se prý neměli nejhůře, svého návratu litovali.

V naracích uváděným důvodem reemigrace je také obecné zhoršení podmínek na Volyni kvůli válečným událostem, když poválečná podoba Volyně nekonvenovala se vzpomínkami participantů na předválečnou Volyn. Zmiňovali zejména fyzickou likvidaci židovského obyvatelstva, reemigraci polského obyvatelstva, zničené domy, činnost Ukrajinské povstalecké armády (včetně aktivity ukrajinských známých v jejích řadách), ztrátu kontaktů nebo obecně válečné útrapy, které byly z pohledu participantů rozhodujícím faktorem pro reemigraci. Repatriace představovala určitou možnost, jak se vyhnout špatně snesitelným podmínkám na Volyni.²⁴

V literatuře se pak objevuje, že už dne 26. května 1945 adresovali volyňští Češi-vojáci Ministerstvu spravedlnosti memorandum, ve kterém požadovali brzkou reemigraci svých příbuzných (Šmigel – Kruško 2005). Poté se celé záležitosti ujalo Ministerstvo národní obrany. Už v červnu 1945 předložila československá vládní delegace Sovětskému svazu stanovisko týkající se přesídlení volyňských Čechů a v prosinci 1945 sovětská vláda přiznala právo sovětským občanům české národnosti žijícím na území bývalé volyňské gubernie optovat a repatriovat do Československa (Gajdoš 1996).

Dne 11. prosince 1945 souhlasila sovětská vláda s přesídlením volyňských Čechů a zároveň požadovala přesídlení československých občanů ruské, běloruské a ukrajinské národnosti do Sovětského svazu. Ovšem až počátkem června dostalo československé velvyslanectví psaný protinávrh dohody (Šmigel – Kruško 2005). Dne 14. června 1946 byl akceptován sovětský protinávrh reemigrační dohody, ve kterém bylo stanoveno, že z Československa mají do Sovětského svazu reemigrovat osoby s ukrajinskou, běloruskou a ruskou národností, a dne 10. července byla uzavřena konečná dohoda o přestěhování (Sakrejda 1946). Do 15. září 1946 pak měli volyňští Češi podat písemnou žádost o státní občanství. Zajímavé je pak prohlášení jednoho z participantů, který po válce sloužil v Hradní

---

²³ Na reemigraci pak prý měli i morální právo díky aktivní účasti 1. československém armádním sboru.

²⁴ Někteří jedinci se dokonce ještě před reemigrací v roce 1947 odstěhovali až do ruské Kalugy, aby unikli podmínkám na Volyni.

stráží²⁵, že již počátkem června 1946 neformálně získal důležitou informaci od Edvarda Beneše:

„Přitom jsem se mu hlásil ve službě a on říkal: ‚Dobře, dobře, děkuji.‘ Odešel, asi tak pět kroků, možná více, a vrátil se. Přišel zpátky a říká: ‚Pane rotný, vy ale nejste zdejší Čech?‘ Já jsem mu odpověděl: ‚Ne, pane prezidente, já jsem volyňský Čech.‘ On mi řekl: ‚Ti všichni se sem dostanou.‘ Je to pravda, to bylo šestého, nebo, na datum v červnu si už přesně nepamatuji. Za nějakou dobu přišlo rozhodnutí, že se sem všichni nastěhují. (...), všechny vaše rodiny sem přijdou, je to v jednání.‘ Přišly v únoru 1947. I moji rodiče a bratři.“²⁶

Ve smlouvě z 10. července 1947 byla navíc zdůrazněna dobrovolnost opce (Gajdoš 1996). Přednost při reemigraci měly rodiny již usazených vojáků v Československu, vdovy a sirotci po padlých vojácích, práce neschopní lidé, invalidé, nemocní, starci, osamocené ženy, děti bez rodičů, osoby ve státní péči a rodinní příslušníci, kteří jsou již na území Československa.²⁷ V Dubnu, Lucku, Rivnem, Senkevičovce (ukrajinsky Senkevičivka), Šepetovce (Šepetivka), Verbě, Zdolbunově (Zdolbuniv) a Žitomiru (Žytomyr) měli vládní zplnomocněnci uvědomit osoby o možnosti opce, vydávat opční žádosti, dotazníky pro odhad majetku a zkoumat žádosti o opci. K těmto žádostem pak bylo třeba předložit občanské průkazy, potvrzení o pobytu, potvrzení o majetkových poměrech a vojenské knížky. Optanti se pak zapisovali do seznamu podle místa bydliště. Tyto seznamy byly poté posílány na československé Ministerstvo vnitra, které se vyjadřovalo k souhlasu nebo nesouhlasu s opcí. V případě pozitivního vyřízení bylo žadatelům vydáno opční osvědčení (osobám nad 18 let) a listy o přesídlení pro každou rodinu (Vaculík 2001). Původní konečné datum, do kterého mohli Češi podávat žádosti o státní občanství, bylo poté prodlouženo do 12. prosince 1946 (ibid.). Stále nebyla vyjasněna otázka smíšených rodin, osob pracujících mimo oblast Volyně, nepolitických vězňů, kolaborantů a vojáků sloužících v sovětské armádě (ibid.).

Situace se ovšem dále komplikovala, registrace optantů, kdy zplnomocněnci nebo jejich zástupci měli za úkol uvědomit budoucí reemigranty, se uskutečnila až počátkem prosince 1946, a tak byla lhůta pro podání žádosti o státní občanství prodloužena do 31. prosince 1946. Kromě již uvedených komplikací byla pro komisi neustálým problémem při registraci také složitá dopravní situace na Volyni (Gajdoš 1996). Den 31. prosinec 1946 však

²⁵ Část ozbrojených sil, která zabezpečovala ochranu Pražského hradu a objektů dočasných nebo rekreačních sídel prezidenta.

²⁶ Rozhovor s P.R., nar. 1927 – zemřel 2013, 23.9.2010, Žatec, Česká republika.

²⁷ Dohoda mezi vládou Svazu sovětských socialistických republik a vládou Republiky československé o právu opce a přestěhování občanů české a slovenské národnosti žijících v SSSR na území bývalé volyňské gubernie, a československých občanů ukrajinské, ruské a běloruské národnosti žijících na území Československé republiky. In Věrná stráž, ročník I, číslo 6–7, 12. prosince 1946.

již byl konečný termín pro podání žádosti o opci. Celkové údaje o konečném čísle přibližně 35 000 repatriantů z *Věrné stráže*, poválečném periodiku volyňských Čechů, je značně nadsazen (Bureš ml. 1946). I další údaje v periodiku jsou značně nepřesné.²⁸ To jen dosvědčuje, že těsně před plánovanou reemigrací nebylo známo, kolik volyňských Čechů může repatriovat.

Do 30. prosince přijali zplnomocněnci celkem 10 072 žádostí o opci a evidovali 32 359 optantů. Po tomto termínu byly registrovány jen osoby, které nestihly podat patřičné dokumenty bez vlastní viny, anebo které podaly žádost bez potřebných dokladů. Definitivní počet tak byl 10 527 rodin (Vaculík 2001), ale uvádí se i údaj 10 597 rodin (Gajdoš 1996). Celkem pak bylo plánováno přesídlit 34 122 osob (Bizirib 2008; Vaculík 2001; Gajdoš 1996). Údajně se podařilo podchytit téměř všechny zájemce o přesídlení (ibid.). Nakonec bylo také rozhodnuto o smíšených manželstvích – přesídlit mohly pouze rodiny, kde byl manžel české národnosti, ale v případě rozvodu nebo úmrtí nečeského manžela mohla přesídlit česká manželka. Do rodiny optanta se pak počítala manželka, děti, matka, otec, vnuci, schovanci a také osoby, které se zdržovaly v jeho domácnosti.

Politici činitelé rozhodli, že *smíšené manželství*²⁹ bude tvořit určité specifikum. Případ smíšených manželství je také samotnými participanty z řad reemigrujících jedinců uváděn jako nejčastější motiv, proč někteří Češi na Volyni zůstali. Někteří také zmiňují smíšená manželství přímých příbuzných a nejčastěji je zmiňováno ukrajinsko-české manželství: „*Ale ještě se vrátím málo zpátky. Kde bylo smíšené manželství, tak zkrátka žena jde za mužským. Kde Čech měl Ukrajinu, tak mohl emigrovat, dali [mu] povolení emigrovat za hranici. A když Ukrajinec měl Češku, tak už tam museli zůstat.*“³⁰ Ukrajinsko-české manželství je totiž široce rozšířený a nejnámější důvod, proč někteří Češi museli zůstat, a tak ho participanti často interpretují. Tento typ smíšeného manželství je i v obecné rovině často reprodukován.

Podobně hovoří i participanti, kteří dnes žijí na Ukrajině:

L.J.: Ona má maminku i tatínka měla [českého].

V.R.: Ne, tatínek je Ukrajinec.

L.J.: Mně říkala, že byl Čech.

---

²⁸ Např. Sakrejda 1946.

²⁹ Vyřešení situace ohledně smíšených manželství zřejmě předpokládala základní východisko, že jedinci z těchto manželství mají po otcově linii lepší predispozice pro asimilaci do majoritní společnosti per se, což je předpoklad nepatřičný.

³⁰ Participant M.E., nar. 1921, 27.1.2010, Chrudim, Česká republika.

V.R.: *Ne. Kdyby byl Čech, tak by byli pryč odtamtud, odtud.*³¹

„Tady byla [jméno], taky její manžel byl taky Ukrajinec, potom [jméno] byla, tak taky Ukrajinec byl. No ještě, teď už to vám to nevzpomenu. A [jméno], její manžel byl taky Ukrajinec.“ V poslední krátké větě, kde participantka shrnuje Čechy, kteří nemohli reemigrovat z obce Mirohošť, hovoří i o své známé a o jejím ukrajinském manželovi. Síla přesvědčení o nejčastějším typu ukrajinsko-českého smíšeného manželství jako důvodu, proč se neuskutečnila reemigrace, je dobře patrná, když si uvědomíme, že participantka se s uvedenými ženami dobře znala a posledně jmenovaná prokazatelně měla za manžela ruského důstojníka.

I v celém tomto výzkumu je častý typ rusko-českých manželství, kvůli kterým nemohly participantky odjet do Československa. Tato manželství vznikla díky ruským vojenským posádkám, které byly v Rivenské a Volyňské oblasti rozmístěné v rámci osvobozovacích bojů, ale které zde setrvaly i po osvobození.

V případě smíšených manželství se mohla česká manželka zapsat na reemigraci jen tehdy, pokud došlo k *úmrtí* nečeského manžela anebo k *rozvodu*. To byl také případ jedné z participantek, jejíž otec byl polského původu, ale ještě před reemigrací byl zavražděn Ukrajinskou povstaleckou armádou, a participantka mohla s maminkou reemigrovat.

Důležitý byl nejen samotný fakt smíšených manželství, ale také *rodinných rozhodnutí*. Přání reemigrovat nebo nereemigrovat mohly vyjádřit již osoby od 14 let,³² ale s největší pravděpodobností za ně rozhodovali právě rodiče. V rámci smíšených manželství pak sice nemohla česká manželka reemigrovat, ale její rodiče, prarodiče, bratři nebo sestry mohli bez větších potíží obdržet opční osvědčení a do Československa reemigrovat. Díky rodinné soudržnosti však často nezůstávala na Volyni pouze manželka české národnosti, ale často s ní zůstali také její nejbližší příbuzní. Nebylo výjimkou, že se kvůli nečeskému manželovi rozhodli pro setrvání na Ukrajině i další příbuzní: „*Já měla ochotu jet do Čech. Tak mě nepustili. Kdybych já nebyla. To je chyba. Já mohla vyjet. A jeho by nepustili. A dítě by co? Vostalo bez táty? (...) No [rodiče] ne, oni nejeli, nechtěli mě tady samotnou nechat. Oni mohli*

³¹ Participant V.R., nar. 1935, 6.4.2012, Dubno, Ukrajina.

³² Dohoda mezi vládou Svazu sovětských socialistických republik a vládou Republiky československé o právu opce a přestěhování české a slovenské národnosti žijících v SSSR na území bývalé volyňské gubernie, a československých občanů ukrajinské, ruské a běloruské národnosti žijících na území Československé republiky. In Věrná stráž, ročník I, číslo 6–7, 12. prosince 1946.

jet. Strašně byli zlí. No a přes mě oni měnili. Já už povídala: ‚Tak jed‘te.‘ No. Ne, nejeli. A mohli jet.‘³³

Důležitost rodinných vazeb se objevuje i pro případ možnosti rozvodu. Možnost rozvést se s ruským nebo s ukrajinským manželem se objevuje spíše v náznacích:

J.T.: Otec byl Ukrajinec a nechtěl odjet. (...) Otec nechtěl, říkal, že bude tady, a ty jednej, jak chceš. Pokud chceš, vezmi syna, a já tu zůstanu. Ale máma zůstala.

L.J.: A maminka chtěla, nebo nechtěla?

J.T.: Chtěla odjet domů, chtěla, všichni odjeli. Matčina máma, matčina sestra i bratr, ještě ti, co byli naživu, všichni odtud vyjeli ve čtyřicet šestým [správně sedmém] roce. A ona neměla možnost odjet.³⁴

Druhá část citace je spíše výjimkou, nestávalo se příliš často, aby někteří z rodičů nebo prarodičů odjeli do Čech, zatímco potomci ze smíšených manželství zůstali na Ukrajině. Pouze u dvou participantek reemigrovala do Čech babička, zatímco jejich maminka (dcera babičky) zůstala na Ukrajině. I zde je však patrný stesk po rodině kvůli rozdělení: *„Moje babička jako byla v Čechách sama a její dcera žila na Ukrajině. Ted' zůstala tady, zůstala babička a celý život brečela a říkala: ‚Proč jsem nechala tu holku tam?‘“³⁵*

Příčinou neuskutečněné reemigrace byla nejčastěji smíšená manželství, ale kvůli tomuto manželství nezůstávaly na Volyni jen české manželky, jak se o nereemigrující části volyňských Čechů často vyjadřuje odborná literatura i participanté z řad reemigrujících Čechů, ale s nimi zůstávali na Volyni i další čeští příbuzní. Dva participanté z řad reemigrujících volyňských Čechů pak zmiňují i případy, kdy se český manžel rozhodl setrvat na Volyni kvůli své ukrajinské manželce a její neochotě odjet do Československa. Důležité je také uvést, že rozhodnutí setrvat v manželském svazku s nečeským mužem bylo silnější než touha se rozvést, čímž by se otevřely dveře k reemigraci. Participanté však upřednostňovali rodinné vazby, které v jejich uvažování nemohou být zprerhány kvůli vidině lepšího života.

I ve *Věrné strážci* je patrný důraz na rodinu. Odloučení totiž prý nejhůře nesly oddělené rodiny, kdy byl manžel jako voják armádního sboru již usazen v Československu, zatímco

³³ Participant J.B., nar. 1928, 4.4.2012, Dubno, Ukrajina.

³⁴ Participant J.T., nar. 1948, 18.7.2013, Dubno, Ukrajina. Přeloženo z ukrajinského jazyka.

³⁵ Participantka N.G., nar. 1954, 5.4.2012, Dubno, Ukrajina.

jeho rodina stále pobývala v oblasti Volyně.³⁶ Nejčastěji je tak ve Věrné stráži požadavek reemigrace spojován se slučováním rodin.³⁷ I na základě proseb a deputací volyňských Čechů na reemigrační odbor Ministerstva sociální péče lze soudit, že volyňští Češi-vojáci toužebně očekávali reemigraci svých příbuzných.³⁸ Také jsou do souvislosti s reemigrací dávány i sebevraždy volyňských Čechů, u kterých autor článku poznamenal, že se zabili kvůli stále neuskutečňované reemigraci, aniž by zkoumal skutečné záměry sebevrahů.³⁹ To jen dokresluje, jak moc velký význam měla reemigrace příbuzných pro volyňské Čechy-vojáky již usazené v Československu.

Při vyřizování žádostí o opci byly z možné repatriace vyloučeny z *politických důvodů* i jednotlivci, kteří kolaborovali s nacisty nebo s Ukrajinskou povstaleckou armádou. Nežádoucí byly totiž osoby ohrožující „*veřejný klid, lidovou demokracii či dobré vztahy Československa a SSSR*“ (Vaculík 2001: 59–60). Přesídlení se nemusely dočkat ani osoby pracující mimo oblast Volyně, sloužící v sovětské armádě nebo pobývající ve vazbě. Tito lidé se však mohli dodatečně hlásit anebo o jejich reemigraci mohli požádat jejich příbuzní. K tomu je však nutné připsat vinu i organizátorům reemigrace, neboť dlouho nepadlo rozhodnutí o reemigraci smíšených rodin žijících mimo území Volyně, osob vězněných za nepodstatné delikty, osob sloužících v sovětské armádě nebo osob státního občanství bez dokladů, které mohly ztratit vinou válečných událostí. Tyto osoby měly méně času na rozhodování.

Při samotné realizaci reemigrace se nakonec nepřihlíželo k přednostní reemigraci rodinných příslušníků volyňských Čechů-vojáků, ale preferovali se obyvatelé vesnic před městským osídlením a osoby žijící v disperzním osídlení než v kompaktním (ibid.).

Souhlas s přesídlením nakonec neobdrželo všech 34 122 optantů, ale jen 34 010 osob a celkově reemigrovalo 33 077 osob (ibid.). Příslušníci armádního sboru, kteří se po německé kapitulaci vrátili na Volyň, byli do reemigrace také započítáni. Celkem 933 osob nereemigrovalo, přestože měli souhlas s opcí. Celkem 536 osob se zřeklo, 176 zemřelo a 221 osob se nedostavilo (ibid.). Někteří totiž odmítli podepsat reverz, že jim v Československu nemůže být slíbena zemědělská půda či živnost (ibid.). Kromě rodinných důvodů uvedených výše tak někteří nechtěli reemigrovat také z *osobních důvodů*. I participanti z řad nereemigrujících Čechů zmiňují ve svých naracích osobní důvody, proč se oni samotní nebo jejich předci nedostavili k reemigračním vlakům. Jedná se o širší škálu důvodů. Uvádí

³⁶ Např. Dušek, Jindřich. Repatriace volyňských. In Věrná stráž, ročník I, číslo 6–7, 12. prosince 1946.

³⁷ Např. B. Bohatý. Co nám píše. Dušek, Jindřich. In Věrná stráž, ročník II, číslo 2, 17. ledna 1947.

³⁸ Rudovský, Václav. Vítáme Vás, volyňští Čechové. In Věrná stráž, ročník II, číslo 3–4, 31. ledna 1947.

³⁹ Dušek, Jindřich. Něco k sebevraždám Volyňanů. In Věrná stráž, ročník I, číslo 6–7, 12. prosince 1946.

neochotu opustit své hospodářství, věznění v sovětském pracovním táboře na Sibíři, potřebu dokončit studia a další participanté zmiňují, že jejich předci prostě *nechtěli*: „*Nevlastní táta všechny papíry dělal, že pojedou, ale děda, mamčin táta, nebydlel tady, to bydlel na tom šlachu a syn žil s ním, sebral se a jel. Nechal je. A najednou on řekl, že nikam nepojede.*“⁴⁰

Zmiňovány jsou však i *zdravotní důvody*. Ty se však týkají především závažnějších nemocí (tuberkulóza) nebo zranění z válečných bojů (participant měl prostřelené nohy a musel se léčit). V některých případech se zmiňuje zdravotní stav starší generace, pro kterou by byl převoz do Československa velice obtížný.

Výše uvedená rodinná rozhodnutí, osobní a zdravotní důvody jsou však často kombinovány a hlavní důvod nereemigrace je často legitimizován dalšími. Pokud bylo zabráněno reemigrovat české manželce ze smíšeného manželství, pak někteří participanté dodávají rodinné důvody, že dědeček „*stejně bude na svém na Volyni*“⁴¹ nebo že babička stejně nechtěla reemigrovat.⁴² Zajímavý je konkrétní případ jedné participantky, u které se situace dokonce zkomplikovala natolik, že ačkoliv pocházela ze smíšeného manželství a stejně by nemohla reemigrovat, přišly další nesnáze – její ruský otec byl vězněn v německých koncentračních táborech a po návratu domů byl uvězněn v sovětském pracovním táboře na Sibíři, její českou babičku pravděpodobně zavraždili nacisté a její bratr se nevrátil z nuceného nasazení. Ačkoliv tato rodina měla připravené dokumenty, fakt smíšeného manželství i očekávání bratrova návratu (rodinné rozhodnutí) znemožnil uskutečnění reemigrace.

V Sovětském svazu také zůstal určitý počet volyňských Čechů, kteří se z osobních důvodů jednoduše *nedostavili* k repatriační komisi. V případě jiné participantky prý opravdu došlo k „*prospání*“ reemigrace, když byl v noci vypraven vlak a ona ho promeškala.

V literatuře se dále uvádí, že celkem 112 osob podalo žádost o československé státní občanství a neobdrželo souhlas s reemigrací, a tedy ani opční osvědčení. Z toho 36 osob neobdrželo osvědčení z polických důvodů. Podle Jaroslava Vaculíka se jedná o osoby, které se nacházely ve vazbě (*ibid.*), reemigrace údajně nebyla určena ani pro lidi, kteří zastávali významná místa nebo kteří byli místními orgány označováni za nepostradatelné (Dluhošová 1996). Nic však nenasvědčuje stanovisku Matěje Spurného, že v Československu byli nežádoucí reemigranti z řad inteligence (Spurný 2011), protože v případě reemigrace nehrál tento faktor žádnou roli. Nicméně je pravdivé, že reemigrační akce nebyla určena pro všechny Čechy na Volyni a výběr reemigrantů závisel i na politickém přání obou státních celků.

⁴⁰ Participantka S.N., nar. 1944, 14.7.2013, Moldava, Ukrajina.

⁴¹ Participantka E.S., nar. 1949, 13.7.2013, Luck, Ukrajina. Přeloženo z ukrajinského jazyka.

⁴² Terénní zápisky. Participantka L.K., Luck, Ukrajina.

Specifická situace však nastala v případě, kdy byla manželka českého původu, ale manžel pocházel ze smíšeného manželství a jeho tatínek byl nečeské národnosti. Dvě participantky, kterých se tento případ týkal, zmiňují v naracích, že takový jedinec měl podle sovětských zákonů na výběr, zda bude uvádět českou, nebo nečeskou národnost, ale jejich předek se zapsal „špatně“. V případě jedné participantky se její otec dobrovolně přihlásil po otcově linii k ruské národnosti. Druhá participantka pak uvádí, že její otec byl vedoucím dílen v masokombinátu a jeho zaměstnavatelé mu napsali do občanského průkazu ukrajinskou národnost (po otcově linii), aby nemohl reemigrovat. U druhé participantky došlo k případu, kdy měla dokonce tři prarodiče české národnosti, českou maminku a tatínka ze smíšeného manželství, ale vzhledem k byrokracii nemohla její rodina reemigrovat. Tím se podporuje teze v literatuře, že některým optantům bylo ze strany Sovětského svazu znemožněno reemigrovat (Пономаренко 2011). U první participantky byla situace jiná, neboť si její tatínek ze smíšeného manželství vzal nakonec manželku ruské národnosti. Rodina by však nemohla reemigrovat, ani kdyby si vzal manželku české národnosti. Matěj Spurný pak vnáší do reemigrační akce i další pohled, když uvádí, že volyňští Češi byli československými úřady vítáni a motivováni k imigraci (Spurný 2011) zejména z hospodářských důvodů, aby osídlili československé pohraničí po odsunutých Němcích. Byla totiž potřeba nových práce schopných lidí do regionů po odsunutých Němcích.⁴³ Reemigrace se také nedočkala 32 osob, které zemřely v transportních vlacích cestou do Košic (Brouček – Grulich 2009). Uvedené číslo musíme od počtu nereemigrujících Čechů odečíst, neboť 33 077 reemigrantů bylo do Československa skutečně převezeno.

Uvedené počty se ovšem týkají jen volyňských Čechů, kteří žili v oblasti Volyňské gubernie a kteří se registrovali do reemigrační akce. Do repatriace lze totiž započítat i jedince, kteří byli na nucených pracích v nacistickém Německu a kteří po válce odjeli do Československa speciálními transporty a již neodjeli zpět na Volyň. Také před reemigrační akcí byly některým jedincům povolovány odjezdy vojenskými transporty z Volyně. Mohly se vyskytnout i případy *ilegálního* způsobu překročení hranic nebo použít zfalšované dokumenty. Participantí v naracích také zmiňují podobné formy překračování hranic za účelem odjezdu do Československa. Znají případy, kdy někteří jedinci ještě před reemigrací v roce 1947 odjeli ilegálně na území Polska a odtud do Československa. Někteří jedinci se pak podle participantů nevrátili z nuceného nasazení z Německa na Volyň, ale odjeli přímo do Československa. Jeden z participantů uvádí případ, kdy jeho příbuzný dokonce vystoupil

---

⁴³ Hugo Sakrejda, Volyňští krajané čekají. In Věrná stráž, ročník I, číslo 6–7, 12. prosince 1946.

z repatriačního vlaku, aby mohl usednout na rychlík a přijet rychleji ke svým příbuzným. V počtu reemigrantů pak bylo zahrnuto i 840 příslušníků jiných národností, 545 Ukrajinců, 135 Poláků, 131 Rusů, 11 Bělorusů i 8 Němců (Vaculík 2001).

Celkově 30 240 reemigrantů pocházelo z vesnického prostředí a 2837 reemigrantů z měst, 14 071 osob bylo mužského pohlaví a 19 106 osob bylo ženského pohlaví, 14 996 osob se věnovalo zemědělství, 5071 osob byly řemeslníci, obchodníci a inteligence a 1077 osob byly dělníci (ibid.).

Celkově nepřesídlilo 1045 osob, ovšem toto číslo zahrnuje pouze jedince zapsané v reemigračních dokumentech. Jak je z výše uvedeného patrné, přesné číslo nereemigrujících Čechů se zřejmě již nikdy nepodaří zjistit. Někteří totiž z nejrůznějších důvodů nebyli do reemigrační akce zahrnuti.

Participantů pak v naracích kategoricky odmítali, že by se natrvalo vrátili na Volyň: „*Na Volyň? Zpátky? Za první, šel bych zase mezi banderovce a za třetí bych šel do Sovětského svazu, tak to teda ne. Ne, ne, ne.*“⁴⁴

„*V žádném případě, v žádném případě, do takového Sovětského ráje se vracet nebylo možné. My jsme byli rádi, že jsme se odtamtud dostali. To ne, v žádném případě. To víte, dneska už je to jiný, už se píše o tom Rusku, už to je jiný, ale tenkrát to bylo ještě za Stalina. Kdepak. Rodiče mi dokonce psali, že i kdybychom se my nedostali do Československa, tak už se nevracej.*“⁴⁵

Z kategorických odmítnutí návratu na Volyň vybočuje odpověď jednoho z participantů, který se ze zdravotních důvodů jednoduše nemohl vrátit, i kdyby chtěl. Jiný participant zase zmiňuje, že československá armáda dokonce zabraňovala volyňským Čechům v návratu na Volyň.

---

⁴⁴ Rozhovor s J.T., nar. 1923 – zemřel 2015, 15.2.2010, Mladá Boleslav, Česká republika.

⁴⁵ Rozhovor s V.R., nar. 1925 – zemřel 2012, 15.11.2010, Praha, Česká republika.

8.2 Reemigranti z Československa v původním českém osídlení⁴⁶

V českých vesnicích na Volyni, kde dříve byla kompaktní česká pospolitost, zůstalo po reemigraci jenom málo Čechů. Do opuštěných domů po českých reemigrantech se hrnuli noví osídlenci. Do opuštěných domů se tak nastěhovali místní Ukrajinci, anebo přistěhovalci z Polska a z Československa.

První významná část nových přistěhovalců pocházela z jihovýchodního Polska. Poválečnému Polsku totiž připadla část východního Německa, a zároveň západní část meziválečného Polska připadla Sovětskému svazu. Tento posun hranic směrem na západ způsobil, že jihovýchodní část země obývaná *Lemky (Rusíny)* se stala oblastí sousedící se Sovětským svazem. To u polských vládních představitelů vyvolávalo obavy z rusínského irredentismu. Dne 9. září 1944 tak byla mezi Ukrajinskou sovětskou socialistickou republikou a Polskem podepsána dohoda o repatriaci Poláků a Židů ze západní Ukrajiny do Polska a repatriaci Ukrajinců, Bělorusů, Rusů a Rusínů na Ukrajinu (Šmigel – Kruško 2005).

K úspěchu přesídlovací akce přispěl i pozitivní obraz Sovětského svazu jako osvoboditele značné části Evropy i poválečná situace, kdy měli Rusíni poničené nemovitosti kvůli frontovým bojům. Pozitivní obraz Sovětského svazu dotvářela i skutečnost, že se mnozí Rusíni učili ruský jazyk a že se část Rusínů považovala za součást ruského národa nebo jako Východoslované (Howansky-Reilly 2013). Organizace ukrajinských nacionalistů se však zase snažila přesvědčovat místní obyvatelstvo, aby nevěřilo sovětské správě (ibid.). Někteří Rusíni pak přímo požadovali připojení oblasti k Ukrajinské sovětské socialistické republice (Макар – Горний – Макар – Салюк 2011), zatímco jiní autoři zase uvádějí nenávist proti všemu ukrajinskému (Šmigel – Kruško 2005). Svůj vliv pak i hrály i polsko-ukrajinské boje během války a přesvědčení, že by Polsko utlačovalo Rusíny. K reemigraci na Ukrajinu tak existovaly pozitivní i negativní postoje.

Na příkladě Rusínů se také ukazuje problematika etnické identity. Rusíni se sami neidentifikovali jako Ukrajinci, ale polská vláda s nimi jako s etnickými Ukrajinci zacházela a požadovala, aby se vrátili do „svého vlastního státu“ v Sovětském svazu. Tím se měly

---

⁴⁶ Ve Státním archivu Volyňské oblasti jsem se pak snažil dopátrat, kolik přesídlenců se usídlilo v původních českých vesnicích, respektive zda se v těchto vesnicích usídlili místní Ukrajinci, anebo ukrajinští, běloruští a ruští přesídlenci z Československa. Pracovníci archivu mi však odmítli příslušné dokumenty vydat a odůvodňovali to skutečností, že jsem cizinec. Jak mi poté participanti sdělili, podobné dokumenty se již cizincům nevydávají, protože ukrajinský stát nechce, aby příslušníci národnosti žijících na území Ukrajiny před druhou světovou válkou (jedná se o Poláky, Čechy, Židy i Slováky) evidovali nemovitosti znárodněné Sovětským svazem (a po roce 1991 převzaté Ukrajinou). Účelem takového opatření je, aby dřívější vlastníci těchto nemovitostí neměli u sebe patřičné historické dokumenty a aby tím nedocházelo k pokusům tento majetek získat prostřednictvím mezinárodních soudů. Při psaní této kapitoly tak zůstáváme odkázáni na sekundární zdroje.

eliminovat případné národnostní problémy (ibid.). Etnické „nálepkování“ bylo dobře patrné i během tzv. Operace Visla,⁴⁷ kdy byli Rusíni obviňováni ze spojení s Ukrajinskou povstaleckou armádou a z irredentismu, ačkoliv se sami Rusíni s Ukrajinskou povstaleckou armádou neidentifikovali (ibid.).

Po podepsání smlouvy o reemigraci mezi Polskem a Sovětským svazem se rozšířila agitace ze strany sovětských důstojníků a polských komunistů a Rusíni byli přesvědčováni o dobré životní úrovni v Sovětském svazu. Ten si uvědomoval nedostatek pracovních sil ve své vlastní zemi kvůli odchodu polského obyvatelstva a kvůli ztrátám mužů ve frontových bojích. Rusínům také byly slibovány statky po přesídlených Polácích. Tisíce Rusínů byly přesídlovány již na podzim 1944, ale kvůli drsné zimě pokračovalo přesídlování ještě do 1. února 1945. Většina Rusínů však odmítala nabízenou reemigraci, což Sovětský svaz nesl nelibě (ibid.). Ke konci léta 1945 polská i sovětská vláda opustily princip dobrovolné reemigrace a začalo se používat násilí i za pomoci polské armády (Howansky-Reilly 2013). Lhůta pro reemigraci byla zároveň prodloužena do 15. června 1946 (ibid.), a aby polská vláda přesídlení skutečně uskutečnila, nepřidělila Rusínům v Polsku půdu (Šmigel – Kruško 2005).

Celkově počítala sovětská vláda se 240 000 přesídlenci. Nejprve mělo být 20% těchto reemigrantů usazeno na východní a střední (a také jižní) Ukrajině⁴⁸, kde měli obsadit domy po německých kolonistech nebo u místních kolchozníků. Dalších 80% se mělo usadit na západní Ukrajině a osídlit volné domy po polských reemigrantech (Макар – Горний – Макар – Салюк 2011). Skutečnost byla ovšem jiná a plánovalo se, že převážná část Rusínů bude převezena na východní, jižní nebo na střední Ukrajinu. Celkově bylo přesídleno 482 107 osob (Howansky-Reilly 2013), ale uvádí se i 488 057 osob (Šmigel – Kruško 2005) nebo 482 880 osob (Макар – Горний – Макар – Салюк 2011). Na východní, jižní a na střední Ukrajinu mělo být převezeno celkem 78 146 rodin (316 324 osob) a na západní Ukrajinu 39 554 rodin (148 966 osob). Ovšem tyto počty stejně nebyly dodrženy. V následné tabulce je uvedeno přesné rozdělení plánovaného počtu a reálného počtu přesídlenců.

Oblast (Z – západ, V – východ, J – jih, S – střed)	Mělo se přesídlit (počet rodin)	Skutečně přesídlilo (počet rodin)
--	---------------------------------	-----------------------------------

⁴⁷ Zbylé Ukrajince, kterých bylo 20 306, přestěhovalo Polsko do severozápadního kraje, který po válce získalo od Německa. Během Operace Visla nebyli však přemisťováni jen Rusíni, ale také Ukrajinci z příhraničních oblastí s Ukrajinou.

⁴⁸ Autoři Makar, Hornij, Makar a Saljuk hovoří pouze o východní a západní Ukrajině, rozdělení na západní, střední, východní a jižní Ukrajině je však z mého pohledu geograficky objektivnější.

střed)		
Zápороžská (S)	11 367	9402
Chersonská (S)	9308	4634
Mykolajivská (S)	9278	4024
Luhanská (V)	8729	1555
Dněpropetrovská (S)	8450	6205
Doněcká (V)	7293	3110
Oděská (J)	6850	7234
Charkivská (V)	5600	1068
Kirovohradská (S)	5557	2428
Poltavská (S)	3000	Autoři neuvádějí
Sumská (S)	2714	526
Ternopilská (Z)	4900	41 105
Volyňská (Z)	7252	6498
Lvivská (Z)	5797	14 955
Rivenská (Z)	3623	4683
Drohovická (Z)	3584	8073
Ivanofrankivská (V)	3000	5158

Макар – Горний – Макар – Салюк 2011: 692–693.

Tyto počty se však opět změnily. Kvůli špatnému vztahu s místními lidmi, nedostatku potravin v letech 1946 a 1947, nemožnosti získat uspokojivé ubytování i půdu se přesídlenci rozhodli pro odchod na západní Ukrajinu. Zatímco počet přesídlenců se na střední, jižní a východní Ukrajině v letech 1946 – 1948 razantně snižoval (ve všech oblastech klesl až pod 1% z celkového původního počtu přesídlenců), na západní Ukrajině se naopak razantně zvyšoval. Bylo zde až 86,2% přesídlenců z Polska. V následné tabulce je uvedeno procentuální navýšení počtu přesídlenců v jednotlivých oblastech západní Ukrajiny.

Oblast na západní Ukrajině	Procento přesídlenců v roce 1945	Procento přesídlenců v roce 1950
Lvovská	12,43%	36,28% (údaj z roku 1948)
Ternopilská	6,78%	36,28% (údaj z roku 1948)

Volyňská	4,76%	13,32%
Rivenská	1,03%	9,68%
Ivanofrankivská	2,5%	7,47%

Макар – Горний – Макар – Салюк 2011: 697–700.

Dne 8. června 1948 se v západních oblastech Ukrajiny nacházelo 98 897 rodin polských přesídlenců (celkem 410 693 osob) (ibid.). Ve Volyňské oblasti pak na počátku roku 1947 bylo 13 471 rodin (49 199 osob) přesídlenců z Polska, z toho 6816 rodin bylo do této oblasti přesídleno a 6621 rodin přišlo z ostatních částí Ukrajiny. V oblasti zbylo po Polácích i po Česích 5106 volných domů, z nichž bylo přesídlencům z Polska dáno pouze 2878 domů. Zbytek byl osídlen místními organizacemi nebo místními ukrajinskými obyvateli. V květnu 1947 zde bylo usídleno 13 447 rodin a z toho 10 569 rodin bydlelo v domech. Dalším byly vybudovány obytné budovy a někteří si sami postavili domy své. V Rivenské oblasti zbylo po Polácích 4652 domů, z toho 1790 bylo silně poškozeno, a Češi zde zanechali 4193 domů; 2670 domů zabrali místní ukrajinští obyvatelé. V roce 1947 zde bylo 11 985 rodin přesídlenců z Polska, z toho 6088 rodin přijelo z jižní, střední či východní Ukrajiny. Osídleno zde bylo 7936 rodin a z toho 7385 bydlelo v domech (ibid.).

Na Ukrajinu putovali také reemigranti z Československa. Podpisem smlouvy z 10. července 1947 se Československo zavázalo, že obyvatelé ruské, ukrajinské a běloruské národnosti můžou reemigrovat do Sovětského svazu. Již předtím však v severovýchodním Slovensku proběhla snaha o irredentismus. Ustanovila se zde organizace s názvem *Dočasný výbor Ukrajinců Prjaševščiny* (Prešovska) a požadoval oblast severovýchodního Slovenska a jihovýchodního Polska připojit k Zakarpatské Ukrajině (Šmigel' – Kruško 2005). Dne 1. března 1945 se pak v Prešově uskutečnil sjezd ukrajinských obcí a vyhlásil vytvoření *Ukrajinské národní rady Prjaševščiny* (Prešovska) s cílem připojit oblast k Ukrajině. Tyto pokusy vyvolávaly nepokoje a protesty v rusínských obcích. Rusíni totiž byli většinou loajální k Československu, ačkoliv někteří vyjadřovali zájem o připojení k Sovětskému svazu.

Podobně jako v jihovýchodním Polsku, i v severovýchodním Slovensku přispívaly k pozitivnímu vnímání Sovětského svazu úspěchy Rudé armády (ibid.), špatná zásobovací situace i škody způsobené frontovými boji (Gajdoš 1996). A podobně jako v jihovýchodním Polsku, i zde operovala Ukrajinská povstalecká armáda. Ukrajinská národní rada Prjaševščiny se pak při své agitaci pro spojení země se Sovětským svazem vyjadřovala v pojmech národní jednoty se Zakarpatskou Ukrajinou. Rusíny ve východním Slovensku pak označila za

Ukrajince, což neodpovídalo rusínským tradicím a etnickému cítění (Šmigel – Kruško 2005). Tamní obyvatelé rusínského původu se totiž považovali buď za Rusíny, anebo za Rusy – jelikož bylo v této oblasti značně rozšířeno rusofilství –, ale negativně se stavěli k ukrajinské orientaci (ibid.). Reprezentační orgány Rusínů nesoucí v názvu termín „ukrajinské“ tak neodpovídaly skutečnosti.

Ukrajinská národa rada Prjaševščiny a československé i sovětské orgány však považovaly Rusíny ze severovýchodního Slovenska za Ukrajince (Mlynárik 2005) a obyvatelstvo bylo vystaveno dohodě z 10. července 1946⁴⁹ o přestěhování osob ukrajinské, ruské a běloruské národnosti⁵⁰ (Šmigel – Kruško 2005). Někteří obyvatelé se však identifikovali jako Ukrajinci (Gajdoš 1996). Celá snaha Ukrajinské národní rady Prjaševščiny však nebyla úspěšná, irredentismus nebyl nakonec realizován.

V rámci dohody z 10. července 1947 se pak ustanovili sovětští zplnomocněnci v Praze, Plzni, Brně, Bratislavě, Humenném, Bardějovici, Medzilaborcích a Prešově. Činnost zplnomocněnců se nijak neodlišovala od činnosti československých zplnomocněnců na Volyni. Optanti vyplňovali žádosti o opci, které se předávaly sovětským úřadům, a po písemném souhlasu úřadů a po zapsání do seznamu přesídlenců mohli přesídlit (ibid.). Původní lhůta pro podávání žádostí o reemigraci byla stanovena na 15. září 1945, ale byla třikrát prodloužena, poprvé do 12. prosince 1946, podruhé do 1. ledna 1946 a nakonec do 10. března 1947. Přesídlenci se měli „výměnou“ za volyňské Čechy usídlit ve Volyňské, Rivenské, Žitomirské a Kamenec-Podolské oblasti (Šmigel – Kruško 2005) a obsadit jejich statky.

Reemigrace sice na rozdíl od reemigrace přesídlenců z Polska zůstala dobrovolná, ale Rusíni ze severovýchodního Slovenska odmítali repatriovat. Důkazem je i dřívější zpráva o přestěhování všech obyvatel ukrajinského původu z východního Slovenska na Ukrajinu a všech obyvatel slovenského původu z Ukrajiny na Slovensko. Tato zpráva neznamenal dobrovolnost reemigrace a vedla k protestům rusínského obyvatelstva na severovýchodním

---

⁴⁹ Podobně jako v případě volyňských reemigrantů, i zde platilo, že přednost mají rodiny vojáků usazených v Sovětském svazu, vdovy a sirotci po padlých vojácích, práce neschopní, invalidé, nemocní, starci, osamocené ženy, děti bez rodičů, osoby ve státní péči a rodinní příslušníci, kteří jsou již na území Sovětského svazu (Dohoda mezi vládou Svazu sovětských socialistických republik a vládou Republiky československé o právu opce a přestěhování české a slovenské národnosti žijících v SSSR na území bývalé volyňské gubernie, a československých občanů ukrajinské, ruské a běloruské národnosti žijících na území Československé republiky. In Věrná stráž, ročník I, číslo 6–7, 12. prosince 1946).

⁵⁰ Podle některých autorů se měla repatriace podle dohody z 10. července 1947 zaměřovat na ukrajinské, běloruské a ruské migranty, kteří emigrovali do Československa v meziválečném období (Šmigel – Kruško 2005). Autoři už však neřeší, proč by se emigranti dobrovolně vraceli do Sovětského svazu, když předtím kvůli jeho režimu utíkali do Československa.

Slovensku. Zpráva nakonec byla slovenskými vládními orgány dementována. Také plánovaný soupis obyvatelstva ruské, ukrajinské a běloruské národnosti vedl v lednu 1947 k obavám, že budou do Sovětského svazu zmíněné národnosti nuceně přemístěny (ibid.). I prodloužení opční lhůty do 10. března 1947 vedlo k rozšíření zpráv, že Sovětský svaz chce repatrianty umístit do sibiřských gulagů (Gajdoš 1996).

Celkově Rusíni neměli o reemigraci zájem, k čemuž přispívaly i neoficiální informace o životě v Sovětském svazu, které slychali zejména od utečenců z tamního prostředí (Šmigel' – Kruško 2005). Někteří Rusíni utíkali také z Polska na východní Slovensko a hovořili o násilnostech v Polsku ze strany polských a sovětských vládních orgánů (ibid.; Šmigel' 2009). Případní reemigranti však díky agitaci vzhlíželi k prosperujícímu hospodářství i domům za hranicemi jejich současného bydliště (Gajdoš 1996). Agitace ze strany sovětských a slovenských politických činitelů i místních přesvědčených komunistů slibovala v Sovětském svazu prosperitu i hospodářský vzestup. Někteří tak skutečně odcházeli dobrovolně; údajně se jednalo o nejchudší vrstvy obyvatelstva, přesvědčené komunisty a obdivovatele Sovětského svazu, kteří uvěřili těmto pozitivním zprávám (Šmigel' – Kruško 2005; Gajdoš 1996). Optovali však i jedinci s vizí studia, vdovy a další, které lákaly majetky na Volyni (Šmigel' – Kruško 2005).

Celkově bylo na reemigraci registrováno 2517 rodin (10 484 osob) a k přesídlení bylo schváleno 2506 rodin (10 446 osob). Do Sovětského svazu se pak v rámci dohody z 10. července 1947 přestěhovalo 2055 rodin (8556 osob). Zřejmě v důsledku zpráv o poměrech v Sovětském svazu odvolalo reemigraci 451 rodin (1809 osob). Z prostoru současné České republiky však reemigrovalo jen 362 osob, zatímco z východního Slovenska 1879 rodin (8170 osob) (Šmigel' – Kruško 2005; Vaculík 2001; pro přehled rusínských obcí Mušinka 2011).

Není pak bez zajímavosti, že v obci Hlinsk u Zdolbunova dodnes žije repatriantka, která (re)emigrovala v rámci zmíněných 362 osob z prostoru České republiky. Sama však má oba české rodiče a v jejím případě se nejednalo o klasickou reemigraci. Její maminka zemřela za druhé světové války a sama participantka přilnula k rodině, ve které byl otec ruským legionářem a jehož dcera byla narozena v Irkutsku. Rodina měla právo na reemigraci a participantka jela s ní: *„Když přicházel ten, co verboval, tak ona moc chtěla do své vlasti do Ruska. Chtělo se jí domů. Tak ona se zapsala a po dědečkovi a jejím tatínkovi jsme byli přátelé, tak já jsem zůstala s bratrem u dědečka, otec se oženil, tak já jsem jezdila pořád do té*

rodiny. Když se zapsala jet sem, tak já jsem zapsala s nimi. Oni mně už byli tací blízcí. Jinak bych sem nejela.“⁵¹

První reemigrační transport do Volyňské a Rivenské oblasti se uskutečnil 2. února 1947 a hned se dostavilo zklamání. Nebyl zde po volyňských Česích dostatek volných domů, které si mezitím zabíralo místní obyvatelstvo, sovětské úřady nebo přesídlenci z Polska. Domy byly navíc často polorozbořené, v kraji byla špatná zásobovací situace, nebyl dostatek průmyslového zboží a docházelo i k případům ze strany Ukrajinské povstalecké armády (Gajdoš 1996). Ovšem již předtím sami volyňští Češi při setkáních na železnicích, kudy vedly repatriační vlaky, varovali reemigranty do Sovětského svazu před nesnesitelným životem v Sovětském svazu, před Ukrajinskou povstaleckou armádou, před kolchozy, bídou a nedostatkem (Vaculík 2001). V následující tabulce jsou uvedeni reemigranti podle národnosti.

Národnost	Počet
Ruská (!)	7519
Ukrajinská	934
Běloruská	13
Jiné národnosti	90

Šmigel' – Kruško 2005: 124.

Budeme-li však počítat obyvatele východního Slovenska za Rusíny, vyjde nám 70% Rusínů, 15% Slováků a 10% Rusů a Ukrajinců⁵² (Šmigel' – Kruško 2005). Někteří z těchto reemigrantů se pak chtěli vrátit do Československa, ale na hranicích byli zadržováni (Gajdoš 1996).

⁵¹ Rozhovor s D.U., 25.9.2015, Hlinsk, Ukrajina. Participantka chtěla odjet vlakem do Československa, ale byla zadržena, odsouzena a vězněna tři roky v sovětských pracovních táborech u ruského Chabarovsku. Poté již do Československa neodjela i kvůli tomu, že jí sovětské úřady odmítli dát osobní dokumenty. Po svatbě již zůstala na Ukrajině, manžel odmítl jet do Československa, a tak sama zůstala v Hlinsku, kde dosud žije.

⁵² Připočteme-li k těmto údajům smlouvu z 29. června 1945 o repatriaci obyvatel českého původu ze Zakarpatské Rusi a repatriaci obyvatel ukrajinského (nebo rusínského?) původu do stejné oblasti, jednalo by se celkově o 2665 rodin (12 015 osob) (Gajdoš 1996), tedy o 786 rodin více (o 3845 osob). Tito optanti byli výlučně z východního Slovenska. Celkově tak z Československa reemigrovalo 2841 rodin (12 401 osob) ukrajinské, ruské a běloruské národnosti a z východního Slovenska 2665 rodin (12 015 osob) (také viz: Státní archiv v Rivenské oblasti, fond P-328, nomer opisu 1, nomer od. zg. 1197. Данілічева, Валентіна – Леонова, Людміла. Чехи на Волині. In Сім Днік. Рівне, 1997. Převzato z: Статті, інформації, підготовлені працівниками держархіву Рівненської області, vyhotovené 1996–1999). Podle Michala Šmigel'a a Štefana Kruška však celkově ze Slovenska optovalo 2585 rodin (11 631 osob) a z východního Slovenska 2574 rodin (11 607 osob) (Šmigel' – Kruško 2005).

V Rivenské oblasti byli reemigranti přesídleni do devíti rajónů v počtu 1858 rodin (8892 osob) a ve Volyňské oblasti byli přesídleni do sedmi rajónů v počtu 670 rodin (3244 osob). Dalších 330 rodin se usídlilo v jiných oblastech Ukrajiny nebo k již usazeným rodinám. Problémem totiž byla tíživá situace – ačkoliv Češi zanechali v Rivenské oblasti 3848 domů a Rusíni je měli obsadit, reemigrantům bylo přiděleno pouze 1620 domů a v nich už navíc bylo usídleno 276 rodin přesídlenců z Polska. Ve Volyňské oblasti pak Češi zanechali 1047 domů, reemigrantům bylo přiděleno 545 domů a v nich už žilo 461 rodin přesídlenců z Polska (Šmigel – Kruško 2005). Další domy již byly obsazeny místními Ukrajinci. V letech 1947 a 1948 však došlo k nucenému přesídlení reemigrantů z Polska z nemovitostí po volyňských Čechách a pro přesídlence ze Slovenska se vyčlenily další domy (ibid.). V následující tabulce jsou uvedeny původně české obce nebo obce s částečným českým osídlením, ve kterých bylo po odchodu volyňských Čechů osídleno více než 50 rodin reemigrantů ze severovýchodního Slovenska.

Obec	Počet rodin		Obec	Počet rodin
Buderáž	57		Hrušvice, Omelanština	77
Dovne Pole	65		Kvasilov	72
Hlinsk, Zahora	71		Mirohošť	110
Mírotín	65		Moldava I	83
České novoty ⁵³	79		Ulbárov	54
Semiduby	61		Volkov	146
Újezdci	58		Zálesí	54
Kupičov	95		Hubín	68
Novosilky	106		Lipiny	51

Šmigel – Kruško. Opcia, 2005: 250

Reemigranti však nechtěli setrvat na území Volyně, podávali si k sovětským úřadům žádosti o návrat do Československa nebo se sami snažili organizovat a ilegálně odjíždět za hranice (ibid.).

Až v roce 1955 dovolily sovětské úřady vystěhování 100 reemigrantů z Rivenské oblasti a v letech 1952–1956 se vystěhování povolilo celkem 350 reemigrantům z Volyňské oblasti. Vystěhovalci však nemohli odejít na Slovensko, ale jen na Zakarpatskou Ukrajinu,

⁵³ Tato obec není k nalezení, zřejmě se jednalo o České noviny.

kde byli blíže k hranicím s Československem a také k hornatému prostředí, na které byli zvyklí. Od 60. let 20. století se pak legálně stěhovali na Slovensko a v srpnu 1968 se na území Československa nacházelo přibližně 8035 bývalých reemigrantů. Z toho se na východním Slovensku nacházelo více než 7000 osob (ibid.). Po Černobylské havárii se v letech 1993–1998 odstěhovalo na Slovensko dalších 1221 žadatelů o vystěhování. V roce 1999 bylo pro nedostatek financí stěhování přerušeno a na Ukrajině zůstalo přibližně 2000 žadatelů o reemigraci. Ti se poté mohli vracet individuálně (ibid.).

8.3 Očista za účelem homogenity?

Nebylo již platné žádné ustanovení na ochranu menšin jako v meziválečném období; poválečné státy se snažily o etnickou homogenitu v rámci svého teritoria a menšiny se staly buď záležitostí odsunu do „svých“ národních států, anebo vnitřní kolonizace, aby splynuly s majoritní společností. Byli to ovšem sami vládní činitelé, kteří určovali distinktivní kategorizace v termínech národnosti, které pak neopatrně přisuzovali konkrétním obyvatelům svého státu. Tyto distinktivní kategorie měly být údajně v souladu s přesvědčením kategorizovaných, ovšem ti se s nimi často neztotožňovali. Vládní činitelé tak přisuzovali menšinám loajalitu k jiným národním státům. V pozadí reemigračních akcí stál především zájem státu, který se snažil o národní „očistu“ vlastního území – a to dokonce navzdory nepříznivým sociálním i ekonomickým důsledkům. Válka vyvolala strach z etnické jinakosti a touhu po etnické jednotě.

Jednalo se o přisuzování národnostní příslušnosti, a proto bylo limitováno svobodné rozhodování jednotlivců. Především z tohoto důvodu byli odsunuti Rusíni z Polska, a Rusíni ze severovýchodního Slovenska měli strach, že se národnostní „nálepkování“, když byli Rusíni označováni jako Ukrajinci, stane záminkou pro jejich odsun. Také smíšené manželství bylo posouzeno na základě nesvobodně určených kritérií – na tento typ manželství se nahlíželo ambivalentně jako na spornou kategorii a nevědělo se, do jaké národnostní kategorie mají být jedinci z těchto manželství zařaditelní (Spurný 2011). Zároveň neměli noví reemigranti ani stávající etnické komunity vytvářet menšinová uskupení v pohraničí ani uvnitř státu, a tak docházelo k nucené vnitřní kolonizaci jako v případě Polska.

V poválečném Československu, Polsku, v Sovětském svazu i v dalších evropských zemích se uvažovalo o menšinách jako o možném zdroji konfliktu a ohrožení, což je patrné na výše uvedeném strachu vlád z irredentismu menšin, a převládalo stanovisko, že se masovou výměnou obyvatelstva může předejít budoucím problémům. Etnické/národnostní menšiny

byly navíc považovány za prvky, které patří do „svého“ národního státu, a měl se vytvořit ideál „čistoty“ státu (ibid.).

Reemigrace volyňských Čechů nebyla jen kladně vyřízenou poptávkou samotné české minority, ale také *sociálního inženýrství* uplatňovaného v poválečném období na území Sovětského svazu, Polska a Československa. „Očista“ národních států však volyňským Čechům konvenovala, jelikož reemigrace byla volyňskými Čechy na rozdíl od Rusínů z Polska a ze severovýchodního Slovenska vyžadována. Důvodem byly zejména tíživé životní podmínky zapříčiněné režimem Sovětského svazu, válečnými událostmi a také Ukrajinskou povstaleckou armádou.⁵⁴ Sociálně-ekonomické důvody, tedy že by volyňští Češi reemigrovali s úmyslem zlepšit své životní podmínky (Vaculík 2002), nejsou artikulovány ani samotnými účastníky a ani tiskovým orgánem *Věrná stráž*. Jedná se spíše o pohled z pozice přijímajícího státu.

Po odchodu Čechů z oblasti Volyně se v původních českých vesnicích objevili přesídlenci z Polska a reemigranti ze Slovenska, které doplňovali místní ukrajinští obyvatelé.⁵⁵ Účastníci hovoří o přesídlencích z Československa jako o „*huculi*“ (česky huculové) nebo *Slováci* a o reemigrantech z Polska jako o *polských pereselencích* (v přeložení přesídlencích), *Lemcích* nebo o *Polácích*. V původních českých vesnicích zůstávalo pouze málo jedinců hlásících se k české národnosti.

8.4 Nereemigrující Češi na příkladu vesnic

Vzhledem k příchodu nových obyvatel se dostávali nereemigrující volyňští Češi v původních českých vesnicích do marginalizovaného postavení. Na příkladu tří původních českých vesnic, které měly před reemigrací několik stovek českých obyvatel a které se řadily mezi nejpočetnější, nejrozvinutější i nejproslulejší české vesnice na Volyni, nastíníme poreemigrační národnostní proměnu obyvatel. Vesnice Český Straklov (ukrajinsky Straklyv, nyní součást města Dubna), Mirohošť (ukrajinsky Myrohošč) a Moldava I. (ukrajinsky

---

⁵⁴ Srv. Nosková 2007: 77–98. Jak uvádí Jana Nosková, důležitým motivem k reemigraci byly také nacionální důvody. V této práci však zastávám názor, že nacionální odůvodňování reemigrace by se bez nesnesitelných životních podmínek na Volyni neobjevila.

⁵⁵ Ve Státním archivu Volyňské oblasti jsem se pak snažil dopátrat, kolik a v jakém poměru se v konkrétních vesnicích usídlilo místních Ukrajinců, polských přesídlenců nebo reemigrantů z Československa. Pracovníci archivu mi však odmítli příslušné dokumenty vydat a odůvodňovali to skutečností, že jsem cizinec. Jak mi poté účastníci sdělili, podobné dokumenty se cizincům nevydávají, protože ukrajinský stát nechce, aby příslušníci národnosti žijících na území Ukrajiny před druhou světovou válkou (jedná se o Poláky, Čechy, Židy i Slováky) evidovali nemovitosti znárodněné Sovětským svazem (a po roce 1991 převzaté Ukrajinou). Účelem takového opatření je, aby dřívější vlastníci těchto nemovitostí neměly u sebe patřičné historické dokumenty a aby tím nedocházelo k pokusům tento majetek získat skrze mezinárodní soudy.

Molodavo I.) nejsou od sebe příliš vzdálené, Myrohošč a Molodavo I. spolu téměř sousedí, dělí je přibližně čtyři kilometry, a Straklyv je vzdálený přibližně sedm kilometrů od Myrohošče a jedenáct kilometrů od Molodava I. Nemůžeme se opřít o archivní materiály, a tak jsou údaje uvedené na základě narací participantů.

8.4.1 Straklyv

Obec byla založena v roce 1876 a v letech 1887–1914 měla 452 českých obyvatel (Hofman – Klicpera – Pelcová – Drahokoupil 1995). Z obce v roce 1947 nereemigrovaly čtyři Češky, všechny se po druhé světové válce provdaly za ruské vojáky díky nedaleké sovětské vojenské základně.⁵⁶ Nejčastějším důvodem tedy bylo *smíšené manželství*. Dnes zde žijí dvě participantky hlásící se k českému původu; další participantka s českým původem, původně narozená v této obci, žije v centru města Dubno.

8.4.2 Molodavo I.

Obec byla založená v roce 1884 a v letech 1887–1914 měla 608 českých obyvatel (ibid.). V roce 1947 se reemigrace nezúčastnilo přibližně 10 Češek, které byly provdány za manžela ukrajinského či ruského původu. S nimi zůstali v obci i jejich rodiče. I zde tak bylo důvodem neuskutečněné reemigrace *smíšené manželství*, ale také *rodinné rozhodnutí*. Nereemigrující Češi se pak po roce 1947 neformálně scházeli na místním českém hřbitově.⁵⁷ Dnes žijí v obci tři participantky hlásící se k českému původu, ačkoliv se v obci podle samotných participantek nachází více obyvatel s českým původem.

8.4.3 Myrohošč

Obec byla založená v roce 1869 a v letech 1887–1914 měla 540 českých obyvatel (ibid.). V roce 1947 se reemigrace nezúčastnilo přibližně 5 Češek, které byly provdány za Ukrajince nebo za Rusa. S nimi opět zůstali v obci i jejich rodiče. Důvodem tedy byly opět *smíšené manželství* a *rodinná rozhodnutí*. Jedna česká rodina pak odmítla z *osobních důvodů* opustit svůj majetek.⁵⁸ Dnes žijí v obci tři participanty hlásící se k českému původu a další dvě participantky narozené v této obci žijí v nedalekém městě Dubno.

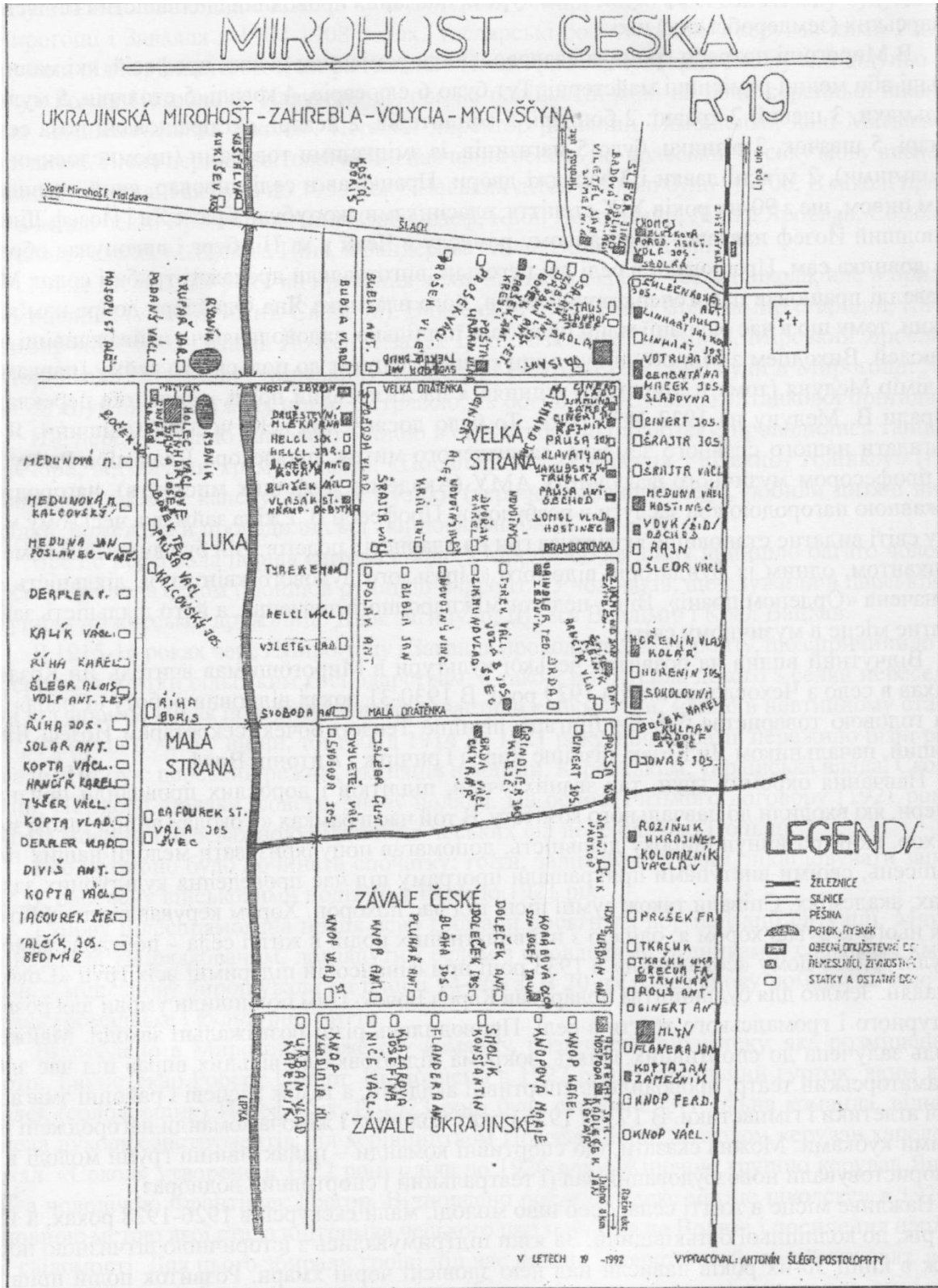
⁵⁶ Rozhovor s S.B., 13.3.2014, Dubno, Ukrajina.

⁵⁷ Rozhovor s S.N., 10.4.2014, Molodavo, Ukrajina.

⁵⁸ Rozhovor s J.B., nar. 4.4.2012, Myrohošč, Ukrajina.

8.4.3.2 Mirohošť

План с. Мирогоща 1992 року.

8.5 Konec českého osídlení?

Až dosud jsem v otázce poválečného přesunu obyvatel zdůrazňoval především reemigraci národnostních menšin. Je však nutné uvést, že po reemigraci značné části volyňských Čechů, po „reemigraci osob ukrajinské, ruské a běloruské národnosti“ a po přesídlení Lemků z Polska vyplývá ze statistik z roku 1951, že se ve Volyňské a Rivenské oblasti vyskytovalo až 94% procent Ukrajinců a v menší míře Rusové, Bělorusové a Poláci (Šmigel – Kruško 2005). Tyto statistiky sice s největší pravděpodobností zařazovaly Rusíny ze severovýchodního Slovenska a z jihovýchodního Polska mezi Ukrajince, nicméně na základě „očisty“ národních států, ale i s ohledem na možnost dalších vědomých falzifikací statistik ze strany Sovětského svazu můžeme konstatovat, že se podařil pokus o poválečnou etnickou homogenitu národních států.

Jestliže před válkou existovala na Volyni kompaktní vesnická osídlení, která se označovala jako česká, pak po poválečných přesunech obyvatelstva žili v původních českých osídleních pouze jednotlivci s českým původem. Jejich sousedy nyní byli místní Ukrajinci, přesídlenci z Polska a reemigranti z Československa.

Pro řadu badatelů však představuje rok 1947 důležitý mezník znamenající *konec* českého osídlení na Volyni. Autoři kronik jednotlivých obcí (např. Libovický – Ficek 1950; Půlpytel 1950; Kozák 1950⁵⁹; Ornst 2009; Masopust – Suchopárová 1992), autoři odborných publikací věnujících se historii volyňských Čechů (např. Folprecht 1950; Vaculík 1997, 1998, 2001), autoři z Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (např. Heroldová 1977; Vaculík 1992), ale i další (např. Hofman – Širc – Vaculík 2004) včetně těch, kteří vycházejí z orálně historického a archivního výzkumu (Nešporová 2005; Nosková 2007; Spurný 2011), čistě archivního výzkumu (Vaculík 2001) nebo kteří se zabývali politickým vlivem na reemigraci (Nosková 1999), zasazují období českého osídlení na Volyni do let 1868–1947.⁶⁰ V těchto publikacích se neobjevuje ani zmínka o volyňských Češích, kteří v roce 1947 nereemigrovali a zůstali na Volyni, přestože díky nereemigraci této menší části můžeme tvrdit, že historie českého vlivu na Volyni nekončí reemigrací podstatné části volyňských Čechů, nýbrž pokračuje (Dluhošová 1996).

Participant z řad volyňských Čechů, kteří v roce 1945 zůstali v Československu coby vojáci armádního sboru, anebo participant, kteří reemigrovali v roce 1947, sice uvádějí, že se

---

⁵⁹ Mnohé kroniky jsou ve formě rukopisů uloženy v Národním archivu v Praze-Chodově (fond Svazu Čechů z Volyně, Žatec) a v Náprstkově muzeu Národního muzea.

⁶⁰ Také samotné periodikum Věrná stráž se zabývá jen působením Čechů na Volyni v letech 1868–1947.

z Volyně „všechno stěhovalo sem“⁶¹ „přijeli všichni“⁶² nebo „všichni se odstěhovali“⁶³, zároveň však dodávají, že všichni volyňští Češi neodešli do Československa. Reemigrovalo „takřka sto procent, pár tam zůstalo, moc ne“⁶⁴ nebo na Volyni zůstala jenom „setina procent lidí“⁶⁵. Některým participantům pak na Volyni zůstali příbuzní nebo známí. Participant si tak uvědomují, že všichni volyňští Češi neodešli, ale že někteří zůstali.

Není bez zajímavosti, že participant z řad reemigrujících jedinců hodnotí své nereemigrující krajany jako morálně pochybné jedince: „Konkrétně v naší obci [České Noviny] zůstaly dvě ženy. Jedna se zapomněla s nějakým ruským důstojníkem, když manžel byl tady [v Československu] jako voják. Tak se styděla sem přijet. Druhá měla Poláka, a protože banderovci pronásledovali Poláky a jemu hrozilo nebezpečí, že by ho zavraždili, tak se vrátil zpátky do Polska. Byl z Horního Slezska. (...) Jeho manželka byla Češka, ale taky to byla lehčí žena. Takže se rozvedli. Pak tam vedla nezřízený život. Takže se sem styděla přijet. Tenkrát v té době to bylo velikým proviněním.“⁶⁶ I další participant dává neuskutečněnou reemigraci jedinců z řad volyňských Čechů do souvislosti s morálně pochybným charakterem. Když nepovolili reemigrovat někomu z volyňských Čechů, byl participantem označován jako „ožrala, ochlasta a kde nějakou i od kolotoče honil“⁶⁷, nebo zůstali na Volyni bohatší sedláci, kteří si „o sobě mysleli trošičku více“⁶⁸.

Teze participantů, že někteří volyňští Češi zůstali, podporují i některé publikace věnující se nereemigrujícím volyňským Čechům. Jsou to biografie jednotlivců v knize Iva Mičky (2005), krátké úryvky o české diaspoře na Ukrajině a o spolcích v Malé Zubovštině, Žitomiru, Lucku, Rivnem, Českém Malíně a Dubně v knize Petra Kokaisla a jeho spolupracovníků (2009), popis spolkové činnosti v publikaci Ludmily Muchina a Jaroslava Vaculíka (2013), statistické a faktografické údaje Alexandra Drbala (2004) a krátký popis spolkové činnosti v článku Heleny Dluhošové (1996). Jedná se však o statistické nebo o krátké informativní zprávy. Výjimkou je publikace Iva Mičky, která však má spíše charakter cestopisu.

Stejně jako v jiných případech, i v případě volyňských Čechů platí, že se badatelé zaměřují především na početnější část určitého etnika, v tomto případě reemigrující, zatímco

---

⁶¹ Participant R.F., nar. 1923 – zemřel 2012, 26.5.2010, Praha, Česká republika.

⁶² Participant P.H., nar. 1925 – zemřel 2015, Postoloprty, Česká republika.

⁶³ Participant V.R., nar. 1925 – zemřel 2012, 15.11.2010, Praha, Česká republika.

⁶⁴ Participant P.L., nar. 1923, 14.4.2010, Plzeň, Česká republika.

⁶⁵ Participant M.E., nar. 1921, 27.1.2010, Chrudim, Česká republika.

⁶⁶ Participant T.S., nar. 1918, 21.9.2010, Žatec, Česká republika.

⁶⁷ Participant M.E., nar. 1921, 11.3.2011, Chrudim, Česká republika.

⁶⁸ Participant P.H., nar. 1925 – zemřel 2015, 20.9.2012, Postoloprty, Česká republika.

jeho menší část získává marginalizované postavení a je odsouvána na okraj badatelského zájmu. Nicméně kvantitativní počet by neměl být dáván do souvislosti s kvalitou. I méně početná část, v tomto případě nereemigrující část, může být nositelem jedinečných charakteristik.

8.6 Vývoj počtu nereemigrujících Čechů

Při sčítání lidu v letech 1948 a 1952 neuváděla národnost, uvádělo se pouze městské či venkovské obyvatelstvo.⁶⁹ V roce 1959 se pak uvádí 14 500 osob české národnosti v celé ukrajinské SSSR (Valášková – Uherek – Brouček 1997), z toho 45% mělo žít ve městech (Vaculík 2009). V roce 1989 pak v Rivenské oblasti žilo 637 Čechů, z toho 201 osob ve městě Rivne.⁷⁰ Během posledního sčítání lidu v roce 2001 žilo v Rivenské oblasti 333 Čechů, z toho 84,1% uvedlo ukrajinský jazyk jako svůj rodný jazyk (Націонал'но-кул'турни товариства Рівненщини 2008). Ve Volyňské oblasti byl počet Čechů zřejmě zanedbatelný a číslo nebylo ve sčítání lidu pro danou oblast uvedeno. Ukrajinské sčítání lidu z roku 2001 pak také uvádí 333 obyvatel české národnosti, ovšem z toho 271 uvedlo ukrajinský mateřský jazyk a 39 český mateřský jazyk. Ve Volyňské oblasti pak uvedlo českou národnost 127 obyvatel, 92 z nich uvedlo ukrajinský mateřský jazyk a 27 český mateřský jazyk. Dvě obyvatelky v Rivenské oblasti pak mají dokonce české státní občanství, ovšem ve Volyňské oblasti nikdo české občanství nevlastní.⁷¹

Až do roku 1985 prakticky neexistoval krajaňský život (Drbal 2004). Češi na západní Volyni se mohli neformálně stýkat díky osobním kontaktům vybudovaným ještě jejich rodiči, ovšem i tyto sociální sítě byly vážně narušeny odchodem do měst, do jiných oblastí, stářím či nezájmem. Přesto docházelo k neformálním setkáváním Čechů z více vesnic.

V roce 1995 byly v oblasti západní Volyně 3 krajaňské spolky – v Rivenské oblasti Česká společnost ve městě Rivne (založená 27. ledna 1991) s počtem 300 členů a Stromovka ve městě Dubno (založená 19. dubna 1991) s počtem 200 členů. Spolky na západní Volyni doplňovala Společnost České a Slovenské Matice volyňské ve Volyňské oblasti (založená 21. května 1991) a sídlící ve městě Luck s počtem 324 členů (Dluhošová 1996). Helena

⁶⁹ Státní archiv Volyňské oblasti v Lucku, fond P-295, opis numeru 7. Sprava. 297. Svjazka. 90. Nomer 09-8. Sčítání lidu v roce 1948 a 1952. Také PhDr. Naďa Valášková, CSc., která se věnovala krajaňům na Ukrajině a v Sovětském svazu, mně nedokázala blíže poradit ohledně počtu Čechů na Volyni v letech 1948–1989.

⁷⁰ Státní archiv v Rivenské oblasti, fond P-328, nomer opisu 1, nomer od. zg. 1197. Данілічева, Валентіна – Леонова, Людміла. Чехи на Волині. In Сім Днік. Рівне, 1997. Превзато з: Статті, інформації, підготовлені працівниками держархіву Рівненської області, выготовено 1996–1999.

⁷¹ Державний комітет статистики України [online]. 2001 [cit. 2015-12-19]. Dostupné z <<http://2001.ukrcensus.gov.ua/>>.

Dluhošová pak zmiňuje, že ve městě Luck žilo 478 Čechů (ibid.). V roce 2006 již spolek v Rivněm neexistoval (Kokaisl a kol. 2006). Roku 2008 měl spolek Stromovka přes sto členů (ibid.). V téže roce bylo v Rivenské oblasti 21 národnostních spolků, z toho 8 polských, 5 ruských, 2 židovské, 2 německé, 1 arménský, 1 běloruský, 1 český a 1 ázerbájdžánský (Націонал'но-кул'турни товариства Рівненщини 2008). České spolky na Ukrajině od 7. dubna 1990 zastřešovala Česko-slovenská kulturně osvětová společnost Jana Amose Komenského, která měla původně stmelit a zorganizovat českou a slovenskou menšinu kvůli vyjednávání s úřady Ukrajiny a Československa pro možnost vysídlení do Československa kvůli Černobylské havárii (Dluhošová 1996). Reemigrace Čechů a Slováků byla možná i v těch částech Ukrajiny, které nebyly přímo zasaženy, tedy i pro Rivenskou a Volyňskou oblast. Dokonce již byly evidovány seznamy možných reemigrantů, ale k repatriaci Čechů z těchto oblastí nakonec nedošlo. Možnost repatriovat využili pouze Češi z Malé Zubovštiny a z Malinovky.

V současnosti fungují na západní Volyni tři krajanské spolky (viz příloha 1). Ve Volyňské oblasti existuje v Lucku Sdružení Čechů Matice volyňská, které v červenci 2013 mělo 220 členů především z města Luck a z okolí (Strumivka – česky Stromovka, Horochov, Boratyn – česky Boratín aj.). Ovšem v létě 2013 se spolek reorganizoval a aktualizovala se členská základna vzhledem k úmrtí, nezájmu či fiktivnosti členství. Sdružení tak snížilo počet svých členů na 70. Předsedkyní byla v dubnu 2014 Svitlana Kratofil, která nahradila dřívější předsedkyni Larisu Mladanovyč. V Rivenské oblasti ve městě Rivne byl dne 7. března 2011 založen krajanský spolek s názvem Česká Beseda. V červenci 2013 měl 72 členů, z tohoto počtu celkem 28 krajanů a 44 studentů a učitelů bohemistiky z Institutu slovanských studií v Rivněm, sympatizantů či velmi vzdálených příbuzných některého Čecha. Spolek vznikl díky bohemistům a členové jsou výlučně z města Rivne, ačkoliv je plánováno rozšířit členskou základnu do okolních vesnic. Předsedou je rektor univerzity v Rivněm prof. Ruslan Postolovskij. Dalším spolkem je Dubenské české sdružení Stromovka. V červenci 2013 měl spolek 264 členů a předsedkyní je již od jeho založení JUDr. Antonina Ponomarenko. Členové jsou z města Dubno či z města Zdolbuniv (česky Zdolbunov) i z okolních vesnic Myrohošč (česky Mirohošť), Molodavo (česky Moldava), Semyduby (česky Semiduby) či Verba. Do spolku se po jeho založení hlásili i případní členové z Krymu i z dalších vzdálených oblastí Ukrajiny⁷². Zastřešující organizaci Česko-slovenskou kulturně osvětovou společnost Jana Amose Komenského nahradila dne 30. května 1995 Česká národní rada

---

⁷² Rozhovor s B.P., Dubno, 17.7.2013.

Ukrajiny se sídlem v Kyjevě s předsedkyní prof. Ludmilou Muchina. Spolky však často jednají autonomně.

Slovensko dokázalo v letech 1993–1998 obyvatele slovenského původu přesídlit. Z tohoto důvodu v první polovině 90. let spolky obsahovaly i slova *slovenské* či *československé*, které se po repatriaci obyvatel slovenského původu přejmenovaly na *české*. Celkem na Ukrajině zůstalo asi 10 000 Čechů (Drbal 2004), ovšem v roce 1989 uvedlo na Ukrajině při sčítání lidu českou národnost 9122 osob (Mička 2007), z toho 5763 osob ve městech. Za svůj rodný jazyk považovalo češtinu 35% (Muchina – Vaculík 2013). Při sčítání lidu v roce 2001 uvedlo českou národnost na Ukrajině už jen 5917 osob, z čehož 1190 považovalo češtinu za svůj mateřský jazyk (Kokaisl a kol. 2009), přibližně 20% ji tak používalo aktivně (Muchina – Vaculík 2013).

8.7 Rozdělené rodiny

Nukleární rodina s prarodiči často zůstávala při sobě, a pokud dcera vešla do smíšeného manželství a nemohla reemigrovat, pak také její rodiče a prarodiče odmítli možnost reemigrace a zůstali na Volyni. Pokud někdo z jakéhokoliv důvodu odmítl reemigraci nebo nemohl odjet do Československa, pak také jeho rodiče a prarodiče zůstali na Ukrajině. V některých případech však docházelo k rozdělení nukleárních rodin. Mohlo se jednat o *neúmyslné* rozdělení, například když se čekalo na návrat příbuzného z nuceného nasazení nebo když se vojáci z armádního sboru usadili v Československu, čekali na reemigraci svých příbuzných a jejich sestry se mezitím vdaly za nečeského manžela. Jednalo se však i *úmyslná* rozdělení, kdy např. u tří participantek se prarodiče odhodlali k reemigraci a zanechali své potomky na Volyni. V těchto případech se jistě jednalo o těžké rozhodování. Reemigrací však nedocházelo jenom k rozdělení rodin, ale také k odloučení od kamarádů a od známých.

Jelikož po masové reemigraci v roce 1947 nezřídka část rodiny zůstala v Československu a část na Ukrajině, docházelo ke vzájemným návštěvám, telefonátům, dopisováním i k jiným formám přeshraničních vazeb. S postupující dobou však nejbližší příbuzní poumírali a participanty z řad reemigrujících Čechů i z řad nereemigrujících Čechů ztráceli na Ukrajině, respektive v České republice přímé příbuzné, se kterými udržovali častější přeshraniční kontakty, a v současnosti tak mají v tom nebo v onom státě spíše tety, strýce, bratrance a sestřenice, se kterými si již tolik blízcí nejsou.

8.8 Přiřčená integrace

Z předchozí kapitoly již víme, že se badatelé věnovali zejména reemigrující části volyňských Čechů, zatímco její nereemigrující části se věnovalo jen několik málo výzkumníků. V případě reemigrace v roce 1947 se pak badatelé zaměřovali na soužití reemigrantů s majoritní československou společností a tuto perspektivu zkoumali skrze přístup adaptace nebo integrace/asimilace. Mezi majoritou a reemigranty pak nacházeli odlišnosti, které tvořily bariéru k úspěšnému začlenění, ať se již jednalo o antikomunistické a antisovětské postoje volyňských Čechů a odmítání kolektivizace (Nosková 2007; Spurný 2011; Vaculík 2001; Valášková – Uherek – Brouček 1997; Vaculík 2002, 1984; ačkoliv se volyňští Češi vyznačovali kladným vztahem k zemědělské práci, viz Šatava 1981; Nosková 2007; Vaculík 1984),⁷³ s čímž souvisela i touha volyňských Čechů hospodařit soukromě a nikoliv kolektivně (Vaculík 2002), o jazykové problémy (Nosková 2007; Spurný 2011; Valášková – Uherek – Brouček 1997; Šatava 1981; Heroldová 1957; Vaculík 1984), potíže s nově nabytým hospodářstvím a s národními správci⁷⁴ (Spurný 2011; Vaculík 2002), nevraživost s českou majoritou (např. pejorativní označení „Volyňák“ označující chamtivost nebo ohrožení materiálních zájmů majority, viz Šatava 1981; Vaculík 1984), nebezpečí separace a pocit sounáležitost s ostatními krajany z Volyně (Šatava 1981). Odlišnosti se týkaly také pravoslavného náboženství, kterým se volyňští Češi často vyznačovali (ibid.), nebo náboženskou odlišností evangelické skupiny reemigrantů (Nešporová 2005; Spurný 2011). Svou roli sehrály také dějinné souvislosti, které začlenění umožňovaly. Z tohoto pohledu se jednalo o snahu československého státu o poválečnou etnickou homogenitu po ztrátě obyvatel německé národnosti a zároveň o hospodářskou pomoc státu pro reemigranty (Spurný 2011) zapříčiněnou i nemožností rezervovat domy pohraniční oblasti pro Čechy z vnitrozemí (Vaculík 2002); volyňským Čechům se tak nabídly pracovní možnosti a možnosti obživy v pohraničí (Heroldová 1957). Ovšem komunistický režim likvidoval možnost organizované spolupráce volyňských Čechů (Vaculík 2001) a kolektivizace navíc odstraňovala odlišnosti a urychlovala začlenění reemigrantů (Vaculík 1984). Volyňští Češi také byli disperzně rozmístěni a zabránilo se jejich skupinové pospolitosti (Spurný 2011;

---

⁷³ Odmítání politiky Komunistické strany Československa je však třeba uvést do souvislosti s určitým historickým obdobím. Za období vlády KSČ mohli být volyňští Češi označováni jako jedinci nepatřící k „*průkopníkům socializace vesnice*“ (Vaculík 1984: 145), zatímco po roce 1989 je jejich nesouhlas s politikou KSČ oceňován.

⁷⁴ Volyňští Češi měli tzv. přednostní právo, které znamenalo přednostní zabránění určitého majetku po odsunutých Němcích účastníky odboje před obyvateli neúčastníky se odbojové činnosti. Právo se týkalo vojáků z armádního sboru s velkým počtem volyňských Čechů, ale také vojáků ze západní armády a z domácího odboje. Právě kvůli tomu se dostávali do konfliktů s národními správci, kteří si dělali nárok na nejlepší majetky po odsunutých Němcích.

Vaculík 2001; ačkoliv někteří autoři uvažují i trvajících pospolitosti na vesnicích v pohraničí, viz Heroldová 1957) a volyňští Češi se museli vyrovnat s novými životními podmínkami v Československu (Nosková 2007), které řešili i sekundární migrací z vesnic do měst a snahou získat univerzitní nebo středoškolské vzdělání⁷⁵ (Šatava 1981; Valášková – Uherek – Brouček 1997; Vaculík 1984). Jednalo se tak i o politickou problematiku začlenění (Nosková 1999; Vaculík 2002, 1984). V duchu etnografie a výzkumu jinakosti pak autoři nacházeli mezi majoritou a volyňskými reemigranty odlišnosti v oblékání (Šatava 1981; Heroldová 1957), stravě (Šatava 1981) nebo ve zvycích, písních a slavnostech (např. svatba) (Heroldová 1957, 1964). Podle Ivy Heroldové však síla těchto vlivů nebyla silná a podle Leoše Šatavy odlišnosti postupně mizely, rozdíly mezi majoritou a volyňskými reemigranti se setřely, a v roce 1981 již volyňští Češi nevyjadřovali rozdíly mezi sebou a majoritou a zejména mladší generace je dobře začleněna. Leoš Šatava dokonce hovoří o „absolutní jednotě s národem“⁷⁶ (Šatava 1981) a Jaroslav Vaculík zmiňuje uchování národní identity, ačkoliv volyňští Češi ztratili své výjimečné postavení, které měli na Volyni díky své ekonomické převaze (Vaculík 1984).

Z uvedeného je patrné, že volyňským Čechům byl ze strany československého státu přisuzován charakter „zemědělců“. Z pohledu této práce není metodologickým problémem samotný výzkum inkludujícího sociálního procesu, ale upřednostňování tohoto sociálního procesu na úkor jiných, které mohou mít rovněž relevantní významotvorné reference pro samotné participanty.⁷⁷

Problematickým tak při výzkumu inkludujících procesů není snaha zkoumat vazby reemigrantů na majoritní společnost, ale opomíjení jiných, v tomto případě transnacionálních ekonomických, politických, sociálních nebo kulturních vazeb směrem ke komunitě v zemi původu, především z toho důvodu, že pro badatele představují hranice státu hranice společnosti, a proto je rozšířené přesvědčení, že teritorium a identita se mají navzájem doplňovat. Při výzkumu začlenění reemigrantů nebo imigrantů tak aplikují sociální procesy spojené výlučně s inkluzí (Glick-Schiller 2009). Právě přesvědčení, že imigranti podléhají sociálnímu procesu začlenění do jednoty státu a společnosti, představuje *metodologický nacionalismus*. Tento přístup je dán i vzájemným vývojem národního státu a sociální věd, kdy se výzkum stával prostředkem pro zájmy národního státu (Chernilo 2008).

⁷⁵ Mnozí Češi dosáhli na Volyni kvůli tamějším podmínkám jen na obecné vzdělání.

⁷⁶ Podle jiných autorů však sžívání v oblasti materiální a duchovní trvalo dlouho (Vaculík 1984).

⁷⁷ Represivní komunistický režim pochopitelně začlenění volyňských Čechů jenom pomáhal. Badatelé pak v období let 1947–1989 neměli příležitosti věnovat se transnacionálním vazbám, a tím jen rostl integrační narativ v českých sociálních vědách.

Pro badatele tak sociální prostor migrantů představuje teritorium národního státu, kde mají existovat společně sdílené normy, historie, hodnoty, sociální zvyky i instituce (Glick-Schiller 2009) a sociální procesy se utváří od „charakteru“ společnosti vymezené tímto teritoriem (Wimmer – Glick-Schiller 2003). Jinými slovy, badatelé aplikující sociální procesy začlenění nevěnují pozornost skutečnosti, že se v dnešním globalizovaném světě nemusí nutně krýt geografický prostor s prostorem sociálním (např. Pries 2001). Metodologický nacionalismus je však také způsoben tím, že se badatelé věnují imigračním proudům do své země a žijí v prostředí imigrace, kde veřejné debaty často artikulují začlenění a sociální kohezi, což zpětně dopadá na badatele (Faist 2010; dále k metodologickému nacionalismu také Sager 2013)

Sociální procesy spojené s migranty jsou zaměřené na inkludující procesy, a pokud se objevují transnacionální vazby, pak obvykle mají jen doplňující charakter. Nejčastěji se u českých autorů objevuje přístup k začlenění v podobě *integrace*, který se popisuje jako „*stav nebo proces začleňování jednotlivců nebo skupin do stejného celku (kolektiv, společnost), který tak získává alespoň minimální soudržnost*“ (Malina 2007: 755). Jako integrace je tak nejčastěji uváděno začlenění imigrantů do existujícího společenského řádu, ačkoliv se proces imigrace interpretuje i v rámci procesuální změny jak na straně migrantů, tak na straně společenského řádu (Tollarová 2006). K tomu je navíc integrace v českém sociálněvědním prostředí často zaměňována s asimilací (Bernard – Mikešová 2014). Co však integrace pro české badatele znamená?

Nejčastěji se integrace uvádí jako strukturální, kulturní, interaktivní a identifikační (Rákoczyová – Pořízková 2010; Drbohlav 2010; Dušan Drbohlav však uvádí *sociální* namísto interaktivní). Strukturální integrace znamená socioekonomické a právně-politické začlenění, konkrétně se může jednat o zaměstnání, vzdělání nebo ubytování migranta v přijímající zemi. Kulturní integrace se pak uvádí jako vliv prostředí na migranta v zemi imigrace a u jedince tak dochází ke kulturním a behaviorálním změnám. Tím se myslí především jazyková kompetence v zemi imigrace, změna životního stylu, postojů, norem, hodnot nebo demografického chování (Drbohlav 2010). Sociální integrace pak představuje začleňování imigrantů do majoritní společnosti díky mezietnickým přátelským a partnerským vazbám nebo díky účastenství v různých organizacích v zemi imigrace (ibid.). Miroslava Rákoczyová a Hana Pořízková pak rozdělují tento typ integrace na vnitroskupinovou v rámci nukleární rodiny a v rámci vlastní etnické skupiny v zemi imigrace, vněskupinovou integraci překonávající hranice etnických a blízkých příbuzenských skupin a spojovací integraci, která

znamená vytváření kontaktů s osobami z majoritní společnosti, které mají určitou roli v mocenské nebo sociální struktuře (Rákoczyová – Pořízková 2009). Identifikační strategie integrace pak podle Dušana Drbohlava má představovat subjektivní pocit sounáležitosti s přijímající společností. Jedná se však o těžko měřitelnou sféru skrze integrační sociologické indikátory (Drbohlav 2010), které jsou právě pro Dušana Drbohlava relevantní pro výzkum. V českém sociálněvědním prostředí se tak badatelé nejčastěji věnují strukturální integraci, což znamená socioekonomické a politické začlenění a nejvíce je opomíjena sociokulturní integrace (Bernard – Mikešová 2014). Miroslava Rákoczyová a Hana Pořízková pak dodávají, že v rámci strukturální integrace imigrantů je rozhodující zaměstnanost a v případě kulturní je nejdůležitější jazyková kompetence (Rákoczyová – Pořízková 2009; dále k integraci např. Uherek 2008; Bittnerová – Moravcová 2011). V empirických výzkumech se pak jako nejrelevantnější faktory integrace často objevují jazyková kompetence, ubytování, vzdělání a zaměstnání (srov. např. Šimon 2011; Šolcová 2012; Bělohradská 2008). Tento krátký exkurz můžeme uzavřít tvrzením, že se integrace v českém sociálněvědním prostředí nejčastěji věnuje *praktikám* migrantů, a proto chybí důraz na významotvorné reference migrantů, tedy na jejich subjektivní zakoušení migrace a na jejich vlastní identifikaci.⁷⁸

Přestože jsou nejvíce proklamovány *praktiky* začlenění, autoři upozorňují i na transnacionální síť aktérů (Uherek 200; Uherek – Valášková – Bělohradská – Mušinka 2008; Brouček 2003), kterou si můžeme představit i jako pomoc dalším migrantům v seznámení se s cílovou destinací (Bělohradská 2008; Martínková 2008; Korecká 2008; Mošňjaga – Lupták 2013) nebo za účelem sloučení rodin (např. Kocourek 2013). Přestože se uvádí, že transnacionální sociální sítě jsou dokonce vnímány i jako *klíčové* pro migraci (Drbohlav 2013), mají pro odborné práce v českých sociálních vědách spíše okrajový význam. Určitým paradoxem zůstává, že ačkoliv se v textech objevuje, že život migrantů je podřízen finančním ziskům pro svou rodinu (v původní zemi), včetně charakteru bydlení či trávení volného času (Čermák – Dzúrová 2013; Kocourek 2013), anebo že ekonomické aktivity formulují migranti v kontextu starostí o příbuzné, což je jeden z hlavních důvodů jejich emigrace (Brouček 2003) a je tak patrné, že vazby na původní komunitu nebo rodinu jsou velmi důležité (nebo možná nejdůležitější) významotvorné reference migrantů, těmto vazbám nepřikládají badatelé v českých sociálních vědách dostatečný význam. Za důležitý se totiž považuje sociální proces začlenění dokonce i navzdory tomu, že migranti nemusí přímo vykazovat vůli po integraci (Čermáková 2013). Empirické výzkumy ani teoretické přístupy v českém prostředí tak

---

⁷⁸Právě z tohoto důvodu opustím termín integrace a použiju termíny *inkluze* a *začlenění*.

neanalyzují transnacionální vazby (výjimkami potvrzujícími pravidlo je Ezzedine 2012; Hanus 2011; Klvaňová 2009b, c; Trlifajová 2011; Slavková 2014; Szaló-Hamár 2007a, b⁷⁹). Komunita, prostředí nebo rodina ve zdrojové zemi mohou být samotným imigrantem interpretovány jako důležité reference, vůči kterým má své závazky, ale pro badatelské účely slouží spíše k „dokreslení“ imigrační strategie jedinců. Badatelské zaměření na výzkum integračních praktik migrantů může být v nesouladu s významotvornými subjektivními referencemi migrantů, obzvláště pokud si uvědomíme, že např. zásadním úkolem ukrajinské nebo moldavské pracovní migrace je posílat finanční remittance zpět ke komunitě v původní zemi a nikoliv se integrovat do české majoritní společnosti.

Zásadním problémem badatelů je právě přisuzování sociálního procesu integrace migrantům namísto badatelského záměru zkoumat vlastní významotvorné reference migrantů. Vzniká zde problém lineární představy začlenění (*straight-forward assimilation*) označovaný také jako klasická asimilační teorie (Bernard – Mikešová 2014), že imigrant opustí své (původní) prostředí a v novém prostředí má zapomenout na své preemigrační vazby (Faist – Kivisto 2010). Zaměříme-li se však na původ této představy, dojdeme k Miltonovi Gordonovi a jeho slavné teorii asimilace v knize *Assimilation in American Life* [1964] 1981). Jeho klasická a často citovaná teorie předznamenávala identifikaci imigrantů s občanským systémem v zemi imigrace a základem po tuto identifikaci má být vysoce inkluzivní americká společnost, která nejen umožňuje, ale také podporuje pospolitost (ibid.). Tím se jeho teorie rozšířila do sociálních věd a také pevně zakotvila v českém prostředí. V jeho podání je patrný hlavně *směr* jednání migranta (Brubaker 2006). Ten má totiž vyhledávat možnosti zapojení do společnosti v přijímající zemi, a tím jsou veškeré jeho preemigrační vazby opomenuty. Vzhledem k tomuto přístupu je Milton Gordon kritizován za subordinaci imigrantů vůči americké společnosti (Faist – Kivisto 2010; Morawska 2005). V souvislosti s Gordonovým přístupem se objevují i další metodologické problémy. Je totiž uvažováno o disperzním rozmístění migrantů v zemi imigrace navzdory často kompaktnímu usídlení, proponuje se společenská a ekonomická rovnost s dalšími členy společnosti v zemi imigrace, přestože je migrant často terčem pracovní diskriminace, s čímž souvisí i skutečnost, že se v Gordonově přístupu neobjevují předsudky a negativní stereotypizace ze strany majoritní společnosti a neanalyzuje se často negativní atmosféra vůči imigrantům v majoritní společnosti, v médiích a ve veřejných institucích (ibid.).

---

⁷⁹ Ke kritice přístupů českých k transnacionalismu viz Jirka 2016.

Z hlediska této práce je ovšem nejpodstatnější, že v Gordonově vlivné práci zcela chybí významotvorné reference imigrantů mimo místo jejich současného imigračního pobytu. Metodologickým problémem je představa začlenění, že imigrant má opustit své preemigrační prostředí a v novém prostředí má zapomenout na své dřívější vazby (Faist – Kivisto 2010; Waldinger – Fitzgerald 2004b; Kivisto 2005; Levitt 2001; Joppke – Morawska 2003). Právě tuto představu začlenění aplikovali i další badatelé a zřejmě proto nejsou obezřetní k významotvorným referencím imigrantů mimo místo jejich imigrace.

Tento rozbor Gordonovy práce i prací českých badatelů zabývajících se integrací poukázal, že badatelé se metodologicky zabývali začleněním migrantů, zatímco transnacionální vztahy získávaly charakter nevýznamných „reliktů“ preemigračních vazeb. Z analytického hlediska se v rámci metodologického nacionalismu interpretovala důležitost představy začlenění, která měla lineární charakter – imigrant měl opustit své původní vazby a identifikace s majoritou i s přijímající zemí měla pouze vzrůstat. I díky tomu rostl imigrační diskurz o příjezdu a integraci migrantů, který umožnil zkoumat imigraci a imigranty, ale neumožnil zkoumat transnacionální vazby.⁸⁰ Tyto vazby participantů se pak interpretovaly jako marginální a tvořily pouhou překážku v cestě za úplným začleněním migranta do majoritní společnosti. I z hlediska participantů z řad reemigrujících volyňských Čechů je však tento přístup neadekvátní, obzvláště pokud se dozvídáme, že někteří si dokonce přáli po své smrti převézt své ostatky na západní Ukrajinu. To jen svědčí o silné identifikaci s oblastí západní Ukrajiny, k čemu přístup integrace zkoumající praktiky imigrantů v rámci lineární představy začlenění není obezřetný.

Případ volyňských Čechů po reemigraci v roce 1947 je z hlediska začlenění do majoritní společnosti ještě specifitější, protože pro řadu autorů znamenala tato reemigrace „*klíčový mezník, neboť ukončuje existenci české minority na Volyni*“ (Vaculík 2001: 161). Vzhledem k předpokládanému ukončení českého elementu na Volyni je nasnadě, že se badatelé zabývali jen začleněním volyňských Čechů v Československu a neinterpretovali jejich přeshraniční vazby. Pokud nepočítáme domnělé styky volyňských Čechů s Ukrajinskou povstaleckou armádou, což sloužilo jako vymyšlená záminka Komunistické strany Československa pro zatčení volyňských Čechů (Vaculík 2001), objevuje se jen pouhá zmínka o poválečných zájezdech na Volyň, které se organizují jako turistické (Nosková 2007;

---

⁸⁰ Stejně jako návratovou migraci z bohatých zemí do chudších (viz Graeme 2009).

Valášková – Uherek – Brouček 1997) nebo se Svazem protifašistických bojovníků⁸¹ (Šatava 1981). Tyto zájezdy probíhají již od 70. a 80. let a volynští Češi navštěvují své příbuzné a místa svého narození (Valášková – Uherek – Brouček 1997), ale výzkumu těchto zájezdů se nikdo blíže nevěnoval. Ohledně transnacionálních vazeb volyňských Čechů tak nejsou žádné záznamy, a i proto je nutné tyto vazby analyzovat. Bude zřejmé, že pro některé volyňské Čechy jsou transnacionální vazby důležitou významotvornou referencí.

8.9 Transnacionální vazby reemigrujících volyňských Čechů

Jak již bylo naznačeno výše, nejvýznamnější relevance transnacionálních vazeb volyňských Čechů se odehrávají během *zájezdů* na západní Ukrajinu, kdy navštěvují své příbuzné, rodné vesnice (případně rodné vesnice předků), rodné domy (případně rodné domy předků) a hroby předků. Tyto zájezdy probíhaly již od 70. let 20. století a většina participantů navštívila oblast bývalé Volyňské gubernie i vícekrát; zpravidla se jedná o jedince v důchodovém věku s dobrou fyzickou kondicí potřebnou pro zdlouhavou cestu a s motivací účastnit se zájezdu. Zájezdy se tedy netýkají všech volyňských Čechů, ale jen určité části.⁸² Není samozřejmě možné přesně uvést počet jedinců navštěvujících dřívější oblast Volyně, protože zájezdy se organizují nepravidelně, někdy až třikrát do roka, a někteří volynští Češi navštěvují oblast i soukromě, se Svazem bojovníků za svobodu nebo s Československou obcí legionářskou.⁸³ Jedná se však *řádově o desítky volyňských Čechů*. V tomto případě se tak nejedná o typické transnacionální vazby, jak je známe ze severoamerického prostředí. Participantů si nehodlají na Ukrajině sehnat práci za účelem výdělků pro zlepšení své životní úrovně a neplánují posílat finance v podobě remitancí zpět domů. Jejich situace by se dala označit jako *slabá transnacionalita* (Anghel 2013), jelikož svou budoucnost často *nespojují* se západní Ukrajinou a často ji *nevnímají* jako místo, kam se by se chtěli vrátit. Je tedy nutná určitá shovívavost k tomuto výzkumu, protože transnacionální vazby u volyňských Čechů samozřejmě *nedosahují* takových rozměrů jako např. u Mexičanů ve Spojených státech

---

⁸¹ Jedná se o předchůdce Svazu bojovníků za svobodu. Členové byli zpravidla vojáci účastníci se osvobozovacích bojů nebo domácího odboje za druhé světové války a jejich příbuzní, a ve svazu tak bylo i mnoho volyňských Čechů. Cesty do oblasti bývalé Volyně tak byly spojené s vojenským poctěním padlých vojáků nebo válečných veteránů, ale zároveň se těchto cest mohli zúčastnit i volynští Češi a navštívit svou rodnou vesnici nebo příbuzné.

⁸² Nicméně většina participantů z řad nejstarší generace, kteří se již těchto zájezdů již zúčastnit nemohou, potvrdila, že se alespoň jednou zúčastnili podobného zájezdu.

⁸³ Československá obec legionářská je další organizací sdružující účastníky osvobozovacích bojů z druhé světové války, tedy i vojáky z řad volyňských Čechů a jejich příbuzné. Členové Československé obce legionářské také organizují cesty do oblasti bývalé Volyně spojené s poctěním padlých vojáků nebo válečných veteránů.

amerických, ale jsou zakoušeny v mnohem menším měřítku. Ovšem i během zájezdů se vytváří a obnovují důležité vazby.

8.10 Co nacházejí „navráťivší se reemigranti?“

V případě reemigrujících participantů z řad volyňských Čechů by se dal význam zájezdů rozdělit do několika kategorií – uvědomování si elitního hospodářského postavení Čechů na Volyni; návštěvy (rodných) vesnic a hrobů spojených s nostalgií; styky s příbuznými a s dalšími nereemigrujícími volyňskými Čechy a s jejich potomky a nakonec styky s místními ukrajinskými obyvateli.

8.10.1 Uvědomování si elitního hospodářského postavení Čechů na Volyni

Při hromadných zájezdech pořádaných *Sdružením Čechů z Volyně a jejich přátel* se nezdá stává, že autobus bývá plný a na mnoho zájemců o zájezd – kteří se zřejmě ozvali příliš pozdě – již nezbyvají místa. Zájemci se hlásí ze všech možných koutů České republiky, z Mostu, ze Žatce, z Loun, z Prahy, z Brna nebo z Olomouce. V roce 2011, 2012 i v roce 2013 se zájezdu zúčastnilo několik jedinců hned třikrát po sobě, a proto se někteří mezi sebou již velmi dobře znali. Většina účastníků zájezdů je starších šedesáti let a často se jedná o lidi, kteří se na Volyni narodili, anebo o potomky volyňských Čechů, kteří se sice již narodili v Československu, ale zároveň mají zájem podívat se na „památná“ místa, kde žili a hospodařili jejich rodiče a prarodiče. Úplně nejstarší generace nad osmdesát let, která si pamatuje oblast Volyně nejen z raného dětství, ale také během dospívání, již fyzicky náročný zájezd neabsolvovala (ačkoliv se zájezdu v roce 2011 účastnili i tři participanté narození v roce 1924, respektive v roce 1925; jedna z těchto participantek se pak účastnila i zájezdu v roce 2012) a nejmladší generace do 30 let již podle participantů o zájezd nemá zájem (v letech 2011–2013 se zájezdu účastnilo jen pět lidí do 30 let).

Cílem zájezdu je Dubno v Rivenské oblasti, menší město mezi Lvovem a Žitomirem na západní Ukrajině. Do turisticky málo atraktivního města se jezdí zejména proto, že právě v okolí tohoto města existovalo v minulosti nejhustší osídlení volyňských Čechů a řada účastníků zájezdu má díky poloze tohoto města nejsnazší a geograficky nejkratší dopravu do „své“ rodné vesnice.⁸⁴

---

⁸⁴ Ovšem další zájezdy z 90. let 20. století nacházely ubytování zejména ve městě Rivne, které bylo větší a turisticky atraktivnější. Pro některé další zájezdy pak slouží město Dubno spíše jako přechodné ubytování na jednu noc.

Zájezdu reemigrujících volyňských Čechů si všímají především nejaktivnější členové dubenského krajanského spolku, kteří je okamžitě vítají. Snaží se být pohostinní a přejí si, aby se účastníci zájezdu cítili v Dubně dobře, protože přijeli „v hosti“.⁸⁵ Je totiž ukrajinskou povinností, anebo ukrajinskou povahou, jak zmínil jeden z participantů, dobře se o návštěvníky postarat: „*Víte, když vy přijedete k nám, tak my třeba nic nemáme. Ale půjdeme a něco si koupíme nebo půjčíme a, víte, chceme, abyste si mysleli, že my žijeme hezky, že vás tady vítáme a tak dále.*“⁸⁶ Reemigrujících volyňských Čechů se prakticky ihned po příjezdu ujmou jejich nereemigrující krajané a po přátelském přivítání je vedou do nejreprezentativnějšího místa města – do dubenského zámku. Cestou se prochází středem města, ovšem již náhledy do postranních uliček města umožňují vidět napůl pobořené a zchátralé domy, které pochopitelně neuniknou pozornosti. Řada participantů z řad reemigrujících volyňských Čechů pak kroutí hlavou nad ekonomickou situací a nerozvinutostí zdejšího kraje a tuto nerozvinutost prakticky ihned dávají do souvislosti s Ukrajinci jako s etnikem.

Město Dubno a jeho okolí jenom nahrává těmto zkazkám – o celou řadu polorozbořených domů ve městě a v přilehlých vesnicích nikdo nepečuje, po silnicích jezdí koňské povozy, velice stará auta Lada i tzv. maršrutky, autobusy z doby Sovětského svazu, a ve čtyřicetitisícovém městě není kino ani divadlo. Není divu, že pro jedince, který si již zvykl na relativně rozvinutou Českou republiku a nemá zkušenosti s rozvojovými zeměmi, se stává město Dubno a jeho nejbližší okolí prototypem bídy a chudoby, kterou nedokáže vyvážit krásný zámek v centru města ani nedaleká krásná Počajevská lávra. Dokonce i jeden z řidičů autobusové společnosti, který se pracovně účastnil zájezdu v roce 2012, se již další rok odmítá na Ukrajinu vrátit, jelikož se mu místo pobytu jednoduše znelíbilo. Také další účastnice, která byla poprvé na západní Ukrajině, byla tak „pohoršená“, že již plánovala uspořádat humanitární sbírku pro místní obyvatele. Samotní participanté pak prý velice těžko vysvětlují svým známým v České republice, jak život na Ukrajině vypadá – nikdo je totiž nepochopí nebo jim nevěří. Na druhou stranu však někteří participanté, kteří mají historickou možnost srovnání Československa a západní Ukrajiny díky cestám do zdejší oblasti z období Sovětského svazu, uvádějí, že se situace na Ukrajině přeci jen zlepšuje.

Při svém vyprávění o zážitcích z místa návštěvy participanté jen potvrzují představu, že lidé z „východu“ jsou ekonomicky slabí (Колосок 2014), a reprodukuje se obraz Ukrajiny

---

⁸⁵ Na návštěvu.

⁸⁶ Participantka V.R., nar. 1935, 6.4.2012, Dubno, Ukrajina.

jako země s ekonomickými problémy a s nízkou ekonomickou úrovní. Reprodukuje se představa, že Ukrajina je téměř synonymum pro slovo chudoba (ibid.). Je samozřejmě zcela pravdivé, že Ukrajina de facto trpí ekonomickými problémy, ale důležité je, že právě tyto problémy jsou participanty akcentovány a zdůrazňovány na úkor jiných obrazů. Podobné diskuze by zřejmě nenastaly, pokud by postsocialistický vývoj České republiky a Ukrajiny nebyl tolik rozdílný a na příkladě města Dubna velice patrný. Stejně časté jsou však diskuze, jak volyňští Češi přinesli do oblasti Volyně vzdělanost, „kulturu“ a inovace.⁸⁷

Skrze své zážitky si participanti uvědomují roli svých předků, kteří žili v oblasti Volyně v letech 1868–1947 a údajně svou hospodářskou vzdělaností, pracovitostí a vůlí pozvedli místní prostředí. Důležité je, že roli předků staví do kontrastu s dnešní podobou Dubna a jeho okolí:⁸⁸ „*Oni třeba sami říkali: ‚Kdybyste tu zůstali, tak nejsme tam, kde dneska jsme.‘ Prostě vidí, že to je hodně špatné a v Čechách skutečně viděli ten pokrok.*“⁸⁹

Tato role volyňských Čechů se totiž jeví participantům jako velice *aktuální* vzhledem k současné podobě místa, kde se nacházejí. Tato podoba je sice především způsobena politikou Sovětského svazu a ekonomickou krizí na Ukrajině po roce 1991, ovšem participanti největší váhu přikládají neschopnosti Ukrajinců navázat na hospodářské výsledky volyňských

---

⁸⁷ Zkazy o inovativním působení Čechů na Volyni zmiňují i autoři z řad volyňských Čechů (Velenský 1929; Kozák 1950 (Národní archiv v Praze, fond (SvČV Žatec), část spisový materiál, karton 101, Jaroslav KOZÁK, č. 313, *Hubínská niva na Volyni*, s. 1) i jiní badatelé (Kokaisl a kol. 2009; Auerhan 1920; Nosková 2007). Také v dřívějším periodiku *Čechoslovan* můžeme číst, že vliv na hospodářský vývoj místního obyvatelstva byl značný (Suchý 1911) a podobné hodnocení se objevuje i v periodiku *Věrná stráž* nebo v publikacích nereemigrujících Čechů (např. Любецька 2011). Přestože může být elitní postavení krajanů vnímáno jako kolektivní mýtus (srv. Pavlásek 2015), při srovnání hospodářského vývoje příchozích Čechů a místních Ukrajinců dospějeme k závěru, že volyňští Češi měli skutečně předpoklady k vytvoření „elity“. I díky udržovaným stykům s původní domovinou byli volyňští Češi schopni přivážet zemědělské stroje nebo aplikovat znalosti, jejichž efektivita předčila tradiční ukrajinské způsoby zemědělství.

⁸⁸ Ukrajinci stále hospodařili trojpolním systémem ozim-jař-úhor, kdy se třetí část pole nechávala ladem, zatímco Češi přinesli znalost ekonomicky výnosnějšího střídavého hospodářství. Další inovativní technikou byla znalost hnojení pole, přičemž v naracích samotných participantů je hnojení hodnoceno jako jeden z nejdůležitějších inovativních aspektů. Přínosem byla i znalost pěstování chmelu, jehož sadbu si Češi dováželi z českých zemí. Chmel byl pěstován na způsob žateckého chmele a Češi se tak na Volyni brzy proslavili i díky zakládání chmelnic. Celkový výnos volyňského chmele pokrýval až 3/5 celkového výnosu chmele v carském Rusku (Vaculík 1997). Češi si nejprve do carského Ruska brali jen nejnütnější zemědělské nástroje, lopaty, vidle nebo hrábě, ale poté si z českých zemí přiváželi zemědělské stroje, které byly pro Ukrajince naprosto neznámé. Jednalo se o ruchadla od bratranců Veverkových z Pardubic, mlátičky, fukary, řezačky a secí stroje od Adolfa Exnera z Brandýsa nad Orlicí a další. Češi na Volyni také zakládali pivovary, mezi nejvýznamnější patřil Zemanův pivovar v Lucku, Albrechtův pivovar v České Krošně a Linhartův pivovar v Mirohošti. Dále zakládali cihelny, cementárny, strojírny, mlékárny, mlýny, finanční ústavy (např. Československé úvěrní družstvo) i pojišťovny. První česká strojírna a slévárna byla založena v České Hulči Josefem Stárkem v roce 1874 a vyráběla především mlátičky, řezačky a pluhy. Češi zakládali i české školy, knihovny a mlýny – mlýnů bylo několik druhů, od vodních, parních, větrných až po mlýny poháněné dřevoplynem. Zakládali také kulturní domy, sokolovny, hasičské zbrojnice a pily. Specifická byla i odlišnost ve výstavbě českých domů a zahrad. České osídlení se vyznačovalo domy se sklepem, studnou, suchým záchodem a ovocnými zahradami. Ovocnářství poté dokonce fungovalo i jako zdroj příjmů.

⁸⁹ Participantka D.A., nar. 1975, 27.5.2015, Praha, Česká republika.

Čechů po jejich reemigraci do Československa: „*Bohužel musím říct jednu věc, ta jejich kultura a úroveň není schopna naší kulturu vůbec udržet, vůbec nic (...) Já nevím, to je škoda přece, strašná škoda. A nedovedli.*“⁹⁰

Také pohostinnost zdejších obyvatel a přívětivé přivítání přisuzují participantům působení svých předků v této oblasti. Z jejich pohledu je to hospodářský přínos Čechů, na co místní obyvatelstvo nezapomíná a co by nemělo být zapomenuto. Místní obyvatelé tak účastníkům zájezdu z *vděčnosti* projevují pohostinstvím a příjemným přijetím svou náklonnost, „*úctu k tomu, co tam [Češi] vybudovali*“⁹¹ a tak si „*Ukrajinci Čechů velice vážili, a na hranicích nás Ukrajinci přivítali v ukrajinských krojích a zazpívali nám*“⁹².

Participantům si díky zájezdům uvědomují, že „*nikdy nebude dost úcty k nim [předkům] za to, čím si prošli a jak si život šlapali, prostě životní cestičky, (...) nechali za sebou takový zajímavý kus života, který by neměl přijít v zapomnění*“⁹³.

Participantům ze svého pohledu interpretují údajná stanoviska místních obyvatel a jedním z hlavních důsledků zájezdů do Dubna a jeho okolí je právě *(sebe)potvrzování elitního postavení* volyňských Čechů. Během zájezdů na západní Ukrajinu se elitní postavení jeví jako významotvorný aspekt, který nabývá na významu právě díky porovnání současné podoby Dubna a jeho okolí s Českou republikou. Skrze porovnání u participantů dochází k *identifikaci* s elitním postavením volyňských Čechů a s jejich přínosem pro zdejší oblast. Konstruuje se jejich *identita*.

Mnozí participantům však elitní postavení volyňských Čechů vnímají jako samozřejmost, která se *reprodukovala* až díky jejich zkušenostem s prostředím Dubna a jeho okolím. Je pak příznačné, že jedna z participantek, která se narodila až po reemigraci volyňských Čechů, se chtěla na západní Ukrajině utvrdit, jak vlastně hospodářství jejich předků vypadalo:

„*Samozřejmě, trošku se mi zvedlo sebevědomí, že moji předci, že to nejsou jenom nějaké pověsti a legendy, ale že na tom [elitním postavení] bude něco pravdy.*“⁹⁴ Nicméně ostatní participantům z mladé generace nepřikládají zájezdu do Dubna zvláštní význam a vnímají ho spíše jako „netradiční dovolenou“.

---

⁹⁰ Participantka N.N., nar. 1945, 31.3.2015, Brno, Česká republika. První větu uvádí manžel.

⁹¹ Participantka D.A., nar. 1975, 27.5.2015, Praha, Česká republika.

⁹² Participant L.P., nar. 1925, 2.7.2014, Trutnov, Česká republika.

⁹³ Participantka O.H., nar. 1951, 24.4.2013, Praha, Česká republika.

⁹⁴ Participantka D.A., nar. 1975, 27.5.2015, Praha, Česká republika.

8.10.2 Návštěvy rodných vesnic, domů a hřbitovů – domov/milý pocit/nostalgie

Během zájezdu se z města Dubna konají hvězdicovité výlety do okolí. Pravidelně se pořádá pietní akt v Českém Malíně nedaleko města Ostrožec v Mlynivském okrese, pravidelně se jezdí na Počajevskou lávru, kde účastníci zájezdu navštíví pravoslavný monastýr s pravoslavnými cerkvemi,⁹⁵ pravidelně se jezdí do Rivneho na pietní akt na památku volyňským Čechům padlým v 1. československém armádním sboru a pravidelně se jezdí i do luckého pivovaru Zeman nazvaného podle původního českého majitele. Pravidelně se však nechává i jeden volný den na návštěvu rodných vesnic – na návrat ke svým „kořenům“. Toho dne již časně zrána vstávají účastníci zájezdu a nastupují do objednaných taxíků, aby se podívali na své rodné vesnice a domy a na hřbitovy svých předků.

Při jedné příležitosti usedám do taxíku s jinými účastníky zájezdu, abych se s nimi podíval na rodnou vesnici jejich rodičů. Nejprve odjíždíme do vesnice Molodavo a přijíždíme na místní hřbitov, kde jim jedna z místních nereemigrujících Češek, která nás doprovází, ukazuje hrob padlé Češky, kterou zavraždila ustupující nacistická vojska, a poté se společně vydáváme na obhlídku dvou domů, kde se narodili rodiče mých spolucestujících. První dům je obydlený, poměrně udržovaný a má velikou zahradou. Jeho současný majitel nám umožňuje, abychom se zde porozhlédli a napili se ze studny, kterou vybudovali rodiče jednoho z mých spolucestujících, ale do samotného domu nás nepustí. Poté přijíždíme k druhému domu, který je evidentně zcela opuštěný. Nemá zahradu, studna je vyschlá, v domě se nachází jen rozbitý nábytek a celý dům včetně střechy je v dezolátním stavu. Navíc se dům naklání na stranu, což znamená, že zřejmě již dlouho stát nebude. Podobných „českých“ domů je však v Molodavu i v okolních vesnicích více. První dům měl štěstí, že po odjezdu volyňských Čechů našel svého majitele.

Nakonec se vydáváme na český hřbitov, který je – na rozdíl od spousty jiných českých hřbitovů – krásný a udržovaný. Stará se o něj výše zmíněná nereemigrující Češka a jen díky její zásluze je tento hřbitov v perfektním stavu. Náš „český doprovod“ nám ukazuje jednotlivé hroby s českými nápisy a komentuje, kde leží která rodina. Moji spolucestující jednotlivé rodiny znají, a proto pozorně poslouchají. Nakonec se vydáme k hrobům předků spolucestujících, kteří zde položí květiny a chvíli u hrobů postojí. Tito účastníci zájezdu však mají štěstí, jiné české hřbitovy v původních českých vesnicích jsou zarostlé a rozvrácené.

---

⁹⁵ Slovo cerkev by se dalo přeložit jako pravoslavný nebo řeckokatolický chrám nebo kostel (ovšem slovo kostel evokuje v ukrajinském jazyce katolický kostel).

Po návratu do Dubna upozorují, že před hotelem sedí starší žena, která se ráno jela podívat na svůj rodný dům a – na rozdíl od participantů zmíněných výše – se jela na „svůj“ dům podívat teprve podruhé po téměř čtyřiceti letech. Jindy usměvavá a vtipy oplývající paní sedí, kouří a je evidentně zamyšlená. Jdu k ní s otázkou, zda našla svůj rodný dům – jsou totiž i účastníci zájezdu, kteří svůj rodný dům nemohli najít. Ona sama objevila pouze místo na poli, její rodný dům již nestojí, ale dodává, že je nesmírně šťastná.

Právě návštěva rodné vesnice a domu (anebo rodné vesnice a domu rodičů) a hrobu předků je pro mnohé participanty důležitým bodem zájezdu. Na otázku, proč jezdí na Volyň, ačkoliv by se správně mělo mluvit o Rivenské nebo o Volyňské oblasti, odpoví většina z nich: „*Spíš na hrob se jedeme podívat. Taky se chci podívat na barák, co tam měli rodiče. A za tou [jméno] taky se podívat*“⁹⁶ nebo „*Mě tam hlavně táhne, ani ne osobní vzpomínky, jak vám říkám, že už si toho moc nevzpomínám, ale mám tam pochovanou maminku, dědu s babičkami a tak. Čili na hřbitovy.*“⁹⁷ Návštěva Počájeva, dubenského zámku i pietní akty jsou v porovnání s návštěvami vesnic, domů a hrobů až druhořadé a návštěvami těchto turisticky atraktivních míst i účastí na pietních aktech se spíše vyplňuje volný čas. Hlavním důvodem cesty je touha podívat se do míst, kde se participanté narodili nebo kde žili jejich rodiče.

Stav původních českých domů je různý. České domy se často vyznačovaly sklepem umístěným na zahradě, studnou a také podlouhlým a jednoduchým tvarem obydlí, kde figurovala světnice, kuchyně, špižirna a stáj pro dobytek (dále viz Ornst 2009). Ovšem už při letném pohledu na tyto domy v původní české vesnici je patrné, který dům byl po reemigraci volyňských Čechů znovu obydlený a který zůstal opuštěný.

Opuštěné domy jsou ve velmi špatném stavu, zatímco noví majitelé z řad Ukrajinců nebo Rusínů se často o svůj nově nabytý majetek dokázali postarat: „*My jsme stáli před domem a [on byl] pěkně udržovaný a pěkně natřený modrou barvou, jak to dělají Ukrajinci všechno na modro.*“⁹⁸ Není však pravidlem, že by participanté byli spokojeni se stavem domů svých předků, přestože „jejich“ domy mají majitele. Někteří participanté totiž zmiňují, že z původního domu chybí některé jeho komponenty, např. stodola nebo vrata. K tomu je však nutné připočítat i domy, které již nestojí.

---

⁹⁶ Participant M.P., nar. 1949, 3.7.2013, Dubno, Ukrajina.

⁹⁷ Participant R.O., nar. 1940, 2.7.2014, Praha, Česká republika. Respondent se narodil v roce 1940 a v době reemigrace byl velice mladý.

⁹⁸ Participantka D.A., nar. 1975, 27.5.2015, Praha, Česká republika.

Během návštěvy původních českých domů však není artikulován „pocit domova“, pouze jeden z participantů zmínil, že „přijel domů“.⁹⁹ Pro další participanty však „jejich“ dům představuje spíše *nostalgickou* vzpomínku, ke které se sice myšlenkově upínají, ale se kterou nemají žádné další úmysly. Totéž platí i pro participanty, kteří se již narodili v Československu.

Někteří participanté se pak do samotných domů nemohou dostat. Některým participantům se však podařilo do domu vstoupit a někteří zmiňují i vřelé přijetí současných majitelů. Je však také zmiňováno, že po reemigraci do Československa jim za majetky zanechané na západní Ukrajině nebyla přiznána žádná kompenzace, přestože nechali na Ukrajině celý svůj majetek i s celým svým hospodářským zázemím. Tím také vysvětlují i počáteční opatrnost některých současných majitelů nemovitostí, kdy jim prý participanté museli opakovaně zdůrazňovat, že nemají v úmyslu původní české domy získat zpět.¹⁰⁰

České hroby v původních českých vesnicích se dají velice snadno odlišit od ukrajinských. Jsou zarostlé, náhrobky popadané a české nápisy nečitelné, psané i s mnoha gramatickými chybami, s chybnou českou stylistikou nebo s ukrajinskými písmeny. Někde se dokonce objeví i otevřená hrobka po „hledáčích pokladů“. Jednoduše řečeno, jsou zapomenuté. S nimi pak sousedí ukrajinský hřbitov, který je naopak udržovaný a ozdobený nepatrným množstvím květin. Takto vypadají ukrajinské a české hřbitovy v Mirohošti a v Českém Malíně. Naopak ve Straklově (dnes součást města Dubno) jsou ukrajinské a české hroby pomíchané, a proto české hroby nepůsobí mezi ukrajinskými tak zpuště jako v jiných vesnicích. Nereemigrující Češi si pak často stěžují, že se nikdo z České republiky nejezdí podívat na hroby předků.

Participanté v tomto výzkumu však mají zájem o návštěvu hrobu svých předků. Na západní Ukrajině mají své příbuzné. Někteří participanté ovšem kvůli zanedbanému stavu českých hřbitovů nemohou náhrobek některého ze svých předků najít. Participanté se však snaží spolupracovat s místními Ukrajinci, svými příbuznými dosud žijícími na Ukrajině nebo přímo s krajanským spolkem na správě hřbitovů. Někteří tak poskytují finanční hotovost na

---

⁹⁹ Participant V.M., nar. 1924 – zemřel 2014, 18.7.2012, Třemošná, Česká republika.

¹⁰⁰ V roce 2008 bylo založeno *Občanské sdružení vlastníků pozemků na Volyni odebraných sovětskou vládou v roce 1939*, které si klade za cíl navrácení nemovitostí zkonfiskovaných Sovětským svazem anebo finanční kompenzaci. Snaha občanského sdružení však prozatím nebyla realizována a kvůli diplomatickým vztahům zřejmě realizována ani nebude. U samotných participantů jsem se však se snahou o kompenzaci nebo navrácení nemovitostí nesetkal. Opatrnost současných majitelů domů může být dána více faktory – snahou o objasnění návštěvy participantů nebo i obavou současných majitelů domů, protože je v Rivenské a Volyňské oblasti široce rozšířena představa o snaze Poláků o navrácení polských majetků.

úpravu hřbitova¹⁰¹ a v některých případech se o hroby starají příbuzní z řad nereemigrujících Čechů nebo přátelé z řad Ukrajinců. Je totiž evidentní, že sami participanti nemohou častěji na hroby dojíždět kvůli geografické vzdálenosti západní Ukrajiny a České republiky.

Někteří účastníci zájezdu se však o hroby snaží starat bez cizí pomoci očišťováním náhrobků a v některých případech dávají i nové pamětní desky. Snaží se udělat maximum, ale vzhledem k týdennímu trvání zájezdu nemohou na západní Ukrajině trávit více času, aby se mohli postarat o výstavbu lepší památky. Existují však výjimky, např. jeden z participantů, který pracoval jako ředitel základní školy, uskutečnil se svými žáky na západní Ukrajinu samostatný zájezd a pomáhal restaurovat místní hřbitov. Někteří se pak také zasazují o výrobu pamětní desky věnované českým obyvatelům v konkrétní vesnici nebo u konkrétní události – např. jedna z pamětních desek byla v roce 2015 odhalena v Mirohošti na stěně bývalé české školy.

Pro účastníky zájezdu však není návštěva „svého“ domu a vesnice pouze osobní záležitostí, jak by se mohlo zdát, ale *rodinnou*. Kvůli kapacitě autobusu se na zájezd dostanou nejčastěji manželé s manželkami, popřípadě s jedním synem/dcerou nebo s vnukem/vnučkou, ale není zde prostor pro celou rodinu. Někteří tuto situaci řeší vlastním cestováním, kdy se z České republiky na Ukrajinu vypraví s vlastními automobily. Cílem je, aby vesnici, dům i hřbitov poznali i jejich potomci. Starší generace se snaží stimulovat své potomky k zájmu o rodinnou historii, a proto podnikají návštěvu západní Ukrajiny společně.

Také někteří participanti v tomto výzkumu získali vztah k rodné vesnici svých předků díky prvotní návštěvě západní Ukrajiny se svými rodiči. Pomocí prvních zájezdů se také participanti seznámili s příbuznými nebo se známými svých rodičů, kteří neemigrovali a žili v oblasti západní Ukrajiny, a po úmrtí rodičů měli participanti připraveny sociální sítě. Samotná první návštěva se starší generací sice byla důležitá a pomocí ní získali participanti vztah k dané oblasti, ale důležitější byla motivace participantů účastnit se zájezdu, což bylo spojené s nostalgií, která se u nich projevila až v pokročilejším věku. První návštěvy západní Ukrajiny s rodiči nebyly zásadní, ale byly výrazným stimulem k dalším cestám. Intergeneračním předáváním se udržuje kontinuita vazeb na západní Ukrajinu, která však může být ve spoustě případů přetrhána. Za dobu mé účasti na zájezdech na západní Ukrajinu v letech 2011–2013 jsem viděl mnoho rodičů, kteří chtěli ukázat svou rodnou vesnici, domov i hroby svým potomkům, ovšem pro potomky samotné byla cesta spíše dovolená a cestu zpět na západní Ukrajinu možná naleznou až ve starším věku.

---

¹⁰¹ Např. jedna z participantek poskytla Ukrajincům peníze na prořezání hřbitova, ale Ukrajinci práci neodvedli.

Vztah k rodným místům nebo k rodným místům předků¹⁰² se ještě umocňuje působností krajanského spolku. V knihovně jsou staré české knihy, někteří členové spolku vlastní tradiční české kroje a pěvecká skupina spolku často zpívá staré lidové písně. Právě přednes lidových písní, které se zpívají před účastníky zájezdu, před návštěvou z Generálního konzulátu ze Lvova nebo během krajanského festivalu v Praze, jen podporují nostalgické nálady účastníků zájezdu. Těm se díky krajanským spolkům otevírá podívaná, která konvenuje s jejich nostalgickými náladami, a utvrzují se v přesvědčení, že právě v krajanských spolcích existuje „*správná česká kultura*“.¹⁰³ V roce 2011 se v poslední den pobytu účastníků zájezdu přišli členové krajanského spolku rozloučit a jedna z nereemigrujících Češek začala zpívat *Ta naše písnička česká a Šedesát let ušlo*.¹⁰⁴ Jednalo se o velice emotivní písně podporované i emotivním přednesem a nemálo jedinců bylo dojata až k slzám. Tehdy „*nezůstalo oko suché. A to je pro generaci, jako jsme my*“,¹⁰⁵ vzpomínala jedna z participantek.

Vesnice a domy představují pro participanty součást *nostalgického vzpomínání* na místa, kde žili oni sami nebo jejich předci. Samotný zájezd do oblasti Dubna a okolí je tak osmyslňován nostalgií a jedná se o *vztah* k danému místu, neboť až díky styku se současnou podobou českých hrobů, původních českých domů a vesnic vzpomínají participanté na své předky. Díky zájezdům se tedy utváří nostalgický vztah k dané lokalitě, který je podporován i krajanským spolkem.

8.10.3 Styky s (příbuznými) nereemigrujícími Čechy a jejich potomky

Předválečná endogamie a smíšená manželství způsobovala, že se reemigrace v roce 1947 nezúčastnila pouze malá část volyňských Čechů. Navíc již od reemigrace uplynulo mnoho let a participanté-účastníci zájezdu z řad reemigrujících Čechů byli v době reemigrace buď velmi mladí (zpravidla do 30 let), anebo se narodili až v Československu. Pokud v době reemigrace docházelo k rozdělení rodin, pak se jednalo o generaci jejich rodičů nebo prarodičů a většina účastníků zájezdu dnes již nemá na západní Ukrajině blízkého příbuzného, ale pouze vzdálenějšího. Jenom jeden z participantů má dodnes tetu na západní Ukrajině.

---

¹⁰² Participanté narození již v Československu také uvádí, že návštěvou západní Ukrajiny se vrací do svého mládí, protože zdejší prostředí – a zejména vesnické prostředí – není odlišné od míst, ve kterých v Československu vyrůstali.

¹⁰³ Participantka O.H., nar. 1951, 24.4.2013, Praha, Česká republika.

¹⁰⁴ Velice rozšířená píseň volyňských Čechů z roku 1932. Jedná se vlastně o neoficiální „hymnu“ volyňských Čechů.

¹⁰⁵ Participantka O.H., nar. 1951, 24.4.2013, Praha, Česká republika.

V jeho motivaci účastnit se zájezdu na západní Ukrajinu jsou pak rodinné důvody velice důležité.

Tento participant přijel na západní Ukrajinu poprvé se svým otcem jako čtrnáctiletý již v roce 1957.¹⁰⁶ Neměl přílišný zájem navštívit rodné místo jeho otce, primárně jel s tatínkem navštívit své prarodiče, kteří zde stále žili. Poté však dědeček zemřel a tatínek si vzal babičku do Československa. Ovšem již v roce 1980 přijela ze západní Ukrajiny teta (potomek prarodičů) se svou dcerou a se synem na návštěvu a o rok později se participant odhodlal k cestě za příbuznými na západní Ukrajinu se svou manželkou a s otcem.

Do roku 1990 udržoval participant s příbuznými na západní Ukrajině písemný styk, ovšem poté přestali příbuzní dopisovat. Participantova manželka dodnes neví proč: „*Asi to měli kontrolovaný všechno, ale v tom devadesátém roce to přestalo fungovat. Což bylo zajímavé, já bych bývala řekla, že to bude volnější a oni to naopak měli nějaké přitáženější. (...) My jsme to potom už nezkoumali.*“¹⁰⁷ V roce 2001 zemřel otec a veškeré kontakty s příbuznými na západní Ukrajině zanikly. Participant s manželkou stále psali dopisy, ale na dopisy nikdo neodpovídal. Je patrné, že sociální sítě postupem času zanikaly. Samotná participantova teta byla v roce 2015 ve svých devadesáti letech velice stará a nemocná a její potomci nejevili příliš zájem o udržování kontaktů. Participant však nebyl výjimkou, i další participant zmiňují postupný zánik sociální sítí s příbuznými na západní Ukrajině zejména kvůli časové prodlevě od reemigrace a nemožností se často navštěvovat.

Mnozí¹⁰⁸ reemigrující volyňští Češi se však snaží sociální sítě *obnovovat* díky osobním návštěvám nebo dopisům. Někteří pak kontaktují krajanské spolky, aby jim pomohli nalézt své ztracené příbuzné: „*Dostali jsme dopis od pána, který psal: ‚Měl jsem rodinu v Ukrajině, v Lucku, ale před několika lety jsme ztratili všechny kontakty a vím, že tam bydlí moje příbuzná, je skoro stejně stará jako já a pochází z obce Teremno. Ještě nedávno měla příjmení [jméno] a pak se vdala, myslím, že má [jméno].‘ Tak jsem zavolala paní [jméno] a přečetla jsem jí dopis.*“¹⁰⁹

Často se v případě zájezdů na západní Ukrajinu nejedná o udržování sociálních sítí, ale o jejich *obnovování*, a samotné návštěvy jsou ze strany nereemigrujících volyňských

¹⁰⁶ První návštěvy nereemigrujících příbuzných se datují od 60. let 20. století a mezi lety 1970–1989.

¹⁰⁷ Participant O.O., nar. 1943, 5.8.2015, Mělník, Česká republika. Mluví manželka.

¹⁰⁸ Následná část této podkapitoly, která pojednává o vztahu reemigrujících a nereemigrujících volyňských Čechů, vychází především ze zúčastněného pozorování a z neformálních rozhovorů, které jsem si zapisoval do terénního deníku. Tato část je tedy spíše produktem mých interpretací než interpretací samotných participantů.

¹⁰⁹ Participantka L.K., nar. 1974, 13.5.2015, Luck, Ukrajina. Lucký spolek prý dostává obdobné dopisy až třikrát za měsíc, ale někdy i pouze jedenkrát za tři měsíce. Dubenský spolek pak kontaktují Češi častěji skrze dopisy i elektronickou poštu.

Čechů vítány. Někteří účastníci zájezdů sice na západní Ukrajině přijížděli se strachem nebo se zvědavostí, jak budou přijati, ale často byli překvapeni příjemným přivítáním. Přijeli totiž „v hosti“. V případě jedné rodiny se stalo, že u svých příbuzných v Lucku strávili až čtyři dny, přestože měli zaplacený hotel v Dubně. Podobných účastníků zájezdů, kteří během zájezdu strávili některou noc u příbuzných, bylo více.

Zpřetrhání příbuzenských svazků bylo způsobeno i ekonomickou krizí na Ukrajině, protože se dopisy nebo telefonické volání stávalo pro nereemigrující jedince stále dražší, ale sociální sítě postupně zanikaly i kvůli stáří a nemocem nereemigrujících volyňských Čechů. Pokud totiž ještě dnes participanti na západní Ukrajině nalézají poměrně blízké příbuzenské svazky (teta, strýc, sestřenice, bratranec), tak se často jedná o velice staré a také nemocné jedince. Příbuzenské vztahy se však nemusí díky zájezdům pouze obnovovat, ale také vytvářet nové. Například jedna z participantek se díky jednomu ze zájezdů dozvěděla, že v Dubně dosud žije její příbuzná, o čemž dříve nevěděla.

Na úrovni krajanského spolku se pak nereemigrující Češi ochotně schází i s těmi reemigrujícími volyňskými Čechy, se kterými nemají příbuzenský vztah. Pomáhají jim a také pro ně pořádají kulturní nebo pěvecká vystoupení. Nereemigrující jedinci jsou však spíše oceňováni jako vhodná pomoc pro hledání předků, domů a hrobů, protože jsou často podrobně obeznámeni s dřívějším českým osídlením v určité vesnici. Také se stávají ochotnými průvodci v prostředí, které může být pro některé účastníky zájezdu nové a neznámé.

Styky s těmito nereemigrujícími jedinci však obecně probíhají spíše během zájezdů na západní Ukrajině a v momentě návratu reemigrujících volyňských Čechů zpět do České republiky již často nedochází ke kontinuálnímu udržování kontaktů, což je způsobeno i nezájmem reemigrujících jedinců o své nereemigrující protějšky, pokud s nimi nemají příbuzenský vztah. Participanti z řad reemigrujících jedinců sice v případě svého pobytu na západní Ukrajině určitou formu pomoci od svých protějšků vítají, ale transnacionální vztahy¹¹⁰ neudržují, přestože si mnozí nereemigrující volyňští Češi přejí podobné vztahy udržovat.

---

¹¹⁰ Důležité je však i využívání sociálních sítí. Na Facebooku ve skupině s názvem „*Volyňští Češi, prarodiče, rodiče, děti, vnuci, pravnucci přihlaste se*“ se setkávají jak nereemigrující, tak reemigrující jedinci. Internetové připojení dnes vlastní prakticky každá domácnost v České republice i na Ukrajině, a právě v této facebookové skupině probíhá komunikace. O významu sociálních sítí pro volyňské Čechy svědčí i skutečnost, že ve skupině jsou i někteří starší jedinci, kteří si založili Facebook jen za tímto účelem. Jednotliví reemigrující Češi se zde obrazejí na členy skupiny s prosbou o zjištění informací o svých předcích nebo do skupiny vkládají fotografie svých předků. Ovšem také volyňští Češi z řad nereemigrujících jedinců a potomků se snaží prostřednictvím skupiny nalézt informace o svých předcích. Sám jsem chtěl skrze tuto skupinu nalézt předky pro participanty

Přesto se mezi některými reemigrujícími a nereemigrujícími volyňskými Čechy bez příbuzenského svazku vyvinula určitá fungující sociální síť, která se udržuje *transnacionálně* pomocí (drahých) telefonických hovorů nebo emailem, ale tyto kontakty se týkají spíše zdravic k Vánocům nebo k narozeninám. V případě těchto transnacionálních vazeb pak platí generační rozdělení, že staří jedinci udržují spíše písemný styk díky dopisům, zatímco mladší jsou v kontaktu emailem. Osobní návštěvy nereemigrujících jedinců u reemigrujících známých v České republice se pak odehrávají spíše výjimečně.

Udržované transnacionální vztahy skrze telefonické nebo elektronické kontakty mají tendenci se snižovat a v případě zájezdů nebo návštěv se kontakty naplňují skrze emociální sepětí: „*Dvacet let [uplynulo] a oni: ‚Jé, vy jste tady zase?‘ To mě vzalo úplně za srdce, protože jsem si neuměla představit, že tady [v České republice] k někomu přijdu a on mě takhle uvítá.*“¹¹¹

Vzájemné kontakty nabývají na významu spíše *lokálně* v případě vzájemných návštěv, a většina reemigrujících volyňských Čechů využívá právě zájezdy k obnovování nebo k budování sociálních sítí. Ukazuje se, že lokální osobní styk je pro participanty mnohem účelnější než udržované transnacionální styky.

V případě styků reemigrujících a nereemigrujících Čechů a jejich potomků je také nutné vrátit se k percepci elitního postavení volyňských Čechů na Volyni, protože nikoliv všichni jedinci s českým původem v Dubně a v okolí jsou reemigrujícími participanty označováni za Čechy. Důvodem jsou smíšená manželství, nedostatečná kompetence nereemigrujících jedinců mluvit česky a také poměrně automatické přisuzování ukrajinské

---

z Ukrajiny, ale ani v jednom případě jsem nebyl úspěšný. Zejména správce skupiny Lubomír Sazeček se snaží jednotlivým členům pomoci. Ve skupině jsou také uloženy matriky, seznamy Čechů na Volyni podle místa bydliště, seznamy pravoslavných Čechů, popisy volyňských obcí, pozvánky na pietní akty, články o volyňských Češích a předcích, fotografie předků nebo z návštěv Ukrajiny/České republiky a dokonce volyňská kuchařka. Jediným problémem v komunikaci mezi reemigrujícími a nereemigrujícími volyňskými Čechy v této skupině je český/ukrajinský jazyk. Participanti v tomto výzkumu však Facebook k udržování transnacionálních vztahů nevyužívali. Další důležitou internetovou stránkou je *Sdružení volyňských Čechů a jejich přátel*, kde je ke stažení Zpravodaj Čechů z Volyně a jejich přátel, oskenované vzpomínky jednotlivých volyňských Čechů, kroniky českých obcí na Volyni, matriky a seznamy pravoslavných Čechů a kontakty na jednotlivé představitele Sdružení. Také *Zpravodaj Čechů z Volyně a jejich přátel* je velice důležitým periodikem pro volyňské Čechy. Ještě v roce 2012 se ve Zpravodaji objevovaly převážně články od českých autorů, ale postupně se zde začaly objevovat i příspěvky od představitelů jednotlivých krajanských spolků, nejvíce však ze spolku Stromovka. Předsedkyně dubenského spolku také jednotlivá vydání Zpravodaje tiskne pro členy spolku. I prostřednictvím tohoto periodika se snaží volyňští Češi nalézt své předky. Zpravodaj čtou především starší lidé, a tak je zde pravděpodobně větší šance pro nalezení předků než v případě facebookové skupiny. Podobně jako v případě této skupiny, i ve Zpravodaji se objevují nejrůznější vzpomínky na život na Volyni nebo pozvánky na pietní akce. Zpravodaj však slouží jako oficiální periodikum, a tak jsou zde i blahopřání oslavencům k narozeninám nebo úmrtí oznámení. Někteří participanti ze západní Ukrajiny však o Zpravodaji nevědí a neudržují kontakty se Sdružením Čechů z Volyně a jejich přátel. O kontakty se sdružením a o přebírání Zpravodaje se starají především představitelé spolků.

¹¹¹Participantka O.H., nar. 1951, 24.4.2013, Praha, Česká republika.

etnicity mladým jedincům. S tím se pojí i zařazování do kategorií. Zatímco kategorie „volyňský Čech“ je ve významu reemigrujících participantů spojena se zařazením do vyššího sociálního postavení, pojem „Ukrajinec“ znamená zařazení do nižšího sociálního postavení. V podání participantů tak jsou „Ukrajinci“ symbolem lenosti („*To je Ukrajinec jak fík, takový málo makačenko*“¹¹²), nedostatečné aktivity („*ta úroveň není schopna naši kulturu vůbec udržet, vůbec nic*“¹¹³) nebo nižší inteligence („*jejich média to takhle podala, oni tomu slepě věří a nevysvětlí jim to prostě nikdo*“¹¹⁴). Ovšem v případě ukrajinské pracovní migrace je kladně hodnocena jejich pracovitost („*česká majoritní společnost je bere jako dobrou pomoc, jako pracovité lidi*“¹¹⁵). Jako „volyňští Češi“ jsou pak naopak označeni pracovití jedinci, jejichž kultura v mnohém předčí kulturu ukrajinské majority („*proti dalšímu obyvatelstvu [tj. Ukrajincům] jsou pořád ještě na jisté vyšší úrovni*“¹¹⁶).

Pokud však reemigrující participanté zařazují Ukrajince do nižšího sociálního postavení a volyňské Čechy do vyššího, pak to znamená především pohled samotných participantů. Nereemigrující Češi a jejich potomci však vědí, jak jsou Ukrajinci v zemích na západ od Ukrajiny vnímáni, a přestože většina nereemigrujících participantů a jejich potomků, se kterými jsem se během mého pobytu na Ukrajině seznámil, nespádala do nižšího sociálního postavení a naopak by mohla být zařazená do „střední třídy“ (samozřejmě s ohledem ke skutečnosti, že střední třída na Ukrajině je jinak klasifikovaná, viz Lupták 2013), v pohledu participantů z řad reemigrujících volyňských Čechů na Ukrajince dopadala percepce Dubna a okolí jako málo rozvinuté oblasti s ekonomickými těžkostmi, což vytvářelo základ pro označování Ukrajinců. Označování „volyňský Čech“ pak platí především pro starší nereemigrující Čechy a některé jedince ze střední generace, zatímco jejich potomci z mladší generace jsou často označováni Ukrajinci.

8.10.4 Styky se současnými majiteli domů, s Ukrajinci a „změna“ pohledu na Ukrajince

Při návštěvě domu mých spolucestujících v obci Molodavo sice nedošlo k prohlídce vnitřních prostorů a majitel vyrušený z práce na zahradě neprojevoval radost z naší návštěvy, ale přesto byl dostatečně ochotný. Přinesl nám i hrníčky, ze kterých jsme se mohli ochutnat vodu ze studny. Působil však spíše unaveně, příliš nemluvil a beze slov se po našem odchodu

¹¹² Participant O.O., nar. 1943, 5.8.2015, Mělník, Česká republika.

¹¹³ Participantka N.N., nar. 1945, 31.3.2015, Brno, Česká republika. Mluví manžel.

¹¹⁴ Participantka O.H., nar. 1951, 24.4.2013, Praha, Česká republika.

¹¹⁵ Participantka N.N., nar. 1945, 31.3.2015, Brno, Česká republika.

¹¹⁶ Participantka N.N., nar. 1945, 31.3.2015, Brno, Česká republika.

vrátil k práci na zahradě. Vše vypadalo jako „normální“ jednání – majitel byl v průběhu svých pracovních činností vyrušen a snad nikdo není nadšen z neočekávané návštěvy. Ovšem participanti hodnotí vztahy se současnými majiteli „svých“ domů velice kladně a jsou ohromeni jejich pohostinností. Tato pohostinnost je ovšem společná jak pro nereemigrující Čechy, tak pro obyvatele bez českého původu.

Klasickým předpokladem české společnosti je reciprocita, kdy se jedinec přijetím daru cítí být zavázán a snaží se druhého rovněž obdarovat (viz Mauss 1999). Na Ukrajině je však situace odlišná. Při návštěvách nereemigrujících volyňských Čechů a jejich potomků jsem byl vždy bohatě pohoštěn jídlem nebo bylo za mě zapláceno jízdné v maršrutce či ubytování, ale všichni zároveň odmítali jakoukoliv kompenzaci. Ačkoliv jsem se později naučil toto pohostinství snášet, jednoduše řečeno jsem se kvůli tomu necítil komfortně. Byl jsem z České republiky zvyklý na reciproční chování, kde se pohostinství, návštěva, útrata, pozvání nebo jakákoliv pomoc oplácí. Několika participantům z řad nereemigrujících Čechů a jejich potomků jsem se také zmiňoval, jak nekomfortně se cítím. Často jsem se však pouze dočkal odpovědi, že jsem přijel „v hosti“.

K lepšímu pochopení může přispět i hodnocení české kultury ze strany nereemigrujících Čechů a jejich krajanů. Jedna z participantek zmiňovala, že přijela do České republiky za svým známým, ale on jí místo přivítání odpověděl, že zrovna nemá čas. Jindy zase přijela na návštěvu a od hostitelů slyšela „příkazy“, kam může jít (na záchod, umýt si ruce) a kam vkročit nemůže. Kvůli tomu se prý necítila vůbec dobře. Někteří respondenti z řad nereemigrujících Čechů a jejich potomků mají bohaté zkušenosti s českým prostředím a jsou v tomto směru z českého „individuálního“ chování zklamaní.

Na druhou stranu, pokud někdo přijede na západní Ukrajinu „v hosti“, vychází se mu vstříc a není mu nic zakazováno. Jenom málo participantů z řad reemigrujících volyňských Čechů si dobře uvědomuje tento aspekt ukrajinské společnosti a považuje ho za normální pro tamní prostředí.

Jedině díky chování typickému pro ukrajinskou společnost lze pochopit, že participanti z řad reemigrujících Čechů při své návštěvě západní Ukrajiny hovoří o místních Ukrajincích jako o velmi příjemných lidech: „*Strašně byli přívětiví, ochotní, ukázali všechno, vyptávali se.*“¹¹⁷ Mnozí participanti se pak dočkají bohatého pohoštění.

K navázání kontaktů pak dochází i s Ukrajinci, kteří se usídlili v původních českých domech. Při setkání reemigrujících volyňských Čechů s majiteli „svých“ domů se objevuje i

---

¹¹⁷ Participantka D.A., nar. 1975, 27.5.2015, Praha, Česká republika.

emotivní navázání vztahů. Jednalo se o lidi, kteří se ještě před reemigrací znali: „*To bylo strašně dojemné, když vstala, teďka tak zeslábla, že se mi úplně sesunula k nohám a: [jméno]. ‘ To bylo hrozné, já jsem ji zvedla jako pírečko a teď jsme si prostě povídali. Mám odtamtud neskutečně silné nádherné zážitky.*“¹¹⁸ Nebo o lidi, kteří během první návštěvy teprve vztah navázali: „*On nás představil. Ta byla na větvi. Ona si mě pamatovala z vyprávění: ,To jste vy ten malý, který tady jako žil?’*“¹¹⁹

Po seznámení pak někdy následuje udržování kontaktů. Participanti pomáhají především finančně a majitelé „jejich“ domů se zase starají o hroby předků participantů. Vytvářené a udržované vztahy se současnými majiteli původních českých domů pak uvádějí participanti jako nadstandardní. Jedná se však pouze o menší část reemigrujících volyňských Čechů, další participanti nemají zájem o udržování vztahů se současnými majiteli domů. Primárním účelem totiž zůstává zjištění stavu „svého“ původního domu a většina participantů poté již se současným majitelem kontakty neudržuje.

Někteří participanti, kteří na Volyni prožili část svého dětství, zmiňují, že se během zájezdů setkali i se svými kamarády, kteří zůstali na západní Ukrajině. Prý se s nimi setkají, ale k významnějšímu obnovení styků již nedochází: „*Ve vesnici jsem měl hodně známých, se kterými jsem chodil do Kolodenky do školy. Takže jsme sešli a nic: ,Nazdar, nazdar, jak žiješ?’*“¹²⁰ *Nic jiného. Bud’ zdrav a jeli jsme zase dále.*“ Ovšem někteří zase udržují se svými známými stále živé kontakty: „*Takže jsme zůstali jenom tři. Tamara, Sergej a já. To byli všichni vysokoškoláci. Vzpomínají, velmi často mně volá Sergej, jak se mám, poněvadž on chodí o holích.*“¹²¹

Participanti pak navazují vztahy i s dalšími obyvateli západní Ukrajiny, se kterými je nepojí ani vazba na původní český dům a ani známosti z dětství. Jednomu z participantů se podařilo navázat blízké vztahy s rodinou z Lucka díky dopisování. Jeho syn měl za školní úkol dopisovat si se studentem ze Sovětského svazu, ale celého dopisování se ujal otec, který chtěl navštívit svou rodnou vesnici, a skutečně se mu podařilo najít dopisovatele z blízkosti rodné vesnice. Dopisování nakonec překlenulo v přátelství, obě rodiny se vzájemně navštívily a jeho známí z Lucka se dokonce starali o hřbitov jeho předků. Vše se však událo ještě v období Sovětského svazu a dnes již kontakty neudržují. V současnosti je však seznámení se

---

¹¹⁸ Participantka N.N., nar. 1945, 31.3.2015, Brno, Česká republika.

¹¹⁹ Participant R.O., nar. 1940, 2.7.2014, Praha, Česká republika.

¹²⁰ Participant L.P., nar. 1927 – zemřel 2013, 23.9.2010, Žatec, Česká republika.

¹²¹ Participant L.P., nar. 1923 – zemřel 2014, 14.1.2011, Mladá Boleslav, Česká republika.

s Ukrajinci pro mnohé participanty jednodušší a zpravidla se děje v případě participantů, kteří jezdí na západní Ukrajinu soukromě.

U participantů je také patrná tolerance vůči ukrajinské pracovní migraci díky přímé zkušenosti s ukrajinským prostředím: „*Když vidím ten pohled, že tam jsou baráky rozbořené, ulice jsou rozbořené, tak si říkám, že se můj pohled na Ukrajince trochu změnil. Už chápu, proč jdou na západ.*“¹²²

Negativně jsou však Ukrajinci hodnoceni, pokud se objeví souvislost s Ukrajinskou povstaleckou armádou. V červenci roku 2013 se v Malíně konal pietní akt k 70. výročí vypálení Českého a Ukrajinského Malína za přítomnosti českých válečných veteránů, politiků i samotných účastníků zájezdu, a při příležitosti výročí se hrála ukrajinská i česká hymna. Během přednesu ukrajinské hymny se ke mně otočil jeden z účastníků zájezdů a začal se negativně vyjadřovat o „banderovcích“¹²³ a o ukrajinském nacionalismu. Poté se k němu přidali další účastníci zájezdu. Vždy se však šepotem, aby je okolní Ukrajinci neslyšeli. Právě Ukrajinská povstalecká armáda je participanty velice negativně hodnocena, přestože je mnohými Ukrajinci chápána jako armáda usilující o osvobození Ukrajiny. Na druhou stranu mnozí Ukrajinci vědí, jak je Ukrajinská povstalecká armáda vnímána v zahraničí. Reemigrující volynští Češi pak často vyprávějí příběhy, jak se tzv. banderovci chovali vůči Čechům i Polákům a jakým způsobem zabíjeli na západní Ukrajině, ale nejsou shovívaví k názoru, že by mohlo jít o osvoboditele z područí Sovětského svazu. Mnozí participanti tak nesou nelibě, pokud se objeví symbolika Ukrajinské povstalecké armády, a někteří participanti nechtějí s obyvateli západní Ukrajiny o Ukrajinské povstalecké armádě mluvit, aby předešli konfliktu.

Důležité je, že u participantů z řad reemigrujících volynských Čechů existuje motivace k návštěvě západní Ukrajiny, což výrazně usnadňuje navazování vztahů s místním obyvatelstvem. Samotné vazby na ukrajinské obyvatelstvo nebo na současné majitele „jejich“ původních domů však netvoří zásadní důvod pro návštěvy západní Ukrajiny a zůstávají spíše podružné.

8.10.5 Transnacionální vztahy volynských Čechů

Reemigrující volynští Češi nebyli jen součástí sociálního procesu začlenění do české společnosti, jak o nich často uvažuje odborná literatura, ale také udržují/udržovali transnacionální vztahy, které pro ně představují/představovaly důležitou významotvornou

¹²² Participant M.P., nar. 1949, 3.7.2013, Dubno, Ukrajina.

¹²³ Lidové označení pro Ukrajinskou povstaleckou armádu.

referenci. Přestože by se vazby na jejich místa narození nebo na místa narození jejich předků daly označit jako slabá transnacionalita, protože participanti nespojují se západní Ukrajinou svoji budoucnost, nebyla těmto vazbám ještě ze strany badatelů věnována pozornost. Ačkoliv jsou badatelé často přesvědčeni, že volyňští Češi byli po reemigraci v roce 1947 dobře začlenění, ve skutečnosti jenom marginalizovali jejich transnacionální vazby.¹²⁴ Je dobře patrný imigrantský a integrační diskurz v českých (československých) sociálních vědách, který je aplikován na příchozí imigranty nebo reemigranty.

Pro samotné participanty mají transnacionální vazby na „původní komunitu“ hned několik významů. Předně je to *nostalgie*, která je vede k návštěvě západní Ukrajiny, protože se chtějí podívat na hroby předků a na své rodné domy a vesnice nebo na rodné domy a vesnice svých předků. V souvislosti s ekonomickou situací na západní Ukrajině se také *reprodukuje pocit elitního postavení volyňských Čechů*. Někteří z nich pak na západní Ukrajině mají své příbuzné nebo známé, ale s mnohými z nich jsou již vazby kvůli časové prodlevě od reemigrace zpřetrhány, a tak se tyto vazby *obnovují* nebo *nově vytvářejí*. Někteří pak vytvářejí a udržují vztahy se současnými majiteli „svých“ původních českých domů. Styky s místními Ukrajinci jsou pak spíše druhořadé. Primárním je nostalgická návštěva rodných vesnic, domů, hrobů a příbuzných (srv. Louie 2003).

8.11 Metodologický nacionalismus a transnacionální vztahy

Při výzkumu volyňských Čechů byl v českých sociálních vědách uplatněn inkludující přístup, který přisuzoval volyňským reemigrantům začlenění do majoritní společnosti, ale kvůli lineární představě začlenění byly opomíjeny jejich transnacionální vazby. Participanti jsou samozřejmě dobře spjati s českou společností a jejich transnacionální vazby *nevyjadřují* menší „loajalitu“ k české společnosti, jak někteří teoretici o vztahu začlenění a transnacionálních vazeb uvažují.

Původní teoretický předpoklad začlenění (snaha zkoumat vazby migrantů na přijímající společnost) a transnacionálních vazeb (snaha zkoumat migrantů na původní komunitu) skutečně mohou působit jako navzájem protichůdné sociální procesy, což se může jevit i jako logické – pokud migrant žije v zemi imigrace a udržuje vazby s původní komunitou, pak je to důkazem, že si nevybudoval vazby na majoritní společnost v přijímající zemi. Tento předpoklad je však v realitě migrantů nepatřičný. Jedná se spíše o stanoviska

---

¹²⁴ Je důležité zdůraznit, že výběrem participantů v tomto výzkumu se opomíjí fakt, že kontakty fungovaly prakticky nepřetržitě od reemigrace volyňských Čechů v roce 1947.

státocentrických přístupů, které nahlízejí na migrantovo členství skrze strukturální a politickou participaci, a nikoliv skrze subjektivní identifikaci.

Klíčový problém však nastává v tom, že se badatelé zaměřují buď *jen na vztah* imigrantů k majoritní společnosti, anebo *jen na vztah* imigrantů k původní komunitě. Pro proponenty začlenění jsou lidé překračující hranice státu *imigranti* s cílem usadit se, zatímco pro proponenty transnacionalismu jsou lidé překračující hranice státu *emigranti* udržující vazby na původní komunitu (Waldinger 2015). Pro badatele zabývající se transnacionalismem migrant znamená nositele preemigrační identity, zatímco pro badatele zabývající se začleněním znamená migrant nositele postmigrační identity. Badatelé věnující se transnacionálním vazbám si tak začali všimnout dříve „neznámých“ procesů u migrantů, např. že jsou pro ně důležité telefonické hovory s příbuznými z původní komunity. Důležitou roli však sehrála změna diskurzu v sociálních vědách, která změnila dosavadní přístupy k migrantům.¹²⁵ Badatelé věnující se transnacionálním vazbám problematizovali zejména takový přístup začlenění, kdy je pro proponenty začlenění zásadní pobyt migranta v zemi imigrace, podle čehož jsou vůči němu uplatňovány inkludující přístupy. Metodologický nacionalismus označuje, že překročení hranic je výjimkou z ustanovených pravidel, a zatímco vnitrostátní migrace, například migrace z vesnických oblastí do měst, nebyla interpretována jako problém, migrace přesahující hranice má v rámci metodologického nacionalismu narušovat tradiční pospolitost (Wimmer – Glick-Schiller 2003). V přijímajícím státě jsou tak aplikovány sociální procesy začlenění do majoritní společnosti, a proto je společnost označována jako kompatibilní celek souznící se státními (národními) zájmy a tyto zájmy se pak propojují se sociálními vědami (Wimmer – Glick-Schiller 2003). Metodologický nacionalismus je tedy způsoben vzájemným vývojem národního státu a sociálních věd (Chernilo 2008).

Kritický postoj proponentů transnacionalismu vůči metodologickému nacionalismu je v mnohém oprávněný, ovšem problematický je příliš *konfliktní* postoj vůči začlenění ve snaze legitimizovat transnacionální vazby. Proces transnacionalismu se totiž uváděl jako sociální proces negující vliv přijímajícího státu (Waldinger – Fitzgerald 2004b), což představovalo údajný únik imigranta z kontrolních procesů státu. Transnacionální vazby totiž v představě řady badatelů znamenaly až odpor imigrantů vůči přijímajícímu státu a badatelé „vytvářeli“ loajalitu imigrantů k deterritorializovanému národu neomezenému hranicí původní státu

---

¹²⁵ Lze odkázat na Csabu Szaló (2007) a v zahraničním prostředí na úvod ke knize *Beyond Methodological Nationalism* (Amelina et al. 2012); ke genealogii pojmu transnacionalismus lze pak odkázat na Rogera Waldingera (2015).

(Basch et al. [1994] 2003). V pozadí legitimizace transnacionálních vazeb byla taková situovanost imigrantů, která vylučovala významotvorné reference migrantů s přijímající společností i s přijímajícím státem.¹²⁶

8.12 Rané koncepce transnacionální migrace

Transnacionalismus tak nahlížel na začlenění jako na opoziční přístup. Autoři věnující se transnacionalismu vytvořili model transnacionalismu, který nedával migrantům příležitost identifikace s majoritní společností nebo s prostředím v přijímající zemi. Tím bylo imigrantům znemožněno začlenit se do společnosti v zemi imigrace. Hned první důležité a často citované dílo ohledně transnacionalismu, *Nations Unbound* (Basch et al. [1994] 2003), které se věnuje imigrantům ze Svatého Vincenta a Grenadiny, Haiti a Filipín žijících ve Spojených státech amerických, je toho důkazem. Autorky se snažily kriticky přispět k dekonstrukci analytického spojení státu a společnosti (tj. metodologický nacionalismus). Zatímco politici podle autorek zdůrazňují organizovanost, systematickост a význam národního státu a snaží se reprodukovat jednotnou společnost složenou z jedinců, kteří jsou integrováni státem, podle autorek je taková společnost spíše idealistická a je jen dílem politiky. Taková společnost jednoduše neexistuje a politická vůle integrovat imigranty znamená podsouvat politickou představu rozdělující společnosti do prostorových tvarů států. Pro pochopení díla autorek je analytické rozdělení státu a společnosti velmi důležité, autorky totiž vidí transnacionalismus imigrantů jako *odpor* vůči tlakům hegemonní skupiny, i proto, že se tato skupina snaží o konstrukci identit z mocenské pozice (Basch et al. [1994] 2003).

Důležité je pak přesvědčení autorek, že imigranti nenásledují závazky vůči státu imigrace, ale utváří deterritorializovaný národ napříč hranicemi států. Tato deterritorializovanost je ve spojení s vlivem hegemonní skupiny v zemi původu: „*Žijí své životy za hranicemi národních států způsobem, který dává nový význam pojetí prostoru a geografie, imigranti ze Sv. Vincence a Grenadiny, Haiti a Filipín se stále vnímají jako občané oddělených národních států. Organizují (vlastní) transnacionální sociální pole, přesto i nadále kráčí na území nárokováném procesy nation-building (v zemi imigrace)*“ (Basch et al. [1994] 2003: 281), a dále: „*transmigranti, přestože jsou usazení ve Spojených státech amerických, přispívají skrze jednání a přesvědčení k hegemonickým procesům ve Sv. Vincentu a Grenadě*“ (ibid.: [1994] 2003: 113).

---

¹²⁶Je však nutné doplnit, že na různých místech světa existuje různá tradice začlenění a transnacionálních vazeb.

Deteritorializované transnacionální pole však neznamená, že by imigranti nebyli vůbec „začlenění“ v přijímající zemi. Imigranti ve Spojených státech amerických totiž reagují na hegemonické rasové konstrukce udržované státem v zemi imigrace a pomocí internalizace těchto rasových konstrukcí si utvářejí vlastní etnicitu. Důležité je, že tato etnicita je vytvářena pomocí *odporu* vůči rasismu, který je v zemi imigrace udržován. Vlastní etnická identita imigrantů je výsledkem reakce na vnější kategorizaci a tato kategorizace ovlivňuje způsob, jak se imigranti identifikují (ibid.). Etnicita imigrantů tak odporuje rasovým kategoriím přijímajícího státu a vytváří se partikulární tendence na straně imigrantů a partikulární tendence na straně přijímajícího státu, které vedou k ideji deteritorializovaného národa imigrantů a zároveň nevytváří možnosti utvářet významotvorné reference s majoritní společností v zemi imigrace.

V podání autork *Nations Unbound* se tedy může zdát, že se migranti adaptují v přijímající zemi a jako reakci na začlenění si vytvářejí transnacionální vazby (a podobu deteritorializovaného národa) a že začlenění a transnacionální vazby tvoří komplementární procesy, ovšem vnější rasová kategorizace nedovoluje v podání autork vytvářet významotvorné reference na společnost v zemi imigrace. Důležité tak je, že autorky přisuzují veškeré významotvorné reference migrantů do transnacionálního pole.

V tradičním přístupu sociálních věd (v rámci metodologického nacionalismu) se tedy měli imigranti *začlenit* (integrovat/asimilovat) v přijímajícím státě, jejich transnacionální vazby byly marginalizovány a nebyly označovány jako významotvorné, zatímco v díle *Nations Unbound* imigranti měli *odporovat* hegemonii vládnoucí skupiny, která se snaží se o konstrukci jejich identity. V tradičním přístupu sociálních věd (opět v rámci metodologického nacionalismu) je tak zjevná *subordinace* imigrantů vůči přijímajícímu státu a v díle *Nations Unbound* je patrná snaha imigrantů udržovat transnacionální vazby jako projev *neposlušnosti* vůči přijímajícímu státu. Podobných rozporů je však více ve vzájemném srovnání tradiční teorie lineární představy začlenění a teorie transnacionalismu v *Nations Unbound*.

Autorky směřovaly významotvorné reference migrantů do transnacionálního pole a tím definovaly transnacionalismus jako *odpor a nenásledování závazků* vůči přijímající zemi. Jejich teorie vytvářela spíše ideu disimilace než adaptace. V sociálních vědách zavedly koncept transnacionalismu, který vystupuje v opozici vůči zřízení v zemi imigrace. Ačkoliv určitý způsob začlenění musí podle autork proběhnout, autorky přiřadily imigrantům

pocitové preference v termínech odporu vůči zemi imigrace a významotvorné reference imigrantů přisoudily do transnacionálního jednání.¹²⁷

Také pro další slavný a mnohokrát citovaný článek Michaela Kearneyho s názvem *Borders and Boundaries of State and Self at the End of Empire* (1991) je rozdělení státu a společnosti analyticky důležité. Autor se věnoval příhraniční oblasti Mexika a Spojených států amerických a rozdělil právní vymezení státu, tedy hraniční linii, a geografické nebo kulturní zóny, čímž rozumí společenství lidí obývajících určitý příhraniční prostor. Migranti podle Michaela Kearneyho denně překračují hraniční linie a žijí v obou státech zároveň. Geografické nebo kulturní zóny tedy nejsou v souladu s právními hranicemi státu (ibid.). Michael Kearney však nezpochybňuje hraniční linie a hraniční kontroly; ty se sice opravdu snaží kontrolovat přicházející migranty pomocí dokladů nebo cestovních pasů, ovšem neustále se vyskytují nelegální migranti, kteří svým ilegálním přechodem hranic zpochybňují právně ustanovené hranice a tím i mechanismy státního výkonu a moci. Tím je samotnými migranty zpochybňována schopnost přijímajícího státu určovat osud imigranta (ibid.). Imigranti se pohybují v přijímající zemi a nedopadá na ně vliv státní kontroly.

Stát tak nemůže zajistit správné fungování svých hranic a nemá ani vliv na formování imigrantské komunity v přijímající společnosti. Celkově dochází k oslabování národního státu a jeho schopnosti kontrolovat migranty a celkové fungování vlastní společnosti. Imigranti se pak pohybují napříč národními státy a jejich přeshraniční pohyb označuje Michael Kearney jako transnacionální. Migranti si také uvědomují svou kolektivní identitu, která je utvářena etnicky: „*Existuje možnost, že vzroste vědomí etnicity jako znaku, který označuje rozdíl, znaku, který je rozpoznáván jak těmi, kteří jsou označováni, tak těmi, kdo označují. (...) viditelnou formou mixtécké sebeodlišnosti je organizování různých druhů organizací ve Spojených státech amerických, které se snaží bránit své členy, ti fungují jako pracovníci, migranti a ,cizinci‘.*“ (ibid.: 63).

Michael Kearney tak podobně jako autorky Nations Unbound uvádí, že stát je se svými kontrolními a mocenskými mechanismy zpochybňován transnacionálními vazbami. Michael Kearney však neuvádí odpor imigrantů vůči mocenské struktuře národního státu, v jeho podání spíše migranti *využili možnosti*, které jim umožnil upadající vliv státu: „(Hraniční) *hradba je stará, ohnutá a ozdobená hadry a zbytky papíru, které na ní*

---

¹²⁷ Je pak samozřejmé, že se imigranti vzájemně odlišují díky své strukturální nebo kulturní zakotvenosti a že v zemi imigrace prochází odlišnými identifikačními strategiemi. Nicméně důležité jsou generalizace autorek a jejich tvrzení vůči migrantům.

napíchnul vítr. Má mnoho otvorů, skrze které (migranti) ,ilegálně‘ překračují hranice a pohybují se téměř tak volně jako vítr.“ (ibid.: 56-57)

Nicméně jak publikací *Nations Unbound*, tak článkem *Borders and Boundaries of State and Self at the End of Empire* (a jemu podobnými) byly položeny základy transnacionalismu jako souboru sociálních praktik, sociálních sítí, ekonomik nebo jednání migrantů, které měly údajně vystupovat proti hegemonii přijímajícího státu v duchu *liberalismu*. Transnacionální vazby totiž údajně umožňovaly únik imigrantů z dominance přijímajícího státu. V těchto raných transnacionálních teoriích byla problémová „oslavující“ vize transnacionalismu (Guarnizo – Smith 1998), tedy emancipace imigrantů díky upadajícímu vlivu státu. Ovšem národní stát stále vytváří určitá omezení.

Vztah imigrantů ke státu imigrace je však pouze jednou z problematických vizí raných transnacionálních teorií. Dalším problematickým bodem je etnicita/národnost. Migrantů totiž údajně měli utvářet komunitu neukotvenou kulturně ani sociálně v hodnotách přijímající společnosti a pouhý etnický/národní původ byl důvodem pro loajalitu ke společnosti v původní zemi.

Autorky *Nations Unbound* i Michael Kearney totiž představili transnacionální pole jako pole loajality k etnicky/národně definované (popřípadě deterritorializované) skupině žijící v přijímající i v původní zemi. Migrantů jsou označováni v rámci homogenní skupiny a je jim připisována specifická etnická/národní identita ovlivňující jejich individuální chování (Wessendorf 2010). Jelikož pro autory raných teorií transnacionalismu představovaly transnacionální vazby migrantů zároveň *akomodaci* ke specifické etnicitě/národnosti, můžeme rané transnacionální teorie chápat i jako teorie *nacionalizace* nebo *eticizace*. V raných pracích se utvářely „*velmi partikularistické (nacionalistické) oddanosti*“ (Waldinger – Fitzgerald 2004b: 1178). Problematické dále bylo, že se transnacionalismus „aplikoval“ na migranty a implikovala se stabilita vazeb migrantů. Bylo totiž spíše požadavkem proces transnacionalismu přisoudit než zkoumat, zda a do jaké míry udržují transnacionální vztahy se zemí původu (Waldinger 2015).

V důsledku byl transnacionalismus *alternativou*, a nikoliv paralelou vůči procesu začlenění. Vytvářel se totiž takový model disimilace migranta, kdy neměl migrant přijímat inkluzi organizovanou přijímajícím státem a majoritní společností, ale naopak udržovat nebo zpevňovat vazby vůči „své“ původní komunitě. Oproti tomu tradice začlenění neakcentovala transnacionální vazby. Řada badatelů uvádí, že začlenění a transnacionální vazby by neměly

být nahlíženy jako protichůdné přístupy, ale že se mohou vzájemně doplňovat (např. Ehrkamp 2005; Kivisto 2005; Guarnizo et al. 2003).

8.13 Transnacionální vazby a progresivní inkluze jako paralelní sociální procesy

Imigrant si sám vybírá podobu své inkluze, vybírá vhodné instituce, normy a hodnoty v přijímající společnosti a selektuje vlivy, které ze svého preemigračního prostředí opustí a které v novém prostředí přijme. Vybírá tedy i to, jaké sociální vazby a hodnoty si z původního prostředí udrží a jaké si ponechá (Faist – Kivisto 2010). Dále tak uvedu příklad přístup Alejandra Portese a Min Zhou (Portes – Zhou 1993; Portes 1999),¹²⁸ ve kterém bude proces transnacionalismu paralelní, a nikoliv alternativou vůči progresivnímu procesu začlenění.

Alejandro Portes a Min Zhou se věnují druhé generaci migrantů a podle nich má na druhou generaci vliv především kapitál rodičů, stát (státní instituce), společnost a imigrantská komunita. Autoři uvádí celkem tři možnosti začlenění do přijímající společnosti. 1) Rodiče nemusí dostatečně podporovat své potomka, ten nemusí mít ani podporu „své“ etnické komunity, a tak může být tento potomek začleněn do nižší společenské třídy v zemi imigrace (downward assimilation) a udržovat vazby pouze s touto třídou. Jeho situace může v extrémním případě vést až k chudobě (underclass). 2) Rodiče se však mohou adaptovat v přijímající zemi a být zde sociálně a kulturně úspěšní. Mohou dosáhnout vysokého sociálního kapitálu, udržovat vztahy s původní etnickou komunitou a vstoupit do střední třídy. V tomto případě může být potomek zařazen do vyšší společenské třídy (upward mobility). Potíží však může být přílišná izolace od majoritní společnosti kvůli závislosti na původní etnické komunitě a jejímu negativnímu tlaku na sociální kontrolu (Portes 2010). (3) Jako nejperspektivnější se jeví třetí typ začlenění, který znamená úspěšné *balancování* mezi kulturními hodnotami majority a kulturními hodnotami původní etnické komunity. V tomto typu začlenění nastane ekonomický vzestup potomka díky konzervaci původních hodnot a sepětí s původní etnickou komunitou. Tato komunita totiž může posloužit pro plynulý přechod do majoritní společnosti a zároveň je díky ní zamezeno intergeneračnímu konfliktu.¹²⁹

---

¹²⁸ V přístupu Alejandra Portese a Min Zhou je zahrnut *sociální kapitál*, který je zdrojem sociální a rodinné kontroly (Portes 1998). Alejandro Portes a Min Zhou se pak soustřeďují na třídní rozdělení a druhou generaci imigrantů.

¹²⁹ Další badatelé však zmiňují, že v teorii Alejandra Portese a Min Zhou existují pouze tři výstupy, což vytváří omezení (Waldinger – Feliciano 2004a). Alejandro Portes a Min Zhou tak poukazují na třídní zařazení migrantů. Jako inkluzi pak musíme vnímat také zařazení do nižší společenské třídy, ačkoliv tím migranti nesplňují představu badatelů integrace o začlenění imigrantů do vyšší společenské třídy. Nicméně pokud imigrant

Alejandro Portes pak teorii doplňuje o transnacionální vazby. Imigranti a jejich potomci zařazení do nižší společenské třídy (downward assimilation) mohou trpět diskriminací a transnacionální vazby jim mohou sloužit jako „protijed“. Imigranti mohou rozšiřovat své aktivity na původní komunitu v zemi emigrace, což pro ně znamená pozitivní přijetí (self-worth) v zemi původu, protože právě tyto migranti jsou nezřídka v původní komunitě oceňováni. Právě takové ocenění jim chybí v zemi imigrace. Transnacionální vazby na původní komunitu mohou mít povahu kompenzace, protože migrant není v takovém případě původní komunitou vnímán jako člen nižší sociální třídy. Začlenění v přijímající společnosti tak může mít povahu konfliktu s majoritní společností, ale negativní význam začlenění do nižší společenské třídy (downward assimilation) je redukován díky transnacionálním vazbám. Negativní podmínky imigranta v přijímající zemi jsou kompenzovány díky aktivitám, které transnacionalismus umožňuje (Portes 1999). V čem je však tato teorie odlišná od raných teorií transnacionalismu? Konfliktní vztah s majoritní společností je popisován i v případě *Nations Unbound* a adaptace na majoritní společnost byla také paralelní s transnacionálními vazbami. Zatímco rané teorie transnacionalismu však znemožňovaly imigrantům utvářet významotvorné reference s majoritní společností v zemi imigrace, jelikož konflikt s majoritou znamenal přenesení aktivit do transnacionálního sociálního pole, u Alejandra Portese sice také konfliktní jednání s majoritou ovlivňuje migranty, ale zároveň umožňuje utvářet významotvorné reference s majoritní společností ve smyslu kooperace. Neutváří se taková adaptace imigrantů, která by znamenala neprostupnou bariéru mezi imigranty a majoritní společností. Jeho teorie umožňuje imigrantům utvářet progresivní významotvorné reference jak s majoritou v zemi imigrace, tak s původní komunitou v zemi emigrace. Nezamezuje se významotvorným referencím s majoritou a imigrantům není přisuzován pouze transnacionální typ jednání. Je významný rozdíl mezi transnacionálními vazbami autorky *Nations Unbound* v termínu „rezistence/odporu“, které znamenají odmítání vazeb s majoritní společností, a „kompenzací“ u Alejandra Portese, které značí vazby na majoritní společnost.

Teorie Alejandra Portese poukazuje na takové skloubení transnacionální vazeb a začlenění, kdy vazby na původní komunitu nejsou nutně proklamovány zároveň s nulovými referencemi na majoritní společnost. Tyto sociální procesy jsou tak slučitelné a utvářejí se

---

nedosáhl na ekonomické nebo společenské možnosti, které společnost konvenčně nahlíží jako úspěšné, pak to neznamená, že by migrant neudržoval žádné vazby s majoritní společností. Je začleněn, ale z hlediska společnosti nekonvenčně.

významotvorné reference v obou společnostech, v zemi původu i v zemi imigrace, a nikoliv jen v zemi původu, kam de facto směřovalo jednání migrantů v podání *Nations Unbound*.¹³⁰

Je však nutné doplnit, že všichni imigranti (a jejich potomci) *neudrží* transnacionální vazby, přestože se veliký počet imigrantů angažuje v různých formách transnacionálních vazeb paralelně s progresivní inkluzí do majoritní společnosti (Morawska 2003). Také se musíme vyvarovat toho, abychom neoznačovali začlenění do majoritní společnosti nebo transnacionalizaci migrantů jako substanciálně danou, neboť na obou stranách se mohou nacházet problematické vztahy mezi migranty a společnostmi (viz Waldinger 2015).

8.14 Progresivní inkluze a transnacionální vazby u volyňských Čechů

Transnacionální vztahy volyňských Čechů tak nemůžeme pojímat jako jistou formu nezačlenění do majoritní české společnosti, jak autorky *Nations Unbound* předznamenaly a jak by to bylo chápáno i u českých autorů věnujících se transnacionalismu (viz Jirka 2016). Participantů z řad volyňských Čechů se progresivně začlenili a počáteční obtíže, které někteří artikulovali (nepřijetí ze strany české společnosti kvůli antikomunistickým a antisovětským postojům, jazyková bariéra, odpor ke kolektivizaci zemědělství, neznalost správné české gramatiky), byly pomocí progresivního začlenění překonány.¹³¹ Transnacionální vazby participantů z tohoto výzkumu však zůstávají (ačkoliv se některé sociální sítě participantů již rozpadly), případně se obnovují.

Jedinec může být dobře začleněn v majoritní společnosti a zároveň může udržovat transnacionální vztahy. Přínosem transnacionálních teorií bylo poukázání na přeshraniční vazby v souvislosti s kritikou metodologického nacionalismu. Jakou roli však hraje národní stát v současné době migrací?

8.15 Národní stát ve světě migrací

Při výzkumu transnacionalismu se jako problematická jeví interpretace hranic jako absolutně *propustných*, zatímco v rámci metodologického nacionalismu je problematická interpretace hranic jako absolutně *nepropustných*. Bylo by i vzhledem k fungujícím hraničním kontrolám chybou nahradit metodologický nacionalismus metodologickým fluidismem

---

¹³⁰ Zároveň to však neznamená, že by oslabující se vazby na zemi původu měly být interpretovány jako důkaz začlenění a naopak (Waldinger 2015).

¹³¹ Je však nutné dodat, že některé odlišnosti zůstaly; např. někteří volyňští Češi mají dosud problémy s českou gramatikou a pak si i evangelická skupina na Litoměřicku uchovala jistou autonomii (Spurný 2011; Nešporová 2005) a také změna postojů majority předznamenala sounáležitost s českou společností (např. negativní vnímání kolektivizace a antisovětské a antikomunistické postoje se značně rozšířily v české společnosti).

(Wimmer – Glick-Schiller, 2003). Transnacionální jevy sice v současnosti nabývají na svém významu (viz Glick-Schiller 2009) a globalizace umožnila rychlejší a frekventovanější „proudění“ lidí, idejí, objektů i kapitálu a umožnila i rozvoj transnacionálních vazeb, ovšem přeshraniční vazby jsou stále *limitovány* státem. Národní stát si stále činí nárok na přijetí nebo na vyhoštění cizince, na dění na vlastním území a skrze hranice kontroluje migraci a členství. Nemůžeme tak státní suverenitu prohlašovat zabezvýmnamnou a vymazanou (Sager 2013). Navíc není mezi imigrantem a komunitou v zemi původu jen transnacionální sociální pole, ale existují i určité vlivy státu vyžadované samotnými imigranty, které mohou předznamenávat i nesoulad s původní komunitou. Sám imigrant totiž netouží jen po udržování transnacionálních vazeb, ale také cítí potřebu přijetí nebo sociálních a právních jistot (tedy začlenění) v zemi imigrace. Právě k těmto skutečnostem nebyly rané transnacionální teorie vnímavé.

Transnacionální teorie při snaze překonat metodologický nacionalismus nutně selhávaly. Svou bagatelizací státních funkcí sice poukázaly na přeshraniční vazby migrantů, ovšem ve snaze legitimizovat transnacionalismu pojednávaly o přeshraničních vazbách až příliš lehkovážně.

Přehlížení státních funkcí je zásadní, ale neméně důležité jsou i epistemologické nedostatky transnacionálních teorií. Často byli imigranti pojmáni jako „nové společenské prvky“, čímž se de facto definovali jako narušitelé původní pospolitosti, a tím transnacionální teorie artikulovaly metodologický nacionalismus. Dále byli imigranti srovnáváni se členy majoritní společnosti bez reflexe heterogenity majority, čímž se potvrzovala společenská homogenita v rámci metodologického nacionalismu. Také se reprodukovaly státní hranice jako odlišení mezi ekonomickou schopností imigračního státu a ekonomickou neschopností emigračního státu, čímž se potvrzovaly státní funkce obou států (Sager 2013). Někteří autoři se pak snažili poukázat na dispozice imigrační kontroly (včetně tematizace hranic), ale tím se jen internalizovaly ideologie legitimující mocenské struktury (ibid.).

Badatelé také udržovali nacionalizovaný předpoklad vlastní kultury. Existovaly totiž podmínky vzešlé z metodologického nacionalismu, které byly určeny nacionálními tendencemi (tedy jako internalizovaná přesvědčení) a které nebyly badateli reflektovány. Jednalo se např. o předpoklad bezvýhradné vůle imigrantů šířit demokracii ve vlastních zemích coby nejvhodnější formu vládnutí. Tyto předpoklady mají tendence vcházet do mezinárodních rozměrů (Chernilo 2008). Spíše filozofickým problémem zůstává, že sociální vědy i v rámci transnacionalismu studují současnost v nacionalistických tendencích tak, jak

byla modernita konstruována (ibid.). Při pokusu „překročit“ metodologický nacionalismus nedokážou transnacionální teorie překonat pokračující hegemonii národního státu.

Transnacionální teorie také nepřistupovaly k metodologickému nacionalismu jako k použitelnému přístupu. Metodologický nacionalismus měl být za účelem otevření nových prostorů bádání až odmítnut jako pejorativní a překonaný způsob výzkumu. Měl být vyloučen, jelikož v podání teoretiků transnacionální migrace vedl spíše ke ztrátě než k zisku (Sager 2013). To by však zabránilo inovativnímu přístupu v sociálních vědách, protože přijetí kritiky metodologického nacionalismu může představovat redukcionistický způsob myšlení (Chernilo 2008). Při odmítnutí metodologického nacionalismu tak může paradoxně docházet k zabránění dalšího zdokonalení.

Byla by potřebná velmi univerzalistická koncepce, pokud by mělo dojít k fundované kritice metodologického nacionalismu. Koncepce badatelů věnující se transnacionální migraci spíše ospravedlňují restriktivní opatření státu svou legitimizací metodologického nacionalismu a funkcí národního státu, ale i pomocí nacionalizovaného předpokladu vlastní společnosti.

Přínosem transnacionalismu však zůstává „omezení“ závazků začlenění imigranta v přijímajícím státu a poukázání na transnacionální vazby imigrantů. Transnacionální teorie také upozornily na státocentrický model sociálních procesů a na kontrolní funkce národního státu. Alex Sager v souvislosti se svou kritikou transnacionalismu rozlišuje dva typy badatelů: první kritikou metodologického nacionalismu nevědomě ospravedlňují národní stát, ačkoliv se sami považují za badatele přispívající k rozpoznání státních opatření, a druzí vidí národní stát jako vhodný prostředek pro analýzu (Sager 2013). V následující kapitole se budu držet druhého přístupu s určitými výhradami.

Nemůžeme totiž státu prisuzovat plnou referenci jako centrálního a klíčového prostředku vůči migrantům. Stát sice hraje svou roli v případě nerovností mezi státy, ale nemá monopol na explanační roli (ibid.). Je pouze jedním z dynamických polí působících na migranty, které vytváří omezení nebo možnosti. Stát je nutné pojímat jako jednoho z více možných aktérů; autoři publikace *Beyond Methodological Nationalism* pak dodávají: „*Nemůže být jen jedna jednotka analýzy od té doby, co se studia přeshraničních vazeb zaměřují na propojení jednotlivých měřítek.*“ (Amelina et al. 2013: 5).

V další části této práce se tak vrátím k úloze národního státu ve snaze zprostředkovat vliv ukrajinského státu na emigraci vlastních občanů – migrace je totiž vždy odpovědí na politiku státu. Následně představím rozdíly v ukrajinské emigraci a geopolitické preference

ukrajinských obyvatel. Svou analýzu pak zaměřím na Českou republiku jako na imigrační stát pro mladé participanty z řad nereemigrujících volyňských Čechů. V dalších kapitolách se sice budu věnovat kritice státocentrických přístupů k migraci, ale následně uvedu institucionální vliv státu na migraci.

9 Reemigrace potomků krajanů do České republiky

„Krajané postupně budou mizet. To je přirozený proces, ať chceme nebo nechceme, až na individuální výjimky se prostě po generační výměně přivázanost a emocionální spojení se státem jednoznačně oslabuje. Tam najednou můžou v případě Ukrajiny nastupovat, jak jste říkal, ekonomické motivy, kde cítí, že mladí mají větší drive se do České republiky dostat. Ale motivace je jiná než se vrátit, než se vrátit do rodné země svých předků, ale mít lepší život.“¹³²

9.1 „Ekonomická“ migrace z Ukrajiny

Ukrajinská emigrace je nejčastěji dávana do souvislosti s ekonomickou situací v zemi. Můžeme se dočíst, že migrace z Ukrajiny je „skoro výlučně ekonomické povahy“ (Lupták 2013: 226), že migrace je „provázená převážně ekonomickými motivy“ (Савельев 2010: 320) nebo že migranti z Ukrajiny jsou označováni jako „převážně ekonomičtí migranti“ (Trlifajová 2011: 61). Také v závěrech výzkumu, který publikovala ve své v knize Nina Karpachova (2005), anebo který provedla Mezinárodní organizace pro migraci (International Organization for Migration 2011), se uvádí, že primárním důvodem ukrajinské emigrace zůstávají ekonomické motivy. I podle výzkumné organizace Growth from Knowledge (GfK) je důvodem emigrace nízký příjem (68%) a nezaměstnanost (55%) (Bogdan 2011). Dozvídáme se však i poněkud zvláštní vysvětlení, např. že emigrační tendence ze západní Ukrajiny jsou důsledkem „vyšší psychologické náchylnosti k migraci typické pro západní Ukrajinu“ (ibid.: 2011: 4).

Ekonomickým motivům nelze oponovat, ovšem nejčastějším problémem ekonomizujících vysvětlení migrace je jejich plošná aplikace. Nedokážou nám totiž vysvětlit, proč někteří obyvatelé Ukrajiny migrují, zatímco jiní zůstávají, proč někteří migrují do Ruska a do jiných zemí na východ od Ukrajiny, zatímco jiní směřují do Evropy na západ nebo proč někteří migrují v mladém věku, zatímco jiní v pokročilém věku. Ekonomické vysvětlení migrace navíc rozděluje obyvatelstvo do jasně rozdělených segmentů v podobě států a zaměřuje se pouze na ekonomické porovnání států, přičemž určujícím principem pro rozhodování migranta je ekonomická situace na daném území. Aplikace tohoto vysvětlení migrace nám tak nastavují omezení, které nám zabraňují chápat migraci komplexněji.

---

¹³² Participant G.K., nar. 1972, 1.8.2014, Lviv, Ukrajina.

Tento model vyplývá i z teorie tzv. „push a pull faktorů“. Tento přístup uvádí, že v zemi emigrace existují důvody tlačící migranta k emigraci (push faktory), na základě kterých se rozhoduje pro migraci. Zároveň hodlá migrovat do země imigrace, kde se nalézají určité důvody táhnoucí k imigraci (pull faktory). Ačkoliv se objevuje více důvodů k migraci, stále je pro teorii tzv. „push a pull faktorů“ zásadní idea vyrovnat ekonomickou nerovnováhu světa, což je dáno nerovnoměrnou distribucí práce mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi, nerovnoměrným rozdělením ekonomického vývoje, fluktuací ekonomických podmínek a impaktem strukturálních ekonomických změn na zdroje práce a poptávky (Tsuda 2003). Jako „pull“ faktor se pak může objevovat i silná poptávka po levné pracovní síle ze zahraničí, úbytek populace (např. kvůli stárnutí populace) nebo potřeba imigrační země postarat se o vlastní populaci. Není to však jen ekonomická nerovnováha mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi, jako „push“ faktory se označují i sociální a politické důvody, např. absence demokratických praktik nebo nízká kvalita života, a jako „pull“ faktory se může označovat svoboda v zemi imigrace. Nejvíce relevantní „push“ faktory jsou však podle Thomase Faista a Petera Kivista chudoba, populační přírůstek, nedostatek ekonomických příležitostí a politické represe, zatímco „pull“ faktory jsou pracovní příležitosti, vyšší mzda a politická a kulturní svoboda (Faist – Kivisto 2010). Se zaměřením na Ukrajinu se jako typické „push“ faktory označují chudoba, nezaměstnanost, nízké platy, ale objevuje se i nedostatečná lékařská péče, vzdělání, politický konflikt, nejistota, násilí, špatná vláda, korupce, zneužívání lidských práv a sociální a kulturní diskriminace. Oproti tomu mají být pro ukrajinské migranty přitažlivé „pull“ faktory v podobě vysokých platů, zlepšení životního standardu, osobního nebo kariérního vývoje, bezpečí a jistota, politická svoboda, možnost sloučení rodiny, přitažlivost etnické domoviny (reemigrace diaspor) a svoboda (Bogdan 2011).

Teorie tzv. „push a pull“ faktorů tak silně konceptualizuje nerovnováhu mezi emigrační a imigrační zemí migrace: „*Migrační pohyb nastává až teprve za předpokladů, že faktory, které migranta z původního prostoru vytláčují a které ho přitahují do prostoru cílového, dosáhnou určité intenzity.*“ (Uherek 2005: 261). Jedná se tedy o proces, kdy síla faktorů tlačící jedince k jedné zemi je silnější než síla držící je k jiné a na základě toho se jedinci rozhodují k migraci (Faist – Kivisto 2010). Jinými slovy, přitažlivost jedné země roste v závislosti na ztrátě přitažlivosti země druhé. Čím více jsou podmínky v cílové a v původní zemi rozdílné, tím větší proud migrace může nastat.

Ekonomické vysvětlení migrace nabízí i např. *neoklasická teorie migrace*, která představuje *racionálněekonomický* model chování. Vychází z předpokladu, že ve světě

figuruje nerovnoměrnost poptávky a nabídky po pracovních silách, existuje určitý přebytek práce a platů a populace je přitahována do cílové destinace kvůli poptávce po práci (Faist – Kivisto 2010). Neoklasická teorie migrace tak uvádí, že pokud jsou rozdíly veliké, migrace bude větší, pokud nízké, migrace bude menší, a tato teorie je postavena na předpokladu teorie volného trhu, který v praxi migrací nefunguje (ibid.). Při zaměření na jedince by se pak musel každý migrant rozhodovat jedině na základě *racionálního* úsudku, čímž by se snažil stírat rozdíly mezi ekonomickou nerovnováhou světa. Ve světě jsou totiž nerovnoměrně rozloženy mzdy a pracovní úkony i životní náklady a neoklasická teorie migrace uvádí, že migrant s těmito faktory počítá a snaží se maximalizovat svůj zisk (Uherek 2005). V praxi by tento postup mohl vypadat tak, že si budoucí migrant vypočítá všechny náklady a výdaje na migraci, spočítá si příjmy v zemi imigrace a na základě výdělku se rozhodne pro migraci, anebo zůstane ve své domovině. Mnoho teoretiků migrace tedy akceptovalo přístup, že migrace je determinována tržními silami. Lidé tedy údajně migrují za účelem maximalizace svého prospěchu (vyšší příjem) a přestanou migrovat nebo se rozhodnou pro návrat domů, pokud se změní rovnice nákladů a přínosů (Castles 2007).

„Push a pull“ faktory sice označují důvody pro opuštění původní země a důvody pro cestu do přijímající země, ovšem tato teorie, stejně jako neoklasická teorie migrace, rozděluje migrační toky do jasně rozdělených segmentů v podobě států a není možné určit sociální diverzifikaci migračních proudů. Pouze se uvádí, že migrační aktivity působí selektivně a každý se neodhodlá k migraci (Uherek 2005). Jediným z kritérií selektivity v rámci této teorie může být skutečnost, že „push“ faktory jsou méně selektivní v zemi původu než „pull“ faktory, např. někteří migranti jsou pro přijímající stát potřebnější díky svému vzdělání nebo pracovním schopnostem a stát jim usnadňuje migrační anabázi (Faist – Kivisto 2010).

Svou roli však mají i sociální preference a kulturní hodnoty, které mají vliv na rozhodování a na směr migrace (International Organization for Migration 2011). To umožňuje vysvětlit, proč někteří migranti participují na migraci více než jiní a kam a proč určití migranti odjíždějí. Jedná se o určité rozhodovací kompetence, díky kterým jsou pro určité migranty některé regiony nebo země přitažlivější než jiné.

9.2 Shody a rozdíly mezi pracovní migrací a mladými participanty z řad nereemigrujících volyňských Čechů

V následné části se budu věnovat migraci mladé generace potomků krajanů z oblasti měst Rivne-Luck-Dubno. Budu vycházet ze dvou premis zásadních pro potomky krajanů –

migrace těchto jedinců zásadně navazuje na migrační ukrajinské proudy, ale zároveň je tato migrace v mnohém specifická, jelikož potomci krajanů mají specifické sociální i kulturní dispozice a preference.

9.2.1 Participantí vykazují znaky *podobné* ukrajinské migraci v případě reemigrace do České republiky:

9.2.1.1 Odmítají používat ukrajinské pracovní agentury

V českém sociálněvědním prostředí je systém ukrajinských pracovních agentur označován jako *klientský systém* a zprostředkovatelé jako *klienti*.¹³³ V současnosti agentury musí dodržovat platnou legislativu, přiznává se jim licenční období, také se pomocí médií informují případní migranti o práci agentur a o jejich zodpovědnosti (Karpachova 2005) a dnes jsou tedy případní migranti z Ukrajiny informovanější a vůči agenturám opatrnější. Podle výzkumu uskutečněného v roce 2011 nevyhledává práci s agenturami až 90% pracovních migrantů, ale více se spoléhají na přátele nebo na příbuzné. Celých 73,8% nachází zaměstnání skrze přátele a příbuzné a 22% skrze zaměstnavatele. Agentury využívá jen 9,6% budoucích pracovních migrantů (Building Migration Partnership 2011), přičemž v roce 2006 využilo

---

¹³³ Samotná institucionalizace pracovních agentur se objevila ve druhé polovině 90. let 20. století. Nejdříve se jednalo o reálné zprostředkování práce, ale poté do organizace agentur vstoupila ukrajinská mafie. *Klientský systém* tak znamená vztah zprostředkovatele se „zákazníkem“ žadajícím o zaměstnání a také vztah zprostředkovatele s organizovaným zločinem, zaměstnavateli a úřady. Zprostředkovatel vystupuje jako mezičlánek mezi organizovaným zločinem a „zákazníkem“, který do styku s mafii vůbec nepřichází. Mafie zase chrání zprostředkovatele a udržuje klientský systém (Nekorjak 2006). Vytváří se tak reciproční vztahy ochrany a zájmu. Tento systém znamená minimalizaci rizik při migraci, ale také se jedná o finanční a pracovní zneužívání „zákazníků“. Zprostředkovatel pomáhá migrantovi s ubytováním a s pobytovými záležitostmi a má spojení se zaměstnavateli v cílové zemi migrace, bere od nich peníze a odevzdává je. Michal Nekorjak nazývá zprostředkovatele jako klienta, zákazníka nebo chráněnce, ale termín klient nepovažuje za příliš vhodný (ibid.). Často je zprostředkovatel označován z pohledu aktérů i jako bandita, mafián, podnikatel, broker, blat nebo prostředník. V zahraniční literatuře se pro klientský systém používají i termíny middleman system nebo broker system (Rumpík 2015). Zároveň je vztah mezi zprostředkovatelem a zákazníkem založen na vzájemné důvěře a poslušnosti, a tak nedochází ke vzájemným konfliktům, i proto, že jeden druhého vzájemně potřebují a že zprostředkovatel disponuje sociálním kapitálem a kompetencemi (vazby na zaměstnavatele, znalost jazyka aj.). Postupem času však často v cílové zemi migrace dochází ke ztrátě důvěry a ke konfliktům, protože finanční srážka ze mzdy pro zprostředkovatele, která znamená zisk pro zprostředkovatele (za ubytování, vyřízení dokladů apod.), může činit až polovinu celé mzdy. Problematické je, že migrant neobdrží mzdu přímo, ale dostane ji až po odečtení nákladů, což otevírá možnosti pro různé manipulace. Klientský systém se však pevně etabloval a někdy dokonce dochází i k lákání „zákazníků“ přímo na Ukrajině. Omezení práv imigrantů ze strany českého státu navíc rozšiřuje manévrovací prostor pro zprostředkovatele a mafii. V České republice má údajně se zprostředkovateli zkušenost až padesát procent ukrajinských migrantů (Nekorjak 2006; ke klientskému systému podrobněji Nekorjak 2006; Čermáková – Nekorjak 2009; Čermáková 2013; Rumpík 2015; Černík 2005). Celkově je však třeba být opatrný, neboť se může jednat i o legální zprostředkovatele práce.

agentury k cestě do České republiky jen 454 osob (Malynovska 2013; dále k pracovním agenturám viz příloha č. 4).

V roce 2000 pracovalo v zahraničí přibližně 10% celkové ukrajinské populace (Karpachova 2005), a ačkoliv se snižuje *procentuální* počet občanů Ukrajiny, kteří za účelem práce v zahraničí kontaktují zprostředkovatele, a zvyšuje se *procentuální* počet občanů Ukrajiny, kteří sehnali práci díky přátelům a příbuzným, neznamená to, že by se snižoval počet Ukrajinců využívající agentury. Celkově se totiž čísla v případě cest do zahraničí zvyšují – v roce 2005 vyjelo do zahraničí 16 453 000 obyvatel a v roce 2007 hned 17 334 000 obyvatel (Building Migration Partnership 2011). Celkový počet Ukrajinců využívajících agentury tak naopak roste:

Rok	Počet pracovníků v zahraničí využívajících agentury
1996	11 800
1998	22 400
2000	33 700
2006	61 200

Migration 2007 in Malynovska 2013: 214

Počátkem 90. let rostla hlavně „kyvadlová migrace“ s Polskem – přičemž tato země je jednou z nejstarších cílových zemí ukrajinské migrace – a mnozí Ukrajinci tak mají s polskými občany vybudované sociální sítě (viz Iglicka 2001). I proto není zvláštní, že se ukrajínští migranti obracejí v Polsku na své sociální sítě, zatímco v případě migrace do západoevropských zemí využívají pracovní agentury. Ve Španělsku našlo práci přes agenturu v roce 2011 hned 24,9% ukrajinských pracovních migrantů, zatímco v Polsku ve stejném roce pouze 8,9% (Building Migration Partnership 2011). V České republice pak využívá agentury méně a méně migrantů, což je způsobeno i rozšiřováním sociálních sítí v této zemi. Olena Malynovska uvádí následující tabulku, kde je uvedeno sjednávání zaměstnání od oficiálních agentur podle zemí:

Cílová země	1999	2005
Kypr	2841 (počet migrantů využívající agentury)	15 377
Česká republika	4369	299

Velká Británie	916	5352
Řecko	7839	11 697
Rusko	920	1966
Ostatní	9676	21 683

Malynovska 2013: 221.

9.2.1.2 Participantí často mají/nemají sociální sítě usnadňující migraci

Sociální sítě v cílové zemi imigrace hrají významnou roli v případě migrace. Práce a ubytování jsou často sjednávány dřívějšími migranty, což určuje i směr emigračních proudů a typ zaměstnání (Malynovska 2013; srv. Iglicka 2011). Důležité jsou sociální sítě, které migrantům umožňují nejen cestu, ale také psychickou a materiální podporu: „*Migrační sítě tak přispívají k zachování migračních toků dokonce i v době, kdy faktory ve zdrojové zemi způsobující daný pohyb již ztrácejí na významu.*“ (Drbohlav 2013: 26). Jak již bylo uvedeno v prvním bodě, mnozí Ukrajinci mají vybudované sociální sítě s polskými občany díky dřívější „kyvadlové migraci“ (Iglicka 2001), ale tyto sítě nemají vybudované s občany vzdálenějších zemí Evropské unie.

V případě České republiky využívají migranti spíše pomoc občanů bývalého Sovětského svazu než sociálních sítí složených z přátel nebo rodiny (Malynovska 2013). Pro mladé participanty jsou pak zásadní zejména sociální sítě složené z přátel. Příbuzenské svazky participantů jsou kvůli časové prodlevě od reemigrace v roce 1947 již zaniklé, a tak se sociální sítě soustřeďují zpravidla na předchozí migranty (také z řad mladých participantů) – tito „první“ migranti slouží jako podpora pro další mladé participanty a umožňují jim ulehčení migrační anabáze. Jedná se o takzvané slabé vazby umožňující předávat informace a kontakty (Granovetter 1973) a zpravidla se jedná o známé již z předmigrační fáze, např. díky setkávání v krajaňských spolcích. Tyto vazby pomáhají mladým participantům i kvůli tomu, že se krajané vzájemně identifikují díky společné situaci a udržují vzájemnou podporu (Mazzucato – Chelpi den-Hamer 2009). Někdy však sociální sítě sjednávají i rodiče mladých participantů a někdy se participanty snaží o vytvoření sociálních sítí s jedinci z řad reemigrujících volyňských Čechů a jejich potomků, se kterými se setkali na Ukrajině (tyto vazby jsou ovšem velice nestabilní).

9.2.1.3 Chtějí se usadit v České republice, ale někteří směřují i dále na západ

Vrchol migrace z Ukrajiny do Evropské unie nastal v letech 2000–2003, ale celkově migrace na západ stále sílí (Malynovska 2013), ačkoliv od roku 2000 rostla migrace také do Ruska (Karpachova 2005). Do Polska a do Ruska, do blízkých zemí sousedících s Ukrajinou, stále ve velké míře přetrvává „kyvadlová“ migrace, kdy se migranti zabývají drobným obchodováním. Migrace do střední Evropy (Polsko, Česká republika) a do východní Evropy (Rusko) je pak nazírána jako tradiční, ačkoliv se migrace zintenzivnila také do jižní Evropy (Portugalsko, Španělsko, Itálie) a do Irska.

Nejprve se ukrajinská migrace týkala hlavně Ruska, Polska a potažmo střední Evropy, ale v současnosti je patrné, že ukrajinská migrace vzhlíží k západní Evropě (Malynovska 2013; Iglicka 2001). Vliv na preference migrantů tak měla geografická diverzifikace migračních proudů, která se rozvíjela v časovém horizontu od 90. let 20. století do současnosti, a čím více ukrajinská emigrace sílila a geograficky se rozšiřovala, tím více se jako nejžádanější země objevovaly bohaté (ale pro Ukrajince rovněž vzdálené) země západní Evropy. Západoevropské státy (Německo, Francie, Velká Británie) jsou nejatraktivnější, ale kvůli restriktivní imigrační politice je pro ukrajinské migranty obtížné do těchto zemí vycestovat. Začínají tak být atraktivní země s vysokými mzdami a možnostmi a ukrajinské obyvatelstvo využívá stále rozličnější způsoby, jak migrovat do vzdálenějších zemí na západě. V tomto výzkumu se jedná o dvě participantky, které odešly do Nizozemska, respektive do Francie z rodinných důvodů. Další participant pak zmiňoval možnost migrace do Norska kvůli nespokojenosti se svým pracovním zařazením v České republice. Participant obecně vnímají západní státy jako velmi vyspělé a atraktivní, ale Česká republika pro ně představuje zemi imigrace.

9.2.1.4 Udržuje se kyvadlový obchod; pouze jeden participant

V 90. letech 20. století se ze západní Ukrajiny jezdilo zejména do Polska za účelem prodeje levného ukrajinského zboží a po návratu zpět na Ukrajinu si migranti vydělávali prodejem zboží zakoupeného v zahraničí. Někteří participant v souvislosti s touto „kyvadlovou“ (*shuttle* nebo *tzv. petty traders*) migrací vzpomínají hlavně na nakupování a prodej zahraničních automobilů. Na počátku 90. let se tak ze 77% realizovala „kyvadlová“ migrace a jen 10% migrantů odjíždělo do zahraničí za práci (Malynovska 2013).

Postupně se snižovala se „kyvadlová migrace“ do sousedních zemí a zvyšoval se počet dlouhotrvajících výjezdů za prací (Markov 2009) nebo se migranti v zemi migrace začali usazovat (Iglicka 2001). V současnosti „kyvadlový obchod“ zaujímá jen 15,1% (Malynovska 2013). Stále však ve velké míře přetrvává „kyvadlová“ migrace, kdy se migranti zabývají drobným obchodováním. Tento způsob výdělků však již nedosahuje takových rozměrů jako na počátku 90. let 20. století.

V současnosti se již nejedná se o klasickou „kyvadlovou migraci“, kdy se překračují hranice pouze za účelem nákupu v cizí zemi a následného prodeje na Ukrajině, ale v rámci pracovní migrace si mnozí finančně přilepšují převážením velkého množství alkoholu a cigaret přes hranici schengenského prostoru. Na Ukrajinu se pak stále převážá levně zakoupené automobily z Evropské unie, ale již v mnohem nižší míře. Uvedený participant obchoduje hlavně s automobily.

9.2.1.5 Podporují integraci Ukrajiny s Evropskou unií a jsou proponenty mladé generace migrující na „západ“

Ještě v letech 2002–2008 rostla migrace do zemí Společenství nezávislých národů¹³⁴ z 71,9% (2002) na 74,3% (2008) a do ostatních zemí se snižovala z 28,1% (2002) na 25,7% (2008), ovšem po celosvětové ekonomické krizi v roce 2008 se migrace do ostatních zemí zvýšila a dosáhla 31,6% v roce 2011, zatímco do zemí Společenství nezávislých států se snížila a v roce 2011 činila 68,4% (Ворона – Шульга 2013). Nicméně cesty do Evropské unie nejsou obecně příliš časté, protože ve výzkumu z roku 2013 navštívilo Evropskou unii po rozpadu Sovětského svazu jen 11,7% ukrajinských občanů, zatímco Rusko 30,1% (ibid.). Tuto situaci potvrzují i mnozí Ukrajinci.

Obecně lze tvrdit, že migranti ze západní Ukrajiny směřují převážně do zemí střední a západní Evropy, zatímco migranti z východní Ukrajiny směřují do Ruska nebo do jiných zemí Společenství nezávislých států a podle toho se vyvíjí i geopolitické preference. Je však nutné podotknout, že Sovětský svaz je stále důležitou referencí, pomocí které občané Ukrajiny srovnávají minulost se současností, a že ohledně případného vstupu Ukrajiny do určitého sociálně-ekonomického prostoru je pro obyvatele Ukrajiny důležité překonat bariéru politické nestability (56,6%) a korupci politických a obchodních činitelů (55,4%) (Шульга2009).

---

¹³⁴ Jedná se o Arménii, Ázerbajdžán, Bělorusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Moldavsko, Rusko, Tádžikistán a Uzbekistán.

Znamená to, že obyvatelé Ukrajiny vidí jako hlavní překážku integrace s Evropskou unií nebo se Společenstvím nezávislých států samotnou politickou situaci na Ukrajině (viz příloha č. 2).

Pro vstup Ukrajiny do ekonomického a politického spojení s Ruskem a s Běloruskem se v roce 2008 vyjádřilo pozitivně 60,3% a negativně 24,3%, ovšem z toho vyjádřila pozitivní vztah spíše starší generace (66 let a více; 69,3%) a nejméně mladší generace (18–25 let; méně než 50%). Tuto myšlenku podporovali obyvatelé ruské národnosti z 84,7% a ukrajinské národnosti z 55,1% (Ворона – Шульга 2013). V tabulce je pak uveden celkový výsledek výzkumu ohledně podpory spojení s Ruskem a Běloruskem a s Evropskou unií v roce 2008:

Oblast Ukrajiny	Spojení s Ruskem a s Běloruskem		Spojení s Evropskou unií	
	Pozitivně	Negativně	Pozitivně	Negativně
Rok 2008				
Západní Ukrajina	26,9%	54,7%	60,2%	11,7%
Východní Ukrajina	80,6%	8,5%	36,3%	24,5%
Střední Ukrajina	47,5%	30,6%	48,4%	13,9%
Jižní Ukrajina	83,6%	7,5%	33,4%	24,8%

Шульга 2009: 50

O spojení s Evropskou unií se v roce 2008 vyjadřovalo pozitivně „jen“ 44,1%, ale od roku 2006 toto číslo roste (Шульга 2009). Do budoucna se pak může očekávat vzrůstající podpora Evropské unie, jelikož se mladí lidé do 30 let staví pozitivněji ke vstupu (48,4%) než starší lidé nad 55 let (40,6%). Naopak podpora spojení s Ruskem a s Běloruskem od roku 2008 upadá, u mladých respondentů se jednalo o 51% a u starších nad 55 let o 66,9% (ibid.).

Následující tabulka uvádí podporu spojení s Ruskem a s Běloruskem a s Evropskou unií v roce 2012:

	Spojení s Ruskem a s Běloruskem	Spojení s Evropskou unií
Rok 2012		
Pozitivně	49%	41,7%
Negativně	28,5%	28%

Ворона – Шульга 2013: 105

Obyvatelé Ukrajiny sice více podporují spojení s Ruskem a s Běloruskem (49%), a až poté s Evropskou unií (29,6%), ovšem při srovnání věkových rozdílů má spojení s Ruskem a s Běloruskem nejsilnější podporu u nejstarší generace nad 55 let (55,6%) a se snižujícím se věkem tato podpora klesá (u respondentů ve věkovém rozmezí 30–54 let se jednalo o 47,4% a do 30 let o 37%). Naopak s přibývajícím věkem klesá podpora spojení s Evropskou unií – podle průzkumu v roce 2013 podporovalo to spojení 37% respondentů do 30 let, 31,1% respondentů ve věku 30–54 let a 22,6% respondentů ve věku nad 55 let (Ворона – Шульга 2013).

Následující tabulka ukazuje podporu spojení s Ruskem a se Společenstvím nezávislých států a Evropské unie v roce 2013:

Oblast Ukrajiny	Spojení s Ruskem + Společenství nezávislých států	Spojení s Evropskou unií
Rok 2013		
Západní Ukrajina	15%	58,2%
Východní Ukrajina	76,4%	8,3%
Střední Ukrajina	38,6%	33,2%
Jižní Ukrajina	59,3%	22,2%

Ворона – Шульга 2013: 146

V této publikaci je uveden i jiný výzkum, ve kterém bylo zaznamenána ještě vyšší podpora Evropské unie, na západní Ukrajině 67,4%, střední 45,8%, jižní 37,8% a východní 17,9% (ibid.). Mladí účastníci z řad potomků nereemigrujících Čechů bez výjimky podporují integraci s Evropskou unií, stejně jako jejich rodiče a prarodiče, a svou roli hraje i situovanost účastníků na západní Ukrajině. Do České republiky a do států na západ od Ukrajiny obecně odcházejí spíše mladší jedinci a mladí účastníci nejsou výjimkou. I do budoucna pak můžeme očekávat zvýšení migračního toku z Ukrajiny spíše do schengenského prostoru než do Společenství nezávislých států, protože globální ekonomická krize, která zasáhla Ukrajinu více než jiné země, vytvořila nový směr „*ekonomického turismu*“ (Building Migration Partnership 2011: 64).

9.2.1.6 Snižující se věk pro migraci

Průměrný věk migrantů byl dříve 20–49 let. V současnosti je však mobilita mladších občanů Ukrajiny (ve věku 20–29 let) uvnitř Ukrajiny i mimo stát v porovnání s migrací starších občanů rozšířenější. Snižuje se také počet migrantů ve věku 40–49 let a celkově čísla jedinců ve vyšším věku ochotných migrovat klesají (Лібанова – Позняк 2010). V roce 2011 bylo celých 49% ukrajinských migrantů mezi 20–39 lety (Building Migration Partnership 2011) a mladší lidé do 30 let v roce 2008 vyjžděli více na dlouhodobější výjezdy než na krátkodobé (Лібанова – Позняк 2010). Podle jiných autorů hned celých 76% Ukrajinců odjíždí do 30 let (Савельев 2010). Mladí participanti tak v podstatě naplňují relativně nízkou věkovou kategorii migrantů.

9.2.1.7 Mají ukrajinské etnické vědomí

Do roku 2005 se jednalo jak o migraci Ukrajinců, tak o reemigraci nebo emigraci celých etnických skupin. V roce 2000 tvořili občané Ukrajiny maďarského původu 63% odchozích emigrantů do Maďarska, zatímco v roce 2005 se jednalo jen o 10%, občané Ukrajiny polského původu v roce 2000 představovali 12,8% odchozích obyvatel do Polska a v roce 2005 se jednalo jen o 3,4% a obyvatelé českého původu v roce 2000 představovali 8% emigrantů do České republiky, zatímco v roce 2005 to byla jen 2%. Postupně se migrace z Ukrajiny stávala spíše záležitostí ukrajinského etnika a do států na západ Ukrajiny směřovalo čím dále více občanů ukrajinského původu (Malynovska 2013). V roce 2005 už pracoval téměř každý pátý ekonomický aktivní Ukrajinec v zahraničí (Karpachova 2005) a od roku 1994 odcházelo do zahraničí každý rok přibližně 90 000 ekonomicky aktivních Ukrajinců, podnikavých a vzdělaných občanů (ibid.). Ačkoliv mladí participanti mají české předky, vyjadřují ukrajinské etnické vědomí a v tomto ohledu navazují na ukrajinské migrační proudy (podrobně viz níže).

9.2.2 Ale vykazují i rozdíly:

9.2.2.1 Participanti patří do střední nebo do vyšší střední třídy

K uvedeným ekonomickým těžkostem ukrajinské společnosti patřilo po vzniku nezávislé Ukrajiny v roce 1991 i rostoucí nerovné postavení mezi vyšší a nižší třídou. Například na boj s chudobou bylo sice vyčleněno stejně peněz jako ve vyspělých státech (přibližně 26% HDP), ale kvůli nerovnoměrné distribuci *nebylo* nejvíce dotací určeno

sociálně slabším jedincům (Building Migration Partnership 2011). Střední třída, která je garantem stabilní a ekonomicky prosperující společnosti, se rodí velice pomalu a s velkými problémy a celých 5% procent obyvatel Ukrajiny má 34,2% příjmu státu, zatímco 63,9% obyvatel má nízké příjmy, což je spojeno s manipulací státních aktivit a zdrojů (Савельев 2010). Participanti přiznávají, že na Ukrajině opravdu chybí střední třída, a argumentují obrovským rozdílem v majetku. Podle některých se však do střední třídy řadí i rodiny, jejichž úroveň neodpovídá kategorii střední třídy uznávané v západních zemích.

Mladí participanti jsou však poměrně dobře finančně zabezpečeni. Jejich rodiče až na výjimky mají poměrně lukrativní pracovní pozice (právník, lékaři, učitelé a další) a oproti jiným obyvatelům Ukrajiny mají dostatečný příjem financí, ačkoliv se nejedná o vyšší třídu (viz příloha 3).

9.2.2.2 Hlásí se ke statusu krajana

K podobnému statusu se hlásí i ostatní obyvatelé západní Ukrajiny s polským, židovským, německým nebo maďarským původem, ovšem pro osoby bez dokumentů o neukrajinském původu některého z předků je nemožné přihlásit ke statusu příslušníka „cizí“ národnosti žijícího na Ukrajině. Tento status má v poměru k ostatním obyvatelům Ukrajiny malé procento jedinců.

9.2.2.3 Mladí participanti jsou převážně z měst

Nejdříve se na pracovní migraci podíleli převážně migranti z větších měst, ale nyní převažují migranti z menších měst, kteří spolu s migranty z vesnice tvoří většinu zahraničních pracovníků (Malynovska 2013). Jinde se zase uvádí, že dříve byla silnější migrace z vesnic a od let 2005–2008 převažuje migrace z měst (Building Migration Partnership 2011). Do České republiky pak směřují spíše migranti z vesnic, do Itálie, Maďarska a Portugalska směřují migranti z měst i z vesnic, v případě Ruska a Španělska migrují jedinci převážně z měst (Лібанова – Позняк 2010). Tato situace je však dána i zemědělským krajem západní Ukrajiny, odkud migranti směřují na západ, a urbanizací ve východní, střední i jižní Ukrajině, odkud směřují migranti do Ruska. Mladí participanti pocházejí zpravidla z měst Luck a Dubno, která jsou však na Ukrajině označována jako menší města.

9.2.2.4 Před rozhodnutím migrovat uskutečnili krátkodobé pobyty na dětských ozdravných/letních táborech

Podobné dětské tábory jsou určeny i pro potomky polských krajanů a členy českých a polských spolků, kteří jsou těmito pobyty údajně také stimulováni k migraci,¹³⁵ ovšem pro ostatní (bez vazeb na spolky) jsou podobné zahraniční tábory zapovězeny. Potomci polských krajanů společně s potomky českých krajanů tvoří výjimku.

9.2.2.5 V České republice již usazení participantů užívají tzv. reverse remittances, tedy finance posílané směrem z Ukrajiny do České republiky

Remittance neproudí jen od pracovních migrantů na Ukrajinu, ale i do cílových zemí migrace (tzv. reverse remittances), kde slouží jako podpora imigrantů. V roce 2003 se jednalo o 10 milionů amerických dolarů a v roce 2006 o 34 milionů (Building Migration Partnership 2011). Reverse remittances jsou důležité i pro mladé participanty, protože téměř všichni se mohou spolehnout na finanční podporu svých rodičů, což jim ulehčuje počáteční fázi imigrační anabáze. Na výši reverse remittances jsem se však během rozhovorů nezaměřoval.

9.2.2.6 Kteří již uskutečnili migraci, posílají remittance rodičům, ale spíše se jedná o finance na přilepšení; posílají pouze dva participanty

Pro Ukrajinu jsou nesmírně důležité posílané remittance od pracovních migrantů, které tvoří až 20% HDP Ukrajiny (Markov 2009; podle jiných se jedná o 8,5% [Maidanik 2006 in Malynovska 2013]), ačkoliv oficiálně tvoří jen 3% HDP (Migration Policy Center 2013). Podle Národní banky Ukrajiny se pak remittance v letech 2000–2006 zvýšily až 2,2krát a celkově je Ukrajina jednou z vedoucích zemí v přijímání remitancí (International Organization for Migration 2008). Podle celkového počtu financí Ukrajiny se počet remitancí zvýšil z 33 milionů amerických dolarů v roce 2003 na 5769 milionů v roce 2008 (Building Migration Partnership 2011) a v roce 2010 se jednalo až o 4,45 bilionu dolarů (Migration Policy Center 2013). Přesné číslo remitancí se však nedá spočítat (podle autorů odmítají banky hovořit o zákaznicích), ale mohou tvořit až 1/3 příjmu ukrajinské populace (Building Migration Partnership 2011).

---

¹³⁵Participantka P.A., nar. 1950, 16.4.2014, Dubno, Ukrajina.

Nejčastěji se remittance používají na životní potřeby (jídlo, oblečení, komunální služby; 72%), na nákup dlouhodobě užívaného zboží (lednička, auto apod.; 39,3%) nebo na koupi a na rekonstrukci obydlí (29,1%) (ibid.). Peníze se však často utrácejí na vlastní potřebu než na investice na Ukrajině, a proto nemá stát z remitancí prospěch (Libanova – Malynovska 2012).

Je také nutné dodat, že remittance neposílají jen pracovní migranti, ale také *dlouhodobě usazená* ukrajinská diaspora v zahraničí (International Organization for Migration 2011). Diaspora je oficiálně největší v Rusku (169 000 Ukrajinců, neoficiálně 2 miliony), v Itálii (195 000, neoficiálně 500 000), v Polsku (20 000, neoficiálně 45 000), ve Španělsku (52 000, neoficiálně 250 000), v Portugalsku (44 600, neoficiálně 75 000) a v České republice (51 000, neoficiálně 150 000) (Building Migration Partnership 2011).

S geografickou vzdáleností země souvisí také posílání remitancí, které se týká především migrantů z nejbližších zemí od Ukrajiny, jako je Španělsko (81,8% ukrajinských migrantů posílá remittance), Itálie (78,6%) a Portugalsko (71,3%). Z blízkých zemí, jako je Polsko, Maďarsko nebo Rusko, se remittance neposílají přes banku, MoneyGram nebo Western Union, ale pravděpodobně je migranti posílají přes své přátele, příbuzné nebo je sami přivážejí na Ukrajinu. Až 90% remitancí se touto cestou přiváží v hotovosti.¹³⁶

Pro mnohé pracovní migranty jsou remittance hlavním motivem výjezdu do zahraničí, ovšem v případě tohoto výzkumu posílají remittance rodičům pouze dva účastníci. Nejedná se však o zásadní finanční příjem pro jejich rodiče, jedná se spíše o přílepení. Remittance však posílají dobře jen zabezpečené účastníci dlouhodobě žijící v České republice (sociolog zaměstnaný v mezinárodní organizaci a ředitelka neziskové organizace).

9.2.2.7 Před migrací uskutečnili minimálně jeden pobyt v České republice

Zkušenost s přechodnou prací v zahraničí mají jen příslušníci 15,7% domácností na celé Ukrajině (Malynovska 2013) a cesty do Evropské unie nejsou časté, protože ve výzkumu z roku 2013 navštívilo Evropskou unii po rozpadu Sovětského svazu jen 11,7% ukrajinských občanů, zatímco Rusko 30,1% (ibid.). Nízkou frekvenci cest na „západ“ potvrdili v tomto výzkumu i mnozí ukrajinskí obyvatelé. Účastníci se tak zařazují mezi nízké procento, 11,7%, ukrajinských občanů, kteří mají zkušenost s výjezdem do zahraničí.

---

¹³⁶ Jedná se o nepodložená čísla.

9.2.2.8 Po uskutečnění krátkodobého pobytu a po jednom dlouhodobém pobytu se plánují usadit v České republice (čtyři participantů), ale někteří plánují se v České republice usadit již po několika nebo dokonce pouze po jednom krátkodobém pobytu (deset participantů)

9.2.2.9 Mají často vysokoškolské vzdělání, anebo chtějí vystudovat českou střední školu, respektive univerzitu (také se může označovat jako brain-drain)

Nejčastěji v rámci pracovní migrace odcházejí lidé s vysokým nebo se sekundárním speciálním vzděláním,¹³⁷ s čímž souvisí i relativně vysoká úroveň vzdělání a kvalifikace pracovních migrantů. Procento migrantů se sekundárním vzděláním, kteří v roce 2012 migrovali, tvořilo celých 71,8%. Lidé s vyšším vzděláním však migrují častěji, neboť se sekundárním vzděláním migruje jen 31,2% všech obyvatel oproti 71,8% obyvatel se sekundárním vzděláním, kteří zůstávají na Ukrajině (Libanova – Malynovska 2012). Podle autorů tak tvoří největší procento migranti se sekundárním vzděláním (59%) a následuje ukončené vzdělání druhého stupně nebo nekompletní vysoké (17%) a kompletní vysoké (14%) (International Organization for Migration 2011). Podle jiných údajů má 13,5% migrantů dokončené vysoké vzdělání oproti 23,2% nemigrantů s vysokým vzděláním (Migration Policy Center 2013; srv. Commander – Nikolaychuk – Vikhrov 2013). Zároveň však Ukrajina podle Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) poskytuje na vzdělání obyvatel poměrně dost financí oproti ostatním rozvojovým státům (Building Migration Partnership 2011).

Do Ruska pak směřují nejvzdělanější migranti (12,8% migrantů s dokončeným vysokoškolským vzděláním), zatímco v České republice má vysokoškolské vzdělání jen 7,3% ukrajinských migrantů, což spolu se 77% migrantů s dokončeným třetím stupněm všeobecného vzdělání představuje jednu z nejméně vzdělaných ukrajinských imigračních enkláv. V Polsku (5,8% vysokoškolsky vzdělaných jedinců a 63,3% migrantů s dokončeným třetím stupněm vzdělání) a v Portugalsku (6,9% vysokoškolsky vzdělaných jedinců a 70,3% migrantů s dokončeným třetím stupněm vzdělání) je pak obdobná situace. Nejvyšší vzdělání

---

¹³⁷ Na Ukrajině je systém školní docházky převzatý ze Sovětského svazu, a proto je odlišný od systému uplatňovaného v České republice. Všeobecné vzdělání je rozděleno do tří stupňů, do počáteční školy (ukrajinsky počatkova škola; čtyřletá), základní školy (ukrajinsky osnovna škola; pětiletá) a vyšší-starší školy (ukrajinsky starša škola; tříletá). Jedinec pak může navštěvovat všeobecněvzdělávací střední školu (ukrajinsky zahalnoosvitnja seredna škola) obsahující všechny tři stupně, specializovanou školu (ukrajinsky specializovana škola) obsahující všechny tři stupně a rozšířenou výuku některých předmětů, gymnázium (ukrajinsky hymnazium) obsahující druhý a třetí stupeň a rozšířenou výuku některých předmětů, liceum (ukrajinsky licej) obsahující třetí stupeň s úzce specializovaným předmětem, kolegium (ukrajinsky kolehium) obsahující třetí stupeň se zaměřením na filozofii, jazyky a kultury, nebo učiliště (ukrajinsky učilišče), které slouží jako technická škola. Po absolvování všech tří stupňů obdrží maturitu (ukrajinsky atestat zrilosti) a může jít na vysokou školu. Vysoké a sekundární speciální vzdělání tak v českém školním systému může znamenat vysokou školu nebo střední školu s určitou specializací (srv. Leontiyeva 2014).

mají ukrajínští migranti ve Španělsku a v Itálii, kam směřuje 18,5%, respektive 19,8% vysokoškolsky vzdělaných jedinců (Лібанова – Позняк 2010).

Celkově Ukrajina ztrácí s ohledem na tzv. *brain-drain (brain-waste)*, protože jsou vyspělé země přístupnější pro vysoce kvalifikované pracovníky než pro níže kvalifikované. „Odliv mozků“ se však týká i studentů. Podle dat studovalo v Rusku v akademickém roce 2007–2008 až 6400 studentů z Ukrajiny, zatímco v Evropě se jednalo v roce 2008 o 8787 studijních povolení a v roce 2009 o 7142. Největší procento studentů z Ukrajiny směřovalo do Dánska (29,4% v roce 2008 a 25,6% v roce 2009), Polska (18,8% v roce 2008 a 25% v roce 2009) a do Velké Británie (11,1% v roce 2008 a 14,5% v roce 2009). Do České republiky pak směřovalo 245 studentů v roce 2008 a 224 studentů v roce 2009 (Building Migration Partnership 2011). Mladí účastníci jsou se svým vysokoškolským vzděláním nebo s motivací studovat výjimkou.

9.2.2.10 Do České republiky směřují více žen-participantek (9) než mužů-participantů (8)

Ženy směřují hlavně do Itálie a do Německa kvůli zájmu o pečovatelky, kde toto zaměstnání vykonává až 61% ukrajinských žen (Лібанова – Позняк 2010). Od roku 2001 pak roste počet migrujících žen, v roce 2001 se jednalo o 24% z celkové ukrajinské pracovní migrace a v roce 2008 je to již 1/3 (Libanova – Malynovska 2012; International Organization for Migration 2011; Building Migration Partnership 2011), a ukrajinské migrantky jsou v Itálii a v Německu také delší dobu – více než 6 měsíců (Лібанова – Позняк 2010).

Pokud je v Itálii a v Německu zájem o pracovnice starající se o domácnost, o děti nebo o seniory, což je způsobeno sociálními podmínkami v Itálii, v Japonsku a Turecku se požadují migrantky do zábavního průmyslu a ve Španělsku, v Portugalsku a v Rusku se preferují mužští migranti pro práci ve stavebnictví, ve službách a v zemědělství (Karpachova 2005; Migration Policy Center 2013). Při srovnání pak vychází, že v Portugalsku, ve Španělsku a v Rusku pracují většinou ukrajínští muži jako dělníci, v Itálii a v Německu pracují většinou ukrajinské ženy jako pečovatelky. V České republice pak nejvíce ukrajinských migrantů pracuje jako dělníci ve stavebnictví (Migration Policy Center 2013). Poptávka po určitém typu práce profiluje specifické migrační proudy, ovšem v případě mladých účastníků nehraje pracovní a genderové rozdělení v souvislosti s cílovou destinací žádnou roli, protože se neorientují podle poptávky práce v České republice.

9.2.2.11 Migrací se nejedná o zlepšení nedostatečných životních podmínek v zemi původu, ale o snahu vylepšit svou – oproti ostatním obyvatelům Ukrajiny relativně uspokojivou – životní situaci

Důvody pro pracovní migraci se různí, podle výzkumu provedeného v Itálii byl důvodem pro migraci malý plat na Ukrajině (52,8%), nezaměstnanost (31,7%) a potřeba splatit půjčky z banky (29,7%) (Karpachova 2005). Podle jiného výzkumu bylo důvodem migrace zlepšení životních podmínek a vidina vyšších platů (přes 56%) a nezaměstnanost (méně než 7%) (International Organization for Migration 2011). Jiný výzkum zase uvádí, že až 77% migrantů požadovalo lepší mzdu nebo lepší příležitosti jako hlavní důvod pro pracovní migraci (Commander – Nikolaychuk – Vikhrov 2013). Také studenti migrující z Ukrajiny interpretují ekonomické důvody, protože odchází především z finančních důvodů (63%) a až poté následují profesní zájmy (37%) (Karpachova 2005).

Důvody migrace se však v průběhu času mění. Zatímco původní a stále platnou idejí pracovní migrace je zlepšení nedostatečných životních podmínek, v současnosti se migranti zaměřují i na objevování cílové země migrace a její kultury, včetně uspokojení duchovních potřeb. Nejedná se již primárně o ekonomický směr migrace, ale také o „objevování“ (Markov 2009: 46). Mladí participanti jsou finančně i materiálně zabezpečeni a migrace jim spíše nabízí možnost, jak vylepšit své životní perspektivy, uskutečnit kariérní růst anebo vystudovat; ani migrace za účelem objevování kultury České republiky není výjimkou, neboť je mladými participanty i tato možnost poměrně často artikulovaná. Ekonomický rozdíl mezi Ukrajinou a Českou republikou pro participanty důležitý, ale sami spíše vidí v migraci lepší možnosti sebeuplatnění než nutnost migrovat za výdělkem nebo za účelem zamezit strádání.

9.2.2.12 Po reemigraci mají často lukrativní pracovní zařazení

Celkově směřuje nejvíce migrantů do stavebnictví (až 88%) a téměř polovina žen do restauračních zařízení (45%) (Migration Policy Center 2013). Podle jiného výzkumu v roce 2008 pracovalo až 67,5% mužů ve stavebnictví, zatímco ženy v domácích pracích (36%), ve stavebnictví (19,8%) a v hotelech (14,6%) (Лібанова – Позняк 2010). V České republice nejvíce migrantů pracuje ve stavebnictví (Migration Policy Center 2013).

Mladí participanti jsou po migraci často schopni hovořit českým jazykem, což jim spolu s nostrifikací vysokoškolského vysvědčení usnadňuje nejen přístup na trh práce, ale také

zařazení do lukrativnějších pracovních pozic. Kromě studujících participantů se někteří žijí jako překladatelé nebo pracují v bankovním sektoru. Jen jeden z participantů pracuje v České republice ve stavebnictví.

9.2.2.13 Migraci uskutečňují legálně (až na drobné kvazilegální delikty)

Údaje se s ohledem na nelegální migraci liší, a proto je velice těžké zachytit přesná čísla navzdory legalizačním programům umožňujícím migrantům obdržet legální status v cílové zemi migrace (v Portugalsku proběhl podobný program v letech 2001–2003; v Itálii v roce 2002 – legalizován byl pobyt pro 101 651 Ukrajinců; ve Španělsku v roce 2005 – legalizován byl pobyt pro 19 460 Ukrajinců z 22 427 žadatelů; a v Řecku v roce 2005 – zde byl legalizován pro 3677 Ukrajinců; Building Migration Partnership 2011: 49). Nicméně stále mnoho Ukrajinců pracuje ilegálně a tento problém se přenáší do celkového počtu ukrajinských migrantů. Podle výzkumu Libanové a Poznjaka pracovalo v roce 2001 v zahraničí na písemnou dohodu (legálně) se zaměstnavatelem 4,8% žen a 12,6% mužů, zatímco na ústní dohodu (nelegálně) 84,4% žen a 72,8% mužů a na žádnou dohodu 10,8% žen a 12,6% mužů. V roce 2008 však již na písemnou smlouvu pracovalo 32,5% žen a 35,5% mužů, na ústní dohodu 51,3% žen a 51,3% mužů a na žádnou dohodu 12,2% žen a 9,7% mužů (Лібанова – Позняк 2010). Podle jiného výzkumu uskutečněného v Ternopilské a v Ivanofrankivské oblasti pak v roce 2011 mělo 47% migrantů oficiální smlouvu se zaměstnavatelem oproti 53% nelegálně pracujícím migrantům (Bogdan 2011). Díky legalizačním programům se tedy celková čísla nelegální ukrajinské migrace snižují, ačkoliv se stále jedná o velice podstatné číslo.

Svůj vliv na cestování do České republiky má samozřejmě *vízová povinnost*. Mezi Ukrajinou a Českou republikou platí vízová povinnost od června 2000, ale do České republiky směřuje stále hodně imigrantů z Ukrajiny. S vízovým režimem však klesá počet ukrajinských obyvatel legálně zaměstnaných v České republice,¹³⁸ ačkoliv se kvůli restriktivní vízové politice předpokládá i vysoký počet nelegálních migrantů. Ovšem na příkladu Lvovské oblasti lze vidět razantní úbytek „turistů“ kvůli vízové povinnosti: v roce 2000 vycestovalo do České republiky 4000 občanů Ukrajiny na turistické vízum a v roce 2001 se Česká republika nedostala ani mezi osm nejnavštěvovanějších destinací pro obyvatele Lvovské oblasti (Karpachova 2005). Roste však ukrajinská migrace do Rumunska a do Bulharska díky

¹³⁸ Je běžnou praxí, že mnozí ukrajínští migranti pracují v České republice i na turistické vízum.

příznivým podmínkám pro získání azylu nebo kvůli příznivé politice uprchlictví (Building Migration Partnership 2011; tato politika obou států se pravděpodobně změní – popřípadě již změnila – kvůli tzv. uprchlické krizi). Mladí participantů mnohem snadněji překonávají vízovou povinnost, jak bude dále poukázáno, a proto je pro ně legální cesta migrace snazší a mnozí ji využívají. Také ohledně pracovního nebo studentského zařazení je legalita jejich pobytu zásadní.

9.2.2.14 Rivenská a Volyňská oblast nejsou typickými emigračními oblastmi do České republiky

Důležité je srovnání, z jaké oblasti do jakého státu směřují migranti:

Cílová země	Počet migrantů	Výchozí oblast na Ukrajině	Západní nebo východní část Ukrajiny
Polsko	450 000	Lvovská, Ternopilská, Ivanofrankivská, Černovecká, Chmelnická, Rivenská, Volyňská, Zakarpatská	Západní
Česká republika	200 000	Zakarpatská	Západní
Řecko	60 000–80 000	? (autor neuvádí)	Západní
Itálie	600 000	Lvovská, Ternopilská, Ivanofrankivská, Černovecká, Chmelnická, Rivenská, Volyňská	Západní
Portugalsko	75 000	Lvovská, Ternopilská, Ivanofrankivská,	Západní

		Černovecká, Chmelnická, Rivenská, Volyňská	
Španělsko	200 000	Lvovská, Ternopilská, Ivanofrankivská, Chmelnická, Rivenská, Volyňská + dále střední a jihovýchodní Ukrajina	Západní, střední a jihovýchodní
Rusko	2 000 000 000	Střední a jihovýchodní Ukrajina	Střední a jihovýchodní (západní Ukrajina tvoří pouze 30% migrantů)

Markov 2009: 14–43

Cílová země	Výchozí část Ukrajiny (procentuální zastoupení směřující z dané části Ukrajiny do konkrétní země – z celkového počtu migrantů)
Rusko	Východní Ukrajina (83,3%), severní (54,7%), jižní (66,3%), střední (55,9%), západní (31,8%)
Itálie	Západní (19%), severní (16,7%), střední (2,9%), jižní (4,6%), východní (4,7%)
Česká republika	Západní (18,2%), střední (9,6%), jižní (2,3%), východní (1,8%)
Polsko	Západní (10,5%), střední (8,8%), severní (9,2%), východní (1,8%)
Španělsko	Severní (4,8%), západní (3,7%), východní (1,1%)
Portugalsko	Západní (3,9%), střední (3,7%)

Лібанова – Позняк 2010: 127

Zatímco do Ruska směřují migranti z ruskojazyčné východní části Ukrajiny, na západ směřují migranti ze západní Ukrajiny (toto rozdělení dále potvrzuje i Karpachova 2005). Do *konkrétních* zemí navíc směřují migranti z *konkrétních* oblastí a často je ustanoveno migrační spojení mezi jednotlivými zeměmi a oblastmi. Do České republiky odchází nejvíce migrantů ze Zakarpatí, zatímco Rivenská a Volyňská oblast nejsou typickými emigračními oblastmi, odkud by migranti směřovali na území České republiky, přestože Volyňská oblast je označována jako oblast s vysokou tendencí k emigraci a Rivenská oblast je označována jako oblast se střední tendencí k emigraci v porovnání s dalšími oblastmi Ukrajiny (International Organization for Migration 2011). Většina obyvatel z těchto dvou oblastí totiž směřuje do Polska, což potvrzuje i drtivá většina participantů z řad nereemigrujících Čechů a jejich potomků. Pokud hovoříme o ukrajinské imigraci do určitého státu, je vhodnější uvažovat o imigraci z jednotlivých oblastí. Pro Českou republiku je zásadní imigrace ze Zakarpatské oblasti.

9.2.2.15 Oproti ostatním Ukrajincům mají mladí participantů vazby na Českou republiku

Mladí participantů se sice hlásí k ukrajinské etnicitě, ale přesto jim jejich čeští předci a krajanské spolky umožňují vytvářet si vazby na Českou republiku. Díky českým předkům nebo díky členství v krajanském spolku mohou navštívit Českou republiku na krátkodobý nebo na dlouhodobý pobyt a částečně tak poznat „původní domovinu“. Také v krajanských spolecích poznávají českou historii, učí se české písničky nebo poznávají základní fakta o České republice a velice důležitá je částečná znalost českého jazyka (neplatí však pro všechny mladé participantů), kterou získávají díky aktivitě krajanských spolků, rodičů nebo prarodičů.

9.3 Rozdílná intergenerační etnicita

Navzdory rozdílům je nejvýraznější podobností mezi Ukrajinci a potomky krajanů inklinace k *ukrajinské etnické identitě*. Kvůli reemigraci v roce 1947 se nereemigrující Češi, zvyklí do té doby na „kompatibilní“ české osídlení, ocitli v „disperzním“ českém osídlení, a začali uzavírat sňatky s protějšky bez českých předků (smíšená manželství), pokud se již před reemigrací velké většiny volyňských Čechů v těchto svazcích neocitli. Etnická hranice mezi Ukrajinci a Čechy – daná předválečnými českými vesnickými komunitami – přestala být relevantní a nízký počet nereemigrujících Čechů zároveň nedovoloval nalézt si partnera se

stejnou etnicitou (pokud by se možnost endogamie jevila některým nereemigrujícím Čechům jako relevantní). Další smíšená manželství se pak týkala i jejich potomků. Vše má za následek, že nejstarší generace (60 a více let) má často oba „české“¹³⁹ rodiče nebo alespoň jednoho „českého“ rodiče, střední generace (30–60 let) má často jednoho „českého“ rodiče nebo jednoho „českého“ prarodiče a nejmladší generace (0–30 let) má často jednoho „českého“ prarodiče nebo jednoho „českého“ praprarodiče.

Pojem „český“ referuje k odkazu participantů na etnicitu svých předků, o které se participanté dozvídali díky archivním materiálům, od předchozí generace, vlastním subjektivním zkušenostem, pokud své „české“ předky sami zažili, nebo díky vlastnímu uvažování o svých předcích. Podobné referování samozřejmě není zárukou, že se jejich předci skutečně identifikovali jako Češi. Závěry participantů o etnicitě svých předků také komplikuje skutečnost, že přede mnou sice hovořili o „českém“ předkovi, ale de facto se jednalo o předka ze smíšeného manželství považovaného za „Čecha“, protože se tak „zapsal“. Dále v textu poukážu, co znamená význam slova „zapsal“.

Pokud budu hovořit o etnickém vědomí, bude v dalších podkapitolách mým cílem uvést mocenské vlivy na identitu. V této podkapitole pak odkazem na etnicitu nemíním výzkum součástí etnicity považovaných za „objektivní“ (jazyk, kultura, zvyky apod.), ale snahu postihnout etnické vědomí participantů. V této podkapitole se tedy budu přidržovat pouze subjektivní inklinace k etnicitě (Brouček 1992), jak je interpretována samotnými participanty.

Odkazem na etnické vědomí však můžu prakticky odkázat pouze na identifikaci dosud žijících participantů. Odpověď na položenou otázku, zda se cítí být participant Ukrajincem/Ukrajinkou (případně jiné etnicity) nebo Čechem/Češkou se lišila v kontextu starší a mladší generace. Ačkoliv ohledně subjektivní inklinace k etnicitě jsou důležité i další podmínky, ve výzkumu uváděli participanté s oběma českými rodiči anebo s alespoň jedním českým rodičem, že se považují za Čecha („volyňská Češka“ nebo „ukrajinská Češka“). Etnicita je však fluidní, dynamická, kontextuálně proměnlivá a nikoliv statická, a tak je důležité interpretovat narace participantů v závislosti na jejich vztahu k mé osobě (Eriksen 2012). Domnívám se, že podstatná byla má osoba jako nositele české etnicity a kultury a můj záměr studovat krajanské spolky, díky čemu participanté byli spíše nakloněni považovat se za Čecha/Češku. Navíc byla otázka uzavřená, byla pokládána ve vylučovacím poměru, a

---

¹³⁹ Termín „české“ dávám do uvozovek, protože při odkazu na identifikaci předků jsem odkázan na naraci participantů. Etnicitu jejich předků jednoduše nemohu ověřit.

odpověď participantů nutně znamenala určitý příklon k jedné nebo k druhé kategorii. Někteří participanté ze starší a střední generace mě pak upozorňovali na nesmyslnost podobné dichotomizace, když zmiňovali, že zatímco na Ukrajině jsou sami považováni za Čechy, v České republice jsou považováni za Ukrajince, za Rusy nebo za Slováky kvůli svému přízvuku. Svým českým protějškům pak prý musí často vysvětlovat, že jsou volyňskými/ukrajinskými Čechy, anebo se uspokojí s kategorií, která je jim přisuzována. Rozdílné přisuzování etnicity na Ukrajině a v „zemi původu“ však není vzácností, neboť mnohým skupinám (re)emigrantů je přisouzena odlišná etnicita v zemi emigrace a v zemi (re)migrace. Jedná se nejen o zkušenost českých reemigrantů (např. Bělohradská 2008), ale i německých reemigrantů do Německa (Anghel 2013; Joppke 2005) nebo jiných (ruských, estonských, ukrajinských reemigrantů apod.). Tato zkušenost je tak velice častá:

„Ani neřeknu, protože tady se cítím být Češkou. Třeba, když se s tetama nebo z našeho spolku, ženské starší, potkáme, tak mluvíme česky. České písničky, je mně to drahé, je mi to blízké. Ale když se dostanu do nějaké části Čech a jsem tam déle a uslyším ukrajinsky, tak zase toužím po ukrajinštině. To je těžké, nemůžu říct, protože tady jsem na té zemi vyrostla. Je mně to blízké, je mi to drahé všechno stejně.“¹⁴⁰

Můj vliv jako nositele české etnicity se mohl objevovat zejména snahou starších participantů odpovídat na mou otázku souhlasně s predikovaným „češtvím“ vzhledem k jejich domnělému předporozumění mé snahy nacházet „českost“. Následně se snažili zvýznamňovat konkrétní situace, které artikovali jako důležité pro etnickou sounáležitost. Níže je např. uvedena odpověď participantky, kde je patrný její příklon k ukrajinské etnicitě, ačkoliv nepopírá svůj český původ (byla ze smíšeného česko-ukrajinského manželství) a snaží se mi objasnit svůj vztah k české etnicitě:

L. J.: Jak se cítíte být? Ukrajinkou, Češkou?

J.T.: Více Ukrajinkou, protože jsem se tu narodila a tady všechno bylo. Tady ano, ale moje máma [maminčiny rodiče udává participantka jako české] často jezdila do Čech. Poprvé máma jela v padesátém šestém roce. Mě ještě nepustili, protože jsem chodila do školy. Poté také nějak jezdila, každé tři roky, každých pět let jezdila.¹⁴¹

¹⁴⁰ Participantka E.S., nar. 1949, 18.4.2014, Luck, Ukrajina.

¹⁴¹ Participantka J.T., nar. 1948, 18.7.2013, Dubno, Ukrajina. Přeloženo z ukrajinského jazyka.

Rozdělení na starší, střední a mladší generaci pak rozlišuje participanty podle věkových generací, což ovšem neznamená, že by se jejich názorová stanoviska a postoje musely nutně lišit kvůli věku.¹⁴² Výše uvedenou poznámku uvedla participantka, která je představitelkou starší generace, ale podobou svého vyjádření se neodlišuje od vyjádření mladé generace. Také potomci krajanů se totiž *přiklánějí k ukrajinské etnicitě* a zároveň se snaží objasnit svůj vztah k českým předkům. Při odůvodňování své inklinace k ukrajinské etnicitě pak mladí participanty z drtivé většiny uvádí nejbližší sociální prostředí jako nejvýznamotvornější prvek ovlivňující jejich etnickou příslušnost:

H.P.: Ale spíše když jsme byli od první do páté třídy. Máme první učitelku, v první až ve čtvrté třídě máme jednu učitelku na všechno, tak jsme se učili například věře Tarase Ševčenka. To je takový významný.

L. J.: Zním.

H.P.: Tak spíše tam, že je hrdost na svůj národ.¹⁴³

Nejdůležitějším pro utváření přesvědčení je podle mladých participantů *blízké prostředí*, ve kterém vyrůstali. To jen podporuje tezi o etnickém vědomí jako o adaptaci na lokální a časové podmínky (Jenkins 2008), ale také o vlivu státu coby mocenského prostředku (Brubaker 2006), který je patrný ve školství a v jiných institucích předávajících národní uvědomění.¹⁴⁴

Ale jak se v naracích dále odráží intergenerační etnická proměna? Starší generace si např. stěžuje, že již nemá s kým česky mluvit. Pokud jim chybí blízké osoby mluvící česky, pak to může být způsobeno jejich zvykem používat český jazyk v dětském věku, což už jim dnešní „ukrajinizovaná“ společnost neumožňuje. U střední generace pak není situace jednoznačná a jsou mezi nimi lidé hlásící se k ukrajinské i k české etnicitě. Například dvě participantky, obě ze smíšeného česko-ukrajinského manželství, inklinovaly k odlišné

---

¹⁴²Může se pak samozřejmě projevat situace, že starší participanty vzpomínají spíše na své mládí a na předky, zatímco mladí se dívají do budoucnosti.

¹⁴³ Participantky H.P. a K.P., nar. 1996, 1.8.2013, Dubno, Ukrajina.

¹⁴⁴ Vrátil-li se ke starší a střední generaci, pak jedinci z této kategorie také artikuluji vliv blízkého sociálního prostředí. Konkrétně se jednalo např. o předávání českého jazyka z rodičů na potomky, o české tradice a zvyky, vaření českých jídel (knedlíky, polévky, buchty), o demokratické chování nebo o české písně u nich *doma*, tedy v blízkém rodinném kruhu: „*Když jsem byla malá, tak mě babička učila. Pokud bylo dítě malé, tak si vůbec neuvědomuje. Zase škola byla ukrajinská. To byla perfektní škola. Nově vybudovaná. Takže najednou čeština úplně zmizela, ale občas babička: „Andělíčku, můj strážníčku, opatruj mi mou dušičku. ‘ A takové dětské.*“ (Participantka C.L., nar. 1959, 23.4.2014, Dubno, Ukrajina)

etnicitě. Jedna se ztotožňovala s ukrajinskou etnicitou a uvedla, že v kontaktu s Čechy byla spíše její maminka, zatímco ona sama se těchto setkání nezúčastňovala. Druhá participantka uvedla inklinaci k české etnicitě a zmínila značný vliv české maminky na svou osobu díky českému jazyku a české kuchyni.¹⁴⁵

Dá se posuzovat mnoho faktorů a při rozboru střední generace by si každý participant zasloužil speciální analýzu, nicméně se zde nabízí částečná odpověď na intergenerační posun v etnicitě – čím více se objevovala smíšená manželství a ztrácel se český vliv na potomky, tím spíše se participanti identifikovali s ukrajinskou etnicitou. Pro začátek můžeme uvést, že pokud se mladí participanti identifikovali jako Ukrajinci, pak je to výsledkem převažujícího vlivu nečeského prostředí jak v rodině, tak v institucionálních složkách. Při svém odkazu na etnicitu považují za zásadní jejich bezprostřední sociální prostředí vymezeného nejbližším okolím: „*Spíš [se cítím] jako Ukrajinka, protože já jsem zvyklá na to, co mám, kde žiju, že žiju na Ukrajině.*“¹⁴⁶

Jako „nečeské“ prostředí však nemusí být nutně označeno blízké geografické okolí, ale zejména sociální. K tomu nám poslouží i statistiky z posledního sčítání obyvatel v roce 2001,¹⁴⁷ kdy mladí participanti byli ještě v dětském věku. V tomto roce žilo v Rivenské oblasti 1 169 700 obyvatel a ve Volyňské oblasti 1 061 200 obyvatel. Převážně se však jednalo o ukrajinské obyvatelstvo a nejčastěji se jednalo o jedince, kteří se v této oblasti narodili nebo pocházeli ze sousedních oblastí – v případě Rivenské oblasti z Volyňské a Žitomirské oblasti, v případě Volyňské oblasti ze Lvovské a Rivenské oblasti. Cizinců je v obou oblastech velmi málo, v Rivenské oblasti je zastoupeno nejvíce Rusko (28 183 občanů Ruska v Rivenské oblasti), Bělorusko (4090) a Kazachstán (2791), ve Volyňské jsou pak opět nejčastější Rusové (25 997 občanů Ruska), Bělorusové (4155) a Kazaši (2142). Je však nutné dodat, že i v západní Ukrajině je již tradiční velmi silný vliv Ruska, dříve Sovětského svazu, a po válce se zde usídlilo mnoho ruských vojáků. Nejvíce cizích státních občanství pak mají v Rivenské oblasti kromě samotných Ukrajinců (588 lidí) Rusové (693), Bělorusové (140), Arméni (72), Ázerbájdžánci (63), Gruzínci (41), Moldavané (38) a Poláci (30). Ve Volyňské oblasti pak to jsou kromě Ukrajinců (445) opět Rusové (703), Bělorusové (201), Arméni (82), Gruzínci (37), Moldavané (27), Ázerbájdžánci (21) a Poláci (20). Oproti oblastem v jižní a východní Ukrajině je tedy Rivenská a Volyňská oblast etnicky „téměř“ homogenní. Při

¹⁴⁵ Role matek a jejich vliv na utváření osobnosti jejich dětí byl významný, obzvláště pokud se z celkového počtu nereemigrujících Čechů neodstěhovala v roce 1947 značná část Čechů kvůli smíšeným manželstvím.

¹⁴⁶ Participantka U.V., nar. 1992, 26.7.2013, Dubno, Ukrajina.

¹⁴⁷ Державний комітет статистики України [online]. 2001 [cit. 2015-12-19]. Dostupné z <<http://2001.ukrcensus.gov.ua/>>.

procentuálním součtu obyvatel vychází, že v Rivenské oblasti bylo v roce 2001 až 96% Ukrajinců, 2,6% Rusů a 1% Bělorusů, zatímco ve Volyňské oblasti bylo 97% Ukrajinců, 2,4% Rusů a 0,3% Bělorusů (viz příloha 3). Díky etnické homogenitě obou oblastí mají mladí participanti převážně ukrajinské předky.

V kontextu rozhovoru nezáleží pouze na mé osobě coby nositeli české kultury nebo etnicity, ale je také nutné přihlídnout k tomu, že participanti nejčastěji pobývali v době rozhovoru na Ukrajině. Jedna z mladých participantek tak artikuluje svou inklinaci k ukrajinské etnicitě, ale zároveň dodává, že je to dáno jejím pobytem v ukrajinském prostředí, což by se mohlo změnit v případě pobytu v odlišném prostředí. Referovala k vlivu ukrajinského prostředí a zmiňovala, že by sama sebe v případě přestěhování do České republiky a dobré znalosti českého jazyka nahlížela odlišně: „*Ale kdybych dostala ten český pobyt a ten trvalý pobyt a budu dobře mluvit a nebudu mít ten přízvuk, tak já bych říkala, že jsem Češka, víš?*“¹⁴⁸ Výjimku tvořila jedna z mladých participantek, která již dlouhodobě žije v České republice a považuje se za Češku.¹⁴⁹ Také další participantka již dlouhodobě usazená v České republice se považuje za Češku, ovšem tato participantka žije v Praze již dvacet let a patří do střední generace. Délka pobytu v přijímající zemi může být pro identifikaci participantů zásadní – čím déle žijí v přijímající zemi, tím spíše se identifikují s majoritní společností. Většina mladých participantů v rozhovorech provedených na Ukrajině však uvedla, že by se identifikovali jako Ukrajinci, i kdyby žili v České republice, a také další čtyři mladí participanti již žijící v České republice se identifikují jako Ukrajinci.¹⁵⁰ V naracích většiny mladých participantů tudíž stále přetrvává artikulace ukrajinské etnicity.

Někteří participanti pak na dotaz ohledně své etnicity referovali, že oni nebo jejich rodiče jsou „zapsaní“ podle určité národnosti. Tím ovšem odkazovali k institucionálnímu určení jedince, protože každý občan Ukrajiny si může ve svých šestnácti letech vybrat svou národnost. Jedná se o pozůstatek z doby Sovětského svazu a pro jedince jeho volba znamená, že jím vybraná národnost bude zapsána na ukrajinských úřadech. Byla-li tedy maminka zapsána na úřadech jako Ukrajinka a tatínek jako Čech, může si potomek zvolit, jakou z těchto národností bude používat. Jedná se však pouze o úřední označení a *nemá* vliv na *získání příslušnosti ke krajaňské komunitě*. Úřední zapsání je pak i zavádějící, protože jako

¹⁴⁸ Participantka U.V., nar. 1992, 26.7.2013, Dubno, Ukrajina.

¹⁴⁹ V případě této participantky došlo navíc k internalizaci předsudků vůči Ukrajincům a Ukrajině, které získala od většinové české společnosti. Dochází k tomu, že stereotypizuje ukrajinskou společnost (viz Tsuda 2009). Participantka vnímá svůj vlastní stát a národnost jako inferiorní, zatímco Českou republiku a českou národnost jako superiorní.

¹⁵⁰ Výjimku tvoří jedna z mladých participantek již dlouhodobě žijící v České republice, která se považuje za Češku (viz předcházející poznámka pod čarou).

Čech může být úředně zapsán jedinec díky genealogicky vzdáleným předkům. Pokud se např. česká babička provdala za ukrajinského manžela a nebylo jí umožněno v roce 1947 reemigrovat, pak si jejich potomek mohl vybrat národnost jednoho z rodičů. Vybral-li si českou národnost a znovu se oženil s manželkou ukrajinské národnosti, pak si zase jejich potomek mohl vybrat národnost podle rodičů. Národnost mohla plynule „přejít“ z generace prarodičů na vnuky. Je tak velký rozdíl mezi subjektivně pocíťovanou etnicitou a „zapsanou“ národností. Toto odlišení je důležité, protože někteří mladí participanti při odkazu na etnicitu referují právě na institucionální „zapsání“ předků. Například pouze prababička participanta měla oba české rodiče, ale sám zmiňuje úřední „zapsání“ rodičů: „*Můžu říct, že mám jako tatínka Ukrajince, maminku Češku.*“¹⁵¹

Není také nezajímavé, že se národnost může v průběhu života měnit. Pokud jedinec změnu vyžaduje, může se obrátit na soud s požadavkem o potvrzení národnosti druhého rodiče (nebo, jak uvedli participanti, dokonce si vybrat národnost podle svého uvážení).¹⁵² Institucionálně deklarovaná národnost však nemá žádný dopad na obdržení potvrzení o příslušnosti ke krajanské komunitě. V případě krajanského statusu se musí předložit dokumenty o českém původu českým úřadům, které rozhodnou o vydání nebo nevydání potvrzení na základě „pokrevního spojení“ s českými předky.

Mladí participanti tak převážně inklinují k ukrajinskému etnickému vědomí a čeští předci mladých participantů (někteří mají i polské, slovenské nebo ruské předky) mají v kontextu rozhovorů pouze roli reliktu, který není důležitý pro subjektivní identifikaci. Se ztrátou „českého etnického vědomí“ souvisí i schopnost číst, psát, rozumět a mluvit česky. Úroveň porozumění českého jazyka je sice různá a liší se případ od případu, ovšem obecně platí, že participanti ze starší a střední generace jsou víceméně schopni dorozumět se českým jazykem slovem i písmem a své znalosti získali především díky svým rodičům a prarodičům, ačkoliv někteří z nich se naučili českému jazyku až díky styku s českým prostředím v Československu, respektive v České republice. Mladší participanti se však český jazyk naučili z krajanského spolku a díky pobytům v České republice, a pokud již nějakou znalost jazyka získali díky svým rodičům a prarodičům, pak se jednalo jen o základní fráze. Přesto je mladá generace na rozdíl od generace jejich prarodičů a rodičů více nakloněna migraci do České republiky.

---

¹⁵¹ Participantka M.T., nar. 1985, 27.7.2013, Dubno, Ukrajina.

¹⁵² Закон України про національні меншини в Україні. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 36, стаття 526/11.

9.4 Migrační tendence u krajanů

Starší participanti *odmítají přesídlit* kvůli ztrátě sociálních sítí v České republice, vyššímu věku, nedostatku financí nebo problémům s důchodovým systémem (viz níže). Častá odpověď se podobala následujícímu úryvku:

L. J.: A vy jste se nikdy nechtěla natrvalo odstěhovat do Čech?

J.B.: A chtěla bych. A kdo to mě vezme?

L. J.: Dneska byste už mohla, ne? Dneska už to je povolený.

J.B.: Už to je povolený. Už já nejsem nikomu [potřebná].¹⁵³

Participanti ze starší generace také uvádějí, že už je „příliš pozdě“ na reemigraci do Československa, jsou „zvyklí na život na Ukrajině“ anebo považují za nutné zůstat na Ukrajině kvůli péči o staré nebo nemocné příbuzné.¹⁵⁴ Někteří participanti ze starší generace by se pak rádi účastnili reemigrace, ale důvodem pro odmítnutí reemigrace je – kromě znehodnocení měny po vyhlášení ukrajinské nezávislosti – zejména nedostatek zdrojů na koupi domu nebo bytu v České republice, nemožnost najít si vhodné zaměstnání (i kvůli svému věku) nebo důchodový systém. Právě posledně jmenovaný důchodový systém představuje skutečnou překážku v případě migrace, jelikož participanti pracovali v Sovětském svazu, respektive na Ukrajině, a po případném přesídlení by obdrželi ukrajinský důchod, který by byl po převodu měny velice nízký. Průměrný důchod se v letech 2012–2015 pohyboval kolem 1000 hřiven/měsíc, což ještě v roce 2014 představovalo přibližně 2400 českých korun, po inflaci v roce 2015 jen 1100 korun a v roce 2016 už jen 1000 korun.

Výjimku však představuje jedna z participantek spadající do střední generace, která migrovala do České republiky kvůli svému synovi. Její potomek vystudoval v Praze vysokou školu a po studiích se již na Ukrajinu nevrátil. Kromě syna má v České republice také blízké sociální sítě ještě z doby reemigrace volyňských Čechův roce 1947 (i v tomto ohledu představuje výjimku) a participantčina znalost českého jazyka byla na vysoké úrovni. Největší překážkou však byla skutečnost, že jí v roce 2012 chyběly k dosažení důchodového věku dva roky (na Ukrajině je dolní mez důchodového věku 55 let) a navíc si byla vědoma nedostatku peněz po převodu ukrajinského důchodu na český. Po vypuknutí Majdanu v roce 2013 a během války na východní Ukrajině se však na Ukrajině prudce zhoršily životní podmínky a

¹⁵³ Participantka J.B., nar. 1928, 4.4.2012, Mirohošť, Ukrajina.

¹⁵⁴ Poslední důvod není mladými participanty artikulovaný, protože jejich rodiče jsou střední generace a jsou zcela samostatní (k vazbám mezi generacemi v případě migrace srv. Conway – Potter 2009).

participantka nakonec pro sebe a pro svého manžela obdržela od českého krajského města byt, který město poskytlo v rámci podpory ukrajinských krajanů. V bytě nemusí první rok platit nájemné a navíc od města obdržela jednorázovou finanční pomoc. Kromě rodiny této participantky uskutečnily reemigraci v letech 2015–2016 ještě další dvě rodiny ze střední generace.

V případech střední a starší generace se však jednalo o výjimky, další jedinci z těchto věkových kategorií již odmítají migrovat.¹⁵⁵ V následujícím textu poukážu na migrační tendence mladé generace – jsou to především potomci krajanů do třiceti let, kteří si přejí migrovat a zároveň mají k migraci dispozice. Potomci krajanů nemusí řešit důchodový systém a navíc se mohou spolehnout na finanční i na emocionální podporu svých rodičů. Mladá generace je však oproti generaci rodičů a prarodičů znevýhodněna nedostatečnou znalostí českého jazyka (což neplatí u všech mladých participantů) a chybějícími sociálními sítěmi¹⁵⁶ v České republice, což je však způsobené předchozí generací, která se po reemigraci volyňských Čechů v roce 1947 svým reemigrujícím protějškům odcizovala.

---

¹⁵⁵ Rodiče jsou často nejen vzdělání, převážně mají vysokoškolské vzdělání a jen výjimečně se vyskytuje sekundární vzdělání se specializací, ale také jsou relativně dostatečně finančně zabezpečeni. Vzděláním převyšují jiné obyvatele, protože celkově má nejvíce obyvatel v Rivenské oblasti podle sčítání lidu v roce 2001 ukončené sekundární vzdělání (200 191 osob), nedokončené vyšší vzdělání (84 832); tento typ vzdělání znamená sekundární vzdělání s určitou specializací a dokončené vysokoškolské vzdělání (70 400). Ve Volyňské oblasti pak má nejvíce obyvatel ukončené sekundární vzdělání (171 184 osob), nedokončené vyšší vzdělání (86 664; sekundární vzdělání s určitou specializací) a dokončené vysokoškolské vzdělání (63 947). Také většina mladých participantů má již z Ukrajiny vysokoškolské vzdělání. Rodiče mají (až na výjimky) poměrně lukrativní pracovní pozice (právník, lékař, učitel, podnikatel a další), přičemž podle sčítání lidu v roce 2001 nejvíce obyvatel v Rivenské oblasti pracuje na hospodářství (společně s lovem a s lesnictvím; 127 341 osob), ve výrobě (54 265) a ve vzdělávání (41 524). Ve Volyňské oblasti je situace podobná, nejrozšířenější je zaměstnání v hospodářství (opět společně s lovem a s lesnictvím; 129 002), následuje výroba (43 168) a vzdělávání (39 140) (Державний комітет статистики України [online]. 2001 [cit. 2015-12-19]. Dostupné z <http://2001.ukrcensus.gov.ua/>; viz příloha 3). Střední a mladší generace participantů tak má elitní postavení v podmínkách Rivenské a Volyňské oblasti (viz příloha 3) a mnoho z nich má široký rozhled – i díky výjezdům do zahraničí a zájmu o události v okolních zemích (vlastní tedy určitý sociální kapitál) – a relativní dostatek financí, což je patrné i díky tomu, že mohou své potomky zabezpečit dostatečným finančním obnosem pro získání dlouhodobého studijního víza. Rodiče si sice samozřejmě přejí žít s dětmi na Ukrajině, ale zároveň si uvědomují ekonomické, politické i sociální těžkosti, a proto podporují své děti v migrační anabázi i začlenění do české společnosti. Zpravidla podporují migraci potomků do českého prostředí zejména proto, že na Ukrajině *nevidí budoucnost* a řešení vidí v migraci do vyspělejší země. Jen u jednoho participanta odmítali rodiče jeho emigraci do českého prostředí a pak matka jedné participantky nesouhlasila s přesídlením své dcery. Rodiče však zároveň automaticky předpokládají zlepšení sociálního statusu svých dětí, což je pro participanty závazkem vystudovat a najít si příhodnou pracovní pozici.

¹⁵⁶ Rodiče však mohou poskytnout potomkům i podporu v rámci sociálních sítí. Ty jsou obecně důležité ve studiu migrace, protože migrantům umožňují snižovat riziko i náklady spojené s migrací a zároveň zvyšují zabezpečení a výhody. V zemi imigrace mají někteří příbuzné nebo známé z řad potomků krajanů nebo Ukrajinců (jen ve třech případech se jedná o reemigranty z roku 1947 nebo o jejich potomky, z toho ve dvou případech se nejedná o příbuzné, ale o jedince, se kterými byly navázány vztahy v posledních letech). Tito jedinci jim mohou pomoci, a tak např. jedna participantka využívá finanční pomoci od svého ukrajinského dědečka, který žije a pracuje na severu Čech, a další participant má možnost ubytování u své tety. Rodiče jsou častými iniciátory ve vytváření sociálních sítí, které se zpravidla skládají z nedávno vytvořených vazeb. Mladí participanté se ocitnou v soukolí jednání rodičů, a vlastní sociální sítě budují až během svých prvních zkušeností

Migrační tendence artikulované mladou generací jsou v teoriích migrací známými jevy, obecně je totiž migrace strategií spíše mladší než starší generace (Waldinger 2015). Přestože migrace mladé generace nemusí přímo souviset s překonáním hranic, obecně totiž migrují mladí jedinci z vesnice do měst, z rurálních do průmyslových oblastí atp., v této práci bude otázkou, jaké strategie vyvíjejí potomci krajanů k překonání hranic a jak se u nich vyvíjí pocit sounáležitosti s Českou republikou, pokud deklarují svoji etnicitu jako ukrajinskou? V podání některých autorů je migrace krajanů z Ukrajiny vysvětlována nahlížením na Českou republiku jako na vyspělý západní stát s pracovními a studijními příležitostmi (Klípa–Bažant–Uherek–Valášková 2000). Tato krátká informativní věta však nevysvětluje vznik tohoto náhledu.

9.5 Je Česká republika skutečnou cílovou zemí pro emigranty z Ukrajiny?

Problémem klasických modernistických teorií migrace je předpoklad o migraci jako o odchodu *ze státu emigrace do státu imigrace* a kvůli tomuto státocentrickému modelu nemůže být zodpovězena již dříve položená otázka, z jakého důvodu někteří jedinci migrují a proč jiní zůstávají. Migrace do České republiky z *prostoru* Ukrajiny je sice nazírána jako poměrně tradiční migrační proud, ale při hlubší analýze tohoto migračního proudu mají největší dispozice pro migraci do České republiky obyvatelé *Zakarpatské oblasti*, zatímco imigrace z ostatních oblastí je spíše neobvyklá.¹⁵⁷

Při otázce na cílovou destinaci emigrace z Rivenské a z Volyňské oblasti pak drtivá většina participantů odpověděla, že největší procento obyvatel z těchto oblastí odchází do Polska a dále zmiňují Francii, Itálii, Španělsko, Rusko, Portugalsko, Litvu nebo obecně uvedli

---

s novým prostředím. Při migraci jedinců na střední školy se pak v procesu vyjednávání se sociálními sítěmi vyskytují zpravidla rodiče a také je častým motivem rodin, aby jejich děti bydlely pohromadě. V Uničově se tak rodiče jedné participantky domluvili s jinou rodinou, aby mohly jejich děti bydlet pohromadě, a v Rychnově nad Kněžnou domlouvali rodiče participantek ubytování přímo s ředitelem školy. Další náležitosti potom všichni rodiče řešili s vedením obou škol. V případě jednosemestrálních pobytů v Brně pak mladí participanté směřují zpravidla osamoceně a až během svého pobytu získávají sociální síť. Naplňuje se představa, že sociální síť spojuje migranty skrze přátelské vazby a sdílený původ (Massey 1998) a zároveň pro samotné mladé participanty to znamená velice nízké náklady a risk při migraci – vše totiž zařizují rodiče. Sám jsem pak byl mnoha participanty dotazován na informace nejrůznějšího druhu, často i velice obecného charakteru, což jen svědčilo o absenci jejich sociálních sítí v České republice. Mnozí se mě dotazovali zejména na informace, ale někteří požadovali i pomoc s byrokracií, s dokumenty potřebnými pro migraci nebo s nalezením práce. Většina participantů tak potvrzuje, že v České republice nikoho před svým prvním dlouhodobým pobytem neznali – a pokud znali, spíše se jednalo o informativní pomoc rozšiřující znalosti participantů – a poté si vytvořili sociální síť složené z občanů postsovětských republik nebo z českých přátel. Někteří si také utvářejí sociální síť díky českým občanům, se kterými vešli ve styk během jejich pobytu na Ukrajině. Vazby s českými občany jsou však velice nestabilní a omezené a často se rozpadají.

¹⁵⁷ Dovolím si zde poznámku, že i s ohledem na osobní zkušenosti můžu potvrdit, že nejvíce migrantů ukrajinské národnosti, se kterými jsem se v České republice setkal, pocházelo ze Zakarpatské oblasti a dále se objevovala Lvovská, případně Ivano-Frankivská oblast.

„dále na západ“. Jedna participantka pak poznamenala, že „*Česko bylo tím státem, přes který hodně lidí cestovalo dále za prací*“.¹⁵⁸

Další participantky poté uvedly:

E.F.: V Čechách musejí mít papíry, mít ten trvalý pobyt. V Polsce ne.

L. J.: Aha.

E.F.: Jet tak načerno a v Čechách to ne, to tak nebude.

L. J.: Takže do Polska je to v tom případě lepší?

E.F.: Jo, v Itálii hodně. Moje kamarádka tam je.

V.P.: Ve Španělsku.

*E.F.: Ve Španělsku je. Je lidí hodně po světě, protože práce tady není.*¹⁵⁹

Polsko je pro mnoho obyvatel Rivenské a Volyňské oblasti přitažlivou zemí migrace kvůli geografické blízkosti, srozumitelné a blízké řeči a vzájemným stykům (Polsko vytváří aktivní politiku vůči Rivenské a Volyňské oblasti, např. zde udržuje katolické kostely a vysílá kněží šířící katolickou víru). Také polská autorka Kristyna Iglicka uvádí, že dřívější bratrovražedné vztahy z období druhé světové války jsou zapomenuty a obyvatelé Ukrajiny často migrují do Polska (viz Iglicka 2001).

Polsko však také *udržuje reemigrační tendence* z Rivenské a Volyňské oblasti skrze polské krajanské spolky. Jedinci s polskými předky mohou obdržet tzv. *kartu Polaka*, která je vystavována pro bývalé občany Sovětského svazu s polskými předky. Tento průkaz stvrzuje příslušnost k polskému národu, ačkoliv nelze hovořit o rovnoprávném postavení s polským občanem (v anglicky psané odborné literatuře se může podobná karta označovat jako *denizenship*). S kartou Polaka má jedinec na polském území pracovní povolení, právo na zdravotní pojištění, může založit obchodní společnost, studovat nebo využít slevy na veřejnou dopravu. Někteří participanté však zmiňují, že držitelé této karty bude předkládána pouze podřadná práce nebo že s kartou Polaka je obtížné založit a vést podnikatelskou činnost. Pro mnoho obyvatel z Rivenské a z Volyňské oblasti je však karta Polaka poměrně žádaným průkazem. Řada z nich má polské předky díky historickým vazbám na Polsko (v Rivenské a Volyňské oblasti již od 19. století existovali polští statkáři a polské kolonie a také v letech 1921–1939 byly obě oblasti pod polskou správou). Polská vláda umožňuje benefity konkrétní

¹⁵⁸ Participantka L.Y., nar. 1976, 22.4.2015, Praha, Česká republika.

¹⁵⁹ Participantky E.F. a V.P., nar. 1926 a 1955, 16.7.2013, Zdolbunov, Ukrajina. Částečně přeloženo z ukrajinského jazyka.

skupině lidí s polskými předky, zatímco pro jedince bez polských předků jsou tyto benefity nedostupné. Polský stát tak hraje významnou roli v otázce migrace a určuje, komu je za snazších podmínek umožněn pobyt v polském státě. Karta Polaka vyjadřuje, proč je pro některé jedince s polskými předky z Rivenské a z Volyňské oblasti přitažlivější Polsko než jiné státy Evropské unie.¹⁶⁰ O kartu Polaka však nežádají všichni jedinci s polskými předky a tohoto průkazu využívají pouze ti, kteří v něm vidí určitou hodnotu.

Polská státní politika hraje důležitý pull faktor pro umožnění podmínek, za jakých se migrace uskutečňuje. Tím narážím i na otázku, proč je Česká republika zemí imigrace pro určité obyvatele z Rivenské a z Volyňské oblasti, konkrétně pro potomky krajanů zpravidla organizované v českých krajanských spolcích, pokud je Česká republika pro emigrační proud z těchto oblastí *netradiční*. Mohlo by se jednat o zcela triviální odpověď: *původ*. Už jen prokázání českého původu, tj. předložení dokumentů o české národnosti předků může stačit k podání žádosti o trvalý pobyt v České republice. Tím by se mohla lehce určit role české migrační politiky jako významného pull faktoru. Zároveň bychom však opomíjeli další důležité skutečnosti *selektivity*, protože na západní Ukrajině dosud žijí jedinci, jejichž prarodiče byli původem Češi (a jeden z takových participantů dokonce uměl i dobře česky), ale nehlásí se k českému původu, nemají zájem o český jazyk ani o českou kulturu a neplánují v nejbližší době odjet do České republiky. Lépe řečeno, nemají zájem proklamovat svůj vztah k českým předkům a k českému národu, respektive k České republice. Nezávisle na participantech jsem se setkal se dvěma takovými jedinci s českými předky, ovšem i samotní participanté mají sestry nebo bratry, kteří neprojevují prakticky žádný zájem o český původ. Participanté tuto skutečnost odůvodňují rodinnými závazky svých příbuzných a nutností usadit se kvůli dětem. To jen potvrzuje stanovisko jedné participantky, která se mi během schůze národnostních menšin v Lucku v roce 2015 svěřila, že ve skutečnosti je lhostejná národnost předků – důležitá je samotná profilace jedince. Význam této věty je zásadní, vymezuje totiž rozhodovací schopnosti samotných participantů a poukazuje na zacházení s původem.

Relevantní je analyzovat okolnosti, za jakých se participanté ke krajanství hlásí. Nebude zřejmě žádnou novinkou, že členové Sdružení Čechů Matice volyňská i Stromovky jsou jedinci s určitou motivací angažovat se v krajanském spolku, neboť je pro ně atraktivní seberealizovat se v krajanských spolcích. *Totéž* platí i pro potomky krajanů s ukrajinským etnickým vědomím – ačkoliv inklinují k ukrajinské etnické identitě, zároveň je řada z nich aktivní v krajanském spolku. Při použití „vlasteneckých“ nebo „nacionalistických“ brýlí by

---

¹⁶⁰Pokud jim nemá Polsko sloužit jako tranzitní země.

vyvstala jasná kontradikce: otázka, proč by se měli jedinci s ukrajinským etnickým vědomím angažovat ve spolku skládajícím se ze členů oddaných českému národu, pokud nevyjadřují své „češství“? Takto nazíraná kontradikce může být u vlastenecky smýšlejících jedinců zřejmě ještě méně pochopitelná, pokud zjistí, že jsou v českých krajanských spolcích organizováni i Ukrajinci bez českých předků (nebo své české předky nemohou prokázat), ale projevují zájem o českou kulturu nebo o český jazyk. Ve sdružení v Lucku je např. zapsaný i ukrajinský spisovatel píšící knihu o českém vlivu na Zakarpatí, ale v krajanských spolcích jsou také organizováni i manželé/manželky jedinců s českým původem. Spolek Stromovka celou situaci vyřešil liberálně – každý člen si může zapsat národnost podle svého vlastního uvážení bez ohledu na dokumentaci o svých předcích. V případě luckého sdružení je pak nutné objasnit svůj původ. České krajanské spolky se tak neprofilují pouze národnostně, ale jsou přístupné i *sympatizantům* se zájmem o českou kulturu, český jazyk nebo českou zemi.

Zůstává otázka, proč je pro členy krajanského spolku české prostředí přitažlivé. Co je u mladých participantů s českými předky důvodem přihlášení se k českému původu navzdory jejich inklinaci k ukrajinské etnicitě? Zde nevystačí odpověď, že se v případě krajanů dá hovořit o jedincích hrdých na český původ, což „svědčí o *ztotožnění s českou národností*“ (Iljuk 2011: 225). Jak vzniká tato *hrdost*? Jaksi samozřejmou implikací určitého – často pozitivně zabarveného – vztahu krajanů a jejich potomků k českému národu nebo k českému prostředí bychom zanedbávali skutečnost, za jakých okolností tento vztah vzniká. Hrdost není samozřejmý pocit, který by měli krajané „pocitovat již od kolébky“.

9.6 Zkušenosti z České republiky

Aby závěry této práce byly ještě pochopitelnější, natočil jsem v Rivenské a Volyňské oblasti deset rozhovorů s mladými Ukrajinci (do 30 let věku; všichni vysokoškoláci a s inklinací k ukrajinské etnicitě) bez českých předků, kteří *nikdy* nebyli v zahraničí. Jejich stanoviska ohledně zemí Evropské unie pak porovnám se stanovisky potomků krajanů, kteří již byli v České republice minimálně na jednom ozdravném/letním táboře.

Předem si však dovoluji krátké odbočení s otázkou, jak mladí participanté s českými předky hodnotí své ukrajinské vrstevníky, kteří *nikdy* nebyli za hranicemi. Podle jedné mladé participantky chtějí obyvatelé z Ukrajiny migrovat, ale v případě České republiky je jejich náhled na český stát redukován *pouze* jako na stát s *lepším životem a s vyššími mzdami*, což samo o sobě nečiní z České republiky přitažlivou zemi imigrace. I jiné státy Evropské unie totiž mají v porovnání s Ukrajinou lepší životní podmínky a vyšší platy. Jiný mladý

participant pak zmiňuje, že jeho kamarádi a jiní Ukrajinci neznají vyspělý stát a prý uvažují o Ukrajině jako o dobře fungujícím státu. Mladí Ukrajinci bez českých předků, kteří nikdy nevyjeli z Ukrajiny na turistický nebo na studijní pobyt, mohou skutečně mít nedostatek informací, ale také se u nich může objevit nárůst nacionalismu.¹⁶¹ V uskutečněných rozhovorech s mladými participanty bez českých předků se však objevovalo pochopení pro migranty, že se na západě jedná o státy s vyšším platem a s lepším životem. Participanti bez českých předků se tak se svou vidinou západních států neodlišují od slov výše uvedené participantky o obecném pohledu na český stát jako na zemi s vyššími platy a lepším životem.

V uskutečněných rozhovorech se však zároveň uvádí i další důvody ukrajinské emigrace do zemí Evropské unie – vyšší civilizační úroveň Evropské unie, lepší vzdělání nebo možnost realizace. Nejčastěji se však artikulují především ekonomické důvody emigrace, což participanti bez českých předků dávají do souvislosti s nízkým rozvojem ukrajinského státu. Většina by si přála, aby Ukrajinci neodjížděli, ale aby pomáhali zlepšovat stav vlastní země, zatímco jiní požadují, aby Ukrajinci setrvali v místě svého narození. Pokud však již musí migrovat, tak by měli pozvednout povědomí o ukrajinské kultuře v zahraničí. Tyto věty uvozují jejich vlastenecké citění a většina z nich se skutečně v roce 2014 (v době probíhající války na Ukrajině) označovala jako patrioti.

Participanti bez českých předků pak podporují integraci s Evropskou unií a při otázce na získávání informací o zemích Evropské unie uvádějí nejčastěji internet a méně často televizi. Převážná část participantů však má v zemích Evropské unie sociální síť, se kterými jsou v kontaktu pomocí Skypu, internetových sociálních sítí, telefonátů, anebo díky osobním setkáním, pokud se jejich známí vrátí zpět na Ukrajinu. I od nich získávají informace o o zemích Evropské unie.

Sami mladí participanti bez českých předků považují migraci za normální a v případě jejich vlastní migrace by prý nejprve odjeli do konkrétní země jako turisti a posléze by se rozhodli, zda zůstanou. Důležité ovšem je, že by se v případě migrace – byla jim položena otázka, za jakých okolností by se odhodlali k migraci – rozhodovali podle svých sociálních sítí v Itálii, ve Španělsku, v Litvě, v Portugalsku, v Polsku nebo ve Spojených státech amerických. Nejedná se nové poznatky, neboť většina případných migrantů preferuje využití sociálních sítí umožňující snížit rizika migrace a zároveň snižovat náklady na migraci.

---

¹⁶¹ Není bez zajímavosti, že krátce po Majdanu a po krizi na východní Ukrajině se začaly více objevovat červeno-černé vlajky, které byly znakem ukrajinské povstalecké armády, a začala se šířit fráze „Slava Ukrajině – herojam slava“. V letech 2014–2015 tak byl na Ukrajině vinou války s Ruskem a s povstalci na východní Ukrajině patrný vzestup nacionalismu. Rozhovory byly pořizeny právě v létě 2014, v době konfliktu na východní Ukrajině. Tato skutečnost měla zcela jistě dopad na narace participantů.

Důležité však je, že sociální sítě participantů bez českých předků vytvářejí odlišné země pro případnou imigraci, než jaké artikuluje mladí participanté s českými předky. To uvozuje i jedna z participantek bez českých předků: „*Nyní chce mládež někam vyjet, více se realizuje a více na sebe pracuje. Také v Rusku. Ale bez kontaktů nic neuděláš.*“¹⁶² Participanté bez českých předků by migrovali právě do těch zemí, které Igor Markov označil jako typické imigrační země pro emigranty z Rivenské a z Volyňské oblasti (2009). Právě sociální sítě jsou pro participanty bez českých předků důležité pro určení země imigrace a sami by migrovali do zemí, do kterých je migrace z Rivenské a Volyňské poměrně *tradiční*. Tím se odlišují od mladých participantů s českými předky.

Ještě než se však dostanu ke stanoviskům samotných potomků krajanů, uvedu, jak se u dvou participantek konstruovala jejich sounáležitost s českým prostředím. Tyto participantky (jedna s českými předky, druhá bez českých předků) odmítly vypovídat na diktafon, ale zároveň se staly významnými výzkumnými partnerkami, se kterými jsem se mohl (alespoň částečně) zúčastnit jejich pobytů v České republice, tedy i během budování jejich vztahu k českému prostředí.¹⁶³ První participantka (nar. 1991 v Dubně; s českými předky) byla celkem šestkrát v České republice na krátkodobých pobytech, třikrát byla na dětských táborech určených pro potomky krajanů a třikrát byla v Praze jako turista, z toho jednou s kamarádkou a dvakrát s rodiči. S odkazem na tábory zmiňovala upravenost silnic a ostříhané trávníky a velmi se jí zde *líbilo*. V tomto ohledu prý byla Česká republika perspektivnější než Ukrajina. Osobně jsem se však s ní účastnil jejího pobytu až v roce 2012 v Brně, kdy přijela studovat kurz češtiny pro cizince na Masarykovu univerzitu. Jedná se o semestrální studijní pobyt a pro krajaný jsou zde díky české vládě vyhrazena stipendijní místa. Účelem stipendií je zlepšovat kompetenci krajanů mluvit českým jazykem (dále k těmto pobytům viz níže). Participantka pobývala v Brně od zimního semestru v roce 2012 a ještě na sklonku roku 2012 toužila po návratu zpět do Lvova, kde vystudovala a kde měla být i zaměstnaná. Postupem času se však nedokázala rozhodnout, zda má setrvat v České republice, a na konci semestru se rozhodla pro přesídlení do České republiky. Na konci pobytu odjela zpět na Ukrajinu, ale díky svým českým předkům získala v roce 2013 potvrzení o příslušnosti ke krajané komunitě v zahraničí a ve zjednodušeném řízení určeném pro krajaný získala trvalý pobyt na území České republiky. Důvodem pro její odchod však nebyly pouze *možnosti* v České republice, ale také hodlala poznávat *nové prostředí a novou kulturu*.

---

¹⁶² Participantka O.P, nar. 1990, 14.5.2015, Luck, Ukrajina. Přeloženo z ukrajinského jazyka.

¹⁶³ Informace čerpám především z terénního deníku.

Zatímco s první participantkou jsem měl možnost absolvovat její migrační anabázi až po jejích prvních pobytech v České republice, se druhou participantkou jsem měl možnost zaznamenat její úvahy o České republice a o zemích Evropské unie ještě před uskutečněním její vůbec první návštěvy Prahy. Měl jsem možnost porovnat její tvrzení před uskutečněním pobytu s jejími zkušenostmi z první i z druhé turistické návštěvy. Tato participantka (nar. 1989 v Dubně; bez českých předků) ještě v červenci 2014 nikdy nebyla za hranicemi Ukrajiny a do té doby se pohybovala prakticky jen na západní Ukrajině. Věděla, že se v zemích Evropské unie žije lépe, ale prý by jí nevadilo setrvat na Ukrajině a nevyjadřovala touhu migrovat. Ve město Dubno pobírala relativně uspokojivý plat (2200 hřiven, což bylo v červenci 2014 přibližně 3700 českých korun). Měla také polské a německé předky, a ačkoliv jsem se zmiňoval o karte Polaka, namítala, že ji to nikdy nezajímalo. Podporovala integraci Ukrajiny s Evropskou unií a pod vlivem Majdanu a války na východní Ukrajině uváděla, že z těchto událostí snad vyjde Ukrajina silnější.

Její první návštěva České republiky se uskutečnila koncem prosince 2014 a počátkem ledna 2015. Rozdíly mezi Ukrajinou a Českou republikou interpretovala pouze ve výši mezd. Také se dostavilo částečné zklamání – uvažovala o „čisté“ České republice, ale všude panoval nepořádek a nelíbily se jí namalované graffiti. Určitý zlom přišel během následujícího pobytu v červenci roku 2015, kdy pobývala v České republice přibližně měsíc. Začala si všímat, že při vyšších mzdách stojí v České republice potraviny podobně jako na Ukrajině, a přímo „šokovaná“ byla z nízkých cen za elektroniku. Také si našla zaměstnání, ve kterém bylo možné vydělat si při dvanáctihodinové směně za dva týdny až 15 000 českých korun, což činilo deset jejích měsíčních platů (vinou války na východní Ukrajině a ukrajinské i mezinárodní politiky se její plat snížil na 1500 hřiven, což při inflaci a devalvaci ukrajinské měny činilo v roce 2015 přibližně 1650 korun).

O svých poznatcích z České republiky se zmiňovala své rodině a známým a v jedné kamarádce tím vyvolala i zvědavost podívat se do České republiky. Předávala tzv. sociální remittance, když transferovala své poznatky do původní země (Levitt 2001). Sama participantka pak zmiňovala, že již nechce na Ukrajině pracovat za pouhých 1500 hřiven, a pokud by tam neměla blízkou rodinu, tak by už na Ukrajinu neodjela a zůstala by v České republice navzdory schengenskému vízu, které ji neopravňuje k dlouhodobému nebo k trvalému pobytu. Nakonec se na Ukrajinu přeci jen vrátila, ale již zde prý nechce žít. Vše

završila větou: „*Když jsem byla v České republice, chtěla jsem na Ukrajinu, ale teď nechci být na Ukrajině. To je nenormální, ne?*“¹⁶⁴

Participantka jen podporuje tvrzení známé z teorií migrací, že návrat do ekonomicky slabší oblasti vyvolává tendence znovu absolvovat migrační anabázi. Postoje uvedené participantky byly zajímavé spíše kvůli měnícím se stanoviskům ke své vlastní zemi a k dřívějšímu způsobu života. Potomci krajanů také pocítují podobnou kontradikci mezi dosavadním životem na Ukrajině a pobytem v České republice již díky prvním krátkodobým pobytům v České republice, které se uskutečňují zpravidla v dětském nebo v pubertálním věku.

9.7 Letní ozdravné a vzdělávací tábory potomků krajanů v České republice

Tyto krátkodobé pobyty potomků krajanů by se daly rozdělit na soukromé cesty a na letní ozdravné/vzdělávací pobyty v podobě letních táborů (popř. jiné viz níže). Jelikož má řada potomků krajanů své první zkušenosti s Českou republikou právě díky letním ozdravným/vzdělávacím pobytům, přikládám na tyto pobyty důraz.¹⁶⁵ Možnost jejich realizace přišla až relativně nedávno, začaly se pořádat až v posledních letech (a nikoliv v 90. letech 20. století) a jsou určeny výhradně pro potomky krajanů s českými předky.

Jedná se o *letní tábory*, které se konaly v Třemešku u Šumperka, v Nové Vsi nad Nisou u Jablonce nad Nisou, v Bukovanech u Příbrami, v Pastvinách u Žamberka nebo v Solenicích u Příbrami (pobyty v Solenicích však byl spojen s válkou na východě Ukrajiny). Takto vzpomíná na tábor v Bukovanech jedna z tehdejších vedoucích: „*Karneval jsme si barvili, Shrek, všechny [postavy] z pohádek českých a ruských. To bylo na tři hodiny divadla. My jsme připravovali hudbu a sháněla jsem každé dítě, které mělo obraz Ferdý třeba. Tam jsem sháněla hudbu. Každý si vymyslel, co bude říkat. My jsme měli soutěž tanců. A těch písní. A děcka samy básničky skládaly. My jsme to natáčeli, ale kazeta zůstala tam. Miss Ukrajina a Miss Čech mezi holkami. Sportovní soutěže. To bylo úplně vynikající.*“¹⁶⁶

Sám jsem se krátkodobě zúčastnil tábora v Nové Vsi nad Nisou, kde jsem pobýval s potomky krajanů.¹⁶⁷ Původní německá vesnice byla položena na úpatí hor a polorozbořené a

¹⁶⁴ Z osobní konverzace na Facebooku. Přeloženo z ukrajinského jazyka.

¹⁶⁵ Důvodem prvních zkušeností díky letním pobytům je věk potomků krajanů. Zatímco letních pobytů se mohou účastnit prakticky již od útlého dětství, krajanské festivaly, výměnné pobyty a jiné cesty jsou určeny až pro dorostlejší děti.

¹⁶⁶ Participantka L.Y., nar. 1976, 22.4.2015, Praha, Česká republika.

¹⁶⁷ Bohužel jsem na táboře nemohl být déle než dva dny. Táboroví vedoucí pro mou práci nenalezli pochopení a také nebylo možné účastnit se veškerých táborových aktivit. Podobné problémy jsem však neměl pouze já,

opuštěné domy, z nichž některé jistě zely prázdnotou bezmála půlstoletí, nenapovídaly nic o atraktivitě českých zemí. Tábor se svou formou příliš neodlišoval od jiných táborů pro české děti v České republice. Děti se bavily, chlapci hráli fotbal, nepříliš ukázněné jedince napomínali táboroví vedoucí a konaly se výlety do Prahy a za historickými pamětihodnostmi. Ale také se zde objevovaly děti, kterým se stýskalo po rodičích, po známých nebo po důvěrně známém prostředí. Na táboře pobývala i jedna žena, která se přijela podívat za svojí vnučkou. Bylo patrné, že geografická vzdálenost a moment odloučení od rodiny působil na některé jedince velice emociálně a vedoucí tábora se snažili s dětmi hovořit a trpělivě jim vysvětlovali, že své nejbližší již brzy uvidí. Jednalo se o letní tábor jako každý jiný, ale přesto byl odlišný.

Podobné tábory jsou určeny především pro potomky krajanů z celé Ukrajiny, a proto se zde objevují děti z krajanských spolků ze Žitomiru a z Malé Zubovščiny (ze střední Ukrajiny), ale i z Bohemky, z Čechohradu nebo z Melitopolu (z jižní Ukrajiny). Mezi nimi se zúčastnily i děti z Dubna.¹⁶⁸ Pobyty by se daly rozdělit na dva typy: ozdravné a vzdělávací. Zatímco první typ je financován Ministerstvem zdravotnictví České republiky (MZ ČR), druhý typ je financován Ministerstvem zahraničních věcí České republiky (MZV ČR). Zde je nutné zdůraznit – liberálně řečeno – že se jedná o nacionalistickou politiku státu, protože stát je právně zodpovědný za své občany, kteří se narodili na jeho území, ale nikoliv za krajany, kteří se narodili mimo území národního státu a mají jiné státní občanství (Brubaker 1996: 67). Finančně však přispívají i české kraje, další sponzoři a také rodiče dětí. Tábory organizuje Občanské sdružení Sedm paprsků, Česko-ruská společnost nebo Společnost přátel národů východu.

Místo konání tábora	Rok konání tábora	Typ tábora	Financování
Třemešek	2013, 2014	Ozdravný	MZ ČR
Nová Ves nad Nisou	2014	Vzdělávací	Rodiče krajanů
Bukovany	2004	Ozdravný	MZ ČR a MZV ČR

podobné potíže měli i další reemigrující volynští Češi, kteří se odjeli podívat na tyto dětské tábory určené pro děti krajanů (zpravidla díky tomu, že znali rodiče nebo prarodiče některých dětí). Nejenže se vedoucí tábora nebo správci táborového ubytování divili, proč chtějí někteří místní Češi navštívit tábor, ale také jim dávali najevo, že jejich návštěva není vhodná. Důvodů může samozřejmě více, ale primárním byl zřejmě strach o bezpečnost dětí. Osobně jsem pociťoval, že nejsem vítán, přestože jsem byl částečně „nuceně“ oba dva dny tolerován.

¹⁶⁸ Nevím o tom, že bych se těchto táborových pobytů účastnily i děti z Lucka. Z luckého sdružení se pak celkem tři lidé účastnili měsíčního kurzu českého jazyka v Dobrušce (viz dále).

Pastviny	2010, 2012	Ozdravný a vzdělávací/ Ozdravný	MZ ČR a MZV ČR/ MZ ČR
----------	------------	------------------------------------	--------------------------

Ozdravné pobyty jsou konané ze zdravotních důvodů, a tak děti tráví čas na čerstvém vzduchu a sportují. Tento druh pobytů je legitimizován tím, že se jedná o potomky krajanů trpících následky černobylské havárie, ale v praxi se pobytů účastní i děti, kterých se černobylská havárie bezprostředně netýkala. Například v roce 2004 pobývaly v Bukovanech u Příbrami děti z jihokrajinského Melitopolu, z oblasti jednoznačně nezasažené černobylskou havárií. Vzdělávací pobyty jsou pak konané za účelem výuky českého jazyka a předpokladem je vztah potomků krajanů k českému prostředí. Vzdělávacích pobytů se však účastní i děti, které ve svém genealogickém „stromu“ nemají českého předka (ačkoliv mohou figurovat jako členové českých spolků). Také v tomto výzkumu bylo hned několik participantů bez českých předků, kteří se účastnili vzdělávacího pobytu. Jedna z táborových vedoucích z řad nereemigrujících volyňských Čechů pak uvedla, že dříve jezdili *jen* potomci krajanů, zatímco *dnes* jezdí i děti bez českých předků. Tyto děti se však mohou bez problémů účastnit – v českých krajských spolcích totiž může členem i jedinec bez českých předků, a proto může být i jeho potomku umožněna cesta na ozdravné/vzdělávací tábory. Jedná se totiž o spojení se spolkem, které umožňuje účast na táboře, nikoliv s českými předky.

Nejsou to však jen ozdravné/vzdělávací tábory, díky kterým mají mladí participanté zkušenost s českým prostředím. Mnozí se také zúčastnili kulturních akcí v České republice, zejména pak krajských festivalů. Dubenský dětský soubor byl v letech 2007, 2008, 2009, 2010 a 2015 účastníkem krajského folklorního festivalu v Praze a v letech 2003, 2008 a 2011 zorganizoval tři mezinárodní konference v Dubně za účasti českých hostů. Spolek v Lucku se v letech 2007 a 2015 zúčastnil krajského folklorního festivalu v Praze a spolek z Rivného zase pořádá výměnné studentské pobyty s univerzitami v Praze, v Českých Budějovicích nebo v Plzni. Také se uskutečnily výměnné pobyty studentů mezi gymnáziem v Rychnově nad Kněžnou a gymnáziem v Dubně a mezi gymnáziem Uničov a krajskými spolky. Česká vláda pak podporuje nejen krátkodobé, ale i dlouhodobé pobyty krajanů. V Dobrušce se každoročně uskutečňují měsíční kurzy českého jazyka pořádané Ministerstvem zahraničí v rámci Programu podpory českého kulturního dědictví v zahraničí. Pro participanty nad osmnáct let – jedná se o věkové omezení – je vymezeno šedesát stipendijními místy a kromě výuky českého jazyka se krajané účastní i různých besed, přednášek a výletů. Program je sice určen pro krajany, přesto se tohoto programu účastnila i jedna ze starších participantek

bez českých předků, a právě kurzu v Dobrušce se častěji účastní členové luckého sdružení. Další mladí participanti však absolvují i krátkodobé pobyty soukromě na turistické (schengenské) vízum.

Dále se krajanům každoročně přiznávají dvousemestrální nebo jednosemestrální studijní pobyty v Brně nebo v Praze pro obory čeština pro cizince nebo učitelství českého jazyka a literatury. Ročně je poskytováno patnáct dvousemestrálních nebo šedesát jednosemestrálních stipendií a jedná se o dlouhodobé pobyty, které participanti s oblibou využívají. Na semestrálním kurzu v Brně na oboru čeština pro cizince bylo až pět participantů (z toho jedna participantka bez českých předků) a v Praze byla jedna participantka na dvousemestrálním kurzu čeština pro cizince. Právě dlouhodobé pobyty jsou často zásadní pro konečné rozhodnutí mladých participantů, zda se vrátí na Ukrajinu, anebo zda se rozhodnou k migraci do České republiky. Nicméně čtyři participanti v tomto výzkumu se po využití semestrálních pobytů rozhodli přesídlit do České republiky a pouze dva se vrátili zpět na Ukrajinu.

Právě díky pobytům poznají potomci krajanů i další jedinci bez českých předků neukrajinské prostředí a pro mnohé z nich jsou pobyty prvním stimulem k uvědomění si rozdílů mezi Českou republikou a Ukrajinou. Je nutné doplnit poslední: všichni účastníci ozdravných/vzdělávacích táborů snadno překonávají vízovou povinnost díky hromadnému podání víza a pomoci ze strany České republiky, a tím se zařazují po bok 11,7% ukrajinských občanů, kteří od roku 1991 uskutečnili minimálně jeden pobyt v zemích na západ od Ukrajiny (Maľynovska 2013).¹⁶⁹ Otázkou zůstává, jak pobyty na jedince působí. Mají vliv na jejich sounáležitost s českým prostředím? Nyní se nemůžeme spokojit s tvrzením, že Česká republika je na Ukrajině nahlížena jako vyspělý stát s mnoha příležitostmi (Klípa–Bažant–Uherek–Valášková 2000). Tento náhled totiž vznikl až díky přímé zkušenosti participantů, kdy dětské ozdravné/vzdělávací tábory a další pobyty poskytly vhodnou příležitost pro srovnání českého a ukrajinského prostředí.

9.8 Zvyšující se atraktivita České republiky

V odborné literatuře lze nalézt korelaci mezi návštěvami „původní země“ a uskutečněnou reemigrací. Jedná se o případ tzv. *second-generation return*: výzkumy se zaměřují na druhou generaci migrantů, která ve svém raném dětství vyrůstala v zemi původu, poté s rodiči migrovala a díky zpětným návštěvám původní země se rozhodla pro návrat (pro

---

¹⁶⁹ Procentuální poměr se však v letech 2013–2015 zcela jistě změnil.

uvedení do problematiky second-generation return Christou-King 2009). Tyto výzkumy jsou výběrem participantů odlišné od výzkumu pro tuto práci, ale vyzdvihl bych jeden společný moment v obou tématech: *proces utváření pozitivního vztahu potomků migrantů k „původní zemi“*.

Pro potomky krajanů i pro second-generation return neznamenají cesty do „původní země“ (uváděné i jako *diasporické turistické pobyty, return trips* nebo *homeland trips*) pouze „návrát“. Jejich cesty jsou spojené s trávením volného času v letním období, kdy je patrná atmosféra dovolené/užívání (ibid.), a i díky tomu je jako jedna z příčin návratu do „původní země“ letní dovolená v zemi původu (Reynolds 2011). Jedná se o trávení volného času, kdy v daný moment neexistují povinnosti nebo zodpovědnost a díky podobným pobytům hovoří participanté o značně *idealizované* ideji návratu, přestože po uskutečněné migraci do „země původu“ již nemůžou vyplňovat čas pouze zábavou. I v případě mladých participantů v tomto výzkumu je při vzpomínce na pobyty artikulována atmosféra užívání, a povinnosti jsou opomíjeny. V období krátkodobých pobytů se participantů týkala i ozdravná cvičení nebo výuka českého jazyka, ale při své vzpomínce na pobyty neuváděli povinnosti (nebo jiná omezení) a vzpomínali jen na volný čas, cestování a zábavu. Pobyty jsou totiž spojené i s osobní *svobodou*, kdy se participanté mohou rozhodovat bez ohledu na vážnější zodpovědnost, a s *volností*, protože rodiče jsou mimo dosah. Potomci krajanů tak nejdříve navštěvují „zemi původu“ a nakonec se rozhodnou migrovat (Lee 2009).

V případě uskutečněné migrace se však jedná o přesídlení jedinců směřujících z *vyspělých zemí do méně rozvinutých*, např. ze Spojených států amerických do Toga, a z pohledu původní země mohou být vnímáni pozitivně díky dosaženému „ekonomickému úspěchu“ v zemi imigrace. V tomto výzkumu je situace odlišná, mladí participanté směřují z *málo rozvinuté země do vyspělé* a z pohledu přijímající země mají sociální status ekonomicky málo úspěšných jedinců, ačkoliv se jedná o předsudek.

Při následné analýze zkušeností z pobytů je však třeba být opatrný, protože primární zkušenosti se mohou časem změnit a jsou závislé na kontextu, ve kterém jedinci své postoje uváděli (Macpherson-Macpherson 2009). K proměně motivů se vrátím později, prozatím stačí uvést, že participanté označovali pobyty v českém prostředí velice *pozitivně* a někteří dávali své krátkodobé pobyty do *přímé* souvislosti s přáním migrace: „*Vlastně jsem viděla život v Čechách z těch táborů. Jezdili jsme po nějakých městech a prostě jsem viděla, že se tady lidi*

mají prostě lépe. Viděla jsem, určitě. Protože jinak jsem nejezdila do zahraničí, jenom na ty tábory. ¹⁷⁰

Pro mladé participanty je důležité, že pobyty utvářely možnost *srovnání* „země původu“ se západní Ukrajinou. Fyzická mobilita a možnost srovnávat odlišná prostředí „tlačily“ participanty k tomu, aby si vážněji uvědomovali rozdíly (Oeppen 2013). Nejsilnější rozdíly se pak podle mladých participantů týkaly zejména materiálních a ekonomických aspektů i odlišnosti české a ukrajinské společnosti.

Při vzpomínce na své první krátkodobé pobyty často hodnotí participanti rozdíly na základě *viditelných* rozdílů, a tak odkazují k *pozorovatelnému*. Při ozdravných/vzdělávacích táborech byli totiž participanti pouze ve skupině svých ukrajinských protějšků, a pokud se dostali do styku s místními Čechy, nastal problém v jazykové komunikaci – participanti v té době ještě neovládali český jazyk na komunikativní úrovni a reference k viditelným rozdílům byla způsobena i nedostatkem kontaktů s místními Čechy. Příznačná je narace jednoho z mladých participantů, který prý během své první návštěvy Prahy při příležitosti krajanského festivalu přišel do obchodu s potravinami a porovnal ceny na Ukrajině a v České republice. Údajně se mu v České republice zdály potraviny trochu dražší a dokonce se mu ani nelíbila zástavba městské části Prahy 6, ale už přemýšlel o svém budoucím životě v České republice. Komunikaci s místními Čechy jednoduše nezmiňoval.

Podle některých participantů jsou pak v českém prostředí kvalitnější silnice, čistější zelenina (na Ukrajině ji považují za špinavou), hodně velkých obchodů (zatímco na Ukrajině je více menších) a lepší a modernější automobily. Průměrné české město pak prý poskytuje více vyžití: jsou zde například plavecké stadióny, kina nebo sportovní hřiště, zatímco město Dubno nemá plavecký stadion, kino je zavřené, sportovní hřiště je v dezolátním stavu a pro vyžití musí mladí participanti jezdit do padesát kilometrů vzdáleného Rivného. Z tohoto pohledu prý české prostředí slibuje více *možností*:

I.K.: Život v Čechách je zajímavější, protože u nás na Ukrajině o víkendu neznáš, co budeš dělat. Není tady, kam můžeš jít.

L.J.: Vím, co myslíš.

I.K.: Protože v Čechách mají bazénky a různé takové aktivity. U nás, jako je, ale není tak jako v Čechách. ¹⁷¹

---

¹⁷⁰ Participantka M.S., nar. 1996, 23.2.2015, Uničov, Česká republika. Stále je nutné mít v kontextu rozhovorů na paměti mou osobu jako nositele české kultury a etnicity.

U některých mladých participantů se tak redukuje pozitivní náhled na Českou republiku jak na zemi spojenou s trávením volného času. Při vzpomínce na krátkodobé pobyty pak vzpomínají participanté na rozdíly mezi ukrajinským a českým prostředím dané pouhým pozorováním, ale tato skutečnost znamená i určité *vnímání* rozdílů mezi ukrajinskou a českou společností. Jedná se o zdánlivé banality, např. Češi více kouří a pijí více pivo.

Skrze *dlouhodobé pobyty* mohou mladí participanté lépe porozumět společenským a kulturním rozdílům a z porovnání jim vychází česká společnost jako *liberálnější a svobodnější*. Zmiňují toleranci Čechů k homosexuálnímu nebo lesbickému vztahu a dále například byla jedna z participantek udivena, že se nikdo nepozastavuje nad starší neprovdanou ženou, anebo že partneři mohou žít nezasnoubení. Na západní Ukrajině je totiž náklonnost k osobám stejného pohlaví stále tabuizovaným tématem a není možné se otevřeně přihlásit k lesbickému nebo homosexuálnímu vztahu. Také svatba je obvyklou společenskou normou v poměrně mladém věku (přibližně ve 20–25 letech) a neprovdaná žena nad 25 let může být v ukrajinské společnosti vnímána negativně. Participanté pak zmiňují i další *normativní pravidla* platná pro ukrajinskou společnost, například povinnost docházet do pravoslavné církve (oproti liberálnímu českému postoji k náboženství).

Pro některé jedince účastníci se dlouhodobých pobytů je však česká společnost více zaměřená *na soukromí* a je více *individualizovaná*, což pro ně představuje jednoznačně negativní jev s ohledem na kolektivnější způsob života na západní Ukrajině. Jedna z participantek tak byla velice rozhořčená, když jí český ubytovatel vymezil konkrétní prostor v lednici a konkrétní police ve skříni, zatímco na Ukrajině se podobná omezení hostům nekladou. Tato participantka také uvedla, že jí Češi připadají více „uzavření“ (ve smyslu introvertní), zatímco Ukrajinci jsou lidé více „otevření“ (extrovertní).¹⁷²

Všichni participanté se zkušenostmi s dlouhodobým pobytem však oceňují jednání českého státu a byrokracie. Na Ukrajině dosud přetrvává představa (z doby Sovětského svazu), že „občané mají sloužit státu“, zatímco „v České republice slouží stát občanům“¹⁷³ a v České republice se úředníci chovají lépe: „*Taky dělají více chyb, více problémů, nebo něco zapomněli udělat, tak: ,To není moje vina, to tvoje, protože ses nedíval. Tak dobře. To my*

---

¹⁷¹ Participantka I.K., nar. 1998, 9.7.2013, Dubno, Ukrajina.

¹⁷² Kromě kouření, pití piva, nezajímavosti některých měst a individuálnější české společnosti artikulují participanté i další negativa. Jedná se např. o rozšířené bezdomovectví v českém prostředí, nepochopení participantů ze strany Čechů, (příliš) negativní hodnocení Ukrajiny, „mužské“ chování českých žen a také úmysl jednat s mladými participantkami jako s milenkami nebo prostitutkami.

¹⁷³ Zapsáno z terénního deníku.

ještě jednou zopakujeme a uděláme, jak je to nutno. ' Nějaký jiný charakter chování na úřadech, u nás zůstal ještě sovětský. Když něco potřebuješ: ,Ty to potřebuješ. ' Když nějaká chyba: ,To je tvoje chyba. ' Když [chybu] udělal nějaký úředník: ,Tak to je taky tvůj problém. ‘“¹⁷⁴

Participantů také uvádějí, že se Ukrajina neustále potácí v sociálních, ekonomických a politických problémech a v porovnání jim vychází český stát jednoznačně příznivěji (viz příloha 2). Participantů účastníci se dlouhodobých pobytů oceňují politickou, ekonomickou a sociální stabilitu České republiky a někteří z nich dávají tuto stabilitu a relativní absenci strukturálních problémů do souvislosti s vlivem německého prostředí, díky čemuž je česká společnost více organizovaná a prosperující.¹⁷⁵ Ve vývoji ukrajinské politiky pak jako mezník označují revoluci v roce 2004, od té doby již prý není možné věřit v progresivní rozvoj ukrajinského státu.

Zjevné je také rozdílné hodnocení *genderu*. Podle participantek jsou muži a ženy v české společnosti více rovnoprávní, což zároveň činí české muže přitažlivější díky liberálnějšímu postoji k ženám. Na Ukrajině je role muže a ženy jasně rozdělena: od žen se očekávají zejména domácí práce, a rozhodování se má ponechávat na muži.¹⁷⁶ Participantů se zájmem o studium zmiňují i výhodnost českého *bezplatného vzdělání*, protože za vzdělání se na Ukrajině musí platit (mají na mysli zejména korupci). Při součtu finančních výdajů i platnosti českého diplomu v celé Evropě vychází participantům studium v České republice jako výhodnější.

Rozdíl mezi zkušenostmi z krátkodobých a dlouhodobých pobytů je velmi silný. Po krátkodobých pobytech si participantů uchovávají zidealizovaný obraz České republiky jako „prázdninové destinace“ a vytváří se u nich silné přání migrovat do České republiky. Díky nedostatečnému pochopení českého prostředí se *paradoxně* vytváří silnější přání migrovat než u participantů absolvující dlouhodobé pobyty, kteří mají *fundovanější* možnost srovnávání, udržují si kritičtější náhled a v případě migrace hodnotí obezřetněji výhody a nevýhody života v českém prostředí. Celkově je rozhodování *snazší* pro participantů účastníci se krátkodobých

---

¹⁷⁴ Participant M.T., nar. 1985, 27.7.2013, Dubno, Ukrajina. Jiná participantka uvádí: „*Přijdeš sem, máš strach, nevíš, jak máš přijít a říct: ,Prosím vás. ' Nebo se zase začít agresivně chovat. Přijdeš a nevíš, jak máš říct, abys paní nerozzlobil. Rozumíš, jak to tady chodí. ‘“ (Participantka C.L., nar. 1959, 23.4.2014, Dubno, Ukrajina).*

¹⁷⁵ Mezi další pozitiva České republiky můžeme zařadit: vyšší věk dožití, lepší ekologii, celkovou čistotu českého prostředí, ticho, klid nebo aktivitu neziskových i jiných organizací.

¹⁷⁶ Distinkce se zdá být triviální, ovšem genderové rozdělení je na Ukrajině velmi silné, např. v některých rodinách se dosud dodržuje nepsané pravidlo, že muž jídlo nepřipravuje a v případě hladu počká na manželku, které poté navíc za nepřipravené jídlo vynadá.

pobytů, ovšem postmigrační období snáze překonávají participanti účastníci se dlouhodobých pobytů.

Vidina migrace je však často artikulována jedinci absolvujícími krátkodobé i dlouhodobé pobyty, čímž české prostředí získává značnou kredibilitu. Primárním důvodem je lepší chování (navzdory individualizované české společnosti) a pracovní, studijní i další možnosti, které na Ukrajině absentují. Také rodiče podporují své potomky v migračních tendencích. Zásadní je však rozdíl, že starší a střední generace často odmítá migrovat, zatímco mladší generace vidí v migraci *příležitost*.

Důležitá je osobní zkušenost mladých participantů získaná díky přímému styku s českým prostředím: „*Když tam [někdo] nebyl, nežil nebo neviděl Prahu, to jako jiní lidi jezdí k moři a říkají: ‚Je velmi fajn, je velmi krásné.‘ A nic neznají, co neznají, co lidé bydlí a žijí. Tak myslím, že pro krajany je více uvidět jiný stát, poznat, uvidět původní stát, poznat kulturu českou, zlepšit jazyk. Někdo, když někomu se tam něco líbí, tak může tam zůstat.*“¹⁷⁷

Další z participantek zmiňuje, že díky krajanskému spolku měla základní faktografické znalosti o České republice, například znala největší horu nebo nejdelší řeku, ale společnost nebo politiku neznala. Znalosti o České republice získané díky krajanským spolkům nebo vlastní rodině se sice objevují, ale tyto informace nevytvářejí z České republiky přitažlivou zemi imigrace. Sociálními vědami proponovaný vliv rodičů na potomky se u mladé generace neobjevuje, mladí participanti vlivy rodičů na utváření svého vztahu k českému prostředí téměř neakcentují. V rodinách mladých participantů navíc již nedocházelo k předávání českých tradic, jazyka nebo zvyků. Vliv rodičů v souvislosti se sounáležitostí potomků s českým prostředím se nejčastěji projevil umožněním pobytu v České republice (např. i skrze finanční podporu), ale důležitým pro migrační tendence mladých participantů do České republiky je zejména vlastní a bezprostřední styk s českým prostředím díky krátkodobým a dlouhodobým pobytům. Jen díky osobní zkušenosti poznali mladí participanti rozdíly mezi oběma zeměmi, ze kterých vychází Česká republika jednoznačně pozitivně, ať se již jedná o krátkodobé pobyty, kdy zkušenosti nabývají idealizované formy, anebo o dlouhodobé pobyty, kdy jsou zkušenosti založené na fundovanějším poznání rozdílů.¹⁷⁸

Zkušenost s českým prostředím tak utváří roli *pull faktoru*: „*Já říkám, že jsme odjeli do Rychnova, protože chceme něco trošku lepšího. Chceme prostě lepší trošičku, protože ve*

¹⁷⁷ Participant M.T., nar. 1985, 27.7.2013, Dubno, Ukrajina

¹⁷⁸ Na základě uskutečněných rozhovorů se také prokázalo, že s rostoucím časovým odstupem od krátkodobého nebo dlouhodobého pobytu v České republice klesá zájem o emigraci do českého prostředí (i díky silícím vazbám na prostředí na Ukrajině). Přání migrovat se tak nejsilněji projevuje okamžitě po návratu z České republiky zpět na Ukrajinu.

srovnání s Ukrajinou, to možná všichni víme, možná to nebude něco takového [jako na Ukrajině]. Prostě myslíme, že tam bude něco lepšího.“¹⁷⁹ Jedna z táborových vedoucích vše jednoduše okomentovala slovy, že mladí „jedou do zahraničí a uvidí to, co tady¹⁸⁰ neuvidí“, anebo že v České republice je situace „zase na dva, na tři poschodí lepší“.¹⁸¹ Další participantka uvedla, že po ní sama její babička požadovala, aby spatřila „nějaký život trošku lepší“.¹⁸² Další participantka zase zmiňuje, že ukrajinský stát neudělal nic „dobrého“ pro její rodinu a díky pobytům v České republice se rozhodla pro migraci právě do této země: „Už jsem věděla, s čím se potkám a hodně se mi líbila komunita, ta společnost.“¹⁸³

Participantů se díky pobytům dozvěděli o „lepších životních podmínkách“ českého prostředí,¹⁸⁴ ale neartikuluji pouze pozitivní náhled na Českou republiku – svou zkušenost zasazují do globálnějšího rozměru. Zejména si prý uvědomili, že v porovnání s evropskými státy nejsou na Ukrajině uspokojivé životní podmínky a díky zkušenostem z České republiky získali větší rozhled, než měli (nebo dosud mají) jejich ukrajinskí vrstevníci. Přestože participantů vědí o vyspělejších zemích v západní části Evropské unie, Česká republika pro ně představuje zemi imigrace díky předkům a vytvořeným zkušenostem: „Spíš mě zajímají jiné státy z pohledu památek, z ohledu dějin, ale pro život bych si vybrala Českou republiku. Nevím proč, cítím to. Prostě bych chtěla tady zůstat.“¹⁸⁵

Migraci do českého prostředí pak mladí participantů legitimizují tím, že by v Polsku nebo v Rusku byli druhořadými diskriminovanými migranty a státy v západní části Evropské unie jsou určené spíše pro české (nebo jiné) občany než pro migranty z Ukrajiny. Pro participantů jsou totiž státy v západní části Evropské unie dražší a participantů by je chtěli poznávat spíše jako turisté. Jedna participantka pak dokonce zmínila následující:

L.J.: Třeba na západě, třeba ve Francii nebo v Německu, se žije třeba ještě lépe než v Čechách, ne?

---

¹⁷⁹ Participantky H.P. a K.P., nar. 1996, 1.8.2013, Dubno, Ukrajina.

¹⁸⁰ Na Ukrajině.

¹⁸¹ Participantka C.L., nar. 1959, 23.4.2014, Dubno, Ukrajina.

¹⁸² Participantka U.V., nar. 1992, 26.7.2013, Dubno, Ukrajina.

¹⁸³ Participantka M.S., nar. 1996, 23.2.2015, Uničov, Česká republika.

¹⁸⁴ Není to však jen případ České republiky, také polská badatelka Krystyna Iglicka nalézá souvislost mezi trvalým usazením v Polsku a předchozími cestami do Polska, ačkoliv nejvýznamnější jsou v jejím výzkumu stále sociální sítě (Iglicka 2001; jak však sama autorka uvádí, její sociologický výzkum nemůže být považován za reprezentativní)

¹⁸⁵ Participantky H.P., nar. 1996, 1.8.2013, Dubno, Ukrajina. Participantka v době rozhovoru strávila v Rychnově nad Kněžnou již celý rok.

*I.K.: Jo, ale nevím, pro mě to je, jako Česká republika je lepší jako Francie. Nevím proč, ale je lepší.*¹⁸⁶

Pro mladé participanty je přitažlivé české prostředí i proto, že o situaci v západních zemích Evropské unie mají spíše neurčitou představu a Česká republika je označována i jako „civilizace“ nebo „vyspělý stát,“ což by mnohým Čechům v České republice jistě kolidovalo s jejich přesvědčením. Pro mladé participanty Česká republika zároveň představuje nejvzdálenější „západní“ stát, kde doposud byli. S ohledem na svou inklinaci k ukrajinské etnicitě pak mladí participanti nemigrují za účelem návratu do etnického domova, kvůli spojení s původními kořeny nebo objevování etnického dědictví, ale s hledáním zaměstnaní, studia a lepšího životního standardu (Tsuda 2009).

Důležitá je také změna postoje k ukrajinskému státu a k ukrajinské společnosti, která se však nejčastěji projeví až po dlouhodobých pobytech v českém prostředí. K ukrajinským institucím i společnosti se mladí participanti staví kriticky, je zmiňována pasivita, vulgarita, lenost nebo xenofobie ukrajinských obyvatel, nemorálnost ukrajinské společnosti nebo tragický stav ukrajinského státu. Participanti také zmiňují, že kvůli neutěšenému stavu státu jsou ukrajinští občané „divocí, krutí a zlí“, nevzdělaní a nenávistní. Participanti si všímají i absence střední třídy na Ukrajině (nebo alespoň její odlišné formy ve srovnání s evropským prostředím). Za potíže Ukrajinců pak podle participantů může ukrajinský stát, který životní podmínky nejen nezlepšuje, nýbrž je i úmyslně zhoršuje. Participanti uskutečňující dlouhodobé pobyty v českém prostředí tak *nevidí* své původní prostředí jako inovativní a migraci chtějí přispět ke své lepší budoucnosti (viz Connel 2009).

Negativní nahlížení ukrajinského státu i ukrajinské společnosti vytváří jeden z nejpodstatnějších push faktorů, který mladí participanti artikuluji v případě migrace, a podobné postoje získávají až díky uskutečněným dlouhodobým pobytům v českém prostředí. Migrace do českého prostředí tak nemusí být nutně způsobena jen atraktivitou České republiky, ale také možností úniku z ukrajinského prostředí. Podobná kritika ukrajinského státu a společnosti však *není společná všem* mladým participantům: tři participanti hodnotili ukrajinské prostředí ambivalentně, ani kriticky, ale ani pozitivně.¹⁸⁷

---

¹⁸⁶ Participantka I.K., nar. 1998, 9.7.2013, Dubno, Česká republika.

¹⁸⁷ Jeden z participantů měl prý na Ukrajině dobré zaměstnání a rodinné vazby, a tak se po svém dlouhodobém pobytu v České republice rozhodl setrvat na Ukrajině. Je zároveň jedním z mála participantů, který hodnotí ukrajinskou společnost pozitivně (nikoliv ukrajinský stát). Další dva participanti pak nepřístupují kriticky k ukrajinské společnosti, ale kriticky se staví k ukrajinskému státu.

Migraci mladých participantů nemůžeme hodnotit jako utilitaristické „využívání“ českého státu, ale zároveň nemůžeme na jejich migrační tendence nahlížet jako na reemigraci jedinců s diasporickým vědomím. V případě second-generation return se jedná o velmi mladé jedince v době migrace (viz Christou – King 2008), kteří jsou nositelé vzpomínky na zemi původu, a v jejich případě je diasporické označení legitimní a je možné s nimi spojovat znaky diaspory, jak je definoval William Safran (1991) nebo Robin Cohen (1997). Jelikož Cohen vychází právě ze Safrana, uvedu Cohenovu definici diaspory. Znamená:

1. Rozptýlení (osob) z původní vlasti, často traumatické,¹⁸⁸ do dvou nebo do více oblastí v zahraničí
2. Eventuálně odchod z vlasti za účelem vyhledávání práce, obchodu nebo kvůli koloniálním ambicím
3. Kolektivní paměť a mýty o vlasti, které obsahují území, historii a úspěch
4. Idealizace domova předků a závazek k udržování a obnovení této idealizace, vytvoření obrazu bezpečnosti a prosperity domova
5. Vytvoření návratové migrace, která získává společný souhlas (všech členů diaspory)
6. Silné etnické vědomí skupiny, které přetrvává dlouhou dobu a které je založeno na odlišnosti, společné historii a víře ve společný osud
7. Problémový vztah s hostitelskou společností, což se vyznačuje (pocitem) nedostatečného přijetí nebo pocitem, že „problém“ může způsobit rozpad skupiny
8. Pocit empatie a solidarity s příslušníky stejné etnické skupiny v jiných zemích
9. Možnost kreativního a bohatého života v hostující zemi, kde bude tolerován (etnický) pluralismus

(Cohen: 1997: 26)

Jak je z Cohenovy definice patrné, diasporická identita skrze ideje, symboly a obrazy představované etnické komunity značí formu oddanosti k zemi původu a utváří se skupina loajální k „domovskému“ státu (Waterbury 2010). Nebojme se ani použít slova, že se jedná o určitou „sakralizaci“ nebo „uctívání“ původní země, která je vyjádřena nostalgickou touhou po „domově“ (Darieva 2013; Oeppen 2013). Diasporické vědomí se tak týká osob s blízkou vazbou na původní zemi a jejich cesty do „původní země“ jsou charakterizovány

---

¹⁸⁸ Nemusí se jednat pouze o traumatickou rozptýlenost – v případě Maďarů v Rumunsku nebo Rusů v Lotyšsku vznikla diaspora i z důvodu měnících se hranic.

nostalgickými frázemi o nalézání domova nebo snahou o nalézání sebe sama (odkud jedinec pochází). Cohenova definice je však platná jen pro starší generaci participantů v tomto výzkumu nebo pro některé jedince ze střední generace, kteří uskutečňují pobyty České republiky za účelem návštěvy svých příbuzných nebo míst, kde jejich příbuzní dříve žili. U starší generace je také patrná „hrdost“ na obraz úspěšných českých kolonistů Volyně, kteří od druhé poloviny 19. století napomáhali oblast Volyně hospodářsky a společensky povznést. Starší generace představuje i hlavní organizátory českých svátků, udržuje české písničky, vyvěšuje pamětní desky (v Dubně je hned několik desek věnovaných významným osobnostem z řad volyňských Čechů – např. básničce Antonii Hřibovské), udržuje významné budovy spojené s historií volyňských Čechů (např. škola ve Zdolbunově, rodný dům Václava Zemana v Lucku) nebo organizuje pietní akty (např. každoroční pietní akt při výročí vypálení Českého Malína).

Mladší participantů se také účastní pietních aktů nebo zpívají v krajanském pěveckém sboru, ale neglorifikují svůj český původ. Jedinci ze starší generace a někteří ze střední generace pak na své potomky působí svými nostalgickými náladami, ale ty nemají zásadní vliv na utváření životní perspektivy mladých participantů, kteří vzhlíží spíše k budoucnosti než k minulosti.¹⁸⁹ V případě dětských táborů i dalších cest do České republiky není pro mladou generaci – na rozdíl od starší generace – důležité poznávání příbuzných a nejde o nostalgické návštěvy „původní domoviny“. Nevyjadřují diasporickou loajalitu k „původnímu národu“ a ani pocit odlišnosti vůči ukrajinské majoritě není artikulován. Nejde jim o poznání svých kořenů (Kdo jsou moji předci? Kdo jsem já? Odkud pocházím?), ale zároveň si díky pobytům v České republice vytvářejí určitou sounáležitost s českým prostředím. Lze namítnout, že podobná sounáležitost se může vytvářet díky podobným pobytům i v případě starší generace a některých jedinců ze střední generace, ovšem u těch se jedná o kontinuální vazby, protože jako mladí vyrůstali v komunitě volyňských Čechů nebo v české rodině. Pobyty v českém prostředí, které pro starší generaci znamenaly/znamenají nostalgické cesty za příbuznými, kdy si upevňovali/upevňují, reprodukovali/reprodukují nebo obnovovali/obnovují sounáležitost s českým prostředím, znamenají pro mladou generaci utváření sounáležitosti s možností budoucího využití.¹⁹⁰

---

¹⁸⁹ Podle některých autorů má toto předávání vliv na potomky (Tsuda 2009). V mém výzkumu se tento vliv nepotvrdil a důvodem je zřejmě i skutečnost, že často už sami rodiče (střední generace) mladých participantů nejsou nositeli nostalgických nálad po svém českém původu.

¹⁹⁰ Lze namítnout, že v zahraniční literatuře se objevuje pojem „moderní diaspora“ označující zkušenost s turisticko-pout'ovými „návraty domů“ (také jako *heritage tourism* nebo *legacy tourism*, turismus za dědictvím, *diasporic tourism*, diasporický turismus, nebo *roots tourism*, turismus za kořeny). Moderní diaspora pak sice

V případě mladých participantů se díky pobytům jedná o poznávání nového prostředí, které slouží ke srovnání s ukrajinským prostředím a které hraje důležitou roli v jejich rozhodování. Otázkou pro mladé participanty spíše zůstává, jak s tímto srovnáním dále naloží, než jak naplní nebo uspokojí diasporickou identitu. Nejsou pro ně relevantní otázky, *kdo jsem nebo odkud pocházím*, které si diasporické identity často kladou, ale co *zde a jak můžu dělat*, a mladí participanti netrpí pocitem „odlišnosti“ v ukrajinské společnosti a naopak jsou dobře sociálně i kulturně začleněni do majoritní ukrajinské společnosti. Mezi mladými participanty a první generací českých přistěhovalců na západní Ukrajině (z druhé poloviny 19. století) je totiž příliš velký časový rozdíl a úroveň „ztráty“ české etnicity pokročila.

9.9 Krajská identita jako program pro nový život

Zejména dlouhodobé pobyty znamenají pro participanty pochopení specifik české společnosti. Takto se vyjádřila i jedna z participantek: *„Rozumím, proč jsou Češi tací, jací jsou. Opravdu. Když jim [ostatním krajanům] občas povídám, jaké to je žít v Čechách, jaké to je kamarádit s Čechy, jaké to je všechno, tak pro ně je to divné. Oni tomu nerozumí. Pro mě to je normální. Je takové heslo: ‚Můj dům, můj hrad.‘ U nás to také říkají, ale rozumí tomu trochu jinak. Že jsem doma a tady jsem zachráněna. Jako hrad. A Češi ne, Češi [tomu rozumí] můj dům, můj hrad, takže do mého domu může jenom velice blízký kamarád. Občas.“*¹⁹¹

Pochopením specifik se konstituje chápání kulturní diverzity, kdy jsou participanti simultánně zakořeněni ve více než jedné kultuře a díky dlouhodobým pobytům participanti chápou české prostředí a identitu (Zeitlyn 2012), která se však nekonstituje exkluzivně, jak ukazují teorie diaspory. Rozdílnost českého prostředí totiž postaví zažité a internalizované návyky participantů do odlišné role a participanti získávají schopnost vnímat svět z jiné (české) perspektivy. Jedná se o uchopení cizí kultury, kterého jsou participanti schopni pouze díky dlouhodobějším pobytům s českým prostředím – výše uvedená citovaná participantka strávila v České republice celkem dva a půl roku – a mnozí mladí participanti jsou schopni

---

vyjadřuje „touhu“ po návratu, ale ten je označován jako nemožný, protože obraz lokality v zemi původu je uchovávan v minulosti a pro jedince tak určité místo představuje jeho funkci v minulosti (Leite 2005; např. vězení dnes sloužící jako knihovna). Interpretovat tyto pobyty jako „diasporické“ je pak s ohledem na Cohenovu definici diaspory problematické, přestože mohou jedinci vykazovat diasporickou identifikaci a artikulovat cesty jako „návrat“ do ztracené země původu (ibid.). Jedná se však spíše o touhu navštívit místa původu spojená s genealogickým hledáním (Králová 2015) a především se jedná o americkou zkušenost, kdy jedinci uskutečňují cesty do míst, odkud před více než sto lety odjeli jejich předci. V obou případech – jak v případech mladých participantů, tak americké „moderní diaspory“ – se jedná o cesty dobře začleněných jedinců do „země původu.

¹⁹¹ Participantka L.K., nar. 1973, 13.5.2015, Luck, Česká republika. Tato participantka patří již do střední generace.

pochopit českou perspektivu až po jejich migrační anabázi, kdy až po migraci poprvé uskuteční dlouhodobý pobyt. Podobné internalizace české perspektivy nejsou schopni krajané a jejich potomci žijící na Ukrajině, kteří dosud nenavštívili Českou republiku anebo zde absolvovali jen krátkodobý pobyt.

Pro participanty bez zkušenosti s dlouhodobým pobytem je tak obtížné pochopit českou společnost. Obecně je obtížné poznávat české prostředí z prostředí krajanských spolků, a participanti neuskutečňující dlouhodobé pobyty nevědí, jaká jednání jsou pro Čechy typická. „Krajanské“ předporozumění „českosti“ z krajanských spolků je pro ně prázdným pojmem bez přímé zkušenosti s tím, co tento pojem naplňuje – důležité je praktické poznávání „českosti“ díky dlouhodobým pobytům (viz *ibid.*). Pochopení specifík českého a ukrajinského prostředí pak vede k situaci, kdy participanti *neztrácejí* svou schopnost vnímat svět z ukrajinské perspektivy, přestože mohou být k Ukrajině a k Ukrajincům kritičtí, a navíc si internalizují českou perspektivu. Tato simultánnost v důsledku neznámá limity, ale je *tvůřivá* – získávání jiných perspektiv je obohacující a utváří širší rozhled.

Díky pobytům v České republice se u participantů utváří širší rozhled, který ovlivňuje jejich další rozhodování (Oeppen 2013). Pro některé mladé participanty pobyty znamenají vážný životní předěl a v případě migrace se u mladých participantů objevuje nalézání českého etnického původu za účelem umožnění migrace, kdy etnické kořeny (předci) a otevřenost k „migrační diverzitě“ nemohou být chápány jako opoziční termíny, ale jako konstitutivní aspekty pro nový kreativní způsob života (Darieva 2013).

Pobyty v České republice pro participanty znamenají otevření se „své životní budoucnosti“, odkazováním na své předky mohou využít etnický potenciál v rámci globalizovaného světa migrací a uskutečnění migrace tak v případě mladých participantů znamená jednání spojené s kreativním zužitkováním svých dispozic. Podobně se vyjádřil i Takeyuki Tsuda, když upozornil, že *etnická návratová migrace* není vedena úmyslem hledat etnické kořeny nebo dědictví předků, ale využít globální ekonomické rozdíly, což způsobuje návrat potomků diaspory z chudých zemí do bohatého etnického přijímajícího státu (Tsuda 2009). To je však v případě *etnické návratové migrace* (*ibid.*) nebo *etnomigrantů* (Brubaker 1998) zcela běžné.

Mladí participanti tak vlastní unikátní dispozice, které sice mohou být interpretovány v termínech stávajícího nacionálního programu, ale de facto se participanti otevírají světovému globálnímu řádu migrací. Stávající programy totiž vyjadřují zásadní problém: existuje široce uplatňovaná představa, že jedinec má náležet pouze jedné společnosti, etniku nebo komunitě

(Faist – Kivisto 2010), což vyvolává představu o uzavřenosti nebo ohraničenosti skupiny. Ta se navíc má vyznačovat všeobecně přijímaným konsensem uvnitř skupiny, který si můžeme představit jako shodu participantů ohledně sociálního uspořádání nebo kulturních norem. Pobyty mladých participantů v českém prostředí a přihlášení se k předkům však neznamenají udržování podobného programového skupinového konsensu, ale znamenají, že obzory a možnosti jedince rostou díky styku s novým prostředím, vzniká povědomí o jiných kulturách a také se zlepšují jazykové kompetence uplatnitelné pro zařazení. Zdůrazňování politického programu limituje komplexnost vazeb, kdy přibývají sociální interakce, díky čemu se rozšiřují možnosti jednání jedince (ibid.).

Právě proto není možné chápat přihlášení se mladých participantů k etnickým kořenům ve smyslu diasporické identity, ale jako přihlášení se k pragmatickému jednání. Pobyty v České republice jsou však často zásadní, protože díky schopnosti vnímat svět i z jiné než jen z ukrajinské perspektivy roste rozhled participantů.

V dalším kroku však musí mladí participanté projít zásadním bodem – musí se přihlásit k předkům a k významu termínu *krajan*, tedy k českému politickému programu. Jak však s termínem *krajan* zachází odborná literatura? Starší literatura hovoří o (*krajanských*) *ostrůvcích* (Auerhan 1918: 30), *osadách* (Auerhan 1920: 30; Klíma 1925: 10; Pluhař 1935: 29), *menšinách* (Folprecht 1947: 6; Klíma 1925: 10), *obcích* (Klíma 1925: 144), *koloniích* (Folprecht 1947: 6; Československý ústav zahraniční 1930: 43) nebo *větvích* (Pluhař 1935: 54; Československý ústav zahraniční 1930: 43). Tyto termíny však obsahují metodologický problém patrný již z předchozího konceptu diaspory – etnická skupina měla odejít do zahraničí jako etnicky „čistá“ a zde se stala etnickou minoritou (což je uvozováno slovy *kolonie*, *větve*, *obce*, *osady* nebo *ostrůvky*). „Krajanům“ tak byly přisuzovány preferenční hodnoty, normy, sociální vztahy a kolektivní identity nekompatibilní s preferencemi majority v přijímající zemi migrace, a tím jim byla v zemi imigrace přisuzována omezená identifikace s majoritou nebo dokonce identita „cizosti.“ Byla jim tedy připisována specifická česká (sdílená) etnická identita, která měla ovlivňovat jejich individuální chování (Wessendorf 2010).

V meziválečném období tak byli krajané na Volyni označováni jako etnická minorita a kvůli neartikulované identifikaci s ukrajinskou majoritou a vyzdvihováním odlišnosti v termínech českosti měla být identita krajanů v souladu s příslušností k českému národu. Tento předpoklad byl legitimizován odmítáním asimilace krajanů v zemi imigrace (Folprecht 1947; Auerhan 1935), přáním o uchování české identity (Auerhan 1920) nebo nutností

prohlubovat národnostní povědomí (Folprecht 1947). Samotný krajan pak pro autory představoval jedince hlásícího se k českému národu s kompetencí mluvit českým jazykem (Folprecht 1940) nebo – ještě explicitněji – jako *příslušníka* národa žijící mimo národní stát (Auerhan 1918). Tento meziválečný přístup byl silně kritizován v souvislosti s krajanů na Balkánu a s působením Československého ústavu zahraničního (Jakoubek 2010 a,b, 2015; Pavlásek 2010, 2011 a,b,c, 2012).

Hodnocení termínu krajan v meziválečném období však není nejlepším podkladem pro současnou situaci mladých participantů. Pokud byl meziválečný přístup ke krajanům kritizován z důvodu nacionalistického vzepětí Československa, pak byl poválečný přístup silně ovlivněn marxisticky orientovanou odbornou literaturou importovanou ze Sovětského svazu. Pomineme-li skutečnost, že se v poválečném období výzkumy krajanů orientovaly převážně na *integraci* reemigrantů do majoritní československé společnosti, protože poválečné období znamenalo poměrně masivní reemigraci ze zahraničí, pak výzkumy krajanů v zahraničí byly silně ovlivněny sovětskou *deskriptivní etnografií a teorií etnosu*, což má svůj dopad i na dosavadní přístup.

Teorie etnosu hovoří ve své popisné části o třech distinktivních znacích – jazyku, teritoriu a kultury – a tyto znaky mají formovat sebeidentifikaci každého etnosu, tedy každé *národnosti*. Na první pohled překvapí rigidnost teorie, na druhý pohled už nepřekvapí precedens národně-teritoriální ohraničené jednotky. Lee Schwartz jej dokonce nazývá „teritoriálním imperativem“, protože se národnost nezbytně popisovala ve vztahu k teritoriu (Schwartz 1990: 152). Teorie přisuzovala jedincům žijícím na určitém teritoriu, mluvícím stejným jazykem a udržujícím společnou kulturu *skupinový status* a národnost byla přisuzována na základě *původu* a nebyla vnímatelná k individuální volbě. Obyvatelé byli klasifikováni a národnostně „nálepkováni“ a jedinci byli navíc zahrnuti do společné národnostní jednotky, i pokud se nenacházeli na „společně“ obývaném území. Hlavním determinantem byl totiž *původ*, a proto nemusel být jedinec označován určitou národností pouze tehdy, pokud žil v určité národně-teritoriální jednotce, nýbrž také pokud odtud pocházel a nacházel se mimo tuto jednotku. Termín národnost evokoval, že subjektivita jedince má být komplementární s teritoriem jeho původu (Brubaker 1996). Pro konkrétní jedince znamenala tato veskrze popisná politika nejen rozpoznání „své národnosti“, ale také její uchovávání a vyzdvihování, protože byla zapsána ve vnitřním pasportu (občanském průkazu) a během byrokratických úkonů se jedinci museli prokázat svou národností. Uvedené

skutečnosti platí dodnes a tato politika tak nebyla asimilativní, ale disimilativní (dále k sovětské národnostní politice Karklins 1986; Skalník – Krjukov 1990; Brubaker 1996).

Co pojem etnosu v československých i sovětských sociálních vědách znamenal pro krajanů? Především se uchoval termín *národnostní menšina*, která neevokovala nic jiného, než že členové národnostní menšiny jsou díky *původu* příslušníci dominantního národa i díky tomu, že v teorii etnosu mohl být princip národnostní menšiny chápán jako původní předstupeň národa. Implikoval se totiž společný původ jedné národnosti a v tomto ohledu se termín národnostní menšina (příslušníci národa žijící mimo národně-teritoriální ohraničenou jednotku) a národ (příslušníci národa žijící uvnitř národně-teritoriální ohraničené jednotky) postavil do synonymní roviny. Díky sovětské teorii etnosu a jejímu vlivu na československé sociální vědy se zintenzivnil (nebo uchoval?) meziválečný náhled na krajanů jako na „součást“ národa a v návaznosti na meziválečný přístup můžeme konstatovat, že se nacionalistický přístup nesnižoval.

Zatímco v zemích západní Evropy je pojem etnická menšina použit jako „*předstupeň*“ pro národ a etnicita a národ zůstaly vymezené v teritoriích státních útvarů, v teorii etnosu je sice pojem národnostní menšina chápán také jako „*předstupeň*“ pro národ, ale zejména po rozpadu Sovětského svazu a utvoření „nových“ států se zintenzivnilo chápání pojmu národnostní menšina jako oddělené části národa (i díky maďarské menšině v Rumunsku aj.). Pojem národnostní menšina je i přes dnešní „fyzické oddělení“ od národa používán jako *součást* národa (dále viz Gellner 2002; Brubaker 2006). Krajané jsou dodnes chápáni jako součást národa a je jim předkládána identifikace s českým národem v rámci kohezního uspořádání. Proto se i dnes hovoří o krajanenském „*intenzivním prožívání pocitu sounáležitosti s příslušníky vlastního etnika, s Čechy v historické vlasti, které vnímají jako silnou skupinu téže národnostní identity, jako určitou oporu, resp. zázemí*“ (Dluhošová 1996: 61). Mimo akademickou obec pak můžeme citovat Václava Havla z roku 1994, kdy krajané byli „*neodmyslitelnou složkou našeho národního společenství*“ (Drbal 2004: 53).

Teorie etnosu předznamenávala sounáležitost krajanů s českým národem díky společnému původu v národně-teritoriální ohraničené jednotce, ale důležité je uvědomit si ještě jeden zásadní dopad. Kvůli samozřejmé sounáležitosti krajanů s národně-teritoriálním principem se výzkumy v českých sociálních vědách stále orientují na to, *v jaké míře* jsou krajané součástí českého národa, než *zda* se cítí být součástí českého národa. S tím souvisí i samozřejmý předpoklad „češství“ u krajanů, ne zaměření se na konstruování jejich „češství“. Právě zde vidím přisuzování sounáležitosti krajanů k dominantnímu národu a národně-

teritoriálně ohraničené jednotce jako samozřejmého principu převzatého z teorie etnosu, který opomíjí dispozice krajanů narušující tuto samozřejmost. Jedním z důsledků vlivu sovětské vědy byla totiž i eliminace vyjádření etnických pocitů (Allworth 1990) a předpokládala se *víra* ve společný původ. Sounáležitost krajanů s dominantním národem byla a dosud je vnímána jako nezpochybnitelná samozřejmost. Samozřejmě může vyvstávat otázka, do jaké míry měla národnostní politika Sovětského svazu vliv na sovětskou vědu a jaký vliv měla sovětská věda na československé sociální vědy. Odpověď se však zdá být zcela zřejmá.¹⁹²

Uvedené nacionální předpoklady o původu a národně-teritoriálně ohraničené jednotce plynule navazují na předválečnou politiku Československa vůči krajanům. Zatímco v meziválečném období se však nacionalismus profiloval do krajanské péče, protože propagátoři krajanské péče chtěli upevnit národní cítění krajanů (např. Jakoubek 2010a), v poválečném období i v současnosti se naopak národní cítění krajanů jeví jako samozřejmost. Vše má za následek, že je dodnes téměř explicitně vnímána sounáležitost krajanů s „historickou vlastí“ a jen několik málo českých autorů si, kromě již zmíněných Marka Jakoubka a Michala Pavláška, všímá etnický zatíženého pohledu badatelů (dále např. Lozoviuk 2005). Je tak nasnadě, že mnozí badatelé nalézají loajalitu k českému národu, aniž by se sami ptali, jak se tato loajalita konstituovala – je totiž vnímána jako *primordiální*.

Podobně jako diaspora je i pojem krajanství primárně založen na sounáležitosti s českým národem a sociální a kulturní začlenění do majoritní ukrajinské společnosti je označováno jako *nekompatibilní* s krajanstvím. Pro mladé participanty je tak důležité, že termín „krajanství“ znamená začlenění do kategorie „českosti“, ovšem v návaznosti na mladé participanty je „českost“ minimálně zavádějící.

V rámci krajanského diskurzu je tak vnímána sounáležitost krajanů s českým národem jako běžná,¹⁹³ čímž se zneviditelňuje skutečnost, že je krajanství ve skutečnosti evokováno zvenčí (Jenkins 2008). Krajanství je totiž nutně *ideologickým* pojmem a *zanebává vlastní perspektivu* krajanů. Existují však určité okolnosti v rámci sociální reality, díky kterým se jedinec s tímto pojmem ztotožňuje. Je nutné sledovat, za jakých okolností je pro určité jedince kategorie krajan atraktivní nebo za jakých okolností jsou takto jedinci označováni, a základní

---

¹⁹² Také Německo umožnilo ve druhé polovině 20. století reemigraci svým krajanům z post-sovětských a postkomunistických států a principem přesídlení byl biologický původ. Politika Německa však nereferovala k politice etnosu, ale umožnila reemigraci lidem, kteří trpěli kvůli svému německému původu a nesvobodnému prosovětskému režimu (a jako důvod přesídlení se neobjevovalo národní cítění). Dnes je však migrační politika Německa více liberální.

¹⁹³ Kromě výše uvedeným pojmů lze ještě poznamenat, že národnost, etnikum, krajané ani národ nejsou spojené „skupiny“, ale také uvnitř konkrétních „skupin“ jsou různé postoje a stanoviska, stejně jako soutěživost o moc v rámci těchto „skupin“. Nejedná se jednoduše „skupiny“, ale jsou rovněž hierarchizované a diferencované.

premisou zůstává, že pokud se jedinec prezentuje jako krajan, pak to neznamená, že sdílí takové hodnoty, které tento pojem prezentuje (Waldinger 2010). V případě migrace potomků krajanů však samozřejmě nehraje zásadní roli krajanství přisuzované badateli – v takovém případě se řeší pojem krajan v rámci akademického diskurzu –, nýbrž krajanství určené národním státem. S ohledem na národní stát je důležité, že etnicita nemusí být jen důležitým pull faktorem znamenajícím hledání původního domova nebo dědictví předků, ale může být důležitým push faktorem umožňujícím migrovat ze země narození (Tsuda 2009).

9.10 Cross-border krajanství českého státu

Český stát totiž svou podporou krátkodobých i dlouhodobých pobytů krajanů na svém území hraje důležitou roli v podobě pull faktoru. Financováním ozdravných/letních pobytů, krajanství festivalů a dalších cest poukazuje na lepší životní podmínky v České republice a stimuluje mladé participanty s ukrajinským etnickým vědomím k přesvědčení, že je české prostředí velmi přívětivé pro život. Skrze financování pobytů český stát utváří sounáležitost mladých krajanů s českým prostředím, a tím de facto *reprodukuje* sounáležitost krajanů na západní Ukrajině s českým obyvatelstvem navzdory inklinaci mladých participantů k ukrajinské etnicitě. Ze strany českého státu se jedná o procesuální záležitost, která může být za příhodných podmínek neustále opakována. Tím se reprodukuje i pohled na Českou republiku jako na zemi s pracovními i studijními možnostmi, protože mladí participanty vidí benefity v přihlášení se ke krajanství.¹⁹⁴

Existují performativní přeshraniční vazby českého státu směrem k jedincům s českým původem v zahraničí. Je tak nutné uvést, že stát není obecně *nikdy pasivní* vůči skupině považované za svou součást, ale vždy ji nějakým způsobem ovlivňuje. Doposud se sice v sociálních vědách zdůrazňovalo ovlivnění volby jedinců institucemi, ale je také důležité zdůraznit, jak se institucionálně konstruují zájmy aktérů samotných (Brubaker 1996).¹⁹⁵

¹⁹⁴ Některé studie uvádějí, že i globalizované vlivy proudící z původní země, např. muzika na sociálních sítích, také utváří obraz cestování a návratu (Oeppen 2013). I participanty artikuluje sledování internetu, ale v tomto výzkumu se neprokázalo, že by podobné vlivy měly významný podíl na utváření atraktivity českého prostředí. Participanty si přes internet nebo sociální sítě ověřují spíše různá fakta, např. ceny bydlení nebo potravin, nebo sledují zprávy z českých médií, ale tato fakta nenahrazují vlastní cenné zkušenosti z pobytů. Osobní styk s daným prostředím je vždy reálný a prožívaný, a proto jsou i zážitky emotivnější a přesvědčivější.

¹⁹⁵ Rogers Brubaker s ohledem na Ukrajinu uvádí krajanství politiku v rámci dynamického pole vzájemných vztahů mezi původní zemí, přijímající zemí a krajanem, přičemž politiku vůči krajanům hodnotí jako pole soupeření mezi nacionalizujícím státem (stát obsahující krajanství, který vůči nim vyvíjí nacionalizující politiku) a homeland (původní stát považující krajanství za součást svého národa). Politika původního státu vůči krajanům tak není jednolitá pole postojů a jednání, které si jako jediné může klást nárok na reprezentaci krajanů (Brubaker 1996). V této části dizertační práce budu proponovat vztah „původního státu“ vůči krajanům i politiku samotných krajanů, ale k úplnosti je potřebné uvést i politiku přijímající země, tedy Ukrajiny. Brubakerovo

Jinými slovy, jak sám český stát konstruuje identitu mladých participantů. Tradičně se pak český stát snaží uchovat krajauské vědomí spíše u krajanů v jižní a východní Evropě než u bohatých krajanů na západě (srv. Skrentny 2009) – může je totiž více ovlivnit kvůli ekonomické disparitě států.

9.10.1 Krajané a „nekrajané“ a český stát

Český stát nejen stimuluje mladé participanty k migraci do České republiky pomocí pobytů, ale zároveň jim umožňuje snadnější proceduru v případě imigrace (než jiným migrantům), protože považuje krajany za součást svého národa. Pro úspěšnou imigraci je však nutné nejen přání mladých participantů migrovat, ale hlavně prokázat spojitost s českým národem, pomocí „pokrevního příbuzenství“, tedy díky předkům mladých participantů. Právě zde nastává potíž, protože všichni mladí participanté z dubenského nebo z luckého krajauského sdružení nemohou své české předky prokázat, anebo české předky nemají, ale přesto se účastnili krátkodobých nebo dlouhodobých pobytů a vykazují podobné přání migrovat do České republiky jako jejich vrstevníci s dokumenty potvrzujícími český původ. V tomto výzkumu se objevilo jedenáct mladých participantů s českými předky a osm bez českých předků, kteří byli součástí českých krajauských spolků, účastnili se krátkodobých nebo dlouhodobých pobytů a více nebo méně vyjadřovali přání migrovat do České republiky. Nejprve budu analyzovat postoj českého státu k mladým participantům s českými předky a popíšu, jakým způsobem mají usnadněnou imigrační anabázi, a poté budu analyzovat imigrační anabázi mladých participantů bez českých předků. Osudy jedinců z obou skupin se však budou navzájem proplétat. Na obě skupiny totiž působí krajauská politika českého státu, protože i jedinci, kteří jsou v krajauských spolcích, ale nemohou prokázat české předky, využívají při imigraci určitých benefitů.¹⁹⁶

9.10.2 Český stát a krajané – etnická návratová migrace

Základním předpokladem státních politik je, že obecně nejednají s migranty jako s rovnými, ale preferují určitou skupinu v návaznosti na jejich náboženství, kulturu nebo

---

triadické dynamické pole pak bylo patrné např. během událostí na Ukrajině v letech 2013–2015, kdy český stát uskutečnil reemigraci krajanů z Doněcké a Luhanské oblasti a krajané na západní Ukrajině se následně ocitli pod tlakem Státní bezpečnosti Ukrajiny. Ta kontrolovala jejich aktivity, protože odmítala další reemigraci ukrajinských občanů.

¹⁹⁶ Např. Filipínská vláda se snaží chránit své pracovní migranty v zahraničí, protože si od nich slibuje finanční pomoc své zemi, vláda z Mali se pak snaží získávat vysoce vzdělané krajany z Francie zpět do Mali a mexické vládní instituce se starají o Mexičany ve Spojených státech amerických (Rannveig Agunias 2009).

zvyky. Dalším důležitým předpokladem je skutečnost, že státní představitelé jsou představitelé majority, a proto se na nositele „podobné identity“ dívají preferenčně a favorizují je v případě migrace. Tím se preferuje jedna skupina, ale zároveň se diskriminuje a znevýhodňuje jiná. Tato preference však neznamená, že by jedna skupina imigrantů byla *bezvýhradně* upřednostňována na úkor jiné imigrační skupiny, protože i azylanti jsou přednostně přijímáni, ale že je *preferována* skupina s určitými etnickými dispozicemi oproti jiné skupině, která tyto dispozice postrádá. Český stát tak vytváří rozdíly s ohledem na etnické a kulturní členství (srv. Kymlicka 1995) a někteří případní migranti jsou označováni jako „bližší“, zatímco jiní jsou „vzdálenější“ od státních preferencí. Český stát utváří etnicky a kulturně selektivní imigrační politiku a krajané jsou pozitivně diskriminováni. Společný původ je pro český stát velmi důležitý, obzvláště pokud je Česká republika etnicky homogenní.¹⁹⁷

Pokud budou chtít různé etnické skupiny imigrovat do teritoria českého státu, pak bude státní logika preferovat etnickou koncepci. Některé imigrační politiky pak vybírají imigranty s odkazem na jejich „podobnost“ nebo „blízkost“ a jiné na jejich „stejnost“. V podání české politiky i veřejnosti se jedná o „blízkost“ a etnická imigrace je ospravedlňována v termínech snazší schopnosti začlenění do české společnosti díky kulturní a etnické (národnostní) „blízkosti“. Ovšem právě tyto předpoklady nejsou zcela reálné. Problematická je v případě mladých participantů idea, že by měli být vnímáni jako kulturně a etnicky (národnostně) odlišní od majority na Ukrajině, což vyzdvihává otázku spojitosti akademických studií migrace s imigrační politikou, protože předpokládaná odlišnost od ukrajinské majority zcela věrně kopíruje teorie diaspory a krajanství.¹⁹⁸ To jen svědčí o politickém náhledu na národ jako deteritorializovaný, kdy jsou jako členové národa označováni i jedinci žijící mimo teritorium národního státu.

Etnicita nebo národnost, jakkoliv je státem přisuzována, však sama o sobě *nezpůsobuje* etnickou návratovou migraci, pouze *usměřňuje* migrační toky do specifických zemí (Tsuda 2009). Potomkům krajanů z Ukrajiny jsou totiž nabídnuty benefity stejně jako potomkům krajanů ze západoevropských zemí. Také krajané na západě mohou využít podobných možností, ale hledat dokumenty dokazující jejich český původ za účelem získání

---

¹⁹⁷ Nicméně, státy často kombinují etnickou a civilní imigrační politiku. Státy nezůstávají pouze u etnické imigrace, protože tím by se ochuzoval o vysoce vzdělané migranty (brain drain). V případě brain drain se jedná o princip imigrační politiky, který preferují všechny vyspělé státy. Nemusí se nutně o princip založený na etnickém původu.

¹⁹⁸ Je ovšem rozdíl mezi návratovou a etnickou návratovou migrací, jak poukazuje Takeyuki Tsuda, protože návratová migrace může znamenat návrat do místa, kde se jedinci narodili, zatímco etnická návratová migrace je migrací pozdějších generací do etnické země nebo do země předků (Tsuda 2009).

trvalého pobytu v České republice budou spíše krajané z Ukrajiny, pro které je tato možnost přesídlení mnohem lákavější. Krajané ze západních zemí pak často jezdí do České republiky na krátké návštěvy, ale spíše hodlají žít v zemích jejich současného pobytu. Migrační toky neusměrňuje pouze etnicita, ale také strukturální, ekonomické a sociální rozdíly mezi Českou republikou a Ukrajinou.

Pro český stát preferující etnickou imigraci je však prakticky nemožné, aby se prostředkem pro etnickou návratovou migraci stala pouze subjektivní inklinace k etnicitě (národnosti) – pouze ústní přihlášení se ke krajauskému programu. V takovém případě by mohl deklarovat „českost“ téměř každý. Obecně je pro státy preferující etnickou návratovou migraci důležitá kombinace subjektivních i objektivních kritérií, které státu slouží jako záruka „blízkosti“ nebo „kulturní afinity“ a zároveň jako záruka nelavinového spuštění imigrace. Nejčastějším objektivním kritériem je pak společný biologický¹⁹⁹ původ a pokrevnost (ibid.).

V případě udělení *potvrzení o příslušnosti ke krajauské komunitě v zahraničí* (PPKK) je nutné prokázat objektivní deklaraci příslušnosti k českému národu. Jako „objektivní průkaz“ je požadován dokument o české národnosti některého z předků: může jím být občanský průkaz z období Sovětského svazu, matriční záznam, úmrtní záznam, oddací list, školní vysvědčení, vojenská knížka a jiné úřední dokumenty nebo archivní záznamy, ve kterých je zřetelně uvedena česká národnost konkrétního předka (v potvrzení o příslušnosti ke krajauské komunitě se pak má se uvést jméno, příjmení, příp. rodné příjmení, datum a místo narození předka), a poté musí žadatel pomocí rodokmenu dokázat, že se skutečně jednalo o jeho předka. Dokument o české národnosti předka je pak ověřován, zda se jedná o původní dokument, a nikoliv o padělek. Veškeré naskenované nebo okopírované dokumenty, které nejsou původní, nemohou být přiznány. Musí se jednat o originály, které mají být zároveň úředně přeloženy do českého jazyka.²⁰⁰ Mladí participanti pak mají české předky, kteří jsou mnohdy genealogicky velmi „vzdálení“ kvůli smíšeným manželstvím, ale i mladí participanti musí prokázat svou spojitost s českými předky pro získání potvrzení o příslušnosti ke krajauské komunitě. Doložení dokumentů o biologickém původu je podmínkou, bez které nemůže jedinec vlastnit *potvrzení o příslušnosti ke krajauské komunitě*. Žadatelé tak *musí* vlastnit dokument o *českém původu*, což je mnohdy vhání do archivů, ke shánění dokumentů od vzdálených příbuzných, ať již v České republice nebo na Ukrajině, anebo dokonce

---

¹⁹⁹ Americká literatura používá termín rasový původ nebo rasovost.

²⁰⁰ Krajané – možnosti cestování a pobytu v ČR [online]. 2012 [cit. 2016-02-15]. Dostupné z <http://www.mzv.cz/lvov/cz/viza_a_konzularni_informace/krajane_moznosti_cestovani_a_pobytu_v_cr.html>. Sepsáno také na základě záznamu pořázeného ze setkání krajanů s generálním konzulem ČR v Dubně, 15.4.2014.

k falzifikaci dokumentů. Někteří participantů v souvislosti s potřebou vlastnit dokumenty o českém původu uvádějí, že v rámci reemigrace tzv. černobylských krajanů v letech 1991–1993 nebo reemigraci krajanů z Doněcké a Luhanské oblasti v roce 2014 se nejednalo o lidi s českým původem, ale o falzifikátory dokumentů.

Podmínkou českého státu pro vydání potvrzení o příslušnosti k české krajské komunitě v zahraničí je totiž *pokrevní návaznost* na českého předka, a tak ve skutečnosti není důležité, zda má jedinec oba české rodiče, nebo pouze jednoho českého prarodiče. Určující je totiž *vztah* jedince k českým předkům, jak uvádí i generální konzul České republiky ze Lvova: „*Pokud jeho rodiče můžou být čeští občané, ale prostě ho nevedou [k češtví], asimilovali se do prostředí, teď nemluví jenom o Ukrajině, ale všeobecně, tak kolikrát může být nějaký vnuk, pravnuk, který se aktivně o to zajímá, jezdí do České republiky, a může být krajanem stokrát lepším než ten, který měl všechny možnosti otevřené. V dětství se třeba mluvílo česky nebo se i do teďka mluví, ale jemu se nechce.*“²⁰¹

Pokrevní původ je tak ve skutečnosti pouze *indikativním* potvrzením o vztahu jedince k českému národu, protože *původ nemá žádný vliv* na současné uvažování jedinců. Těžko se můžeme domnívat, že jedinec *díky* českému prarodičovi, nebo dokonce prarodičovi může cítit diasporickou sounáležitost s „původní domovinou“. V návaznosti na vztah k „českosti“ rozhodují jiné faktory: můžou jimi být smíšená manželství, sociální sítě, vliv rodičů a další nebiologické faktory, které vedou jedince od jeho narození. Dokument o českém původu tudíž *de facto* nevyjadřuje „sounáležitost“ jedince k českému národu, je pouze písemným dokladem prokazujícím původ. Z hlediska státu je však dokument o českém původu důležitý, protože tím *kontroluje* „diasporu“ a určuje, kdo k této exkluzivní kategorii může patřit (Waterbury 2010). Potvrzení o příslušnosti ke krajské komunitě zároveň slouží pro statistický přehled krajanů a stát také může kontrolovat jejich aktivity (Waldinger 2015). Utváří systém patronátu a stát posiluje moc nad jedinci, kteří se ke krajanství můžou přihlásit.

Důležitý je tak i subjektivní *zájem* o český původ, o Českou republiku, o český jazyk nebo o české prostředí, což *je zároveň reprodukováno* českým státem díky finanční podpoře krátkodobých a dlouhodobých pobytů. Každý jedinec musí svůj *zájem* o český původ prokázat tím, že doloží *pozitivní vztah* k českému prostředí. Pozitivním vztahem k českému prostředí se rozumí dokument o způsobu a znalosti českého jazyka, zda jedinec absolvoval školní vyučování v českém jazyce nebo zda se učil český jazyk ve škole, v krajském spolku nebo v jiném kurzu, zda poslouchá český rozhlas, sleduje českou televizi nebo čte české

---

²⁰¹ Participant G.K., 1.8.2014, Lviv, Ukrajina.

knihy. Pokud je členem krajanského spolku, pak se vyžaduje *potvrzení*²⁰² z krajanského spolku.²⁰³ Dále je k uvedení pozitivního vztahu s českým prostředím nutné uvést rozsah používání českého jazyka, příbuzenské vazby v České republice, další styky s českým jazykovým a kulturním prostředím a případně i příslušnost k české církevní obci v zahraničí.²⁰⁴ Mladí participantů účastníci se krátkodobých pobytů sice nemají při podání žádosti o potvrzení příslušnosti ke krajanské komunitě v zahraničí potřebné lingvistické a kulturní kompetence, ale český stát je *de facto* nevyžaduje. Základem není určovat *nezbytné* jazykové a kulturní kompetence, ale prokázat *zájem* o české prostředí. Důležité je, že znalost češtiny *není* kontrolována přezkoušením nebo pomocí testů a také další náležitosti lze těžko kontrolovat (např. jak se bude kontrolovat, zda se čtou české knihy?). Pro vydání potvrzení o příslušnosti ke krajanské komunitě v zahraničí je důležité vyjádřit *zájem a vztah* k českému prostředí, a právě díky dlouhodobým a krátkodobým pobytům se vztah může prokázat velice snadno – mladí participantů mají po uskutečnění těchto pobytů doklad o styku s českým jazykovým a kulturním prostředím, případně o kurzu českého jazyka, a jejich zájem o české prostředí vzrostl. Po uskutečněných pobytech shání potvrzení o českém původu, učí se češtinu a aktivizují se v krajanských spolcích – a také krajanský spolek jim může potvrdit jejich pozitivní vazby na české prostředí (v potvrzení z krajanského spolku se uvádí např. docházka do krajanského spolku, účast na festivalech, na práci ve spolku apod.). Díky všem těmto náležitostem může být žádost o potvrzení k příslušnosti ke krajanské komunitě snadněji vyřízena. Z hlediska této práce je zásadní skutečnost, že snaze o vyřízení potvrzení o příslušnosti k české krajanské komunitě v zahraničí *předchází projevený zájem* o české prostředí, který se konstituuje díky pobytům v českém prostředí, přičemž tyto pobyty jsou podporovány českým státem. Český stát tak svou politikou vytváří imigrační tendence mladých participantů do České republiky poukazováním na vyspělé české prostředí, má vliv na profilaci krajanské komunity a zároveň jim umožní snazší imigraci.

Po získání potvrzení o příslušnosti ke krajanské komunitě v zahraničí, což může trvat přibližně šedesát dnů, si totiž může žadatel požádat o *trvalý pobyt* v České republice, který se

---

²⁰² Potvrzení vystavuje předseda krajanského spolku a uvádí v něm veškeré aktivity žadatele v krajanském spolku – od účasti na krajanských festivalech až po materiální nebo finanční pomoc, kterou spolku poskytl.

²⁰³ Setkání pracovníků konzulátu s krajanským spolkem Stromovka, 15.4.2014, Dubno, Ukrajina. Zároveň se vyžaduje uvedení nejméně jedné osoby, která může doložit český původ žadatele. Dále se vyžaduje i životopis žadatele.

²⁰⁴ Krajane – možnosti cestování a pobytu v ČR [online]. 2012 [cit. 2016-02-15]. Dostupné z <http://www.mzv.cz/lvov/cz/viza_a_konzularni_informace/krajane_moznosti_cestovani_a_pobytu_v_cr.html>. Sepsáno také na základě záznamu pořázeného ze setkání krajanů s generálním konzulem ČR v Dubně, 15.4.2014.

vyřizuje do šesti měsíců. K podání žádosti o trvalý pobyt je nutné doložit cestovní doklad krajana, *potvrzení o příslušnosti ke krajanské komunitě*, fotografie, zdůvodnění žádosti, životopis a také – což je pro krajany z Ukrajiny největším problémem – doklad o zajištění ubytování a doklad o zajištění finančních prostředků k pobytu. Ke zdůvodnění žádosti se vyžadují důvody přesídlení, uvedení příbuzných v České republice, na které má žadatel vazby, plány ohledně zaměstnání, případně uvedení již zajištěného zaměstnání a znalost českého jazyka.²⁰⁵ Pro krajany je však zcela zásadní zajištění ubytování a finančních prostředků, protože při současné situaci na Ukrajině je získání těchto náležitostí velice těžké, ačkoliv se často jedná o finančně zajištěné rodiny. Nicméně získání trvalého pobytu do šesti měsíců od podání žádosti je pro krajany velkou motivací: pro žadatele bez českých předků z třetích zemí (za které je Ukrajina považována) je trvalý pobyt mnohem těžší získat a nejúčelnější je obdržet trvalý pobyt po pěti letech nepřetržitého pobytu na území České republiky, což v praxi znamená, že žadatel musí neustále obnovovat vízum za účelem dlouhodobého pobytu, které získá díky zaměstnání, podnikání, studiu nebo výzkumu. Krajané však nemusí tuto pětiletou proceduru absolvovat.²⁰⁶

Jakkoliv se celý proces jeví poměrně jednoduše, pro participanty je ve skutečnosti složitý: nemají dostatečnou jazykovou ani kulturní kompetenci a nerozumí žádostem z české strany. Pro mladé participanty jsou však důležité dlouhodobé pobyty spojené s výukou českého jazyka (měsíční kurz v Dobrušce, semestrální pobyty na univerzitách v Brně nebo v Praze), díky kterým získávají určitou jazykovou kompetenci. Po opětovném návratu na Ukrajinu a podání dokumentů o trvalý pobyt snáze porozumí potřebným náležitostem a celkově mají díky dlouhodobým pobytům usnadněnou proceduru získávání trvalého pobytu. Právě čtyři ze šesti mladých participantů skutečně získali trvalý pobyt krátce poté, co absolvovali jednosemestrální pobyty v Brně. Získat trvalý pobyt však můžou i jedinci bez dostatečné znalosti českého jazyka, test z českého jazyka není požadován. Nedostatečná kulturní kompetence pak spočívá např. v tom, že na Ukrajině není obvyklé psát motivační dopisy nebo zdůvodňování žádostí, a tak se „důvody přesídlení“ stávají pro krajany složitou situací.

---

²⁰⁵ Povolení k trvalému pobytu pro krajany [online]. 2016 [cit. 2016-02-15]. Dostupné z <http://www.mzv.cz/lvov/cz/viza_a_konzularni_informace/vizove_informace/trvaly_pobyt/povoleni_k_trvalemu_pobytu_pro_krajany.html>. Sepsáno také na základě záznamu pořízeného ze setkání krajanů s generálním konzulem ČR v Dubně, 15.4.2014.

²⁰⁶ Na rozdíl od státního občanství nemá jedinec s trvalým pobytem volební právo, může být vyhoštěn a může mu být odmítnut vstup do České republiky. Je také závislý na vízové povinnosti státu svého státního občanství. V dalších ohledech požívá stejných práv a povinností jako jedinec s českým státním občanstvím.

Porozumění všem žádostem a správné vyplnění dokumentů je nezbytně spojeno s jazykovou kompetencí umět číst složité věty v českém jazyce, což krajané často označují velmi negativně a neporozumění je vede k zoufalství, k nedůvěře nebo ke kritice českého státu. Jazyková a kulturní kompetence a také porozumění české byrokracii je značnou výhodou, které nejspíše dosáhnou právě mladí participantí účastníci se v České republice kurzů českého jazyka. I pro mladé participanty je však získání těchto kompetencí dlouhodobým procesem a někteří ani nedosáhnou na dlouhodobý pobyt spojený s kurzy českého jazyka – v tomto ohledu je pro ně získání trvalého pobytu skutečně těžké. Pro český stát pak jazyková a kulturní kompetence slouží jako důkaz, že v české společnosti budou participantí dobře začlenění a nebudou trpět např. pocitem vyloučení. V momentě podání žádosti o trvalý pobyt tak český stát předpokládá získání jazykových a kulturních kompetencí a dalším předpokladem je, že jedinci bez skutečného zájmu o život v České republice nakonec upustí, protože nebudou mít dostatečnou vůli o získání trvalého pobytu. Tím se znovu selektuje udělení trvalého pobytu jen jedincům, kteří mohou být označováni jako asertivnější nebo schopnější, čímž přijímající stát získává pracovitě jedince a zamezuje přijetí „línějších“ jedinců. Nesmíme však také zapomínat na potřebu disponovat ubytováním a dostatkem finančních prostředků za účelem získání trvalého pobytu ubytování a dostatek finančních prostředků, což vylučuje chudší rodiny a i s ohledem na současnou ekonomickou situaci na Ukrajině vytváří další aspekt selektivní migrační politiky.

Pro krajaný však není snazší pouze získání trvalého pobytu; také *schengenské – krátkodobé vízum*, které je svou povahou turistické (pobyt v České republice do devadesáti dní) poskytuje krajanům benefity. Po obdržení *potvrzení o příslušnosti ke krajanskému spolku* je možné prominout poplatek za podání žádosti o vízum, což činí 35 euro, a jedinci se nemusí registrovat v systému Visapoint. Poplatek může být prominut díky potvrzení z krajanského spolku, ale ostatní náležitosti – cestovní doklad, žádost a fotografie, vyplněný účel cesty, zajištění finančních prostředků, ubytování a cestovní pojištění – je nutné doložit. Je však možné získat i tzv. pozvání od českého občana/jiného jedince žijícího legálně na území České republiky, který se zaváže k poskytnutí ubytování a zajištění finančních prostředků na cestu krajanu (nebo jiného ukrajinského občana), a tím je prominuta podmínka zajištění finančních prostředků a ubytování.²⁰⁷ Zároveň je pro držitele potvrzení o příslušnosti ke krajanské

---

²⁰⁷ Víza k pobytu do 90 dnů [online]. 2016 [cit. 2016-02-15]. Dostupné z <http://www.mzv.cz/lvov/cz/viza_a_konzularni_informace/vizove_informace/schengenske_vizum/viza_k_pobytu_do_90_dnu_1.html>. Sepsáno také na základě záznamu pořizovaného ze setkání krajanů s generálním konzulem ČR v Dubně (15.4.2014) a na základě terénního deníku.

komunitě umožněno získat tzv. multivízum, které slouží k více vstupům do České republiky a umožňuje pravidelné cestování tam i zpět. Také je pro krajany otevřena možnost, že získají možnost vstupu do České republiky na delší dobu než jiní žadatelé.

Biologický původ však i nadále zůstává důležitý pro imigrační politiku – problémem moderních národů je biologická podstata národa, kdy jsou vnímány jako rodinná těla se společným osudem (Zolberg 1999). Státní politika tak selektuje migranty vzhledem k biologickému předpokladu a referuje k původu na základě otázky „odkud pocházejí a komu se narodili“, což není totéž jako „jak se sami profilovali“. Na základě biologického původu český stát vytváří exkluzivní politiku a určuje, kdo bude mít přístup ke zdrojům státu (Waterbury 2010). Nezáleží na etnickém vědomí a v naracích mladých participantů dosud žijících na Ukrajině se ani neobjevuje víra ve společný původ s českým etnikem. Jejich „krajanské“ identity jsou charakteristické smíšenými manželstvími a kulturním a sociálním začleněním do ukrajinského prostředí. Je to tedy *sám* český stát, který vytváří víru v českou etnickou komunalitu a mladí participanté se k této víře mohou přihlásit pomocí potvrzení o příslušnosti ke krajanské komunitě v zahraničí. Česká krajanská politika je tak spíše deklarací oficiální vládní etnicity než deklarací skutečné a reálné etnicity mladých participantů, ačkoliv ovlivňuje jejich identity (Joppke 2005).

Stát produkuje selektivní imigrační politiku, která se ve skutečnosti stává *performativní* – utváří totiž etnickou realitu, kterou sám nominálně předpokládá (Joppke – Rosenhek 2009) už pouze tím, že status krajana je výsledkem „exogenní“ politiky. Podobně uvažuje i Rogers Brubaker, když uvádí, že etnicita je předpokládána právem a umožňuje žadatelům kvalifikovat se ve jménu práva (Brubaker 1998). Stát se stává *producentem* etnicity a participanté jsou státem stimulováni k posilování svých vazeb na české prostředí, což krajané v návaznosti na ekonomickou krizi na Ukrajině skutečně činí. Stát *sám vyvolává* imigraci mladých participantů.

Není to však jen etnicita produkována státem, která vyvolává migraci. Etnické a ekonomické důvody migrace jsou nezbytně spojené – ekonomická krize na Ukrajině vyvolává touhu po přesídlení a český stát *určuje* směr migračního toku (Tsuda 2009). Vytváří se push faktor v místě původu mladých participantů a pull faktor v místě destinace, protože ekonomická rozhodnutí společně s etnicitou hrají zásadní roli v modelování a regulaci migračních toků (Brubaker 1998). Globální nerovnosti mezi jednotlivými zeměmi v podobě push faktoru poukazují, proč migranti odcházejí, ale nikoliv kam odcházejí, zatímco domnělá etnická afinita určuje, kam migranti odcházejí, ale nikoliv proč odcházejí: k vysvětlení jsou

zapotřebí oba dva důvody. Český stát pak nenabízí jenom pracovní a studijní příležitosti, nabízí i sociální stát a stabilní režim, což je také mnohými mladými participanty oceňováno. U mnoha participantů již došlo k rozpadu sociálních sítí a je pak patrné, že se nejedná o migraci řízenou sociálními sítěmi, nýbrž řízenou *statusem migrantů* (ibid.). Jedná se o charakteristiku jedince zvenčí skrze členství ve skupině, ke které se mohou přihlásit (Joppke 2005). To spolu s pobyty v České republice podává vysvětlení, proč se ke krajanství hlásí i praprávnuci českých předků a proč se k českému původu hlásí i jedinci bez možností prokázat svůj český původ nebo jedinci snažící se svůj český původ „vynalézt“ pomocí falešných dokumentů. Tím se také podává vysvětlení, proč se v jednom nejmenovaném spolku na západní Ukrajině objevilo v roce 2014 (v období války na východní Ukrajině) až pět set nových krajanů.

Jelikož se krajané mohou přihlásit ke statusu etnických členů jako k politickému programu a český stát generuje „češství“, znamená to zároveň *podporu strategického jednání* a rezervy potenciálních etnických migrantů mají tendenci k růstu než k poklesu. Přestože tak *reálně* klesá počet krajané populace v luckém i v dubenském spolku, nejčastěji dochází k úmrtí nejstarších členů, zatímco mladí členové stále přicházejí. Tím krajaná komunita de facto mládne a zároveň v ní klesá kompetence domluvit se českým jazykem.²⁰⁸

Otázkou zůstává, jaký užitek má český stát z krajané loajality? Pro řadu jiných států představují krajané kulturní, materiální nebo politické zdroje, které se snaží podporovat kvůli specifickým účelům. Může se jednat o ekonomické zisky pro stát (např. Maďarsko), využití krajanů jako kulturně-lingvistického zdroje používaného k (re)definici národní identity (např. Rusko) nebo jako politického zdroje umožňujícího podporu elit „původního státu“ (např. Rusko; Waterbury 2010). V případě České republiky se jedná o šíření povědomí o České republice v zahraničí, šíření české kultury a českého jazyka: „*Šíření češtiny je jeden z úkolů, který před námi jako před diplomatickým představitelstvem v dané zemi stojí. Z druhé strany si zase nemůžeme dělat iluze, že bychom jako češtinu šířili. Je to jazyk relativně malého národa, takže se snažíme v rámci zase možností tam, kde ten zájem je, tu výuku [krajanů] podporovat.*“²⁰⁹

---

²⁰⁸ Pro mnoho jiných států představovala etnická návratová migrace státem řízený program, kterým řešily nedostatek pracovních sil kvůli strachu o ztrátu etnické homogenity (např. Japonsko) anebo kvůli událostem způsobeným druhoválečným konfliktem (např. Německo). Některé státy však od preferování etnické návratové migrace změnily svou politiku k liberálně-etnickým imigračním preferencím (Joppke 2005). V případě České republiky převažuje rovněž liberálně-etnický imigrační směr, preferuje nejen etnickou návratovou migraci, ale také např. high-skilled migration.

²⁰⁹ Participant G.K., 1.8.2014, Lviv, Ukrajina.

Česká enkláva není na západní Ukrajině natolik početná a významná, aby se dalo uvažovat o jejím vlivu na lobbování v ukrajinské politice (jak poukázal na příkladu mexických migrantů Waldinger 2015). O české enklávě na západní Ukrajině můžeme spíše uvažovat jako o jedincích umožňujících šířit povědomí o české kultuře a jazyku a reprezentovat Českou republiku v zahraničí. V rámci národní identity tak využívá český stát krajany jako kulturně-jazykový zdroj (Waterbury 2010) a zároveň jako subjekty státní hrdosti, jak je patrné při krajanských festivalech na Ukrajině a v České republice.²¹⁰

Ačkoliv nemusí být zájmy „původního českého národního státu“ přímo instrumentalistické, skrze krajany se umožňuje expanze české politiky do zahraničí (ibid.). Na druhou stranu vyjadřuje český stát maternalistické jednání vůči krajanům v termínech „ochrany/záchrany krajanského“ nebo „českého dědictví“ a zároveň nehodlá vytvářet konflikt s Ukrajinou.²¹¹ Mnoho států tak mobilizuje krajany za účelem ochrany diaspory (Waldinger 2015). Tím se nevytváří pouze idea sdílené kolektivity, ale také pocit, že stát je *zodpovědným* nikoliv svým občanům, ale také krajanům (Brubaker 1996). V současné době je irrendentismus v mezinárodní politice téměř vyloučen a státní přeshraniční vztahy směrem ke krajanům vyjadřují možnost, jak rozšířit státní vliv. Samotná protekce je legitimizována i klesajícím množstvím krajanů, což umožňuje vládě ochranné jednání vůči krajanům za účelem udržení vlastní kultury. Zmenšování krajanské komunity totiž může být chápáno i jako zmenšování „vlastního“ národa, a tím může politika legitimizovat své působení – zvyšováním tlaků na identifikaci může zmenšovat strach o vlastní kulturu. Z pozice občanů českého státu sice nemusí být zahraniční politika vůči krajanům vítána, ovšem nedávné události a především politická krize na Ukrajině vyvolala s ukrajinskými krajany solidaritu.

Další otázkou zůstává, jaký užitek má český stát z imigrace mladých participantů. Jedná se spíše o neintencionální důsledky, Česká republika *nepodporuje* příliv etnických migrantů: „*Podpora by neměla být formou přemístění krajanů do České republiky, ale snaha o podporu toho, co tady dělají, jak tady žijí. Když se o něčem takovém uvažuje, když se o něčem takovém mluví, tak v zemích, jako je Ukrajina, to srovnání životní úrovně s Českou*

---

²¹⁰ V letech 2013–2016 lze samozřejmě uvažovat i o záchraně krajanů před důsledky války mezi Ukrajinou a separatisty, respektive Ruskem. Tato záchrana se však týkala pouze krajanů z východní Ukrajiny (zejména z Doněcké a Luhanské oblasti) a nevztahovala se na krajany ze západní Ukrajiny. Podobně proběhla i reemigrace tzv. černobylských krajanů v letech 1991–1993, ale možnost přesídlení se opět týkala vesnic v Žitomirské oblasti.

²¹¹ Ve skutečnosti však český stát v letech 2014–2015 prováděl vůči krajanům na Ukrajině tolik „ochranné politiky, až se ukrajinská obávala masového odlivu českých krajanů – ukrajinských občanů do České republiky.

republikou pro ně [krajany] vychází jednoznačně negativně, ale my bychom se měli snažit o podporu té krajaňské komunity v rámci toho, co pro ně dělá stát, ve kterém žijí. ²¹²

Rozvoj v České republice také není ekonomicky natolik silný, aby se o široké podpoře etnické imigrace dalo vůbec diskutovat (ačkoliv proběhla reemigrace krajanů z Doněcké a Luhanské oblasti v roce 2014 kvůli válečným událostem), a Česká republika také musí řešit vlastní nezaměstnanost. Přestože lze z české politiky slyšet ohlasy po udržení etnicky homogenní společnosti (což teoreticky připouští etnickou migraci), je spíše zájmem českého státu udržovat krajany v zahraničí. Dokonce by se dalo hovořit o iracionálním jednání českého státu, když nespojuje krajany se svým prospěchem, přestože od nich očekává benefity (Skrentny – Chan – Fox – Kim 2009). Česká politika vůči krajanům je tedy kontraproduktivní, stimuluje krajany k odchodu do České republiky a zároveň po nich požaduje, aby zůstali v zahraničí. Česká vláda pak sice odmítá etnickou migraci krajanů a zaměřuje se na podporu krajanů v místě jejich narození, ale sami mladí participanté migrují do České republiky. ²¹³

Podporou krátkodobých a dlouhodobých pobytů v České republice a snahou udržet a podporovat českou „minoritu“ na Ukrajině, což činí mimo jiné i finančními příspěvky na krajaňské projekty (např. na uspořádání krajaňské konference, hřbitovy, požití krojů, zajišťování výuky češtiny aj.) nebo materiálními příspěvky (např. dovážení českých knih, počítač, televizor, nábytek aj.), však vzniká u mladých participantů *nespokojenost*, protože díky pobytům v českém prostředí vidí lepší životní podmínky a jsou si vědomi, že česká politika odmítá jejich imigraci. Česká politika požaduje udržení krajanů na Ukrajině i díky finančním příspěvkům, ovšem mladým participantům tento „klientelistický vztah“ nestačí. Vytváří se *pnutí*, protože mladí participanté požadují imigraci do České republiky, nejsou v celém procesu pouze pasivními hráči a tlačí na „domovský stát“ k uskutečnění politiky umožňující jim snadnější „návrat“ (ibid.). Jejich unikátní status jako členů kulturní a politické komunity je zároveň veden nárokem na práva vyplývající z tohoto členství, což se ještě umocňuje tím, že česká státní politika hovoří jejich jménem. Namísto rétorické podpory jejich imigrace se česká politika zaměřuje na uspokojení krajanů v termínech národní unifikace v rámci deterritorializovaného národa.

---

²¹² Participant G.K., 1.8.2014, Lviv, Ukrajina. Důležité také je, že Česká republika obecně označuje ukrajinský stát jako demokratický, který nediskriminuje českou minoritu a je obecně tolerantní k menšinám a k lidským právům.

²¹³ Není také bez zajímavosti, že čeští představitelé obecně předpokládají učení českého jazyka skrze předávání v rodině, ale zároveň spouští hodně jazykových programů za účelem udržení češtiny u krajanů.

Obecně však mají mladí participanti i další krajané usnadněnou imigrační anabázi do českého prostředí. Pokud by „původní domov“ nepřipustil uskutečnění pobytů ani selektivní migraci a neumožnil tak krajanům určité benefity a privilegia, etnická imigrace by se pravděpodobně neuskutečňovala, protože by pro participanty platily rovnocenné podmínky imigrace do České republiky i do jiných států. V případě omezení podmínek imigrace pro krajané do České republiky by se pravděpodobně etnická migrace snížila a v případě dalšího zlepšení podmínek zase zvýšila. Není proto s podivem, že i migrace etnických Němců do Německa silně vzrostla v momentě očekávaného omezení německé etnické imigrační politiky (Igllicka 2001).

Má však jednání české krajané politiky smysl, pokud stimuluje krajané podporou krátkodobých a dlouhodobých pobytů k imigraci a zároveň si jejich imigraci nepřejí? Domnívám se, že poskytnutím pobytů hodlá česká vláda *aktivizovat* loajalitu krajanů k České republice a zároveň tím český stát po krajané vyžaduje zvýšení jazykových a kulturních kompetencí uplatnitelných na západní Ukrajině za účelem šíření českého jazyka a kultury, reprezentace České republiky a navýšení krajané komunity. Z pohledu státu totiž nespadá domnělá diaspora pod periferní zájem, ale je centrálním zájmem v momentě neukončeného *nations-building* – účelem je smazat nesoulad mezi národními a státními hranicemi (Joppke 2005). Důležité je, jaké vztahy mezi krajané a „původním státem“ budou: „*Sice se všichni snaží vybrat na stipendia [semestrální pobyty spojené s výukou českého jazyka v Brně nebo v Praze] toho člověka, který nejvíce odpovídá, ale taky ten člověk musí mít k tomu nějakou vnitřní motivaci. Pokud bude cítit, že by tu češtinu měl dále šířit a neučí se jí jenom z toho důvodu, že se chce potom přestěhovat, tak se možná bude k výuce trochu jinak stavět. Bude si více všimát některých jiných věcí, než když člověk chce [pobyt] využít jenom pro sebe a nechce se ani moc dlouho po návratu z takového jazykového kurzu zdržet na Ukrajině.*“²¹⁴

9.10.3 Český stát a „nekrajané“ – mladí participanti bez českých předků

V případě mladých participantů s českými předky tak existuje *pozitivní diskriminace*, protože jim český stát nabízí určité benefity. Touto politikou ovšem znevýhodňuje další mladé participanty z tohoto výzkumu, kteří se zúčastňují aktivit krajané spolků (a také krátkodobých a dlouhodobých pobytů v České republice) a kteří využili program určený pro krajané – v tomto případě se nehledí na české předky, záleží na krajané spolcích – ale zároveň nejsou těmto participantům přiznány benefity v podobě příslušnosti ke krajané

²¹⁴ Participant G.K., 1.8.2014, Lviv, Ukrajina.

komunitě v zahraničí a trvalého pobytu v České republice. Přestože i v těchto jedincích vyvolává česká krajanská politika pomocí krátkodobých a dlouhodobých pobytů obraz České republiky jako vysněné země imigrace, nejsou jim z biologicko-etnických důvodů přiznány benefity určené pro krajany. Jejich znevýhodnění je dané absencí českých předků (nebo je nemohou prokázat). V rámci globálního „věku migrací“ Česká republika určuje jejich směr migrace, ale tím vše končí; krajanská imigrační politika umožňuje imigraci jedné skupiny (ačkoliv si tento migrační proud český stát nepřeje) a zamezuje imigraci druhé skupiny. K tomu se pojí i příslušný diskurz, protože mladí participanté bez českých předků jsou „méně blízcí“ českému národu a biologický původ a etnicita slouží jako distinkce pro odlišné zacházení (Faist 1993). Otázkou zůstává, jak „mladí nekrajané“ řeší migraci do České republiky, pokud jim nejsou přiznány benefity v podobě ulehčení imigrační anabáze?

Kromě dvou participantů si všichni podali žádost o *dlouhodobé vízum za účelem studia*²¹⁵ na českých středních nebo vysokých školách. Při podání víza bylo nejprve nutné zajistit doklad o přijetí ke studiu a doklad o zajištění ubytování (doklad o vlastnictví bytu nebo domu, o oprávněnosti užívání bytu nebo domu nebo úředně potvrzený doklad o souhlasu vlastníka nebo oprávněného uživatele bytu nebo domu stvrzující souhlas s ubytováním). Jinými slovy, participanté nejprve díky schengenskému vízu odjeli do České republiky, složili zde přijímací zkoušky, přičemž škola jim následně vystavila doklad o přijetí ke studiu, a poté si museli zajistit ubytování. Primární náležitosti pro vízum byly vyřešeny za pomoci schengenského víza, a protože jsou mladí participanté bez českých předků členy českých krajanských spolků a částečně tak na ně dopadá i krajanská politika, mohli bez větších potíží schengenské vízum obdržet. Podobně jako v případě mladých participantů s českými předky, i mladým participantům bez českých předků totiž mohl být díky členství v krajanském spolku prominut poplatek 35 euro za registraci ve Visapointu a mohli obdržet potvrzení od krajanského spolku o aktivitě v konkrétním spolku.

Dlouhodobé vízum za účelem studia je pak mladými participanty (a všeobecně i mezi mladými Ukrajinci a na západní Ukrajině) interpretováno jako nejsnazší cesta k dosažení pobytu v České republice, respektive v Evropské unii, a zároveň je tato cesta ve shodě s jejich primárními cíly: „*Když jsem byla prvníkrát v Čechách na táboře, tak se mi moc líbilo. Takže*

---

²¹⁵ Vízum k pobytu nad 90 dnů za účelem studia [online]. 2016 [cit. 2016-02-15]. Dostupné z <http://www.mzv.cz/lvov/cz/viza_a_konzularni_informace/vizove_informace/pobyt_nad_90_dnu/vizum_k_pobytu_nad_90_dnu_za_ucelem_5.html>. Sepsáno také na základě terénního deníku.

*už jsem myslela, že tam budu studovat.*²¹⁶ Oba cíle se totiž vzájemně proplétají: pro participanty je důležité studovat a zároveň získat v České republice trvalý pobyt.

Při podání žádosti o dlouhodobé vízum za účelem studia pak musí mladí participanty postupovat už bez ohledu na krajanskou politiku. V tomto typu víza se již nerozlišuje, zda je žadatel členem krajanského spolku nebo zda má české předky. Mezi mladými participanty využívajícími dlouhodobé vízum za účelem studia tak bylo šest participantů s českými předky, kteří mohli získat potvrzení o příslušnosti ke krajanské komunitě a následně i trvalý pobyt, ale jejich primární intencí byl studijní pobyt a jejich migrační tendence se vázaly na dlouhodobé vízum za účelem studia.

Důležité jsou kromě dokladu o přijetí ke studiu a dokladu o zajištění ubytování i dostatečné prostředky k pobytu na území České republiky, které dosahují poměrně vysokých částek, a doklad o cestovním pojištění.²¹⁷ Dokumenty mají být originální nebo úředně ověřené a mají být v českém jazyce nebo úředně přeložené do českého jazyka. Žádost o vízum má být vyřízena do šedesáti dnů a vízum je poskytováno pouze na šest měsíců, což v praxi znamená, že jedinec musí každých šest měsíců obnovovat dlouhodobé vízum za účelem studia na policii České republiky. Mladí participanty s českými předky si však mohou v průběhu dlouhodobého víza požádat o trvalý pobyt, což je mladým participantům bez českých předků zamezeno, a proto musí po uplynutí doby studia, v případě střední školy tato doba představuje čtyři roky,²¹⁸ plynule přejít na českou vysokou školu (nebo na jinou školu či do zaměstnání). V opačném případě jim možnost obnovení o dlouhodobé vízum za účelem studia bude znemožněna a vystavují se tomu, že budou nuceni odjet zpět na Ukrajinu. To je také poměrně často artikulovaný problém: *„Potom se také hodně snažím učit, protože já vím, že se prostě musím dostat na vysokou školu, já nemám jinou možnost, protože jinak mě nenechají tady.*“²¹⁹

V případě, že se mladým participantům bez českých předků podaří dosáhnout dolní meze pro podání žádosti o trvalý pobyt cizincům – což v případě studentů činí deset let, protože se doba studia započítává jednou polovinou z celkové doby pěti let nepřetržitého pobytu na území České republiky²²⁰ –, můžou si požádat o trvalý pobyt.²²¹ Ten je však

---

²¹⁶ Participant I.K., nar. 1998, 9.7.2013, Dubno, Ukrajina.

²¹⁷ Na požádání také musí žadatel předložit výpis z rejstříku trestů a lékařskou zprávu.

²¹⁸ V případě ukončení studia na vysoké škole je situace mladých participantů bez českých předků obdobná jako v případě přechodu ze střední školy na vysokou. Po vysoké škole mají participanty možnost studovat doktorské studium, anebo získat pracovní vízum. V případě absolvování vysoké školy však mají participanty širší možnosti uplatnění v České republice než v případě absolvování střední školy.

²¹⁹ Participant M.S., nar. 1996, 23.2.2015, Uničov, Česká republika.

²²⁰ „Cizinec“ může získat trvalý pobyt po pěti letech nepřetržitého pobytu v České republice, ovšem pro studenty se dlouhodobý pobyt za účelem studia započítává jednou polovinou - pokud student pobývá v České republice

podmíněn dokladem o zajištění ubytování, dokladem o zajištění prostředků k pobytu (a případně výpisem z rejstříku trestů) a také dokladem o zkoušce z českého jazyka. Dolní meze pro dosažení trvalého pobytu však ještě žádný mladý participant bez českých předků nedosáhl a s největší pravděpodobností budou trvalý pobyt řešit až v následujících letech. Návrat na Ukrajinu si totiž nepřipouštějí: „*Ještě tři roky na gymplu a pak ještě tři roky na vysoké škole, na univerzitě, tak to už nemá cenu se sem vracet.*“²²²

Pro mladé participanty bez českých předků je tak možnost dosažení trvalého pobytu složitější než pro jejich protějšky s českými předky. Pro participanty s českými předky má český stát připravenou snazší proceduru pro získání trvalého pobytu v České republice a stát tak upřednostňuje „pokrevní příbuznost“ jedinců před skutečnou etnokulturní a lingvistickou podobností, protože trvalý pobyt pro krajany není podmíněn dokladem o zkoušce z českého jazyka, zatímco pro participanty bez českých předků musí být tato podmínka splněna. Nastává určitý *paradox*, protože mladí participanti studující na středních školách v České republice mají i díky jejich studiu způsobilější jazykové a kulturní kompetence pro pobyt v České republice než někteří mladí participanti s českými předky. *Jako důležitá se tak pro český stát jeví biologická příbuznost, která je relevantnější než podobnost etnokulturní.* Imigrační politika je postavena na představě, že v momentě podání žádosti o trvalý pobyt budou někteří jedinci „bližší“ české majoritě díky biologické blízkosti než jedinci, kteří biologickou blízkost prokázat nemohou. *Ve skutečnosti však díky dlouhodobému pobytu v České republice mají mladí participanti bez českých předků v momentě podání žádosti o trvalý pobyt mnohem příznivější vyhlídky pro jazykovou a kulturní „blízkost“ s českým obyvatelstvem než mladí participanti s českými předky.* Ovšem vidina získání trvalého pobytu je pro mladé participanty bez českých předků „vzdálenější“ kvůli preferování jedinců s potvrzením o příslušnosti ke krajanské komunitě. S ohledem na uvedené informace je tak zřejmé, že „blízkost“ nebo „podobnost“ mladých participantů s českými předky k českému národu je fikcí.

---

pět let, je mu započítáno 2,5 roku trvalého pobytu. V případě podání žádosti o trvalý pobyt musí studenti pobývat v České republice deset let.

²²¹ Trvalý pobyt – základní informace [online]. 2016 [cit. 2016-02-15]. Dostupné z <http://www.mzv.cz/lvov/cz/viza_a_konzularni_informace/vizove_informace/trvaly_pobyt/trvaly_pobyt_zakladni_informace.html>. Sepsáno také na základě terénního deníku.

²²² Participant A.P., nar. 1997, 26.7.2014, Kvasiliv, Ukrajina.

10 Závěr

Co je reemigrujícím i nereemigrujícím jedincům a jejich potomkům společné? Ať se již jednalo o preferenční sociální proces začlenění nebo hodnocení v termínech krajanství, v obou případech šlo o pohled zanedbávající kvůli svému nacionalizujícímu předpokladu jiné neméně relevantní perspektivy. V případě reemigrujících volyňských Čechů se tak jednalo o marginalizaci *transnacionálních (přeshraničních) vazeb* a v případě potomků krajanů o přehlížení vlivu českého státu na *utváření krajanství*. V případě obou „skupin“ se udržuje (ne)paradoxní nacionalizovaný předpoklad – zanedbáváním významotvorných procesů se utváří nacionalizovaná sociální realita, která se sama předpokládá. Relevantní pro utvářenou sociální realitu je totiž pojetí českého národa v podobě kohezní a homogenizující kolektivní identity, ke které se mají jedinci primordiálně hlásit, a utváří se tedy jak proces začlenění jako jediný správný sociální proces, tak i předpoklad primordiálně pociťovaného krajanství.

V rámci studia poremigračních sociálních procesů nebyly zkoumány transnacionální vztahy, protože vybočovaly z kohezního uspořádání české společnosti. Nebyly označovány jako relevantní a získávaly označení pozůstatků preemigračních vazeb, které je nezbytné překonat jako překážky v cestě za začleněním. Transnacionální vazby byly označovány jako nedůležité a marginalizovala se jejich hodnota pro samotné aktéry. Pokud však znamenají pro samotné participanty určité významotvorné reference, pak je nelze označovat jako nerelevantní. Figuruje zde totiž předpoklad metodologického nacionalismu, kdy stát a společnost údajně tvoří jeden celek a imigrantům se přisuzuje sociální proces začlenění.

Nacionalizační předpoklad je patrný i u mladých participantů z řad volyňských Čechů. Tentokrát má svou roli český stát, který přehlíží sociální, kulturní i strukturální zakotvenost potomků krajanů v ukrajinské společnosti a svou politikou s nimi zachází jako s jedinci biologicky a etnicky „blízkými“. Umožňuje jim tak benefity díky státům pociťované kolektivně – tyto benefity jsou ostatní obyvatelé Ukrajiny zapovězené –, a tím ovlivňuje jednání potomků krajanů.

Problémem zůstává, že etnická/národní odlišnost je považována za zcela exkluzivní a přirozenou a není pochyb o její schopnosti diferenciaci. Je zároveň považována za konkurenci pro jiná uskupení. Etnicita, národnost, koheze národa a homogenizace jsou zároveň namířeny proti odlišné alternativě, která v určité rovině chápání může být rovnocenná. Právě úkolem této práce bylo poskytnout alternativu vůči exkluzivnímu výkladu etnické/národní diferenciaci, lépe řečeno, vznést pochyby o přirozenosti této diferenciaci.

Právě alternativní výklad staví do pozornosti kolektivní identitu v její kohezní a homogenizující podobě jako neadekvátní – participanti v tomto výzkumu nemají společné hodnoty, intence, normy jednání a reference, přestože jsou jim tyto společné aspekty v rámci kolektivní identity předkládány. Komparace reemigrujících a nereemigrujících volyňských Čechů je tak v neetnické nebo nenárodní rovině fiktivní díky rozdílnosti identifikačních strategií, se kterými se jednotlivci potýkají. Jak již bylo uvedeno, národní/etnická identita může zesílit vlivem války nebo jiných nebezpečí, ovšem v mírovém období (v případě západní Ukrajiny bych uvedl v relativně mírovém období) není často jediným významotvorným faktorem, jak nám předkládají české sociální vědy i český stát. Naopak, v rámci každé společnosti existuje více skupinových identifikací, ke kterým se jedinci hlásí jako k významotvorným. Jedna identifikace na základě národní/etnické identity není jediným a vyčerpávajícím principem, ačkoliv se k této identifikaci mohou jedinci hlásit jako k jedné z více identit, slaběji nebo silněji pocíťované. V rámci státu pak není zvláštní, že se snaží o stabilitu a konstituci jediného uzavřeného systému kvůli snazšímu zacházení se systémem jako s celkem, ale proč stejný princip připouštějí i sociální vědy?

Etnická/národní identita je totiž i v sociálních vědách považována za nutný identifikační proces. Ačkoliv jsem se i já ve výzkumu dotazoval na ukrajinskou a českou etnicitu u participantů z řad nereemigrujících Čechů a jejich potomků, čímž jsem etnicitu dichotomizoval, nechával jsem výsledné sebeprofilování na nich samotných a na zvýznamňování etnické identity jimi samotnými. Ovšem ani v případě samotného sebeprofilování nemůže být etnická/národní identita považována za vyčerpávající, nejdůležitější a v explanační rovině za jedinou možnou, s nárokem na postavení exkluzivního „společensko-organizačního principu“ (Lozoviuk 2005: 171). Ideu etnické/národní identity coby základního sociálního znaku příslušnosti a koheze sice podtrhuje mnoho výzkumů a sociální vědy nahlíží na společnost jako na kohezní, ale tento princip nemůže mít exkluzivní postavení.

Stále tedy z hlediska sociálních věd i státu převládá mínění, že výjimečné jednání odvislé od organizačního principu národnosti nebo etnicity je považováno za anomálii a je potřeba toto jednání zařadit do společensky uznávaného kolektivu, do majoritou předem utvořené šablony (ibid.: 192). Přitom se však podobná zařazení nutně konfrontují s jinými identifikačními kritérii. Tato „politika“ tak často vede k omylům a k přehmatům, které mají své neblahé důsledky pro jedince samotné i pro identifikátora – v pozici identifikátora se

může dostavovat zklamání, z pozice jedince pak může být označení nepřirozeným kritériem hodnocení.

Je třeba neuzavírat konkrétní identity do konkrétních kategorií, ale pozorovat identity jako fluidní, procesuální a dynamické. V případě této práce to znamenalo hledat pozici participantů mezi národem a národně založenými sociálními hierarchiemi a také hledat způsob, jak jsou tyto hierarchie *transformovány*. Tato transformace byla dobře patrná v případě předpokládané zakotvenosti reemigrujících volyňských Čechů v československé společnosti, kdy se však ukázalo, že jejich transnacionální vazby tvoří stále významné reference, a v případě potomků krajanů a jejich zakotvenosti v ukrajinské společnosti, kdy se opět ukázalo přeshraniční jednání státu jako významný prvek pro jejich identifikaci. Jakýkoliv grupismus, tedy idea o identitě jedince odvozené od členství ve skupině, nemůže být reálný. Zásadní je analyzovat, za jakých okolností, proč a pomocí jakých vlivů jsou jedinci v termínech grupismu označováni a jak s tímto grupismem zacházejí. Pro sociální vědy a pro politiku státu je však předpoklad etnického/národního grupismu velice častý, což jen potvrzuje předpoklad, že zájmy sociální vědy jsou propojené se zájmy národního státu (dále viz Chernilo 2008; Lozoviuk 2005; Hirt 2005, Jakoubek 2010b).

11 Literatura

- Agunias, Dovelyn Rannveig (2009). *Closing the Distance: How Governments Strengthen their Ties with Their Diasporas*. Washington: Migration Policy Institute.
- Allworth, Edward (1990). „A Theory of Soviet Nationality Policies.“ Henry R. Huttenbach (ed.) *Soviet Nationality Policies: Ruling Ethnic groups in the USSR*: 24–46.
- Amelina, Anna – Faist, Homas – Glick-Schiller, Nina – Nergiz, Devrimsel D. (2012). „Methodological Predicaments of Cross-Border Studies“ Anna Amelina – Thomas Faist – Nina Glick-Schiller – Devrimsel D. Nergiz. *Beyond Methodological Nationalism: Research Methodologies for Cross-Border Studies*. New York: Routledge: 1–19.
- Anghel, Remus Gabriel (2013). *Romanians in Western Europe*. Plymouth: Lexington Books.
- Auerhan, Jan (1918). *Československé menšiny za hranicemi*. Praha: Dr. Antonín Hajn.
- Auerhan, Jan (1920). *České osady na Volyni, Krymu a na Kavkaze*. Praha: Dr. A. Hajn.
- Auerhan, Jan (1920). *Osady českých emigrantů v Prusku, Polsku a Rusku*. Praha: Dr. A. Hajn.
- Auerhan, Jan (1925). *Několik poznámek k dnešní situaci československé menšiny v Polsku*. Praha: Národní rada československá.
- Auerhan, Jan (1935). *Československé jazykové menšiny v evropském zahraničí: Národnostní poměry, v nichž žijí, a vztahy, které je poutají k staré vlasti*. Praha: Orbis.
- Auerhan, Jan (1935). *Československé jazykové menšiny za hranicemi*. Praha: Československá společnost pro studium národnostních otázek v Praze.
- Basch, Linda – Glick-Schiller, Nina – Szanton-Blanc, Cristina (2003). *Nations Unbound*. London: Routledge.
- Bernard, Josef – Mikešová, Renata (2014). „Sociální integrace imigrantů na rozhraní mezi dočasnou migrací a trvalým usazením.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 50 (4): 521–546.
- Bělohradská, Kateřina (2008). „Postmigrační procesy: Imigranti z jihoukrajinské Novgorodkivky v České republice.“ Zdeněk Uherek – Zuzana Korecká – Tereza Pojarová (eds.). *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 147–164.
- Bhabha, Homi (2013). *Místa kultury: Postkoloniální myšlení III*. Praha: tranzit.cz.
- Bittnerová, Dana – Moravcová, Mirjam (2011). „Integrace – identita“ Dana Bittnerová – Mirjam Moravcová (eds.). *Etnické komunity: Integrace, identita*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy: 9–13.

- Bobek, František. *Dembrovka*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 313.
- Bogdan, Tetyana (2011). *Labor Migrants' Problems – Acute Policy Challenge for Ukraine*. [online]. 2011 [cit. 2016-02-16]. Dostupné z <http://mirpal.org/files/files/Article_2%20Информация.pdf>.
- Bonek, Jiří – Manová, Danuše – Stárek, Václav (1992). *Huleč Česká na Volyni*. Žatec: AgroS Bohemia a.s.
- Brouček, Stanislav (1992). „Vliv objektivních a subjektivních faktorů na proměny etnicity u českého etnika v zahraničí a při reemigraci.“ *Češi v cizině 6*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV: 7–10.
- Brouček, Stanislav (2003). *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Brouček, Stanislav – Grulich, Tomáš (2009). *Domácí postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (1918-2008)*. Praha: Public History s.r.o., Etnologický ústav AV ČR.
- Brubaker, Rogers (1996). *Nationalism reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brubaker, Rogers (1998). „Migrations of Ethnic Unmixing in the „New Europe.““ *The International Migration Review*. 32 (4): 1047–1065.
- Brubaker, Roger (2006). *Ethnicity without Groups*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Budilová, Lenka J. (2011). „Pro víru nebo za půdou? Několik poznámek k migračním motivacím bulharských Čechů. Lenka J. Budilová – Gabriela Fatková – Lukáš Hanus – Marek Jakoubek – Michal Pavlásek. *Balkán a migrace: Na křižovatce antropologických perspektiv*. Praha: AntropoWeb: 17–36.
- Budilová, Lenka J. (2012). „„Ať se neztratí jméno.“ Jména a pojmenování u bulharských Čech.“ *Český lid* 99 (4): 407–425.
- Building Migration Partnership. Ukraine: Extended Migration Profile (2011). [online]. 2011 [cit. 2016-02-16]. Dostupné z <http://www.imap-migration.org/fileadmin/Editor/Profiles/PPTI/Ukraine/Ukraine_Extended_Migration_Profile_EN_FINAL.pdf>.
- Bureš, František ml. (1946). „Jsme připraveni na příjezd rodin volyňských krajanů.“ *Věrná stráž* 1 (6,7).

- Castles, Stephen (2007). „The Factors That Make and Unmake Migration Policies.“ Alejandro Portes – Jose DeWind (eds.). *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives*. New York: Center for Migration Studies in New York: 31–35).
- Cohen, Robin (1997). *Global Diasporas: An Introduction*.: Florence: Routledge.
- Commander, Simon – Nikolaychuk, Olexandr – Vikhrov, Dmytro (2013). *Migration from Ukraine: Brawn or Brain? New Survey Evidence*. Working Paper No. 15.
- Connel, John (2009). „Bittersweet home? Return Migration and Health Work in Polynesia.“ Dennis Conway – Robert B. Potter. *Return Migration of the Next Generation*. Farnham: Ashgate: 139–160.
- Conway, Dennis – Potter, Robert B (2009). *Return Migration of the Next Generation*. Farnham: Ashgate.
- Čermák, Zdeněk – Džúrová, Dagmar (2013). „Pracovní a životní podmínky nelegálních migrantů v Česku.“ Dušan Drbohlav (ed.). *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum: 130–149.
- Čermáková, Dita – Nekorjak, Michal (2009). „Ukrainian Middleman System of Labour Organisation in the Czech Republic.“ *Journal of Economic and Social Geography*, 100 (1): 33–43.
- Čermáková, Dita (2013). „Klientský systém a jeho specifika.“ Dušan Drbohlav (ed.). *Nelegální ekonomické aktivity migrantů. Česko v evropském kontextu*. Praha: Karolinum: 167–175.
- Černík, Martin (2005). „Klientský systém jako quasi-feudalismus v Česku.“ [online]. 2005 [cit. 2016-02-16]. Dostupné z <<http://docplayer.cz/6712870-Klientsky-system-jako-quasi-feudalismus-v-cesku-jan-cernik.html>>.
- Darieva, Tspylma (2013). „Homeland Tourism: Long-distance Nationalism and Production of a New Diasporic Identity (Armenian Case).“ *Journal of Intercultural Research Center*: 36–53.
- Dluhošová, Helena (1996) „Vystěhovalectví na Ukrajinu.“ *Češi v cizině 9*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV: 48–66.
- Doubek, Vratislav (2012). *Česká politika a [východní] vystěhovalectví 1848-1922*, Praha: Akropolis.
- Drbal, Alexandr (2004). „Češi na Ukrajině.“ *Češi v cizině 12*. Praha: Etnologický ústav AV ČR v Praze: 44–68.

- Drbohlav, Dušan a kol. (2010). *Migrace a (i)migranti v Česku: Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha: Sociologické nakladatelství.
- Drbohlav, Dušan (2013). „Nelegální migrace a neoprávněné ekonomické aktivity migrantů v Evropě – koncept a současná realita.“ Dušan Drbohlav (ed.). *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum: 30–46 .
- Drbohlav, Dušan. (2009). „Terminologické, konceptuální a metodické pojetí zkoumané problematiky.“ Dušan Drbohlav (ed.). *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum: 2009: 19–29.
- Dufek, Vladimír (2002). *Mučednické obce na Volyni*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Dušek, Jindřich (1947). „Buďtež požehnány vaše kroky...“ *Věrná stráž* 2 (3,4).
- Düvell, Franck (2006). „Ukraine – Europe’s Mexico?“ *Research resource report*. Oxford: COMPAS: 1–9.
- Ehrkamp, Patricia (2005). „Placing Identities: Transnational Practices and Local Attachments of Turkish Immigrants in Germany.“ *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31 (2): 345–364.
- Eriksen, Thomas Hylland (2012). *Etnicita a nacionalismus*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Ezzedine, Petra (2012). „Mateřství na dálku. Transnacionální mateřství ukrajinských migrantek v České republice.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 13 (1): 24–32.
- Faist, Thomas (1993). *How to define foreigner*. Universität Bremen: Center for Social Policy Research: 5–23.
- Faist, Thomas (1999). „Developing Transnational Social Spaces.“ Ludger Pries (ed.). *Migration and Transnational Social Spaces*. Aldershot: Ashgate Publishing Ltd.
- Faist, Thomas (2000). *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Oxford University Press.
- Faist, Thomas (2010). „Diaspora and Transnationalism: What Kind of Dance Partners?“ Thomas Faist – Richard Bauböck (eds.). *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press: 9–34.
- Faist, Thomas – Kivisto, Peter. (2010). *Beyond Borders*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Falzon, Marc-Anthony (2009). *Multi-Sited Ethnography, Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research*. Farnham: Ashgate.

- Ferguson, James (2011). „Novelty and Method.“ Hellerman, Pauline von – Coleman, Simon. *Multi-sited Ethnography : Problems and Possibilities in the Translocation of Research Methods*. New York, London: Routledge: 194–207.
- Foitík, Josef. *Česká Skliň*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 313.
- Foitík, Josef (1950). *Vystěhovalci*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 313.
- Foitík Josef (1952). *V bouři*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 313.
- Foitík, Josef (2012). *Zapomenutý boj*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Folprecht, Josef (1932). *Čechoslováci polští*. Praha: Komenský.
- Folprecht, Josef (1940). *Naši krajané v cizině*. Praha: Václav Petr.
- Folprecht, Josef (1947). *Volynští krajané*. Praha: Cíl.
- Folprecht, Josef (1950). *Dějiny České Volyně*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 1159.
- Fontana, Andrea – Frey, James H (2012). „Interviewing: The Art of science.“ Norman K. Denzin – Yvonna S. Lincoln (ed.) *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. Thousands Oaks, London, New Deplhi: Sage Publications: 47–78.
- Gajdoš. Marek (1996). „Poznámky k procesi optacie.“ *Slezský sborník* 1996.
- Gellner, Ernest (2002). *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Ghosh, Yassar Abu – Stöckelová, Tereza (2013). „Úvahy o etnografii: Od dogmatu k heterodoxii.“ Yassar Abu Gosh – Tereza Stöckelová (eds.). „*Etnografie: Improvizace v Teorii a terénní praxi*. Praha: Sociologické nakladatelství: 7–35.
- Glick-Schiller, Nina (2009). „A Global Perspective on Transnational Migration: Theorizing Migration without Methodological Nationalism.“ *Oxford: Centre on Migration, Policy and Society*. Working Paper 67.
- Gordon, Milton (1981). *Assimilation in American Life*. New York: Oxford University Press.
- Graeme, Hugo (2009). „Returning Youthful Nationals to Australia: Brain Gain or Brain Circulation?“ Dennis Conway – Robert B. Potter. *Return Migration of the Next Generation*. Farnham: Ashgate: 185–219.
- Granovetter, Mark (1973). „The Strength of Weak Ties.“ *American Journal of Sociology* 78 (6): 1360–1380.

- Guarnizo, Luis E. – Smith Michael P. (1998). „The Locations of Transnationalism.“ Luis E. Guarnizo – Michael P. Smith (eds.). *Transnationalism from Below*. New Brunswick: Transaction Publishers: 3–3.
- Guarnizo, Luis E. – Portes, Alejandro – Haller, William (2003). „Assimilation and Transnationalism: Determinants of Transnational Political Action among Contemporary Migrants.“ *American Journal of Sociology* 108 (6): 1211–1248.
- Hannerz, Ulf (1996). *Transnational Connections: Culture, People, Places*. Florence: Routledge.
- Hanus, Lukáš (2011). „Přechod české krajanské komunity z obce Gerník (Rumunsko) do transnacionálního momentu.“ Lenka J. Budilová – Gabriela Fatková – Lukáš Hanus – Marek Jakoubek – Michal Pavlásek. *Balkán a migrace: Na křižovatce antropologických perspektiv*. Praha: AntropoWeb: 61–89.
- Hellerman, Pauline von – Coleman, Simon (2011). „Introduction: Queries, Collaborations, Calibrations.“ Hellerman, Pauline von – Coleman, Simon. *Multi-sited Ethnography : Problems and Possibilities in the Translocation of Research Methods*. New York, London: Routledge: 1–15.
- Heroldová, Iva (1957). „Etnografické zvláštnosti ve způsobu života a kultuře volyňských Čechů.“ *Český lid* 44 (2): 47–51.
- Heroldová, Iva (1964). *Ethnographical problems of Czech National Minorities*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV.
- Heroldová, Iva (1977). *Válka v lidovém podání: národní osvobozenecý boj volyňských a jugoslávských Čechů*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV.
- Hofman, Jiří. *Kronika obce Martinovka*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 313.
- Hofman, Jiří (2007). *Češi na Volyni: Základní informace*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně.
- Hofman, Jiří – Klicpera, Jaroslav – Pelcová, Věra – Drahokoupil, Jaroslav (1995). Jaroslav. *Historická mapa českého osídlení na Volyni*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Hofman, Jiří – Širc, Václav – Vaculík, Jaroslav (2004). *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu.
- Honzátková, Anna. *Ozerany*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 313.

- Howansky-Reilly, Diana (2013). *Scattered: The Forced Relocation of Poland's Ukrainians after World War II*. Madison: University of Wisconsin.
- Chernilo, Daniel (2008). „Methodological Nationalism: Theory and History.“ *Príspevek prednesený na konferenci Annual Conference of the International Association of Critical Realism*. London, 20. 7. 2008: 13–17.
- Christou, Anastasia – King, Russell (2009). „Cultural Geographies of Counter- Diasporic Migration: Perspectives from the Study of Second-Generation ‘Returnees’ to Greece.“ *Population, Space and Place* 15: 1–17.
- Iglicka, Krystyna (2001). *Poland's Post-War Dynamic of Migration*. Aldershot: Ashgate.
- Iljuk, Boris (2011). „Národnostní a kulturní identita etnických Čechů žijících na Ukrajině.“ Dana Bittnerová – Mirjam Moravcová. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy: 225–229.
- Ivaňucha, Jilja – Ivaňuchová, Marie. *Kronika Stromovky*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 313.
- International Organization for Migration (2008). *Migration in Ukraine: Facts and Figures*. Kyjiv: International Organization for Migration.
- International Organization for Migration (2011). *Migration in Ukraine: Facts and Figures*. Kyjiv: International Organization for Migration.
- Jakoubek, Marek (2010a). „Druhá půlka pravdy: opomenutá dimenze víry vojvodovských Čechů.“ *Urban People/Lidé města* 12 (3): 527–567.
- Jakoubek, Marek (2010b). „From believers to compatriots: the case of Vojvodovo, a Czech village in Bulgaria.“ *Nations and Nationalism* 16: 675–695.
- Jakoubek, Marek (2011a). „„Cesta do Prahi“ vojvodovského Čecha Petra Dobiáše.“ Lenka J. Budilová – Gabriela Fatková – Lukáš Hanus – Marek Jakoubek – Michal Pavlásek. *Balkán a migrace: Na křižovatce antropologických perspektiv*. Praha: AntropoWeb: 91–110.
- Jakoubek, Marek (2011b). „„Kronika naší rodiny“ vojvodovské Češky Ester Karbulové.“ *Lidé města* 13 (3): 491–503.
- Jakoubek, Marek (2011c). *Vojvodovo: Etnologie krajanské obce v Bulharsku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Jakoubek, Marek (2011d). *Vojvodovo: Kus česko-bulharské historie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

- Jakoubek, Marek (2012a). „Synopsis materiálů k vojvodovskému svatebnímu souboru.“ *Lidé města* 12 (3): 105–144.
- Jakoubek, Marek (2012b). „Archivní materiály s vojvodovskou tematikou z výzkumu Ivy Heroldové na jižní Moravě v roce 1973 a jejich dopad na vojvodovský výzkum.“ *Lidé města* 14 (3): 487–504.
- Jakoubek, Marek (2013). *Vojvodovo: Historie, obyvatelstvo, migrace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Jančáková, Jana (1992). *K současnému stavu severovýchodočeského nářečí Čechů z Malé Zubovštiny*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV: 28–31.
- Janská, Eva – Drbohlav, Dušan (2001). „Reemigrace volyňských a Černobylských Čechů.“ Tatjana Šišková. *Menšiny a migranty v České republice. My a oni v multikulturní společnosti*. Praha: Portál.
- Jenkins, Richard (2008). *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: SAGE Publications.
- Jirka, Luděk (2016). „Transnacionalismus a inkluze do majoritní společnosti: Neslučitelné perspektivy? Metodologická úvaha nad přístupy k migrantům.“ In *Lidé města* (v tisku).
- Joppke, Christian (2005). *Selecting by Origin*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Joppke Christian – Morawska, Ewa (2003). „Integration Immigrants in Liberal Nation-States: Policies and Practices.“ Christian Joppke – Ewa Morawska (eds.). *Towards Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*. New York: Palgrave Macmillan: 1–36.
- Joppke, Christian – Rosenhek, Zeek (2009). „Contesting Ethnic Migration: Germany and Israel Compared.“ Takeuki Tsuda (ed.) *Diasporic Homecomings: Ethnic Return Migration in Comparative Perspective*. Stanford, California: Stanford University Press: 73–99.
- Karklins, Rasma (1986). *Ethnic Relations in the USSR: The Perspectives from Below*. Boston: Allen & Unwin.
- Karpachova, Nina (2011). *On the status of Observance and Protection of the rights od Ukrainian Citizens abroad*. Kyjiv: Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights.
- Kearney, Michael (1991). *Borders and Boundaries of State and Self at the End of Empire*. *Journal of Historical Sociology* 4 (1): 52–74.

- Kivisto, Peter (2005). „The Revival of Assimilation in Historical Perspective.“ Peter Kivisto (eds.). *Incorporating Diversity: Rethinking Assimilation in a Multicultural Age*. London: Paradigm Publishers: 3–29.
- Klíma, Stanislav (1925). *Čechové a Slováci za hranicemi*. Praha: J. Otto.
- Klípa, Ondřej – Vávra, Jiří – Uherek, Zdeněk – Valášková, Nad'a – Bažant, Andrej (2000). „Češi na jižní Ukrajině.“ *Český lid* 87 (4): 320–330.
- Klvaňová, Radka (2009b). „Nejasné loajality: způsoby přináležitosti a nepatření migrantů v transnacionálních sociálních polích.“ *Sociální studia* 6 (1): 91–111.
- Klvaňová, Radka (2009c). „Rethinking the Concept of Inclusion/Exclusion of Migrants: Ways of Belonging and Non-belonging in Transnational Social Fields.“ Ondřej Hofirek – Radka Klvaňová – Michal Nekorjak (eds.). *Boundaries in Motion: Rethinking Contemporary Migration Events*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury: 105–134.
- Kocourek, Jiří (2013). „Podmíněnosti současné migrace Vietnamců do Česka.“ Dušan Drbohlav (ed.). *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum: 233–245.
- Kokaisl, Petr a kol. (2009). *Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě*. Praha: Za hranice – Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze.
- Korecká, Zuzana (2008). „Migrace z Makedonie a její proměny.“ Zdeněk Uherek – Zuzana Korecká – Tereza Pojarová (eds.). *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 211–249.
- Kozák, Jaroslav (1950). *Kronika Nivy Hubínské*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 313.
- Králová, Nela (2015). „Transnacionální síť texaských Čechů z okresu Fayette.“ Jakoubek, Marek – Jirka, Luděk – Králová, Nela – Pavlásek, Michal – Tůma, Jiří. *Krajané: Hledání nových perspektiv*. Červený Kostelec: Pavel Mervart: 77–107.
- Kriseová, Eda (1997). *Kočičí životy*. Praha: Hynek.
- Krušina, Miroslav (2009). *Zdolbunov*. Otradovice: Vlastní náklad.
- Kryžanovskij, J.M. (1887). *Čechi na Volyni*. Sankt Peterburg.
- Kubový, Josef (2004). *Minulost zavátá časem*. Fulnek: Vlastní náklad.
- Kymlicka, Will (1995). *The Rights of Minority Cultures*. Oxford: Oxford University Press.

- Lee, Helen (2009). „The Ambivalence of Return: Second-Generation Tongan Returnees.“
Dennis Conway – Robert B. Potter. *Return Migration of the Next Generations*.
Farnham: Ashgate: 41–58.
- Leite, Naomi (2005). „Travels to an Ancestral Past: On Diasporic Tourism, Embodied
Memory, and Identity.“ *Antropológicas*. (9): 273–302.
- Leontiyeva, Yana. „The Education Employment Mismatch among Ukrainian Migrants in the
Czech Republic.“ *Central and Eastern European Migration Review* 3 (1): 63–84.
- Levitt, Peggy (2001). *The Transnational Villagers*. Berkeley, Los Angeles: University of
California Press.
- Libanova, Ella – Malynovska, Olena (2012). „Social Impact of Emigration and Rural-Urban
Migration in Central and Eastern Europe.“ [online]. 2012 [cit. 2016-02-16]. Dostupné
z <<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8844&langId=en>>.
- Libovický, Vladimír – Ficek, Vladimír (1950). *Kronika Českých Novin*. Národní archiv
v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 1159.
- Louie, Andrea (2003). „When you are related to the Other, (re)locating the Chinese Homeland
in Asian American politics through cultural tourism.“ *Positions* 11 (3): 735–763.
- Lozoviuk, Petr (2005). „Etnická indiference a její reflexe v etnologii.“ Tomáš Hirt – Marek
Jakoubek. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Aleš Čeněk:
162–197.
- Lupták, Milan (2013). „Push“ faktory pracovní migrace do zahraničí z území dnešní Ukrajiny.
Dušan Drbohlav (ed.). *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském
kontextu)*. Praha: Karolinum: 225–245.
- Macpherson, Cluny – Macpherson, Laavasa (2009). „It Was Not Quite What I Had
Expected.“ Some Samoans Returnees Experiences of Samoa.“ Conway, Dennis –
Potter, Robert B. *Return Migration of the Next Generations*. Farnham: Ashgate.
- Malina, Jaroslav (2007). *Slovník pro studenty antropologie*. Brno: Akademické nakladatelství
CERM s.r.o.
- Malynovska, Olena (2013). „Migrace z Ukrajiny (s důrazem na Česko jako cílovou zemi In
Drbohlav (ed.).“ Dušan Drbohlav (ed.). *Nelegální ekonomické aktivity migrantů
(Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum: 211–212.
- Marcus, George (1995). „Ethnography in/of the world system: the emergence of multi-sited
ethnography.“ *Annual Review of Anthropology* 24: 95–117.

- Marcus, George (ed.) (1999a). *Ethnography through thick and thin*. Princeton: Princeton University Press.
- Marcus, George (1999b). „What is at stake – and what is not – in the idea and practice of multi-sited ethnography.“ *Canberra Anthropology* 22 (2): 6–14.
- Marcus, George (2011). „Multi-sited Ethnography: Five or six things I know about it Know.“ Hellerman, Pauline von – Coleman, Simon. *Multi-sited Ethnography: Problems and Possibilities in the Translocation of Research Methods*. New York, London: Routledge: 16–32.
- Markov, Igor (ed.) (2009). *Ukrainian Labour Migration in Europe*. Lviv: International Charitable Foundation.
- Martinovský, Josef Alois – Širc, Václav (1983). *Kronika Českého Malína*. Vlastní náklad.
- Martínková, Šárka (2008). „Sociabilita vietnamského etnika v Praze.“ Zdeněk Uherek – Zuzana Korecká – Tereza Pojarová (eds.). *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 167–210.
- Masopust, Miloslav – Suchopárová, Věra (1992). *Vzpomínka na rodiště Straklov Český*. Vlastní náklad.
- Mauss, Marcel (1999). *Esej o daru*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mazzucato, Valentina – Chelpi den-Hamer, Magali (2009). „The Role of Support Networks in the Initial Stages of Integration: The case of west African Newcomers in the Netherlands.“ *International Migration* 48 (2): 31–57.
- Mička, Ivo (2005). *S volyňskými Čechy v Žitomiru a Rakovníku*. Rakovník: Rabasova galerie Rakovník.
- Mičan, Vladimír (1924). *Česká emigrace v Polsku a na Volyni: evangelisační cesta bratra Vladimíra Mičana, tajemník Biblické jednoty*. Brno: Biblická jednota.
- Migration Policy Center (2013). [online]. 2013 [cit. 2016-02-16]. Dostupné z <http://www.migrationpolicycentre.eu/docs/migration_profiles/Ukraine.pdf>
- Mlynárik, Ján (2005). *Osud banderovců a tragédie řeckokatolické církve*. Praha: Libri.
- Morawska, Ewa (2003). „Immigrant Transnationalism and Assimilation: A Variety of Combinations and the Analytic Strategy it Suggests.“ Christian Joppke – Ewa Morawska (eds.). *Towards Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*. New York: Palgrave Macmillan: 133–176.

- Morawska, Ewa (2005). „In Defense of the Assimilation Model.“ Peter Kivisto (eds.). *Incorporating Diversity: Rethinking Assimilation in a Multicultural Age*. London: Paradigm Publishers: 129-137.
- Mošňjaga, Valerij – Lupták, Milan (2013). „Česko v plánech a strategiích moldavských pracovních migrantů.“ Dušan Drbohlav (ed.). *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum: 203–224.
- Muchina, Ludmila – Vaculík, Jaroslav (2013). *Dějiny Čechů na Ukrajině/Istorija Čechiv v Ukraini*. Kyjev: Česká národní rada Ukrajiny.
- Mušinka, Alexandr (1992). „Evžen Rychlík – zapomenutý slavista českého původu.“ *Češi v cizině 6*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV: 85–92.
- Mušinka, Mikuláš (2011). *Národnostná menšina před zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v roku (1773) 1881–2001*. Prešov: Centrum antropologických výzkumů.
- Národní rada česká (1907). *Národní rada česká: Základní řády národní rady české*. Praha: Unie.
- Nekorjak, Michal (2006). „Klientský systém a ukrajinská pracovní migrace do České republiky.“ *Sociální studia 3 (1)*: 89–109.
- Nešpor, Zdeněk R. – Jakoubek, Marek (2011). „Dvě hypotézy o původu nekatolíků z řad banátských a bulharských Čechů.“ *Český lid 98 (1)*: 73–78.
- Nešporová, Olga (2005). „Proměny religiozity volyňských Čechů.“ *Urban People/Lidé města 7 (3)*: 93–115.
- Němec, Miroslav (1999). *Z historie jedné rodiny*. Brno: Vlastní náklad.
- Němeček, Jaroslav (2007). *Mirotínské vzpomínky*. Lovosice: Vlastní náklad.
- Nosková, Helena (1999). *Návrat Čechů z Volyně: Naděje a skutečnost let 1945–1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Nosková, Jana (2007). *Reemigrace a usidlování volyňských Čechů v interpretacích aktéry a odborné literatury*. Brno: Ústav evropské etnologie.
- Oeppen, Ceri (2013). „A stranger at ‘home’: interactions between transnational return visits and integration for Afghan-American professionals.“ *Global Networks 13 (2)*: 267–268.
- Olič, Vladimír (1908). *Dějiny československého vystěhovalectví na Rus*. Kijev: s.n.
- Ornst, Jaroslav (2009). *Česká kolonie Malá Zubovščina na Ukrajině*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.

- Pavlásek, Michal (2010). „Případ Svatá Helena. (Re)interpretace náboženských dějin české obce v Rumunsku.“ *Český lid* 97 (4): 363–382.
- Pavlásek, Michal (2011a). „Hledání vojvodovské pravdy ve světle probuzeneckých hnutí.“ *Urban People/Lidé města* 13 (1): 27–49.
- Pavlásek, Michal (2011b). „Minulost svatohelenských nekatolíků v zaseté výkladových schémata a povahy porozumění.“ *Český lid* 98 (1): 81–87.
- Pavlásek, Michal (2011c). „Obec svatá Helena jako vinice Boží misími oplocená. Krůčky k přehodnocení české (e)migrace na Balkáně.“ Lenka J. Budilová – Gabriela Fatková – Lukáš Hanus – Marek Jakoubek – Michal Pavlásek. *Balkán a migrace: Na křižovatce antropologických perspektiv*. Praha: AntropoWeb: 111–145.
- Pavlásek, Michal (2012a). „Příští stanice Národní. Nastupovat! Studie o politice krajanství.“ Gabriela Fatková – Lenka J. Budilová – Miroslav Kouba – Michal Pavlásek – Václav Štěpánek. *Balkán a nacionalismus: Labyrintem nacionální ideologie*: 104–133.
- Pavlásek, Michal (2012b). „Prameny k dějinám české menšiny vojvodinské obce Veliké Srediště.“ *Národopisný věstník* 29 (1): 28–47.
- Pavlásek, Michal (2013). „Clopodia zvaná Klopotín. Zapomenutá moravská kolonizace Banátu v multilokálním etnografickém bádání.“ *Český lid* 100 (2): 149–172.
- Pavlásek, Michal (2015). „Konec velkého vyprávění v nedohlednu: (meta)nativ migrace z Moravy do dnešního Srbska.“ Jakoubek, Marek – Jirka, Luděk – Králová, Nela – Pavlásek, Michal – Tůma, Jiří. *Krajané: Hledání nových perspektiv*. Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervart: 49–75.
- Petříček, Václav (2004). *Domov v cizině*. Praha: Repro Vavruš.
- Pluhař, Josef (1935). *Češi a Slováci za hranicemi*. Praha: Vlastní náklad.
- Portes, Alejandro (1998). „Social Capital: Its Origin and Application in Modern Sociology.“ *Annual Review of Sociology* 24 (1): 1–24.
- Portes, Alejandro (1999). „Conclusion: Towards a New World – The Origins and Effects of Transnational Activities.“ *Ethnic and Racial Studies* 22 (2): 463–477.
- Portes, Alejandro (2010). *Economy Sociology*. Princeton: Princeton University Press.
- Portes, Alejandro – Zhou, Min (1993). „The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants among Post-1965 Immigrant Youth.“ *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences* 530 (1): 74–96.

- Pribytkova, Iryna (2004). „Labor Market of Ukraine and its Migration Potential in Social Dimension.“ *New Patterns of Labour Migration in Central and Eastern Europe*: 134–147.
- Pries, Ludger (2001). *New Transnational Social Spaces*. London: Routledge.
- Procházková, Jana (2012). „Čeští kolonisté na Slovensku v období první ČSR na příkladu kolonie (Sülly) Šulany.“ *Český lid* 99 (2): 173–186.
- Půlpytel, Karel (1950). *Kronika obce České Novosilky na Volyni*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 1159.
- Půlpytel, Karel. *Ozerany*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 313.
- Rákoczyová, Miroslava – Pořízková, Hana (2009). „Sociální integrace přistěhovalců – teoretická východiska výzkumu.“ Miroslava Rákoczyová – Robert Trbola (eds.) *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství: 23–34.
- Rannveig Agunias, Dovelyn (ed.) (2009). *Closing the Distance*. Washington: Migration Policy Institution.
- Reichel, Jiří (2009). *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing a.s.
- Robek, Antonín (1988). „K problematice českého vystěhovalectví do Ruska v druhé polovině 19. století (dokončení).“ *Češi v cizině* 3. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV: 4–20.
- Ročenka Československého ústav zahraničního: Krajané v cizině a jejich styky s domovem* (1930). Praha: Československý ústav zahraniční.
- Rumpík, Viktor (2015). „Махінацііце я не...“ Klientický systém v České republice a jeho současná transformace.“ *Urban People/Lidé města* 17 (1): 109–136.
- Safran, William (1991). „Diasporas in Modern Societies. Myths of Homeland and Return.“ *Diaspora* 1 (1): 83–99.
- Sager, Alex (2013). „Methodological Nationalism, Migration and Political Theory.“ *Paper for American Political Science Association Annual Conference*. Chicago, Illinois.
- Sakrejda, Hugo (1946). „Volyňští krajané čekají.“ *Věrná stráž* 1 (6,7).
- Schwartz, Lee (1990). „Regional Population Redistribution and National Homelands in the USSR.“ Henry R. Huttenbach (ed.) *Soviet Nationality Policies: Ruling Ethnic groups in the USSR*: 121–161.

- Schütze, Friedrich (1999). *Narativní interview ve studiích interakčního pole*. Biograf, (20): 36 odst.
- Skalník, Petr – Krjukov, M. „Soviet Ethnographia and the Nationalities Question.“ *Cahiers du Monde russe et soviétique* 31 (2,3): 183–192.
- Skrentny, John – Chan, Stephanie – Fox, John E. – Kim, Denis (2009). „Defining Nations in Asia and Europe.“ Takeuki Tsuda (ed.) *Diasporic Homecomings, Ethnic Return Migration in Comparative Perspective*. Stanford, California: Stanford University Press: 44–72.
- Slavková, Markéta (2014). „When I say I’m from India, they ask me how to get a taxi: Imageries of connectedness and disconnectedness among transmigrants in Melbourne, Australia.“ *Urban People/Lidé města* 16 (2): 195: 218.
- Spurný, Matěj (2011). *Nejsou jako my: Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha: Antikomplex.
- Stejskal, Alexandr (2012). *Volyňští Češi na Broumovsku*. Broumov: Město Broumov, Občanské sdružení Evropa Union Broumov.
- Suchý, Josef (1911). „Straklov.“ *Čechoslovan* (13).
- Sulženko, Mikuláš. *Popis obce Sofijevka*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 313.
- Szaló, Csaba (2007). *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Szaló, Csaba – Hamár, Eleonora (2007b). „Osm migrujících žen a jejich transnacionální sdílený svět.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 43 (1): 69–88.
- Šatava, Leoš (1981). „Volyňští Češi na Podbořansku a Žatecku.“ *Český lid* 68 (4): 195-203.
- Šereťuk, Mikuláš (2003). *Kronika Českého Kvasilova*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Šimon, Martin (2011). „Úspěšná integrace rumunské komunity z Bílé Vody.“ *Český lid* 98 (2): 155–172.
- Šíma, Jiří – Pancíř, Jindřich (2005). *Hrst vzpomínek na Český Volkov*. Lovosice: Vlastní náklad.
- Šmigel’, Michal (2009). „K otázce lemkovských utečencův (z Polska) na Slovensku v letech 1945–1946.“ *Forum Historiae* 3 (1).

- Šmigel', Michal – Kruško, Štefan (2005). *Opcia: Proces opcie a presídlenia občanov Československa do ZSSR na základe československo-sovietskej dohody z 10. júla 1946*. Prešov: Koordinačný výbor reopantov Slovenskej republiky v Prešove.
- Šolcová, Lenka (2012). „Subjektivní reflexe reemigrace černobylských přesídlenců v lokalitě Kopidlno.“ *Český lid* 99 (2): 151–172.
- Špatenka, Antonín. *Průkopnická vesnice*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 313.
- Špatenka, Antonín (1946). *Svatba na Volyni*. Praha: Vlastní náklad.
- Švihovský, Věnceslav (1924). „Kijev a kijevští Češi.“ *Naše zahraničí* 4 (4): 152–163.
- Tsuda, Takeyuki (2003). *Strangers in the Ethnic Homeland*. New York: Columbia University Press.
- Tsuda, Takeyuki (2009). „Conclusion, Diasporic Homecomings and Ambivalent Encounters with the Ethnic Homeland.“ Takeyuki Tsuda (ed.) *Diasporic Homecomings, Ethnic Return Migration in Comparative Perspective*. Stanford: Stanford University Press.
- Tsuda, Takeyuki (2009). „Why Does the Diaspora Return Home? The Causes of Ethnic Return Migration.“ Takeyuki Tsuda (ed.) *Diasporic Homecomings: Ethnic Return Migration in Comparative Perspective*. Stanford, California: Stanford University Press: 21–43.
- Tollarová, Blanka (2006): „Integrace cizinců v Česku: Pluralita nebo asimilace?“ *Biograf* (39): 107 odst.
- Toman, Josef – Židlický, Václav. *Kronika české obce Kupičov*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 313.
- Tomášová, Marie. *Kvasilov, jedna z nejstarších osad na Volyni*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 313.
- Tomeš, Jan. *Martinovka*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 313.
- Tracey, Reynolds (2011) „Caribbean Second-generation Return Migration.“ *Mobilities* 6: 1–23.
- Trlifajová Lucie (2011). „Význam transnacionální perspektivy pro výzkum migrace: Ukrajinci dlouhodobě pobývající v Praze.“ *Studia Ethnologica Pragensia* 2 (2): 61–78.
- Turšková, Helena. *Olšanka*. Národní archiv v Praze, fond SvČV Žatec, část spisový materiál, karton 101. č. 313.

- Uherek, Zdeněk (2012). *Češi v Bosně a Hercegovině*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa – Kužel, Stanislav (1999). „Potomci českých emigrantů v Kazachstánu.“ *Český lid* 86 (3): 235–270.
- Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa – Kužel, Stanislav – Dymeš, Pavel (2003). *Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Uherek, Zdeněk (2005). „Migrace a formy soužití v cílových oblastech.“ *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Aleš Čeněk: 258–274.
- Uherek, Zdeněk (2008). „Migrace, postmigrační procesy a jejich teoretické tematizace.“ Zdeněk Uherek – Zuzana Korecká – Tereza Pojarová (eds.). *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 75–84.
- Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa – Bělohradská, Kateřina – Mušinka, Mikuláš (2008). „Pracovní migrace ze Zakarpatské Ukrajiny do České republiky.“ Zdeněk Uherek – Zuzana Korecká – Tereza Pojarová (eds.). *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 119–146.
- Vaculík, Jaroslav (1984). *Reemigrace a usidlování volyňských Čechů v letech 1945-1948*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně.
- Vaculík, Jaroslav (1987). *Volyňští Češi v protifašistickém zápase*. Praha: Český svaz protifašistických bojovníků.
- Vaculík, Jaroslav (1992). „K postavení Čechů na Ukrajině ve 20. a 30. letech [se zvláštním zaměřením na východní Volyň].“ *Češi v cizině* 6: 72–84.
- Vaculík, Jaroslav (1993). *Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945–1950*. Brno: Masarykova univerzita.
- Vaculík, Jaroslav (1997). *Dějiny volyňských Čechů I*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Vaculík, Jaroslav (1998). *Dějiny volyňských Čechů II*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Vaculík, Jaroslav (2001). *Dějiny volyňských Čechů III*. Brno: Masarykova univerzita.
- Vaculík, Jaroslav (2001). *Začleňování reemigrantů do hospodářského života v letech 1945–1950*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.
- Vaculík, Jaroslav (2002). *Poválečná reemigrace a usidlování zahraničních krajanů*. Brno: Masarykova univerzita.

- Vaculík, Jaroslav – Kšičová, Danuše (2006). *Rodinná kronika volyňských Čechů*. Brno: Masarykova univerzita.
- Vaculík, Jaroslav (2009). *Češi v cizině*. Brno: Masarykova univerzita.
- Vaculík, Jaroslav (2009). *České menšiny ve světě a v Evropě*. Praha: Libri.
- Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel – Pelikánová, Hana (2007). *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Valášková, Nad'a (1992). „Počátky adaptačního procesu přesídlenců z černobylské oblasti v Československu.“ *Češi v cizině 6*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV: 22–27.
- Valášková, Nad'a – Uherek, Zdeněk – Brouček, Stanislav (1997). *Aliens or one's own people: Czech immigrants from the Ukraine in the Czech Republic*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Velenský, Jaroslav (1929). *Kronika českého Kvasilova*. Kvasilov: Hlas Volyně.
- Waldinger, Roger (2015). *The Cross-border connections*. Harvard: Harvard University Press.
- Waldinger, Roger – Feliciano, Cynthia (2004a). “Will the second generation experience 'downward assimilation'? Segmented assimilation reassessed.” *Ethnic and Racial Studies* 27 (3): 376–402.
- Waldinger, Roger – Fitzgerald David (2004b). „Transnationalism in Question.“ *American Journal of Sociology* 109 (5): 1177–1195.
- Waterbury, Myra (2010a). *Between State and Nation*. New York: Palgrave MacMillan.
- Waterbury, Myra (2010b). „Bridging the divide: Towards a comparative framework for understanding kin state and migrant-sending state diaspora politics.“ Rainer Baubock – Thomas Faist. *Diaspora and Transnationalism*. Amsterdam: Amsterdam University Press: 131–148.
- Wessendorf, Suzanne (2010). „Local Attachments and Transnational Everyday Lives: Second-Generation Italians in Switzerland.“ *Global Networks* 10 (3): 365–382.
- Wimmer, Andreas – Glick-Schiller, Nina (2003). „Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology.“ *International Migration Review* 37 (3): 576–610.
- Zich, Miroslav (2012). *Pěstován chmele na Volyni a v Čechách*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.

Zeitlyn, Benjamin (2012). „Maintaining Transnational Social Fields: The Role of Visits to Bangladesh for British Bangladeshi Children.“ *Journal of Ethnic and Racial Studies*. 38 (6): 953–968.

Zolberg, Aristide (1999). „Matters of state: theorizing immigration policy.“ Charles Hirschman – Philip Kasinitz – Josh DeWind . *The Handbook of International Migration: The American Experience*. New York: Russell Sage Foundation: 71–93.

12 Literatura v ukrajinském jazyce

Візитів, юлія (2008). „У пошуках істини: переселення чеської етнічної спільноти з воллині у 1946–1947 роках на прикладі Дубеницини“ Петро Смолин. *Чехи і Дубеницина*. Дубно: Державний історико-культурний заповідник М. Дубно, Дубенське чеське товариство „Стромовка“: 74–77.

Ворона, Валерій – Шульга Микола (2013). *Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін: соціологічний моніторинг*. Київ: національна академія наук України.

Колосок, Тетяна (2014). *Феномен соціокультурної ідентичності в контексті міжкультурної взаємодії (крізь призму українсько-чеських культурних звязків)*. Луцьк: Вежа-Друк.

Лібанова Е.М., Позняк О.В.(2010).*Населення України. Трудова еміграція в Україні*. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень.

Любецька, Олена (2011). „Волинь – Осередок господарювання переселенців.“ Петро Смолин. *Чехи і Дубеницина*. Дубно: Державний історико-культурний заповідник М. Дубно, Дубенське чеське товариство „Стромовка“: 14–15.

Макар, Юрій – Горний, Михайло – Макар, Віталій – Салюк, Анатолій (2011). *Вид депортації до депортації: Суспільно-політичне життя, холмсько-підляських українців (1915–1947)*. Чернівці: Букрек.

Націонал'но-кул'турни товариства Рівненщини (2008). Рівне: Рівненс'ка обласна державна адміністрація.

Пономаренко, Антонина (2011). „Історія дубенського чеського товариства „Стромовка.““ Петро Смолин. *Чехи і Дубеницина*. Дубно: Державний історико-культурний заповідник М. Дубно, Дубенське чеське товариство „Стромовка“: 3–9.

Савельев, Александр (2010). *Історія України: довідник, хронологія подій, словник*.

Тернопіль: навчальна книга – богдан.

Шульга Микола (2009). *Геополітичні орієнтації населення і безпека України*. Київ: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф».

13 Další zdroje

Krajané – možnosti cestování a pobytu v ČR [online]. 2012 [cit. 2016-02-15]. Dostupné z <http://www.mzv.cz/lvov/cz/viza_a_konzularni_informace/krajane_moznosti_cestovani_a_pobytu_v_cr.html>. Sepsáno také na základě záznamu pořizeneho ze setkání krajanů s generálním konzulem ČR v Dubně, 15.4.2014.

Národní archiv v Praze, fond Svaz Čechů z Volyně (SvČV) Žatec (1870) 1946–1958, karton 101. č. 313.

Povolení k trvalému pobytu pro krajaný [online]. 2016 [cit. 2016-02-15]. Dostupné z <http://www.mzv.cz/lvov/cz/viza_a_konzularni_informace/vizove_informace/trvaly_pobyt/povoleni_k_trvalemu_pobytu_pro_krajany.html>. Sepsáno také na základě záznamu pořizeneho ze setkání krajanů s generálním konzulem ČR v Dubně, 15.4.2014.

Státní archiv v Rivenské oblasti

Státní archiv Volyňské oblasti v Lucku

Trvalý pobyt – základní informace [online]. 2016 [cit. 2016-02-15]. Dostupné z <http://www.mzv.cz/lvov/cz/viza_a_konzularni_informace/vizove_informace/trvaly_pobyt/trvaly_pobyt_zakladni_informace.html>. Sepsáno také na základě terénního deníku.

Víza k pobytu do 90 dnů [online]. 2016 [cit. 2016-02-15]. Dostupné z <http://www.mzv.cz/lvov/cz/viza_a_konzularni_informace/vizove_informace/schengenske_vizum/viza_k_pobytu_do_90_dnu_1.html>. Sepsáno také na základě záznamu pořizeneho ze setkání krajanů s generálním konzulem ČR v Dubně (15.4.2014) a na základě terénního deníku.

Vízum k pobytu nad 90 dnů za účelem studia [online]. 2016 [cit. 2016-02-15]. Dostupné z <http://www.mzv.cz/lvov/cz/viza_a_konzularni_informace/vizove_informace/pobyt_nad_90_dnu/vizum_k_pobytu_nad_90_dnu_za_ucelem_5.html>. Sepsáno také na základě terénního deníku.

Державний комітет статистики України [online]. 2001 [cit. 2015-12-19]. Dostupné z <http://2001.ukrcensus.gov.ua/>.

Закон України про національні меншини в Україні. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 36, стаття 526/11.

14 Participanti

14.1 Reemigrující volynští Češi z let 1945 a 1947 a jejich potomci

Jméno	Datum a místo narození (+ datum úmrtí)	Datum a místo natáčení
R.F.	1923–2012, Zdolbunov	26.5.2010, Praha
P.L.	1923, Semiduby	14.4.2010, 30.8.2012, Plzeň
K.G.	1923, Olšanka	25.2.2009, Jindřichův Hradec
M.E.	1921, Ivaniče	27.1.2010, 11.3.2011, Chrudim
J.R.	1925–2012, Mlynov	17.8.2010, 8.10.2010, Praha
T.S.	1918, Český Straklov	21.9.2010, 20.4.2011, Žatec
B.N.	1922–2015, České Noviny	22.9.2010, 2.8.2012, Žatec
P.R.	1927–2013, Jadvipol	23.9.2010, Žatec
A.C.	1921–2011, Dubno	21.10.2010, 19.11.2010, Praha
V.R.	1925–2012, Teremno	15.11.2010, 17.12.2010, Praha
J.T.	1923–2014, Novostavce	14.1.2011, 15.2.2011, Mladá Boleslav
F.L.	1925, České Noviny	20.7.2011, Žatec
V.B.	1924, Stromovka	3.8.2011, 21.9.2011, Louny
V.T.	1912–2012, Kupičovo	9.10.2011, 23.10.2011, Praha
S.K.	1926, Český Ulbárov	2.11.2011, 18.1.2012, Žatec
J.Š.	1920–2012, Český Volkov	23.11.2011, Žatec
A.H.	1925–2012, Hrabyně	1.12.2011, 1.2.2012, Žatec
P.B.	1925, Moskovština	10.1.2012, 17.1.2012, Žatec
I.N.	1923–2014, Luck	13.3.2012, Praha
V.M.	1924–2014, Romanov	18.7.2012, 23.7.2012, Třemošná
P.H.	1925–2015, Moldava	20.9.2012, 4.10.2012, Postoloprty
E.M.	1930, Závidov	6.2.2013, 25.4.2013, Žatec
V.D.	1923–2014, Kvasilov	2.3.2013, 15.4.2013, Horažďovice
L.P.	1925, Mirohošť	27.5.2014, 2.7.2014, Turnov
O.H.	1951, Praha	24.4.2013, Praha
M.P.	1949, Hněvotín	červenec 2013, Dubno
R.O.	1940, Lipiny	2.7.2014, Praha

R.O.	1976, Rychnov nad Kněžnou	20.3.2014, Rychnov nad Kněžnou
P.S.	1950, Litoměřice	19.2.2014, Teplice
N.N.	1945, Hlinsk	31.3.2015, Brno
D.A.	1975, Vyškov	27.5.2015, Praha
O.O.	1943, Bocánovka	5.8.2015, Mělník

14.2 Nereemigrující volyňští Češi a jejich potomci

Jméno	Datum a místo narození – datum úmrtí	Datum a místo natáčení
V.R.	1935, Pohorjelice	9.6.2011, 6.4.2012, Dubno
J.B.	1928, Mirohošť	4.4.2012, 12.4.2014, Mirohošť
S. N.	1944, Moldava	4. 4. 2012, 14. 7. 2013, 10. 4. 2014, Mirohošť, Moldava
T. S.	1947, Český Straklov	6. 4. 2012, Dubno
N. G.	1954, Dubno	5.4.2012, 15.4.2014, Dubno
E.F.	1955, Zdolbunov	5.7.2012, 16.7.2013, Zdolbunov
J.R.	1940, Mirohošť	6.7.2012, Mirohošť
E.G.	1930, Kocanda	24.7.2013, Moldava
A.N.	1966, Unhošť	13.4.2014, Dubno
H.N.	1940, Mirohošť	17.7.2013, Dubno
H.P.	1996, Dubno	1.8.2013, Dubno
K.P.	1996, Dubno	1.8.2013, Dubno
E.S.	1949, Teremno	18.4.2014, Luck
R.I.	1922–2013, Umaň	červenec 2013, Luck
U.V.	1992, Dubno	26.7.2013, Dubno
P.P.	1942, Zaborol	13.7.2013, Luck
M.T.	1985, Dubno	27.7.2013, Dubno
C.L.	1959, Český Straklov	23.4.2014, Dubno
J.T.	1948, Malovaná	18.7.2013, Dubno
I.K.	1998, Dubno	9.7.2013, Dubno
O.H.	1936, Janova Dolina	23.4.2014, Zdolbunov
L.K.	1974, Luck	13.5.2015, Luck

A.P.	1997, Rivne	26.7.2014, Kvasiliv
J.A.	1991, Lviv	1.5.2015, Luck
V.O.	1991, Ivano-Frankivsk	8.4.2014, Praha
J.O.	1927, Hlinsk	17.8.2014, Lviv
M.S.	1996, Dubno	23.2.2015, Uničov
O.S.	1997, Dubno	23.2.2015, Uničov
L.Y.	1976, Luck	22.4.2015, Praha
K.T.	1978, Luck	1.5.2015, Luck
K.G.	1954, Malá Zubovština	květen 2015, Nová ves u Jablonce nad Nisou
V.A.	1923, Moldava	14.7.2013, 28.7.2013, Moldava

14.3 Další účastníci ve výzkumu

Jméno	Datum a místo narození – datum úmrtí	Datum a místo natáčení
M.N.	- (učitelka)	28.3.2014, Uničov
G.K.	- (generální konzul)	15.4.2014, 1.8.2014, Dubno, Lviv
O.K.	1986, vesnice u Ostroha	3.5.2015, Dubno
V.L.	1986, Dubno	2.5.2015, Dubno
V.K.	1990, Luck	6.5.2015, Luck
M.O.	1990, Dubno	8.6.2015, Dubno
J.E.	1993, Luck	7.5.2015, Luck
M.B.	1993, vesnice u Lucka	13.5.2015, Luck
O.P.	1990, Luck	14.5.2015, Luck
D.V.	1990, Dubno	16.5.2015, Dubno
J.L.	1962, Uničov (učitelka)	20.4.2015, Šumperk
D.U.	1927, Praha	25.9.2015, Hlinsk
V.P.	1926, Mokre (Bělorusko) – manželka českého manžela	29.7.2013, Zdolbunov
T.F.	1969, Proskurov	13.4.2014, Dubno
P.I.	1966, Rivne	1.8.2013, Rivne
S.B.	1928, Český Straklov	13.3.2014, Dubno

15 Důvody neuskutečněné reemigrace u jednotlivých účastníků

Jméno, rok narození	Důvod neuskutečněné reemigrace/národnosti v rodině	Další důvody	Kdo s českým původem zemřel před plánovanou reemigrací	Kdo reemigroval/kdo zůstal (s českým původem)
V.R. (1935)	Smíšené manželství (participantka je potomkem ze smíšeného ukrajinsko-českoněmeckého manželství (svatba rodičů mezi lety 1918-1939)/z otcovy strany byla babička a dědeček Ukrajinci, z matčiny strany byla babička Němka a dědeček byl Čech)	Politické důvody (Maminka zemřela během bombardování obce v roce 1944)	Maminka, babička z matčiny strany	Teta/ participantka a dědeček z matčiny strany
J.B. (1928)	Smíšené manželství (participantka je manželkou ze smíšeného rusko-českého manželství (svatba v roce 1947)/z otcovy strany byla babička a dědeček Češi, z matčiny strany byla babička a dědeček Češi)			Bratr (v roce 1945, působil v 1. čs. armádním sboru)/rodiče, prarodiče, sestra
S.N. (1944)	Smíšené manželství (participantka je nevlastním potomkem ze smíšeného rusko-českého manželství (svatba v roce 1947)/z otcovy strany byla babička a dědeček Češi, z matčiny strany byla babička a dědeček Češi)	Smíšené manželství a rodinné rozhodnutí (v roce 1944 padl její biologický tatínek ve válce, po roce 1945 se maminka provdala za ruského vojáka, dědeček odmítl	Tatínek	Všichni příbuzní včetně strýců/matka, dědeček a babička z matčiny strany

		reemigrovat)		
T.S. (1947)	Smíšené manželství (participantka je potomkem ze smíšeného českorusko-ruského manželství (svatba po roce 1945)/z otcovy strany byla babička Češka a dědeček byl Rus, z matčiny strany byla babička Ruska a dědeček byl Rus)	Smíšené manželství a politické důvody (její tatínek byl ze smíšeného rusko-českého manželství (svatba mezi lety 1918-1939) a vybral si národnost po svém tatínkovi, to mu zabránilo v reemigraci)		Strýc (v roce 1945, působil v 1.čs armádním sboru) a další příbuzenstvo/tatínek i babička i z otcovy strany
N.G. (1954)	Smíšené manželství (participantka je potomkem ze smíšeného ukrajinsko-českého manželství (svatba po roce 1945)/z otcovy strany byla babička a dědeček Ukrajinci, z matčiny strany byla babička a dědeček Češi)	Politické důvody (Dědeček byl v roce 1941 zavražděn nacisty)	Dědeček	Babička, teta/maminka
E.F. (1955)	Zdravotní důvody (tatínek mohl reemigrovat (přestože pocházel ze smíšeného manželství, protože jeho tatínek již byl mrtvý), ale v době reemigrace onemocněl tuberkulózou/z otcovy strany byla babička Češka a dědeček byl Rus, z matčiny strany byla babička a dědeček Bělorusové)	Osobní důvody (tatínkova maminka chtěla být s ním)	Teta byla zavražděná Ukrajinskou povstaleckou armádou	Všichni ostatní příbuzní/dvě tety, maminka, tatínek
J.R. (1940)	Smíšené manželství (participantka je potomkem ze smíšeného ukrajinsko-českého manželství (svatba	Politické důvody (již byla celá rodina ve vagonech určených	Dědeček i babička	Strýc (v roce 1945, působil v 1. čs. armádním sboru)/maminka

	mezi lety 1918-1939)/z otcovy strany byla babička i dědeček Ukrajinci, z matčiny strany byla babička i dědeček Češi)	k reemigraci, ale na hranicích je vrátili zpět)		
H.N. (1940)	Smíšené manželství (participantka je potomkem ze smíšeného ukrajinskočesko-českého manželství (svatba mezi lety 1918-1939)/z otcovy strany byla babička Češka a dědeček byl Ukrajinec, z matčiny strany byla babička i dědeček Češi)	Politické důvody (tatínek působil v dílnách masokombinátu a napsali mu do občanského průkazu ukrajinskou národnost, aby nemohl reemigrovat a aby si udrželi vedoucího pracovníka)	Babička z tatínkovy strany	Všichni ostatní příbuzní/maminka, babička a dědeček z matčiny strany
E.G. (1931)	Osobní důvody (sestra je participantka J.B., vzala si ruského důstojníka, a tak rodina zůstala se sestrou na Ukrajině/z otcovy strany byla babička i dědeček Češi, z matčiny strany byla babička i dědeček Češi)			Bratr (v roce 1945, působil v 1. čs. armádním sboru)/rodiče, prarodiče, sestra
E.S. (1949)	Smíšené manželství (participantka je potomkem z ukrajinsko-českého manželství (svatba nevím kdy)/z otcovy strany byla babička i dědeček Ukrajinci, z matčiny strany byla babička i dědeček Češi)	Osobní důvody (dědeček z matčiny strany nechtěl opustit vybudovanou živnost a obydlí)		Strýc (v roce 1945, působil v 1. čs. armádním sboru)/maminka, babička i dědeček, dvě tety
V.A. (1923)	Politické důvody (participantka byla vězněna v gulagu a nemohla se	Rodinné důvody (babička a dědeček z matčiny strany	Bratr byl zavražděn nacisty v roce 1943	Strýc (v roce 1945, působil v 1. čs. armádním sboru), dědeček a babička

	reemigrace účastnit/ z otcovy strany byla babička i dědeček Češi, z matčiny strany byla babička i dědeček Češi)	odmítli reemigrovat kvůli svým potomkům)		z otcovy strany/rodiče, babička a dědeček z matčiny strany
P.P. (1941)	Smíšené manželství (participantka je potomkem ze smíšeného rusko- českoněmeckého manželství (svatba v roce 1941)/z otcovy strany byla babička Ruska a dědeček byl Rus, z matčiny strany byla babička Němka a dědeček byl Čech)	Politické důvody a rodinné rozhodnutí (tatínek byl po roce 1945 vězněn v gulagu a již se na Ukrajinu nevrátil, babička byla pravděpodobně zavražděná nacisty, bratr se nevrátil z nuceného nasazení a čekalo se na něj)		Všichni ostatní příbuzní/dědeček, bratr (maminka reemigrovala v roce 1965)
C.L. (1959)	Smíšené manželství (participantka je potomkem ze smíšeného rusko- českého manželství (svatba pravděpodobně v roce 1947)/z otcovy strany byla babička i dědeček Rusové, z matčiny strany byla babička i dědeček Češi)	Osobní důvody (maminka se nedokázala rozhodnout a reemigraci tak promeškala)		Všichni ostatní příbuzní/maminka, babička a dědeček z matčiny strany
J.T. (1948)	Smíšené manželství (participantka je potomkem ze smíšeného ukrajinsko-českého manželství (svatba před rokem 1947)/z otcovy strany byla babička i dědeček Ukrajinci, z matčiny strany byla babička i dědeček Češi)	Rodinné rozhodnutí (maminka chtěla reemigrovat, ale její ukrajinský manžel nechtěl)	Dědeček	Všichni ostatní příbuzní/maminka, babička

O.H. (1936)	Osobní důvody (Prospala reemigraci/z otcovy strany byla babička i dědeček Češi, z matčiny strany byla babička i dědeček Poláci	Smíšené manželství a rodinné rozhodnutí důvody (maminka si po roce 1945 vzala ukrajinského manžela (smíšené manželství) a tak odmítla reemigrovat do Československa)	Tatínek byl zavražděn Ukrajinskou povstaleckou armádou v roce 1943, dědeček zemřel před reemigrací	Babička, strýc/teta, sestra
L.K. (1976)	Smíšené manželství (participantka je potomkem ze smíšeného rusko-českého manželství (svatba prarodičů v roce 1947)	Osobní důvody (babička nechtěla reemigrovat)	-	Ostatní příbuzní
J.D. (1974)	Smíšené manželství (participantka je potomkem ze smíšeného manželství (svatba prarodičů po roce 1947)	Osobní důvody (dědeček nechtěl opustit statky na Volyni)		Ostatní příbuzní
J.O. (1927)	Zdravotní důvody (sám participant mohl reemigrovat, ale v době reemigrace měl prostřelené nohy z bojů/z otcovy strany byla babička Ukrajinka a dědeček byl Čech, z matčiny strany byla babička i dědeček Češi)	Osobní důvody a rodinné rozhodnutí (chtěl studovat, maminka byla nemocná)	Tatínek padl za války v Rudé armádě	Všichni ostatní příbuzní/sestra, maminka

16 Přílohy

16.1 Příloha č. 1

16.1.1 Krajské spolky

16.1.1.1 Dubenské české sdružení Stromovka (Dubno)

Krajský spolek Stromovka měl v době svého vzniku přes 1000 členů (Muchina – Vaculík 2013) a podle předsedkyně byli ve spolku zaregistrováni i Češi z dalších vzdálených oblastí Ukrajiny.²²³ Cílem sdružení je zachování české historie, kultury, českého jazyka a také osvětová činnost.

Spolek každoročně v červenci pořádá pietní akt k výročí vypálení Českého Malína. V roce 2013 byl při příležitosti 70. výročí vypálení zorganizován pietní akt za účasti místopředsedy české vlády Přemysla Sobotky, generálního konzula České republiky ze Lvova, českých válečných veteránů, českých krajských spolků na Ukrajině a řady českých (často narozených na Volyni) a ukrajinských hostů.

Spolek se rovněž stará o hřbitovy v přilehlých vesnicích, např. ve Straklově, v Mirohošti a v Moldavě. V letech 2003–2008 odhalil spolek ve městě Dubno pamětní desky věnované významným Čechům spjatých s územím Volyně, konkrétně básnířce Antonii Hřibovské, učiteli Mečislavu Kodejškovi nebo českému politikovi Václavu Vondrákovi. V dubenském zámku se i při příležitosti příjezdu reemigrujících Čechů pořádá výstava o Česích na Volyni, k vidění jsou i popisy českých zámků a fotografie krajského spolku Stromovka a také jsou vystaveny medailonky dvou předních organizátorek zájezdů na Volyň, Ireny Malínské a Marie Pánkové. V roce 2007 se spolek podílel na odhalení pamětní desky padlým českým vojákům v Rivném, kteří zahynuli během bombardování v roce 1944 ještě před vstupem do frontových bojů.

Ve dnech 12.–13. prosince 2003 proběhla v Dubně Mezinárodní konference věnovaná 140. výročí přesídlení Čechů na Volyň a k 60. výročí vypálení Českého Malína. Konferenci v květnu 2008 následovala konference věnovaná 60. výročí reemigrace volyňských Čechů do Československa. Prozatím poslední konference se konala v prosinci 2011. Na konferencích vystupovali váleční veteráni, badatelé, archiváři, historici a členové spolku se svými příspěvky.

Spolek má své sídlo na soukromé adrese předsedkyně spolku, ovšem ke schůzování využívá – společně s polským spolkem – prostory Domu dětí a mládeže v centru města

---

²²³ Rozhovor s B.P., Dubno, 17.7.2013.

Dubno. Zde má spolek české učebnice, mapy a další pomůcky pro výuku českého jazyka, kultury a historie. V místní dubenské knihovně jsou pak uchovány některé české knihy.

Na konci každého roku se pořádá soutěž Největší znalec českého jazyka, kde se na předních místech nejčastěji umísťovaly Jevgenija Iščuk, Julia a Valeria Arsentieva. Děti pak byly úspěšné i Celostátní ukrajinské olympiádě z českého jazyka ve Lvově (ibid.).

Při spolku působí i hudební soubor dospělých krajanů pod vedením Oleny Žabčyk a do roku 2011 zde působil i hudební dětský soubor pod vedením Innesy Kruchok. Její dcera Valeria Arsentieva pak v roce 2006 získala v Kyjevě cenu Miss hudebnost. Dětský soubor byl účastníkem krajského folklorního festivalu v Praze v roce 2007, 2008, 2009, 2010 a 2015. Český krajský spolek Stromovka je podle generálního konzula ze Lvova neaktivnějším ze všech spolků na západní Ukrajině.²²⁴

16.1.1.2 Sdružení Čechů Matice volyňská (Luck)

Cílem Sdružení Čechů Matice volyňská je uchování českého jazyka a tradic, spolupráce s Českou republikou a s volyňskými Čechy žijícími v České republice, výuka českých dějin, umění a literatury a zachování památek materiální a duchovní kultury (ibid.). Prvním předsedou sdružení byl Václav Štěpán a po jeho odjezdu do České republiky se stal předsedou Svjatoslav Kolosok a poté Larysa Mladanovyč. Nyní je předsedkyní Svitlana Kratofil.

Spolek dne 10. srpna 1997 odhalil pamětní desku věnovanou volyňským Čechům v původní české vesnici Boratín a také pamětní desku se stejným věnováním na zdejším kostele. Do spolku přijížděli vyučovat český jazyk i dva učitelé z České republiky, kteří pracovali v (nedělní) místní české škole. Spolek má sídlo v prostorách bývalé české školy v centru města – nedaleko původního českého pivovaru Zeman, jehož ředitel je také členem spolku.

V souvislosti s mezinárodní dohodou o zaměstnávání mezi Českou republikou a Ukrajinou zařídil spolek za spolupráce s luckým úřadem práce zaměstnání v České republice 25 lidem v roce 1996, 200 lidem v roce 1997 a 147 lidem v roce 1999 (ibid.). Spolek se účastnil i přípravy Dnu kultury národnostních menšin v roce 1999 a 2000, 11. všeukrajinského folklorního festivalu Čechů na Ukrajině a v roce 2010 zorganizoval

---

²²⁴ Rozhovor s G.K., Dubno, 15.4.2014.

Mezinárodní den mateřského jazyka i 9. festival kultur národnostních menšin. Sdružení bylo účastníkem krajského festivalu v Praze v roce 2007 a 2015.

16.1.1.3 Česká beseda (Rivne)²²⁵

Historicky nejmladší český krajský spolek v Rivenské a Volyňské oblasti navazuje na původní Českou společnost v Rivném. Členové České Besedy jsou sice i krajané, ale spolek vznikl především pro vědecké záměry zdejšího Institutu slovanských studií, jehož rektor je od založení spolku předsedou spolku. V Institutu slovanských studií má spolek své sídlo, v téže budově se vyučuje česká filologie a ve zdejší knihovně je uložena česká literatura. Spolek má dva místopředsedy, Vasyla Vasyljuka a Vasyla Sheljuka.

Jak již bylo řečeno výše, cíl spolku je především vědecký, a tak se organizují studentské výměny s partnerskými univerzitami v Praze, v Českých Budějovicích a v Plzni, anebo se organizuje spolupráce se středními školami ve městech Ledeč nad Sázavou, Jihlava a Třebíč.

Spolek se však stará i o uchování historie volyňských Čechů. Členové spolku tak opravují a dokumentují české hřbitovy a rovněž se starají o pomník volyňských Čechů v Rivném, který byl odhalen dubenským spolkem v roce 2007. Plánuje se také výroba pamětní desky Josefa Švejka a její umístění ve městě Zdobunov, které je s postavou Jaroslava Haška (a tedy i Švejka) spojeno.

16.2 Příloha č. 2 (podle výsledků výzkumu uveřejněného v publikaci Ворона – Шульга 2013)

Mladí účastníci z řad nereemigrujících volyňských Čechů byli velice kritičtí k ukrajinskému zřízení (přestože byli shovívavější než starší účastníci) a v podstatě navazovali na tradiční negativní hodnocení ukrajinských institucí a státu, jak ukazuje výzkum Vorony a Šulgy:

	1999	2013
Víra ve zlepšení situace na Ukrajině	70,3% (údaj z roku 1997)	59,7%
Naděje ohledně	56,5%	31,1%

²²⁵ Podklady pro tuto podkapitolu poskytl především respondent P.I., Rivne, 1.8.2014.

budoucnosti Ukrajiny i respondentů		
Zájem ohledně...	18,3%	11,9%
Úzkost ohledně....	48,3%	30,9%
Beznaděj ohledně...	9,7%	17,8%
Pesimismus ohledně...	7,7%	11,4%

2013: 278–281

Nedůvěru ve státní orgány dobře reprezentuje i následující tabulka, která ukazuje na postoj obyvatel Ukrajiny k ukrajinskému zřízení i k ekonomické, sociální a politické situaci:

Na koho byste se obrátili v případě porušení svých práv?	Obyvatelé Kyjeva	Obyvatelé měst s osídlením nad 250 000 obyvatel	Obyvatelé menších měst	Obyvatelé vesnic
Rodina, přátelé, kolegové (v práci?)	75,5%	61,2%	59,7%	61,2%
Mezinárodní soud nebo mezinárodní lidskoprávní organizace	25,5%	19,1%	19,9%	19,4%
Ukrajinské orgány nebo ukrajinské lidskoprávní organizace	22,4%	15,6%	17,1%	20,9%

ibid.: 2013: 303–308

Politická situace na Ukrajině	Rok 2004	Rok 2013
Šťastná	3,3%	0,9%
Klidná	17,9%	14,2%
Kritická nebo výbušná	11,1%	19,3%

ibid.: 2013: 330–331

Důvěra v instituce (typ)	Rok 2005	Rok 2013
Vláda	37%	8%
Prezident	49%	11%
Armáda	28%	5%
Verchovna Rada	36%	22%
Sousedy	52%	55%
Nestátní organizace	14%	19%
Policie	13% (údaj z roku 2002)	7%
Státní zastupitelství	12% (údaj z roku 2002)	7%
Soudy	12% (údaj z roku 2002)	7%

Změna postojů ukrajinského obyvatelstva	Rok 2005	Rok 2013
Strach z nezaměstnanosti	69%	78%
Možnost svobodně mluvit o svém politickém úsudku	59%	48%
Víra ve vlastní schopnosti	35%	41%
Víra ve vlastní schopnosti – u mladých lidí	40%	53%
Víra ve vlastní schopnosti – u starších lidí	Autoři neuvádějí	27%
Víra v dosažení vlastních cílů	Autoři neuvádějí	U mladých 42%, u starších 24%

Komu slouží jednotlivé státní orgány?	Kdo si zaplatí (korupce)	Vládě	Prezidentovi
Státní zastupitelství	43%	20%	20%
Policie	49%	20%	Méně než 20%
Soudy	56%	Méně než 17%	17%
SBU (tajná služba)	27%	Méně než 27%	28%

Ukrajiny)			
-----------	--	--	--

ibid.: 350

Ekonomická krize a negativistický vztah k politice se projevuje i na strachu obyvatel o vlastní sociální zabezpečení. Na druhou stranu se zvyšuje počet obyvatel Ukrajiny, kteří získávají sebedůvěru. Od roku 1992 do roku 2013 razantně stoupl strach z růstu cen, nezaměstnanosti, nevydání mezd a diktatury na Ukrajině a naopak prudce klesly obavy z růstu zločinnosti, hladu, následků katastrof Černobylské havárie, mezinárodních konfliktů, vnějšího nepřítel, přílivu uprchlíků a přesídlenců nebo návratu minulého režimu (výzkum byl proveden před konfliktem na východní Ukrajině a před ruskou anexí Krymu) (ibid.).

Na otázku, jak by chtěli obyvatelé Ukrajiny žít, odpověděli přesvědčivě, že by chtěli žít jako obyvatelé moderních civilizovaných zemí (V Kyjevě 64,3%; ve městech s více než 250 tisíci obyvateli 49,7%; v menších městech 46,5% a na vesnicích 39,6%) (ibid.). Je patrné, že po moderním civilizovaném životě touží především obyvatelé velkých měst. Na druhou stranu se z výzkumu nedozvíme, co si autoři pod termínem „moderní civilizace“ představují. Od roku 1992 do roku 2013 se pak o pět procent snížil počet lidí, které politika vůbec nezajímá, o jedno procento se snížil počet lidí, které politika příliš nezajímá, a o pět procent se snížil počet lidí, které politika velmi zajímá (ibid.).

16.3 Příloha č. 3 (situace v Rivenské a Volyňské oblasti; od druhého odstavce podle ukrajinského sčítání lidu z roku 2001)²²⁶

Nezaměstnanost se sice liší podle regionů, ale v západní části je stále velmi silná. V roce 2004 činila nezaměstnanost v Chmelnické oblasti 14,1%, Volyňské oblasti 13,7%, Ternopilské oblasti 13,6%, Žitomirské oblasti 13,6%, Rivenské oblasti 12,6% a Ivanofrankivské oblasti 12,6%. Nejnižší pak byla v Kyjevě s 5% (Pribytkova 2004). Je však nutné dodat, že se jedná pouze o *oficiální* čísla a neoficiální nezaměstnanost je pravděpodobně ještě větší. Není totiž nezajímavé, že podle jiných autorů činila zaměstnanost v Rivenské a Volyňské oblasti v roce 2011 jen 60,6%, respektive 63,2% (Bogdan 2011) a v roce 2009 byla zaměstnanost na Ukrajině jen 57,7% (Building Migration Partnership 2011). Celkově nám z těchto čísel vychází, že v Rivenské a Volyňské oblasti je nezaměstnanost velmi vysoká.

²²⁶ Державний комітет статистики України [online]. 2001 [cit. 2015-12-19]. Dostupné z <<http://2001.ukrcensus.gov.ua/>>.

V prosinci 2014 činil v Rivenské oblasti průměrný plat 3665 hřiven a ve Volyňské oblasti 3161 hřiven. Sami participanti však udávají podstatně menší průměrné platy, pro město Dubno udávají 1500–2500 hřiven a pro Luck 2000–2500 hřiven. Mnozí participanti však výši těchto platů přesahují, což je způsobeno i prací ve dvou i více zaměstnáních.

V roce 2001 pak žilo v Rivenské oblasti 1 169 700 obyvatel, z toho 47% ve městech a 50% ve vesnicích, a ve Volyňské oblasti 1 061 200 obyvatel, z toho 50% ve městech a 50% na vesnicích. Participanti pak v sedmi případech žili na vesnicích a zbylí ve městech, přičemž se nejčastěji odstěhovali z vesnic do měst.

Největší zastoupení v Rivenské pak tvoří obyvatelé, kteří se v této oblasti narodili, ale vyskytuje se zde i obyvatelstvo ze sousedících regionů, tedy z Volyňské a Žitomirské oblasti. Z „cizinců“ je pak nejčastěji zastoupeno Rusko (28 183 občanů Ruska v Rivenské oblasti), Běloruska (4090) a Kazachstánu (2791). Ve Volyňské oblasti je situace obdobná, nejvíce je zde obyvatel narozených v této oblasti a dále obyvatelé ze sousedících regionů, tedy ze Lvovské a Rivenské oblasti. Z „cizinců“ jsou pak opět nejčastěji zastoupeni Rusové (25 997 občanů Ruska ve Volyňské oblasti), Bělorusové (4155) a Kazaši (2142). Obecně jsou však pro celou Ukrajinu nejčastějšími „cizími“ etniky Rusové, Moldavané a Uzbekové (International Organization for Migration 2008). Nejvíce cizích státních občanství pak mají v Rivenské oblasti kromě samotných Ukrajinců (588 lidí) Rusové (693), Bělorusové (140), Arméni (72), Ázerbájdžánci (63), Gruzínci (41), Moldavané (38) a Poláci (30). Ve Volyňské oblasti se kromě Ukrajinců (445) jedná o Rusy (703), Bělorusy (201), Armény (82), Gruzínce (37), Moldavany (27), Ázerbájdžánce (21) a Poláky (20). Oproti oblastem v jižní a východní Ukrajině je tak Rivenská a Volyňská oblast národnostně „téměř“ homogenní. Při procentuálním součtu obyvatel pak vychází, že v Rivenské oblasti bylo v roce 2001 až 96% Ukrajinců, 2,6% Rusů a 1% Bělorusů, zatímco ve Volyňské oblasti bylo 97% Ukrajinců, 2,4% Rusů a 0,3% Bělorusů.

V Rivenské oblasti má 306 614 obyvatel status zaměstnance, 17 634 obyvatel pracuje v družstevním nebo v kolektivním podniku, 2819 obyvatel má status zaměstnavatele a 11 050 lidí je samostatně výdělečně činných. Ve Volyňské oblasti je situace obdobná, 254 443 obyvatel má status zaměstnance, 31 020 obyvatel pracuje v družstevním nebo v kolektivním podniku, 2215 má status zaměstnavatele a 9822 lidí je samostatně výdělečně činných. Podle dalších údajů má v zahraničí pracovat jen 455 obyvatel z Rivenské oblasti, z toho dva obyvatelé pracují v podniku, dva figurují jako zaměstnavatelé a celkem 48 obyvatel pracuje jako osoba samostatně výdělečně činná. V porovnání s Volyňskou oblastí je situace lehce

odlišná, až 1445 obyvatel je zaměstnáno v zahraničí, z toho pět obyvatel pracuje v podniku a 47 obyvatel pracuje jako osoba samostatně výdělečně činná. V Rivenské oblasti je pak nejčastější domácnost se dvěma zaměstnanými osobami (15 956) a poté domácnost s jednou zaměstnanou osobou (10 125). Ve Volyňské oblasti je situace obdobná, nejčastější je domácnost se dvěma zaměstnanými osobami (10 660). Je tak patrné, že pokud vynecháme studenty, pak se velké procento obyvatel obou oblastí spoléhá na remittance ze zahraničí, jsou nezaměstnaní, anebo mají ilegální příjem. Z participantů v mém výzkumu pracuje nejvíce jedinců ze střední a mladší generace jako zaměstnanci a šest participantů je samostatně výdělečně činných. Svůj status zaměstnance nebo osob samostatně výdělečně činných však kombinují s dalšími výdělky. Ve výzkumu se pak objevily pouze dvě rodiny, ve kterých byla zaměstnaná pouze jedna osoba.

V Rivenské oblasti je pak nejrozšířenější zaměstnání na hospodářství (společně s lovem a s lesnictvím; 127 341 osob), ve výrobě (54 265) a ve vzdělávání (41 524). Ze zahraničních pracovníků pak nejvíce obyvatel uvedlo zaměstnání ve stavebnictví (250 osob). Ve Volyňské oblasti je situace obdobná, nejrozšířenějším je zaměstnání v hospodářství (opět společně s lovem a s lesnictvím; 129 002 osob), následuje výroba (43 168) a vzdělávání (39 140). Ze zahraničních pracovníků pak nejvíce obyvatel uvedlo práci ve stavebnictví (228 osob), ve výrobě (144), transportní služby (142), veřejnou správu (131) a vzdělávání (117). Pokud bychom uvažovali, že největší počet osob v obou oblastech je spojen s prací na hospodářství (a s lovem a s lesnictvím) a v případě výjezdu do zahraničí nejvíce obyvatel pracuje ve stavebnictví, pak mladí participanté tyto podmínky nesplňují. Většina participantů z řad nereemigrujících volyňských Čechů usazených v České republice má ve své „domovské zemi“ zaměstnání odpovídající vyšší kvalifikaci (nebo se jedná o studenty). V případě plánované migrace do zahraničí (participanté, kteří ještě nemigrovali, ale chtějí migraci uskutečnit) uvažovali pouze dva participanté o manuální práci a většina se hodlá uplatnit v nemanuálním zaměstnání. Hned sedm participantů pak má zdravotnické vzdělání (z toho již někteří pracují v České republice ve zdravotnictví).

V Rivenské oblasti pak má nejvíce obyvatel ukončené sekundární vzdělání (200 191 osob), nedokončené vyšší vzdělání (84 832; tedy sekundární vzdělání s určitou specializací) a dokončené vysoké vzdělání (70 400; tj. vysokoškolské). Z toho pracuje v zahraničí nejvíce obyvatel s ukončeným sekundárním vzděláním (1288 osob), s dokončeným vysokým vzděláním (478) a s nedokončeným sekundárním vzděláním (202). Ve Volyňské oblasti pak má nejvíce obyvatel ukončené sekundární vzdělání (171 184), nedokončené vyšší vzdělání

(86 664; tedy sekundární vzdělání s určitou specializací) a dokončené vysoké vzdělání (63 947). Z toho nejvíce obyvatel pracuje v zahraničí s ukončeným sekundárním vzděláním (867), se základním vzděláním (261) a s nedokončeným vyšším vzděláním (202). Celkově lze však na celé Ukrajině vyzorovat nárůst obyvatel s dokončeným vysokým vzděláním – až o 35,8% a ve vesnicích a až o 68,8% ve městech. Roste také počet obyvatel s dokončeným sekundárním vzděláním – o 22,5% a na vesnicích a až o 33,1% ve městech.

V Rivenské oblasti pak mírně převažují lidé se sekundárním vzděláním ve věku 20–24 let (15 584 osob), ve věku 25–29 let (14 512) a ve věku 30–34 let (16 997) než obyvatelé s vyšším vzděláním (míněno sekundární vzdělání s určitou specializací) ve věku 20–24 let (8333 osob), 25–29 let (11 716) a 30–34 let (13 641). Ve Volyňské oblasti je situace podobná, ve věku 20–24 let převažují jedinci se sekundárním vzděláním (12 452 osob), ve věku 25–29 let (12 037) a 30–34 let (13 413) než obyvatelé s vyšším vzděláním (sekundární vzdělání s určitou specializací) ve věku 20–24 let (7524), ve věku 25–29 let (11 148) a ve věku 30–34 let (13 275). Participantů z řad nereemigrujících Čechů ze střední a mladší generace pak mají nejčastěji vysoké vzdělání.

V obou oblastech pak shodně převládá počet mužů v poměru 53% mužů a 47% žen. Přestože je v Rivenské oblasti stále častá domácnost s manželem, ať již s dětmi nebo bez dětí (celkem 170 995 domácností), není bez zajímavosti poměrně vysoké číslo domácností, kde figuruje pouze žena s dětmi (31 135). Ve Volyňské oblasti je pak situace obdobná, domácnost s manželem, ať již s dětmi nebo bez dětí (149 463 domácností), převažují nad domácnostmi, kde figuruje pouze žena s dětmi (28 131). Celkem deset participantek z řad nereemigrujících volyňských Čechů procházelo v období výzkumu složitými rodinnými/partnerskými vztahy. Dvě ženy (ze starší a střední generace) se pak nikdy nevdaly, další dvě participantky se rozvedly a celkem šest participantek prodělalo složitý vztah kvůli migrační anabázi. Řada manželství však byla bezproblémová.

Uvedené statistiky však pocházejí z roku 2001 a nejsou současné. Sčítání lidu bylo navíc uskutečněno v době blížící se relativní ekonomické prosperity Ukrajiny (2001–2008) a po roce 2008 opět přišla rozsáhlá ekonomická krize. Pro roky 2015–2016 zřejmě budou statistiky odlišné, přestože se některé mění velice pomalu (např. vzdělání). V současnosti jsou však údaje z posledního sčítání lidu v roce 2001 velice cenné, protože od tohoto roku nebylo žádné další sčítání podniknuto.

Pokud bychom porovnávali participanty ze střední a mladší generace s uvedenými statistikami, zjistíme, že participantů patří minimálně do *střední třídy* (jejich základní životní

potřeby jsou zajištěné, mají dostatek jídla a často i ukončené vysokoškolské vzdělání). Většina participantů pak žije ve městech a mají díky relativně lukrativnímu zaměstnání (a také díky vedlejším výdělkům) dostatek financí. Údaje z výzkumu pro dizertační práci se od statistik z roku 2001 liší poměrně vysokým číslem domácností, kde figurují pouze ženy s dětmi (10) oproti úplné rodině (16).

16.4 Příloha č. 4 (pracovní agentury na Ukrajině)

Migranti se často dostávali do situace, kdy museli zaplatit zprostředkovatelům za vyřizování turistického víza, což vyžadovalo nemalý obnos, a po příjezdu na místo určení se agentura postarala o další náležitosti. Až 85% migrantů se tak díky zprostředkovatelům dostalo přes hranice díky turistickému vízu (Karpachova 2005) a po příjezdu neměli potřebné dokumenty, které by umožňovaly legalizaci jejich pobytu. Dostávaly se do područí agentur a často pak byli migranti finančně závislí na zprostředkovatelích, protože na rozdíl od legálních migrantů nezískávali peníze přímo od svého zaměstnavatele. Navíc museli zprostředkovatelům zaplatit až 50% výdělku za cestu, ubytování a ochranu (ibid.). Také neznali prostředí a jazyk a často docházelo i k zastrašování ze strany agentur, pokud odmítli poslušnost. Tyto situace vedly k tragickým psychickým a fyzickým podmínkám a způsobovaly vysokou míru sebevražd mezi migranty (Markov 2009). V českém sociálně-vědním prostředí je systém těchto pracovních agentur označován jako *klientský systém* a zprostředkovatelé jako *klienti*. K tomu se rozmohla kriminalita a docházelo k vraždám pracovních migrantů i ke krádežím na vlakových nádražích.²²⁷ Migranti se navíc kvůli ilegálnímu statusu nemohli hlásit na policii. Pracovníci bohužel předem nevěděli, co cesta s pomocí agentury znamená. Nevěděli, že se mohou stát oběťmi kriminálních živlů, kteří se zabývají traffickingem (Karpachova 2005).²²⁸

²²⁷ V Praze docházelo k častým krádežím na autobusovém nádraží Florenc nebo na vlakovém Hlavním nádraží. Na Florenci fungovala organizovaná ukrajinská mafie a na Hlavním nádraží docházelo i k vyhrožování smrtí.

²²⁸ Podle International Organization for Migration (IOM) bylo nejvíce ukrajinských obětí tzv. traffickingu v roce 2007 (1 221; z toho 849 žen a 272 mužů; 581 bylo obětí prostituce nebo „sexuálních“ obětí a 500 obětí bylo nuceno k pracím). V roce 2010 se jednalo o celkem 578 osob (z toho 398 žen a 180 mužů; 245 bylo obětí prostituce nebo „sexuálních“ obětí a 306 obětí bylo nuceno k pracím). Nejvíce obětí traffickingu bylo v roce 2010 v Rusku (296), v Polsku (91), na vnitřním území Ukrajiny (42) a v České republice (34). Tyto údaje však obsahují jen oběti traffickingu, které se sami přihlásily IOM pro pomoc (International Organization for Migration 2011). Čísla tak nemohou být spolehlivá (viz také Building Migration Partnership 2011). Také se uvádí, že tzv. trafficking je největším problémem v Rusku (33%) a v Polsku (14%). Ukrajina navíc má s Ruskem široké hraniční pásmo a pro občany Ukrajiny neplatila při cestě do Ruska vízová povinnost, což bylo i důvodem pro častou migraci z Ukrajiny do Ruska a zpět. Právě s tím souvisel i problém traffickingu a nelegální migrace (International Organization for Migration 2011)

V současnosti však agentury musí dodržovat platnou legislativu, přiznává se jim licenční období a také se pomocí médií informují případní pracovní migranti o práci agentur a o jejich zodpovědnosti (ibid.). Dnes jsou Ukrajinci informovanější a opatrnější. Podle výzkumu uskutečněného v roce 2011 nevyhledává práci s agenturami až 90% pracovních migrantů, ale spoléhají se na přátele nebo na příbuzné. Celých 73,8% nachází zaměstnání skrze přátele a příbuzné a 22% skrze zaměstnavatele. Agentury využívá jen 9,6% budoucích pracovních migrantů (Building Migration Partnership 2011). V roce 2006 pak využilo agentury k cestě do České republiky jen 454 osob (Malynovska 2013).

V roce 2000 pracovalo v zahraničí přibližně 10% celkové ukrajinské populace (Karpachova 2005), a ačkoliv se snižuje *procentuální* počet občanů Ukrajiny, kteří za účelem práce v zahraničí kontaktují zprostředkovatele, a zvyšuje se *procentuální* počet občanů Ukrajiny, kteří sehnali práci díky přátelům a příbuzným, neznamená to, že by se snižoval počet Ukrajinců využívající agentury. Celkově totiž cesty do zahraničí narůstají – v roce 2005 vyjelo do zahraničí 16 453 000 obyvatel a v roce 2007 hned 17 334 000 obyvatel (Building Migration Partnership 2011). Celkový počet Ukrajinců využívající agentury tak naopak roste:

Rok	Počet pracovníků v zahraničí využívající agentury
1996	11 800
1998	22 400
2000	33 700
2006	61 200

Migration 2007 in Malynovska 2013: 214

Agentury jsou tedy na západní Ukrajině stále běžné. Důvodem existence agentur je politika Evropské unie, kvůli které je pro Ukrajince velice těžké získat schengenské, pracovní nebo studentské vízum (poslední dvě víza jsou označována jako dlouhodobá). V případě České republiky využívající systém Visapoint je možné získat schengenské (turistické) vízum po registraci a zaplacení poplatku (35 euro), ale podmínkou je předložení *písemného pozvání* (potvrzeného Cizineckou policií ČR) od obyvatele České republiky (který se tím zaručuje za poskytnutí ubytování a stravování cizince) anebo prokázání ubytování a patřičný finanční

obnos.²²⁹ Pracovní vízum (zaměstnaneckou kartu) je možné získat po registraci v systému Visapoint, pokud má žadatel pracovní smlouvu (existují výjimky – osoby s volným přístupem na trh práce nebo pokud žadatel vlastní číslo volného pracovního místa), doklad o dosaženém vzdělání, doklad o zajištěném ubytování,²³⁰ doklad o finančních prostředcích a rejstřík z výpisu trestů. Dlouhodobý pobyt za účelem studia může žadatel získat po registraci v systému Visapoint po prokázání přijetí ze školy, po prokázání finančních prostředků a ubytování a po výpisu z rejstříku trestů. Pro žadatele je však velice obtížné získat i „pouze“ schengenské vízum kvůli nedostatečným finančním prostředkům (hlavně kvůli nepoměru požadovaných finančních prostředků na získání víza a průměrné mzdě na Ukrajině). Přestože se pro schengenské vízum objevují určitá volná místa v systému Visapoint, pro dlouhodobý pobyt spojený se zaměstnáním nebo se studium je prakticky nemožné se zaregistrovat. Všechna volná místa jsou obsazená a každé nové místo se okamžitě zaplní. Právě zde podle pracovníků Generálního konzulátu České republiky ve Lvově i podle participantů dochází k působení mafie, která se každou vteřinu registruje pomocí hackerského systému. Pracovníci Generálního konzulátu tvrdí, že tento systém Ukrajinci neustále podporují a raději poskytnou finanční obnos mafií, než aby systém bojkotovali. Participantů zase tvrdí, že Generální konzulát spolupracuje s mafií a z uvedeného systému profituje. Paradoxem je, že zprostředkovatel má kancelář hned naproti konzulátu a žadatele za určitý finanční obnos zařadí do systému Visapoint nebo mu přidělí pracovní zařazení v České republice. Jedná se samozřejmě o ilegální systém, a proto mezi žadatelem a mafií existuje zprostředkovatel (pracovník agentury), který komunikuje se žadatelem a s mafií, a žadatel zná pouze zprostředkovatele. Podle participantů však má agentura podplacenou i policii, která si tak ničeho nevšimá.

Například jeden z participantů (bez českých předků) vystudoval na Ukrajině lékařskou fakultu a jeho přáním bylo odjet do České republiky za zaměstnáním. Nejprve obdržel schengenské vízum, a tak v roce 2014 odjel do České republiky, kde získal příslib zaměstnání v psychiatrické léčebně. Po vypršení schengenského víza odjel zpět na Ukrajinu, ale nemohl

---

²²⁹ Pro pozvání je nutné mít na bankovním účtu poměrně vysokou finanční rezervu. Jedná se o 0,5násobek existenčního minima na jeden (1010 Kč), pokud pobyt nepřesáhne 30 dnů. Na více než 30 dnů se jedná o patnácti násobek existenčního minima (15krát 2020 Kč, tedy 30 300 Kč) s tím, že se za každý celý měsíc předpokládaného pobytu zvyšuje o dvojnásobek částky existenčního minima.

²³⁰ Zajištěné ubytování znamená písemné prokázání ubytování. Ideální je samozřejmě koupě nebo pronájem nemovitosti, ovšem v praxi se vše řeší díky známým, kteří do dokumentu o zajištění ubytování uvedou své jméno, adresu a podpis. Žadatel o vízum zde rovněž uvede své jméno, adresu a podpis. Ubytovatel se tak zaváže k ubytování dotyčného, patřičný dokument se úředně ověří a následně se odevzdá na český konzulát na Ukrajině. Žadatel o vízum si však často po příjezdu do České republiky najde jiné ubytování.

se na Generálním konzulátu České republiky ve Lvově zaregistrovat v systému Visapoint a požádat o zaměstnaneckou kartu. Přestože měl pracovní smlouvu, doklad o dosaženém vzdělání, doklad o zajištění ubytování, doklad o finančních prostředcích i výpis z rejstříku trestů, nebylo jednoduše možné se zaregistrovat. Nakonec se dozvěděl o zprostředkovateli sídlícím naproti konzulátu a získal na něj kontakt. Zprostředkovateli poskytl v březnu 2015 zálohu 200 dolarů, ale dlouho se nic nedělo. Participant neustále volal zprostředkovateli, který mu však nemohl říct termín zařazení do systému Visapoint. Nakonec participant poskytl dalších 400 dolarů a ke konci srpna 2015 obdržel zprávu, že má odevzdat veškeré náležitosti k vyřízení víza. Tyto náležitosti v polovině října 2015 odevzdal do Kyjeva (!).

Ačkoliv jsem s celou řadou participantů o tomto problému hovořil a zmiňoval jsem, že by bylo nejvhodnější klientský systém bojkotovat, participanti byli opačného názoru. Jedná se prý o službu, která je pro žadatele prospěšná. Spousta Ukrajinců prý nemá možnost vyjet do České republiky ani na schengenské vízum (nemají zde známé) a agentura a zprostředkovatelé tak představují jedinou možnost. Mnoho obyvatel Ukrajiny totiž nemá vybudované sociální sítě v zahraničí a zprostředkovatelé jim mohou pomoci. Navíc, jak někteří participanti zmiňují, Ukrajinci jsou zvyklí za podobné služby platit. Přiznávají korupci, ale jedná se o korupci, která lidem pomáhá.

V případě schengenského víza musí agentura sehnat potřebné pozvání na Cizinecké policii České republiky a poté pozvání doručit dotyčné osobě na Ukrajině. Získání pozvání může v Praze trvat i celý den, protože se v prostorách Cizinecké policie objevuje najednou až několik desítek žadatelů o pozvání. Několikrát jsem zde zaznamenal, že žadatel po obdržení pozvání odešel z budovy a poté dostal od jiného muže za vyřízené pozvání finanční obnos. Pozvání se poté zřejmě posílá zprostředkovateli.

Jakmile jedinec získá pracovní nebo schengenské vízum, může sice libovolně cestovat po celém schengenském prostoru, ovšem pracovat může jedině ve státu, který mu vízum udělil (v případě schengenského víza je pak možné pracovat jen ilegálně). V praxi má však mnoho ukrajinských migrantů v České republice polské pracovní vízum, ačkoliv se na některých inzerátech uveřejněných v ruských a ukrajinských internetových stránkách a sociálních sítích nabízejících práci v České republice vyžaduje, aby pracovníci měli české pracovní vízum. Důvodem, proč na tuto skutečnost upozorňuji je mnohem *snazší, levnější a výhodnější* možnost získání polského pracovního víza.

Například jedna participantka z města Dubno získala polské pracovní vízum za 600 hřiven (ačkoliv některé její kolegyně prý daly za polské pracovní vízum až 1000 hřiven) a

poté odjela do polského Lublinu na sezónní práce. Po návratu do Dubna sice předala určitou část vydělaných peněz agentuře za zprostředkování víza, ale dovezla si 650 dolarů (celkem výdělek činil 750 dolarů, ale část dala agentuře a část sama utratila). Na jejím pracovním vízu byla uvedena osoba z Varšavy, ale zmíněnou osobu participantka nikdy nenavštívila a po překročení polských hranic směřovala přímo do Lublinu. Pracovní agenturu využila kvůli absentujícím kontaktům v Polsku. Na příkladu této participantky je vidět, že ačkoliv agentury v současné době profitují z ukrajinské pracovní migrace, pro samotné Ukrajince představují určitou jistotu kvůli absenci kontaktů v zahraničí. Po celkovém součtu nákladů se obyvatelům západní Ukrajiny stále vyplatí jezdit na práci do zahraničí pomocí agentur – participantka přivezla 650 dolarů, což činilo 10,5 jejích měsíčních platů na Ukrajině. *Není* tedy paradoxní, že samotní Ukrajinci považují agentury a zprostředkovatele za pomocníky, ačkoliv si jsou vědomi jejich korupčních metod.